

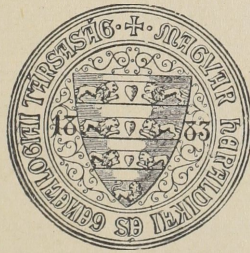
TURUL

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság
Közlönye

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTI

CZOBOR ALFRÉD

TITKÁR.



NEGYVENKILENCEDIK KÖTET

1935-İK ÉVI FOLYAM

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG

MCMXXXV.

REPUBLIC OF THE PHILIPPINES
DEPARTMENT OF EDUCATION
DIVISION OFFICE - CAGAYAN

TARTALOM.

I. Értekezések és önálló cikkek.

	Lap	
CZOBOR ALFRÉD	A Helmecziek nemzetsége a középkorban és annak Koriáth-ága. (Két közlemény, genealogiai táblával.)	5, 71
CZOBOR ALFRÉD	A Rákócziak címere és pecsétjeik. (22 képpel)	49
DONÁSZY FERENC	Az Árpádok címerének kérdése. (6 képpel.)	24
GHYCYZ PÁL	A kard a magyar heraldikában.	100
KLEIN GÁSPÁR	A Sáfrán-család.	102
KUMOROVITZ L. BERNÁT	Eskü megítélésére vonatkozó XV. századi jogi jegyzettörvény.	102
LESZIH ANDOR	Diósgyőr beszélőcímeres pecsétje. (Két képpel.)	34
SARLAY SOMA	Bedegi Nyáry Pál szabadulása a török fogságból	37
G. VARGHA ZOLTÁN	A Ganczaugh-család.	103
VÉGH GYULA	Jegyzetek a magyarországi püspökök címereihez. (Két közlemény, 33 címerrajzzal.)	I, 66
ZOLNAY LÁSZLÓ	Miklósfia Demeter mester (1250—1312)	35

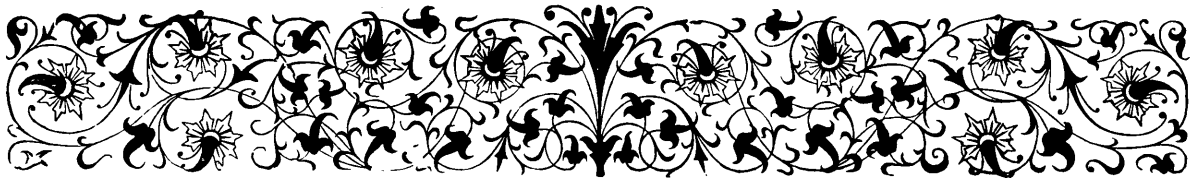
II. Kisebb rovatok.

TÁRCA. A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság 1935. évi rendes közgyűlése. SZENTPÉTERY IMRE elnök II. Rákóczi Ferenc emlékezetére tartott megnyitóbeszédével és CZOBOR ALFRÉD titkár évi jelentésével	38
---	----

SZAKIRODALOM.

DARÓCZY ZOLTÁN	Nemesi Évkönyv 1929—1934, VII—XII. évf. Ism. Cz. A.	44
EMLÉKKÖNYV	Szent Norbert halálának 800 éves jubileumára. Ism. TABORSKY OTTÓ	42
FRANCESCHETTI FRANCESCO	La Beata Beatrice III. Marchesa di Este e Regina d'Ungheria avola dell' ultimo Re della dinastia degli Arpad. Ism. FLORIO BANFI	106
GREGOROVICH MÁRIA	A Bori és Borfői Bory-család és levéltára. Ism. BÖTTLŐ BÉLA	42
HEROLD	Organ Kolegium Heraldycznego. Ism. BÖTTLŐ BÉLA	43
KĘTRZYŃSKI, STANISLAW	Zarys nauki o dokumencie polskim wieków średnich. I. k. Ism. KOMORÓCZY GYÖRGY	105
KUMOROVITZ BERNÁT	A magyar címer hármashalma. Ism. FEKETE NAGY ANTAL	41
NYERS LAJOS	A nádor bírói és oklevéladó működése a XIV. században (1307—1386). Ism. TABORSKY OTTÓ	41
Br. PETRICHEVICH HORVÁTH E.	A Petrichevich-család általános története. Első rész, I. k. (1069—1526). Ism. FEKETE NAGY ANTAL	104
SCHNEIDER MIKLÓS	Fejérmegyei nemes családok. I. füzet. Ism. LUKCSICS PÁL	42
— —	II. füzet. Ism. FÖGLEIN ANTAL	106
CAROLUS SILVA-TARAUCA S. J.	Fontes historiae ecclesiasticae medii aevi. Pars prima: Fontes saec. V—IX. Ism. TÓTH LÁSZLÓ.	44
<i>Külföldi heraldikai és genealogiai folyóiratok</i> , melyekkel a M. Her. és Gen. Társaság csereviszonyt tart fenn		44
<i>Hivatalos Értesítő</i> a M. Kir. Országos Levéltár gyarapodásairól. JAKUBOVICH EMIL-től és Cz. A.-tól		45, 107
Németnyelvű tartalomáttekintés		48, 108





JEGYZETEK A MAGYARORSZÁGI PÜSPÖKÖK CÍMEREIHEZ.

(Első közlemény.)

Magyarország püspökeinek címerei között több olyanra találtam, mely eddig tudomásom szerint vagy egyáltalán nem, vagy hiányosan volt ismeretve. Ezek közül kívánnék e helyen néhányat felsorolni.

A források, melyekből az adatokat merítem, egykorú címerábrázolások, úgymint pecsétek, ötvösművek, hímzések, kőfaragások, könyvkötések stb., szóval olyan címerek, melyek az illető címertulajdonos személyes megrendelésére vagy legalábbis az általa használt címer közvetlen ismerete alapján készülhettek s így a püspökök címereinek legmegbízhatóbb dokumentumait képezik.

Az egyházi személy által használt címer ugyanis gyakran eltér a családi címertől, még akkor is, ha ez utóbbit az illető maga vagy közeli rokona armális útján szerezte. Nálunk ugyan elég ritka a külföldön elterjedt szokás, hogy a püspök egyházmegyéjének címerével bővíti ki családi címerét (Esterházy Imre, Migazzi, Kovács Miklós stb.), vagy hogy a pápa címerét veszi fel abba (Forgách-V. Pál), de ezektől a nem lényeges bővítésektől eltekintve nem ritkán a családi címer teljes megváltoztatásával (ifj. Vitéz János, Balogh) és — a nem nemeseknél — választott címerekkel is találkozunk, mely utóbbiak hazai címerművészetünk szempontjából szintén érdekesek.

Az ábrázolások helyes értelmezésére persze tág tere nyílik a legkülönbözőbb felfogásoknak, különösen a néha hiányos, elmosódott pecsétlenyomatoknál. Örülnék, ha az itt közölt néhány

adat szakavatott heraldikusok részéről új, esetleges tévedéseimet helyreigazító megállapításokra vezethetne.

XIV. század.

Főpapjaink, amint ezt már Nyáry Albert is megállapította, csak a XIV. század közepétől kezdve alkalmazták rendszeresen pecséteiken a címerüket,¹ akkor is csak alárendelt helyen, a védszentet ábrázoló főalak alatt. Kivételt csupán a királyi vérből származó püspökök alkotnak (Boleszló érsek, Kálmán győri püspök), kiknél a címer már korábban és nagyobb súllyal szerepel. Vancsa érsek sokat vitatott XIII-ik századbeli címeres pecsétje mint nyilvánvaló apokrif nem jöhet tekintetbe.

A XIV. századbeli püspöki pecsétek közül eddig ismeretessé váltakat a következőkkel egészíthetjük ki, illetve helyesbíthetjük:

1. *Vitus de Castroferreo* (Vasvári) nyitrai püspök (1334—47) köriratos pecsétjén alul háromszögű pajzs látható, melynek szélét lombfüzér szegi, a pajzs balszéléből benyúló kéz kétoldalt leveles indákba ágazó hatszirmú virágot (rózsát) tart. Hasonló címeralak látható Alsáni Bálint pécsi püspök, Bodó Miklós fehérvári prépost, a Kápolnaiak és más családok pecsétein. Vitus püspök pecsétje egy 1341-ben kelt s a bécsi szent István prépostság levéltárában őrzött okira-

¹ A Heraldika Vezérfonala, 200. l. Németországban egyházi méltóságot viselő férfi először 1234-ben használt címeres pecsétet, éspedig Ortolf v. Leiterberg krauchenwiesi dékán. L. Warnecke, Herald. Handbuch, 2., 5. jegyz.

ton függ, tehát a legkorábbi magyar püspöki címeres-pecsétek egyike.¹ (1. kép.)

2. *Gergely*, György fia, császári prépost, zágrábi, majd esztergomi kanonok, 1345 márc. 7. csanádi püspök, megh. 1350. Függő pecsétjén (1347) alul, a térdelő püspök alakja mellett kétoldalt a következő címer van: háromszögű paizsban szarúfa, a két sarokban egy-egy csillag (vagy rózsza?), alul nyugvó nyúl.² A valószínűleg külföldi eredetű címer tudtommal eddig ismertetve nem volt (2. kép).

3. *Garai* (Jakabfalvy) János pécsváradi prépost, esztergomi és pécsi kanonok, titkos kancellár, 1346 júl. 19. veszprémi püspök, megh. 1358 előtt. Függő pecsétjén (1356 júl. 25.) a Dorozsmanemzettség ismert címere látható.³ Egy 1353. évből való hasonló pecsétje a veszprémi káptalan levéltárában (3. kép).

4. *Kálmán* herceg, Róbert Károly király törvénytelen fia, váradi kanonok, esztergomi nagyprépost, 1337 máj. 14. győri püspök, megh. 1375 körül. Több címeres pecsétje maradt reánk.

Egy 1365 dec. 30-án kelt okiraton⁴ gyűrűs pecsétje van, nyolcszögű keretben, körirattal. A sajtószerű alakú ötszögletes pajzs liliumokkal van behintve, közepén tisztán ki nem vehető kerekded alak, ugyanaz, mely az alább említendő másik két pecsét sisakdíszén is szerepel. A pajzson fazék-sisak (Topfhelm) kilengő fedőkkel, rajta mitra-alakú főveg, alul háromszor vágva, felül három (1—2) liliummal. Amennyiben a sisakdísz tényleg püspöksüveget akarna ábrázolni, úgy ez volna a legkorábbi ismert esete annak, hogy az egyházi méltóság jelvénye mint oromdísz vagy általában mint püspöki címer alkatrésze előfordul (4. kép).

Kálmán püspök egy másik gyűrűs pecsétje ugyancsak nyolcszögletű keretben, az előbbiével azonos körirattal, egy 1368 nov. 30-án kelt okiraton található.⁵ A pecsét teljes képét adja a Kál-

mán által használt címernek: jobbra dőlt háromszögű pajzs, háromszor vágott pajzsfő alatt három (2—1) lilium, a koronás és takarós csöbör-sisakon csukott szárny. A kör alakú tárgy, mellyel a szárny megrakva van, a különben tiszta pecsétlenyomat kicsinysége folytán itt sem határozható meg (5. kép).

A püspök nagy függőpecsétjének töredékét, mely egy 1373 jún. 11-én kelt oklevélen függ, a M. N. Múzeum levéltára őrzi (Törzsanyag). A címer itt négykaréjos keretben a pecsét közepén a főhelyet foglalja el. A pajzsból csak a bal felső sarok maradt meg, melyen a vágások nyoma megállapítható. A szembenéző csöbör-sisak dísz itt kerek ernyődeszka (Schirnbrett), liliumokkal megrakott tollakkal megtűzdelve, közepén a már említett meg nem határozható kör alakú tárgy (6. kép).

Hanthaler⁶ közli Kálmán püspöknek még egy nagy függő pecsétjét 1356. évből. Ezen a szent Szűz megkoronáztatását ábrázoló fűcsoport alatt, a püspök térdeplő alakja mellett kétoldalt a két szokásos pajzs van, melyen azonban a címeralakot nem lehet megkülönböztetni.

Végül Boenheim, Führer durch die Waffensammlungen, Wien 1889, a XXV. terem 18. száma alatt egy COLOMANUS EPS. REX. HUNGARIAE feliratú kardot ismertet, melynek pengéjén — szerinte — heraldikus jelvények volnának. A pengének Szendrei M. Hadtörténelmi Emlékek c. könyvének 263. lapján közölt képén azonban heraldikai motívumok nem találhatók.

5. *Miklós* knini, majd 1373-tól 1375-ig csanádi püspök gyűrűs pecsétje egy keltezetlen (1373—1375) okiraton a M. N. Múzeum levéltárában (törzsanyag) fatörzsön (?) ülő, kiterjesztett szárnyú madarat (hollót?) ábrázol. A vörös viaszpecsét kopott (7. kép).

XV. század.

6. *Eberhard* 1397 zágrábi, 1407 váradi püspök, 1409 visszatér Zágrádba, meghalt 1419-ben. Bunyitay közli «Albeni Eberhard püspök» pecsétjén (I. 230. lap). A pecséteken ékesszegélyű pajzsban ágaskodó koronás oroszlán látható⁷ (8. kép).

⁶ Recensus diplomatico-genealogicus archivi Campililiensis, Viena 1819, I. 52. l. és VI. tábla.

⁷ 1408, D. L. 9423 és 9431.

¹ Közölte Kresznerics F. a Hazai Tudósítások 1806. évf. 47. és 50. számában, de a metszet nem híven adja az eredeti képet.

² Esztergomi Kápt. Magánlevélt., Lad. 41, fasc. 3, No 13.

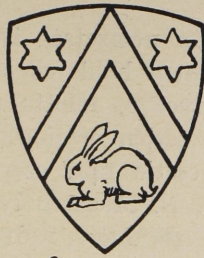
³ Eszterg. Kápt. Magánlvt., Lad. 29, fasc. 1, No 15.

⁴ M. N. Múzeum lvt., Törzsanyag.

⁵ Orsz. Lt.: D. L. 5815. Nagyon tökéletlenül közölte Nyáry i. m. VII. tábla 61. ábra, úgyszintén Luczenbacher a Tudománytár V. 67. lapján.



1.



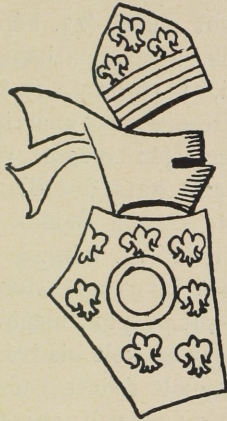
2.



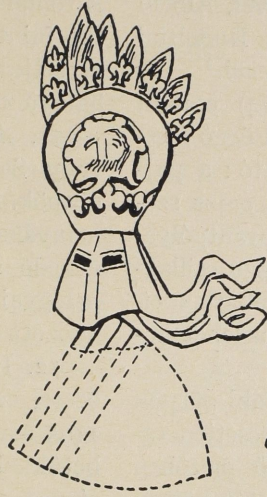
3.



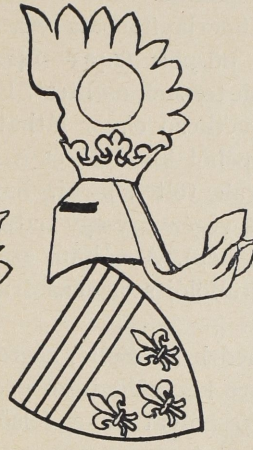
7.



4.



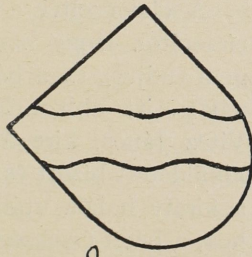
6.



5.



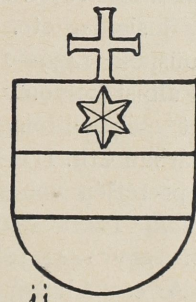
8.



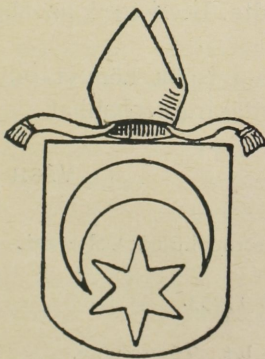
9.



10.



11.



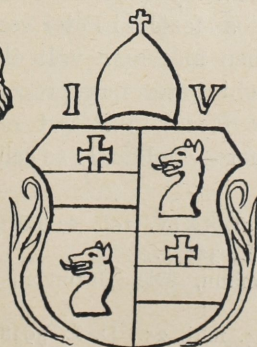
12.



13.



14.



15.

A. M. KIR. ORSZ. LEVÉLTÁR
KÖNYVTÁRA.

1*

Eberhard püspök azonban nem az Albeni-családból való, hanem Albeni-Sulzbach Rudolfnak sógora. Ez utóbbinak fiai Albeni János és Henrik püspökök.⁷ Albeni János zágrábi püspök 1423. évi pecsétjén dőlt pajzsban hullámos harántpólya látható.² (9. kép.) Az Albeni-címert Konrad v. Grüneberg feketében aranycölöppel, Reichenthal feketében arany balharántpólyával ábrázolja.

Albeni Henrik pécsi püspök fivérével, Albeni János zágrábi püspökkel és Albeni Rudolfal együtt 1426-ban címerjavításban részesül.³

7. *Tamás* egri püspök (1423—1424) családi nevérol az írók nem tesznek említést. Függő fészkes pecsétjén⁴ következő címer látható: a pajzs, melyet közepéből kiinduló és a pajzs széleig terjedő sugarak töltenek ki, harántpólya, holdsarlóval és két végén egy-egy hatágú csillaggal megrakva (10. kép). A nálunk szokatlan címerből a püspök külföldi származására lehet következtetni.

8. *Zólyomi* Benedek (de Zolio) zágrábi püspök (1440—1454) címere két különböző pecsétjén található.⁵ Mindkettő pólyát és a felső mezőben hatágú csillagot mutat. A pajzs kereszttel megtüzdelve (11. kép). A címer nem azonos az albisi Zólyomi-család címerével. Holdházy Episcoporum Jauriensium insigniae etc. (1877) Zólyomi Benedek győri püspök (1439—1443) címereként ábrázol egy, az albisi Zólyomy-címerhez távolról hasonló címet, mely állítólag a püspöknek a Pápai prép. levéltárban Cth. III. N. 109. sz. alatt őrzött kiadványa pecsétjén volna így ábrázolva.

9. *Mezőlaki* Péter csanádi püspök (1438—1457) címere egy 1441 július 18-án kelt okirat pecsétjén.⁶ A csanádmegyei schematizmus szerint Péter püspök a temesi Himfi-családból való volt. Borovszky (Csanád vm. története) szerint nem azonos Mezőlaki Péter esztergomi préposttal, ki 1422-ben már nem volt életben. Kollányi viszont Csehi Péter nagyprépostot említi (1391—1421), de Mezőlaki Pétert nem ismeri.

A címer — holdsarló és csillag — a Hunt Páz-

mán nemzetség ismert címerére emlékeztet, de ezen a hold felfelé fordított szarvakkal van elhelyezve, fölötté csillaggal, míg Péter püspök pecsétjén megfordítva van. Egy másik, hasonló pecsétje 1441 szept. 14—20-án kelt okiraton a M. N. Múzeum lvt.-ban, Törzsanyag (12. kép).

10. *Gábor*, 1461 választott kalocsai püspök, de pápai megerősítést csak 1471 május 24-én nyert. A római tabulákban 1462—69-ben János említetik mint «archiepiscopus Colocensis».⁷ Az érsek pecsétje 1471 szept. 11. és 17.⁸ három (2—1) hatágú csillagot mutat (13. kép).

11. *Ágoston*, a schematizmus szerint Széchy vagy Salánki, 1447 nov. 12-től 1466-ig győri püspök. Címere egy 1455 március 1-én kelt kiadványának pecsétjén⁹ vágott pajzsban felül növekedő sas, ahul hatágú csillag, hasonló a kispalugyai Liptó Gáspár fiainak 1476-ban adományozott címerhez (14. kép).

12. Ifj. *Vitéz* János, az esztergomi érsek unokaöccse, veszprémi püspök, megh. 1499 őszén. Egy 1493 március 23-án kelt kiadványán I. V. kezdetűvel megjelölt fedett pecsétje a következő címet mutatja: négyelt pajzs, 1 és 4-ben kereszttel megtüzdelt pólya (a bécsi érsekség címere), 2 és 3-ban lebegő, jobbra tekintő farkasvagy sárkányfej¹⁰ (15. kép).

A címer eltér a zrednai Vitéz János ismert címerétől. Hogy honnan került elé a farkasfej? nem tudjuk, de a bécsi érsekség címerének használatát itt abban leli magyarázatát, hogy ifj. Vitéz János, kire Mátyás király számos fontos kiküldetést bízott és kit többszörösen kitüntetett, a király halála után átpártolván Miksa császárhoz, a bécsi érsekség elnyerésének ígérete fejében a megostromolt veszprémi várat 1490 nov. 1-én a császáriaknak átadta. Bécsi érsek azonban valósággal nem volt.¹¹

A címer talán a püspök könyvtárából származó kódex azonosítására szolgálhat.

VÉGH GYULA.

¹ Turul XXIV. 106. és LXIX. 174. lap.

² D. L. 32935.

³ Altmann, Die Urkunden Kaiser Siegismunds, 6629. sz.

⁴ 1424. máj. 25., D. L. 39284.

⁵ 1443. és 1454-ből, D. L. 34785. és 34209.

⁶ D. L. 13647.

⁷ Katona, Hist. metropolitanae Colocensis eccl. 1800, I. 446—452. lap.

⁸ D. L. 17245. és 17253.

⁹ D. L. 14927.

¹⁰ M. N. Múzeum lvt., Törzsanyag.

¹¹ Hoffmann E., Régi Magyar Bibliofelek, Bp. 1929, 135. lap.

A HELMECZIEK NEMZETSÉGE A KÖZÉPKORBAN ÉS ANNÁK KORLÁTH-ÁGA.

(Első közlemény).

A középkori nemzetségi kutatások a multban túlnyomóan ama nemzetségekre terjedtek ki, amelyeknek közös nemzetségi nevük volt. *Karácsonyi* János és *Wertner* Mór művei kevés kivétellel szinte kimerítik ezek sorát. Tudnunk kell azonban, hogy amikor tudományos értelemben vett középkori nemzetségekről beszélünk, alattuk általában a XI—XIV. században egyszerre több ágon virágzó, de közös őstől fiágon leszármazó családok összessége, természetes úton létrejött közössége értendő, tekintet nélkül arra, használt-e az illető nemzetség közös nevet, vagy sem. Az egy vagy két közös ős nevét, tehát legtöbbször személynevet feltüntető nemzetségi nevek csak megkülönböztető jelül, a közös őstől származó vérokön családok összefoglaló, gyűjtőnevéül szolgáltak, a vérségi együvértartozásnak csupán mintegy nyilvántartására, de minden jogi fontosság nélkül, lett légyen az a közös ős még a honfoglalók közül, vagy későbbi időből való. A «de genere» kitétellel kísért közös névhasználat kapcsán tehát nem gondolunk az ily kitétellel nem élő nemzetségektől jogi, társadalmi, sőt még régiség tekintetében való kiváltságos megkülönböztetésre sem.¹ Utóbbiak közül nem egy már javában virágzott, amikor több más, közös nevet viselő nemzetség névadója még meg sem született. Például a Baksa-nemzetség is csupán a XIII. sz. második felében veszi fel egy akkor élt ilyenévű őstől állandó nevét, holott ugyanakkor — mondjuk — csak az itt tárgyalandó Helmecziek kapcsán majd szóba jövő középkori Vékeieknek és a velük vérségi kapcsolatban levő családoknak is az eredete jó egy évszázaddal előbb élt közös ősig nyúlik vissza,² de

ennek nevét nemzetségi névként sohasem használták.

A nemzetségek nagy részénél ugyanis nem forgott fenn annak szüksége, hogy tagjaik összetartozásukat a közös ős nevének feltüntetésével ébrentartsák. Főleg azért, mert birtokaik többnyire egy tömbben feküdtek, vagy legalábbis nem estek messze egymástól, s így, noha az ilyen nemzetség több vonalon és néven élt, a különböző ágak, tekintettel az összefüggő birtoklásra, nem távolodtak el annyira egymástól, hogy hosszú idők multán, további ágazatokra történt megosztásuk és felszaporodásuk után is mindig tiszta tudatában ne lettek volna — közös névhasználat nélkül is — közös származásuknak. Ennek igazolására okleveleik, ugyancsak az imént említett oknál fogva, mindig kéznél voltak. Egyébként mindaz, ami, mint a középkori nemzetség fogalmának meghatározója, a nemzetség valamennyi ágát összetartotta, egyaránt fennáll a nemzetségi névvel élő és az ezt nem használó nemzetségeknél, ú. m. a vérségi köteléken kívül, a nemzetségbelieknek az előzetes megkínálással biztosított elsőbbségi joga a nemzetségi földbirtok megvételére és az a megszorítás, hogy az ősi vagyomból csak a nemzetség tagjainak hozzájárulásával lehet elidegeníteni; az ágról-ágra való örökösödés rendje és a nemzetségi közös templom, vagy monostor. Az említett Vékeieknek például már a XIII. sz. elején van földbirtokukon, a bodroghközi Szentesen Mindenszentek tiszteletére épült közös templomuk. Hasonlót fogunk látni a Helmeczieknél is.

Ha tehát középkori nemzetségi kutatásaink terén teljességre akarunk törekedni, ezt — véleményünk szerint — csak úgy érhetjük el, ha azokat a nemzetségi névvel bíró nemzetségek mellett az ily közös néven nem emlegetett ősi nemzetségekre is kiterjesztjük. A magyar családtörténet e részé-

¹ Erre már *Komáromy* András (Turul, 1892. évf. 14. és köv. ll.) és *Karácsonyi* (Magyar Nemzetségek, I. k., Bevezetés) rámutatott.

² Zichy-cs. Okt. IX. k. 129—143. l.

nek meglehetősen kopár területén kívánunk mi is egy darabkát beültetni, midőn az Ung vármegyében élt Helmecziek nemzetségét bemutatjuk.

E nemzetség nevében törzsbirtokának, az ungmegyei *Helmec*nek a nevét találjuk. Későbbi elágazásai lakóhelyük és osztálybirtokuk szerint olykor a nemzetség más birtokainak is felvették nevét. Jóllehet tagjai már az Árpádkor vége felé nagyobb számban és mint elég tekintélyes ungmegyei középbirtokosok jelennek meg és csakhamar több ágon virágzó nemzetséggé lombosodnak s így élnek századokon át, — genealogiai műveink alig ismerik őket. Eredetükről, leszármazásukról, az egyes ágak vérségi viszonyáról meg éppenséggel semmit sem tudnak. Érthető, mert Ung vármegye nemcsak a genealogia, hanem általában a történetirodalom részéről is erősen elhanyagolt terület. Monografiája, középkori történetének egy kisebb összefoglaló ismertetésén kívül,¹ nincs. Genealogiai újdonság volna tehát az is, ha a család történetét valamennyi ágra kiterjedőleg, a legújabb időkig felhoznók és végigkísérnők. Ily tartalmú feldolgozás azonban nagy terjedelmet igényelne. Ezért ezúttal a nemzetség történetének csak középkori s ennek is főleg a nemzetség kialakulását magában foglaló szakaszát vizsgáljuk, kiegészítve egyik máig élő ágának, a Korláthelmezi Korláth-családnak röviden összefoglalt történetével. Ez elégséges lesz ahhoz, hogy a nemzetség kialakulása kapcsán megismerjük ama hajtásait is, melyek a vérségi közösségen belül önálló nevet felvett családokat képviselnek.

Helmec, a család törzsbirtoka, Ung vármegye déli felében, a valószínűleg bolgár vagy bolgár-szláv alapítású Ungvártól nem nagy távolságban délkeletre, az ung-beregi határ egyik szakaszán végigfolyó és a Latorcába ömlő Sztára alsó folyása fölött, odább északra terült el, magától a névadó helységtől észak-, kelet- és délfelé kiterjedt határok között. Ez a föld a hajdani gyepek környékén feküdt,² de már olyan vidéken, ahol az észak-északkelet felől lehúzó, régen uratlan, lakatlan hegységek és erdőrengetegek szakadatlan, zord láncolata fölenged, s részben már lankásodásba,

majd síkba megy át, megnyitván e helyütt a Nagyalföld északkeleti öblének kapuit. Ez a táj tehát településre, benépesülésre már alkalmasabbá válik. Igaz ugyan, hogy — forrásaink tanúsága szerint — az Árpád-korban ezt a földrészt is jobbára erdőségek borították, melyek között nagy kiterjedésben voltak olyanok is, melyeken áthatolhatatlanságuk miatt a Helmecziek még századok mulva sem voltak képesek megosztózni, mindamellert itt — kivált a déli részen — már művelhető területek, tisztások sűrűbben váltogatták egymást s ezek az erdők irtogatásával egyre bővültek és szaporodtak.³ A Helmecziek birtokterülete ily módon elég korán behódolt a civilizációnak. Előnyére szolgált, hogy az Ungvárról Szerednyén át Munkácsra vivő főútvonal, a «magy út», melyről már középkori okleveleink emlékeznek,⁴ azt a szintén e birtoktestbe tartozó *Dengláz* és *Alsószlatina* alatt, Helmec helység és az ugyancsak a Helmecziek birtokában levő *Oroszkomoróc* fölött keresztben átszelte. Ezáltal a Helmeczi-család e birtokterülete az ez irányban folytatott közlekedésnek mintegy középpontjába esett.

E vidék földrajzi fekvése: az északkelet felől lenyúló hegyvégződéseknél a déli és délnyugati síkokban való folytatódása s ezáltal a Nagyalföldbe való bekapcsolódása, a völgyek iránya, vizek folyása, a saját megyebeliekén kívül részben beregi, szabolcsi, főleg azonban zempléni s itt is elsősorban, a Latorca folyását követve, bodrogközi kapcsolatokra, társadalmi érintkezésekre utalt. Annak ellenére, hogy az akkor még e sík területeket is elborító, de különösen a latorcamenti nagy erdőségek és mocsarak ennek nagyobb mérvű kifejlését némileg bénították, úgy itt, mint Ung megye többi hozzáférhető részében t. i. délnyugati sík területén, a XIII. sz. végén, de különösen a XIV. sz.-tól fogva virágzó nemesi élet kimutathatólag a szomszédos zempléni megyei családokhoz fűződő társadalmi kapcsolatokkal is élénkül. Erre mutatnak a kölcsönös beházasodások, birtokérdekeltségek, baráti és ellenséges találkozások.⁵ Két Helmeczi-testvér-

¹ *Mauks* Ernő: Ung megye multjáról. Szeged, 1905.

² *Karácsonyi* János szerint (Hazánk Szt. Istvánkorabeli határai. Századok, 1901. évf. 1053. l.) az első országhatárok innen nyugatra, az Ungvár közelében fekvő Örtől le Csapig húzódtak.

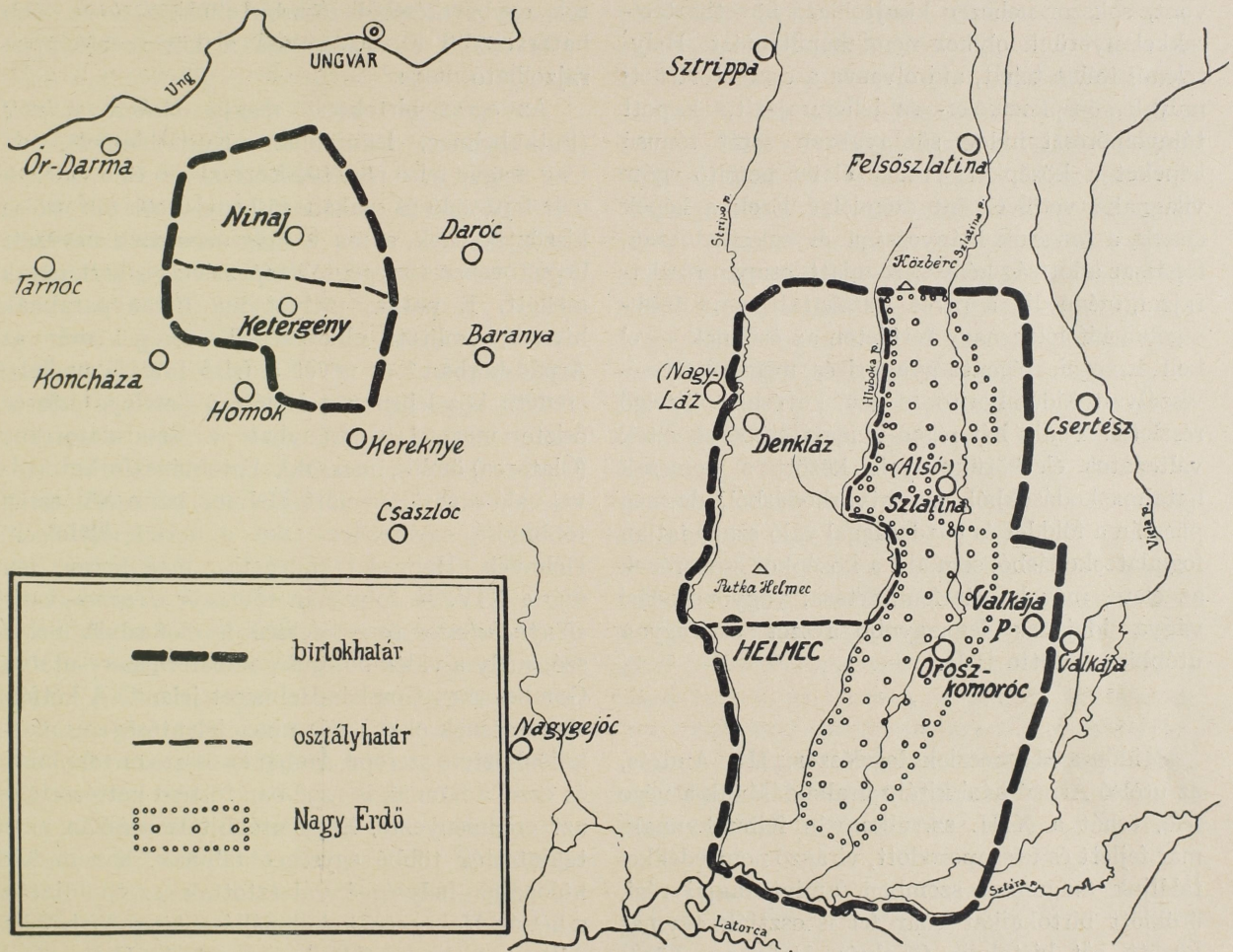
³ Erről egykorú oklevelek tanúskodnak. (Orsz. Levél.: Magyar Nemzeti Múzeumi Levéltár, *Kende*-cs. levél. 1298-tól a XVI. sz. elejéig.)

⁴ *Kende*-lt. 1334.

⁵ L. főleg *Sztáray*-oklevéltár: I—II. k. — *Mauks* i. m. 28. és köv. ll.

nek a XIV. sz. végén a bodrogi Vékei-leányokkal kötött házassága is erre a társadalmi közönségre vezethető vissza.¹ A Helmeczi-birtokok közelében folyó Latorca a Vékeiek nemzetségének a birtokait (Szentés, Véke, Kerekto, Zétény és Kiseszény, a Bodrogi köz északnyugati szögletében)² is mosta.

rait, egymás között végbement időnkénti elosztását és egyéb birtokügyeiket. Ismerjük viszállyait saját kebelükben és idegenekkel; itt-ott közéleti szereplésüket és házasság útján elért családi összeköttetéseiket. Történetük e szakának határain belül mindezt be fogjuk mutatni. Egyéb életmegnyilvánulásokról azonban ezekből az időkből



A Helmeczi- és a belőle kiágazó családok középkori története általánosságban hasonló a többi közép- és kisnemes családok történetéhez. Nemzedékrendjüket csaknem teljesen, ízről-ízre le tudjuk vezetni; megközelítő pontossággal meg tudjuk rajzolni birtokállományukat, ennek hatá-

a genealogia sem szállíthat leggyakrabban olyan anyagot, mely a történetírásnak szellemi, művelődési, társadalmi viszonyok feltárását célzó kívánalmait kellően kielégíthetné. A középkori családokról szóló oklevelek tárgya adomány és osztály, meg másfajta kisebb-nagyobb birtokügyletek mellett túlnyomóan az őseink földhességéből kifolyó jogsérelmek: hatalmaskodások, határsértések, birtokfoglalások stb. miatt keletkezett perekben merül ki. Ezek pedig az életet inkább csak

¹ Zichy-Okmt. : IX. k. 138—139. l. — Orsz. Lev. : Post adv. fasc. 33. nr. 96.

² U. o.

ridegebb, sötétebb oldaláról mutatják be. A családi, társadalmi és főleg szellemi életmegnyilvánulásokat s a derűsebb mozzanatokot nem foglalták oklevelekbe. Az újkorban oly nagybecsű családi levelezéseket is nélkülöznünk kell a középkor e korábbi szakaszában. Még vége felé is megbecsült ritkaságok. Az akkori élet e részébe csak egyes kitételek megragadásával, innen-onnan levont, sokszor nehezen kisajtolható következtetésekkel nyerünk olykor némi bepillantást. Helytelenül ítélné tehát, aki olvasva a családtörténeti művek középkori élet- és jellemrajzait, a kapott túlnyomórészt hideg, sötét gyakran sötét tónusú képeket a középkori ember életét betöltő egész világnak a vetületeként szemlélné. Ezek a képek ennek, a források hiányossága és egyoldalúsága, tehát az adottság kényszere miatt, csupán részlet-rajzai, mégpedig a peres iratok túlnyomó többségéből kifolólag nagy területen az ősöknek — el kell ismerni, régebben gyakori és megszokott — viszályait kidomborító s így kevésbé hízelgő részletei. Pedig hát régen is igazi emberek éltek változatos életkörülmények között s nemcsak hatalmaskodásokból, perpatvarkodásból, de megpusztán a földdel és gazdasággal való szakadatlan foglalatoskodásból sem állt a középkor emberének az élete, még ha életfenntartása, vagyonosodási vágya idejének legnagyobb részét csakugyan utóbbira kötötte is le.

*

Midőn a Helmeceiek legelőször, III. András, az utolsó Árpád-házi király uralkodásának a vége felé, tehát a XIII. sz. alkonyán felbukkannak, már fejlett és felszaporodott, virágzó nemzedékkel találjuk magunkat szemben, amint tagjai régi, öröklött birtokaikat már fel is osztják egymás között, sőt birtokaik főhelyén, Helmeceken közös kegyuraságuk alatt fennálló, Mindenszentek tiszteletére épült egyházuk is van.¹ Jelölül annak, hogy ezen örökös birtokukon tulajdonjoguk már régebb keletű.

Az említett osztály Helmecekre nézve 1298-ban

¹ Nemzeti Múzeum Levél.: Kende-cs. lt. 1298. év. — A XIV. sz. elejéről való pápai tizedjegyzékekben nem találjuk. (V. ö. Pápai tizedszedők számadásai 1281—1375 (Mon. Vat. I. sorozat, I. k. Bp. 1887.) — *Ortvay* Tivadar: Magyarország egyházi földleírása a XIV. sz. elején.)

ment végbe két főág között az egri káptalanban. A Helmecei-család pozitív alapon nyugvó története itt kezdődik s maga az osztálylevél a család első ismert, kétségtelenül hiteles, eredeti oklevele.²

Ennek és az idők folyamán továbbfolytatott osztozkodások, határjárások, valamint másnemű fönnmaradt oklevelekben elszórt, csatlakozó adatok egybevetéséből törzsbirtokuk, *Helmece* főbb határvonalai és tagozódása a következőképpen rajzolható meg:³

Az egész birtoktest magja *Helmece helység* (Putkahelmece, legújabban Korláthelmece), az Ung megye felső részéből leereszkedő és e vidéken már lejtősödő és szakadó hegyláncolatok utolsó kiszögellésének, a ma is *Putkahelmece*nek nevezett hegy tövében s a régebben *Stripo* néven ismert patak mellett. E patak, melyet ma Cigánypatakknak hívnak, említett elnevezéssel szerepel már az Árpád-korban⁴ és nevét a felső folyása mellett, eredete közelében ma is létező Sztrippa község öröközte meg. Déli irányban a Sztaralatorcába (Ólatorca) ömlik, nem sokkal utóbbinak a Latorcával való egyesülése előtt. Helmece, bár a XV. sz.-ig többnyire egyszerűen ezen a néven (Helmech, Helmuch, Helmece) emlegetik, már korán, így már a XIV. sz. folyamán többször «*Hubka*» vagy «*Hupkahelmece*» összetételben is előfordul⁵. Szláv szó, mely a vidék bőséges gombatermésére utalva Gomba- vagy Gombás-Helmeceket jelent.⁶ A kétféle elnevezésnek ekkor még nincs jelentősége és megkülönböztető szerepe. Ámbár az összes birtokoknak és ezzel a falunak is 1298-ban történt kettéosztása azt eredményezte, hogy utóbbi lassacskán nem tekintették többé egységes falunak, hanem két különálló helységgé választották szét, miután a két ág Helmeceinek különállása egyre kirívóbbá vált. 1357-ben például az egyik ág Helmeceivel

² Kende-lt. 1298. — Ugyanitt található ennek az oklevélnek bizonyos jobbágyi szolgáltatások behajtása érdekében, egy ezekre vonatkozó szövegrész betoldásával, a XVI. sz. eleje táján készült hamisítványa is.

³ A Helmeceiek birtokterületét és ennek elosztását szemléltető, itt közölt térképet *dr. Glaser Lajos* úr volt szíves megrajzolni. Fogadja érte ezúton is köszönetemet.

⁴ Kende-lt. 1298. — Későbbi oklevelek is (u. o.) állandóan e néven emlegetik.

⁵ Először 1317-ben. (Nemz. Múz. lt.: Kende-lt.)

⁶ Ma élő családtagoktól vett értesülés szerint e vidék manapság is igen dús gombatermőhely.

szemben a másik ág tagjait már «de altera Helmuch» valóknak mondják.¹ A XV. sz.-ban és később is, a XVI. sz. közepe tájáig a kettőt Kis- (az északi rész) és Nagy- (a déli rész) Helmec néven is megkülönböztetik.² A fejlődés folyamán azonban nem ez a megkülönböztetés nyert állandóbb alkalmazást; hanem míg az addig Helmeccel felváltva használt Hupkahelmec elnevezés mindinkább az északi területre tolódott át, addig a déli rész a XV—XVI. sz. fordulója táján a nemzetség egy évszázad előtt élt Konrád (Korlát) nevű tagjától kiinduló egyik ágának, a *Helmecci Korlát*-családnak, mint birtokosának nevével egybeforrva, a *Korláthelmec* nevet vette fel.³ Ez a két Helmec különállását kidomborító elnevezés azután századokon át fennmaradt, azzal a különbséggel, hogy a Hupkahelmec név idők folyamán *Pupka*- majd *Putkahelmeccé* torzult. A másik ág kihalása következtében a Korlátleszármazók kezében a XVII. sz. folyamán ismét egyesített és egybeolvadt községet csak Korláthelmecnek, szórványosan «Pupka-Kolláthelmec»-nek hívták.⁴ A múlt században azonban újra Putkahelmec néven találjuk. Csak újabban lett ismét Korláthelmec. Az északi hegyes vidéken azonban máig is rajta maradt az előbbi név. Azt azonban az első osztály után több mint négyszáz év múltán is tudták a leleszi hiteles helyen, hogy Korlát-, meg Hubkahelmec, «két egymesgyéjú faluk»⁵ «olim unam faciebant possessionem, . . . successive divisam», hajdan egységes birtoktestet alkottak, melyen idők folyamán tulajdonosaik megosztottak.⁶

A Helmechez tartozó birtokterület nyugati határa a helységtől északra és délre is a *Stripo* medre volt. Az északi határvonal kiinduló- és végpontját pontosan nem ismerjük; de bizonyos, hogy a *Stripo* vagyis a mai Cigánypatak túlsó oldalán fekvő Nagylázzal majdnem egyvonalban

található Denkláz (ma Dengláz) fölött haladt keletre, átmetszve a Helmeccziek birtokain déli irányban keresztülfolyó és a Sztára-Latorcába ömlő *Hluboka*, majd odább, a régi oklevelekben *Szlatina*,⁷ ma *Solotvinski* néven ismert patakokat; utóbbit Alsószlatinától messzebb északra fekvő valamelyik ponton. A keleti határ innen kiindulva egyideig az utóbb említett patak és helység közelében haladt lefelé; Oroszkomoróc fölött azonban, az Alsószlatinából (Ung-)Csertészbe vezető úttól kezdve Szerednye irányában kelet felé hajolt s a *Szlatina* és *Villye* (ma *Viela*) patakok között *Valkája* (ma Ungordas) határában elterülő földeket átszelve vett irányt tovább dél felé.⁸ Meddig? Nincs rá pontos adatunk. Kétséget kizáróan annyit tudunk megállapítani, hogy a birtokot dél felől határoló vonalat mélyen Oroszkomoróc és a Dubrókába vezető út alatt kell meghúzni. Ennélfogva nagyon valószínű, hogy Helmec-birtok déli határa a *Stripa* torkolatáig terjedőleg a Sztára-patak és folytatólagosan a Sztaralatorca volt, összeesvén magának a megyének itteni határával.⁹ E mellett szól az is, hogy Helmec és a Sztára között sem ekkor, sem később nyoma sincs idegen szomszédos birtokosnak.

Ezen a nagyjában négyszöget alkotó birtokterületen belül, ennek művelésre alkalmas, lapos vidékein a földesuraság egyes tagjainak és jobbágyaiknak letelepedésével Helmec falun kívül is népes helyek, más falvak és puszták keletkeztek. Ilyen, településre kiválóan alkalmas területek elsősorban a folyóvizek mentén kínálkoztak. Már maga Helmec is vízparti település. De kívülre már kezdetben ott találjuk tőle északra, szintén a

⁷ Legtöbbször «Zalatiná»-nak, később «Szlatina»-nak is írva. (Kende-lt. számos oklevele. Utóbbira u. o. 1383. év.)

⁸ L. főleg a köv. okleveleket: Kende-lt. 1298., 1379. és 1730., ahol egy 1379. évi határjárás hiteles másolata foglaltatik. — Nemz. Múz. lt.: Perényi-lt. 1421., kivált a keleti határookra.

⁹ Erre enged következtetni egy 1417-iki határjárás (Kende-lt.), mely szerint az e birtokterülethez tartozó, dél felé húzódó Nagyerdő a Szlatina- vagyis Solotvinski-patak alsó szakaszának átlépése után még tovább messze délre, egy folyónál végződik, amelynek a többi betűknek az elrongyolódott oklevélből való kiesése miatt csak kezdőbetűje: egy S . . . olvasható. Délen más víz, mint a Sztára (az oklevelekben «Sthara») nem folyik, ezért e kezdőbetű e folyó nevének első betűje lehet.

¹ Kende-lt. 1357.

² Orsz. Lt.: Dicalis összeírások, Ung m. (Tom. XLVIII.)

³ U. o. E nevével először 1501-ben találkozunk. (Kende-lt.)

⁴ Utóbbi néven Orsz. Lt.: Dic. összeírások, Ung m. 1696. év.

⁵ Öreg Korlát György tanuvallomása 1730-ban. (Kende-lt. 1730.)

⁶ Leleszi konv. lev. Proth. anni 1730. fol. 55.

Stripo (Cigánypatak) mentén a tulsóparti Nagylázzal szemben *Lázt*,¹ a későbbi *Denkláz*, mai nevén *Dengláz* községet.² Láz erdei tisztás szláv neve. Melléknevét a Helmeczi-nemzetségnek a XIV. sz. első felében Lázon birtokos *Denk* nevű tagjától vette, mint majd alább látni fogjuk. Odább keleten a Szlatina (Solotvinski) patak középső folyásánál, az Ungvárról Szerednyén át Munkácsra vivő «nagyút» vagyis országút közelében, északra *Szlatina* (ma Alsószlatina) község keletkezett.³ Tőle délre, szintén e patak mellett, a Helmeceből Valkájába és Dubróka felé vezető szintén «nagyút»-nál már a XIV. században szorgalmasan irtották az erdőket⁴ és e tájék is benépesedvén, a XV. sz. első felében *Komoróc* (később Oroszkomoróc, ma Oroszkomoró) nevű helységgé fejlődött.⁵

Mindezek: Láz, Szlatina és Komoróc, természetesen — «intra metas possessionis Helmec»⁶ — Helmec-birtok tartozékai voltak. És ez így maradt a későbbi századokban is. Még 1730-ban is, amikor a nemzetségnek már csak egyik ága, a Korláth-család a birtokosutód az ősi helmecei birtokokban, azt olvassuk, hogy Korlát- és Pupkahelmece, nemkülönbén Nagyszlatina, Oroszkomoróc és Denkláz «egy contignitásban lévők östül fogvást, erdőkkel, mezőkkel, szőlőhegyekkel, halászóvizekkel *egyben birattanak* néhai Kollát-familia által», és hogy azok az idegenek, akik itt később birtokot szereztek, csak zálogjogon jutottak hozzá, nem pedig donáció útján.⁷

Szerednyétől délnyugatra Valkája falu más család birtoka volt ugyan, de nyugati, Oroszkomoróc felé eső határa szintén a helmecei birtok része volt, s ezt mint ilyen már 1387-ben

¹ Orsz. Lev. t.: Csicseri-cs. levéltára, Dl. 31, 269. — Anjoukori Okmt. V. 358—359. l.

² A XVI. sz.-ban *Alsó*-, olykor *Kisláznak* is nevezik. (Orsz. Lev. t.: Dicalis összeírások, Ung megye. — Lelesz: Elenchus Stat. 1545. év, 111. sz. — Ung vm. Proth. 6. (1639. év) fol. 9.

³ «Zalatina». (Kende-lt. 1384.)

⁴ Lásd alább.

⁵ Kende-lt. XV. sz. eleji oklevelek. — Lelesz: Elench. stat. 1449. év, 44. sz. — *Csánki*: Magyarország földrajza a Hunyadiak korában. I. k. 403. l. Az oklevelekben emlegetett irtásos *Ligeterdő* Komoróc határában volt. (Kende-lt. 1472.)

⁶ Kende-lt. 1394.

⁷ U. o. 1730. évi fasc.

Kisvalkája néven, találjuk.⁸ Még 1563-ban is — e régi elnevezéssel — a Helmeceiek pusztája.⁹ Később Oroszkomoróc határába olvadt.

Mínthogy a továbbiak során gyakori probléma a helmecei birtokterületen ama rendkívül sűrű, áthatolhatatlan és ezért sokáig osztályra nem bocsátott hatalmas erdőségnek a felosztása, melyet okleveleink «nagyerdő»-nek (*silva magna*) neveznek, fekvéséről néhány szóval már itt tájékoztatunk. A birtokterületnek Alsószlatina fölötti legészakibb pontjánál kezdődött a Hluboka és Szlatina patakok között s ugyanitt észak-déli irányban húzódott az Ungvár-munkácsi országúton túl is még nagy távolságra, követve kétoldalt a Szlatina-patakot, majd ezt átlépve, valószínűleg egészen a Sztára folyásánál, vagy legalábbis ettől csak valamivel feljebb végződött.¹⁰ Idővel irtásokkal, melyekhez — mint említettük — már a XIV. sz. folyamán hozzáálltak, egyre több részét művelésre alkalmassá tették. Rá még — fekvésének pontosabb meghatározása mellett — visszatérünk.

A Helmeceiek most leírt törzsbirtokuk mellett az Ungvártól délre fekvő *Ninajon* (a XVI. századtól kezdve és ma is *Mínaj* a neve) is birtokosok voltak. Mikor és miképp jutottak hozzá, éppúgy nem deríthettük ki, mint ahogyan ugyanezt Helmeceiről sem tudjuk megmondani. Az 1298-iki helmecei osztály idejében kétségtelenül már tulajdonuk volt.¹¹ Az ungi várhoz való közelségéből és abból, hogy az idevaló várjobbágyok földjei közé ékelődött, következtethetjük, hogy valamikor szintén e vár tartozéka, várbirtok volt. Egyébiránt a tatárjárás utáni időben a szomszédos ungi várjobbágyok egyikének, a közeli Báltfán birtokos Felicián fia Feliciánnak is volt Ninaj nyugati határában részbirtoka.¹² Ez is a Helmeceiek tulajdonába ment-e át, vagy korábban még az ő birto-

⁸ Lelesz: Act. nr. 2. anni 1387. — U. o. Regestrum quint. Fol. 7. D. 1418. — Lefrása: Nemz. Múz. lev. t.: Perényi-cs. lt. 1421.

⁹ Lelesz: Liber sign. 1. fol. 170., 1563. év.

¹⁰ Kende-lt. 1417.

¹¹ 19 évre rá az egyik főág tagjai között már *folytatolagos* osztály, illetőleg csere jön létre a már *korábban* rájuk esett és a másik főágtól elkülönített ninaji részen. (Kende-lt. 1317.)

¹² 1273. Hazai Okmánytár. VIII. k. 440. — 1271. U. o. VI. 181. — Sztáray-oklt. I. 23—25. sz. oklevelek. — Nemz. Múz. lt.: Törzsanyag, 1273.

kukon túl is terjedtek-e Ninaj határai, ma már bajos eldönteni.

Ninaj, mely tehát ezek szerint valamelyik királyunk korábbi adományából juthatott a Helmecezi-birtokosok kezére, területileg különálló, Helmeccel össze nem függő birtokok volt. Soha nem is válhatott utóbbival egységes birtoktestté. Nem esett ugyan túlságosan messze tőle, azonban a két közös gazdájú birtok közé más nemesek (Homokiak, Baranyaiak, Homonnaiak stb.) földjei ékelődtek, mint az ungi várföldekből részesedett, valószínűleg korábbi adományosoké. Ismeretlen évben, de Helmeccel körülbelül egyidőben történt kétfelé osztása azt eredményezte, hogy míg az egyik ágon lévő vérségi csoportnak jutott északi fele továbbra is megtartotta eredeti, vagyis *Ninaj* nevét, a másik ágé, vagyis déli fele teljesen különvált és benépesítettén, csakhamar a ma is fennálló *Ketergény* falu épült fel rajta. A mai Minaj és Ketergény határos községek tehát a hajdan egységes Ninaj területének kettéosztásából keletkeztek.¹

A helmecei birtokterülettel szomszédos főbb birtokosok: a Stripo-patak jobbpartján, a balparti Denklázzal szemben, a másik (Nagy-)Lázon a XIV. század elejétől a *Ruszkai Dobók*,² északon és később a most említett Lázon a *Homonnai Drugethek*,³ keleten a Helmeceziek szlatinai birtokterülete felől a XV. század elején a *Gálócsiak*,⁴ Szerednye közelében Valkáján előbb (a XIV. század elején és azelőtt) a Beregben birtokos *Surányiak*,⁵ majd a Csertészen és Zavadán is földesúr *Császlócsiak*,⁶ akiknek kegyurasága alatt itt páloskolostor is volt.⁷ Velük a Helmeceziek nyugaton a Stripo vonalán, Nagygejóc felől is határosak voltak.⁸

Ninaj szomszédjai közül említjük délen és részben nyugaton is a Homokon birtokos *Homokiakat*,⁹ keleten a *Baranyaiakat*, nyugaton Darma

és Palágy birtokosát, az *Őri Daczó*-családot, továbbá a *Palágyiakat* és Tarnócon a *Tarnócsiakat*, s végül a Konczházi *Konczokat* Koncházán, melyet «Kechefelde» néven is találunk.¹⁰ Északon az ungi várföldek terültek el.

Az 1298. évi nemzetségi osztozkodás, melyet az ivadékok megsokasodása tett szükségessé, a családnak — mint már érintettük — két főágra osztását eredményezte. Tíz utód él ekkor. Az egyik ágon *Demeter*, akit «Orosz» ragadmánynévvel említenek («dictus Uruz») s comesnek címeznek, továbbá *Endre* fia *János* és *István* fiai: *Salamon* és *Simon*.¹¹ Közülök Orosz Demeter nagy valószínűséggel az ekkor már nem élő Endrének és a már szintén néhai Istvánnak fiutód nélküli fivére. A másik ágon *Jákó* — szintén comes¹² — fiai: *István* mester, *Batiz*, *András* és *Gergely*, továbbá *Jákó* testvéreinek, *Dersnek* a fiai: *Máriás* és *Simon*. Tekintve, hogy az itt felsorolt apák akkorára már mind elhaltak és az osztozkodó fiaknak legalább is egy része nagykorú, előbbieket születési idejét — egy emberöltőre csak 30—35 évet számítva — a tatárjárás előtti vagy körüli évekre tehetjük. A Helmecezi-ösfalegrégibb ismert korhatára tehát II. Endre uralkodásának végére esik. Ámbár találunk okleveles nyomokat, melyek biztosabb alátámasztás esetén azt még messzebbre is kitolnák. 1271-ben Zekleni¹³ «Benenig» (Belenik = Benedek?) bátfai földjének eladásánál a szomszédokon kívül *Durs* fia *Jákó*, egyébként az eladó rokona, is jelen van.¹⁴ Bátfa és Ninaj határai az e korbelti határmegállapítások szerint szomszédosak voltak.¹⁵ Összegezve ezzel ama körülményt, hogy a Ders, meg a Jákó név az 1298-iki osztály alkalmával két testvér neveként jön elő, gyanítjuk, hogy a fenti Durs fia Jákó azonos az osztálylevél Jákójával.

vérségébe tartoztak. Utóbbiak is birtokosok Homokon. (*Csánki*: I. 389.)

¹⁰ *Csánki* i. m. I. 393. — Lelesz: *Metales Ung.* Nr. 1. de anno 1417. Kende-lt. 1424.

¹¹ Az osztálylevél csak ungiaknak (de Ung) mondja őket. A további oklevelek azonban már mindig a közelebbi «de Helmech» megjelöléssel említik a család tagjait.

¹² Későbbi oklevélben fordul elő e címmel. (Kende-lt. 1313.)

¹³ Valószínűleg a ma már nem létező *Csiklinnek* felel meg. (*Csánki*: I. 389.)

¹⁴ Orsz. Lt.: Csicseri-cs. lt. Dl. 31182. (Közölve: Hazai Okmt. VI. 180.)

¹⁵ U. o. és VIII. 440.

¹ 1317-ben a ketergényi területet is még Ninajnak nevezik (Kende-lt.). De már 1344-ben az itt birtokos Helmecezieket «de Ketergen» néven említik s ezentúl e helyet már állandóan így nevezik. (U. o. 1344., 1367. stb.)

² *Csánki* i. m. I. 402.

³ U. o. 403. — Némz. Múz. lt.: Perényi-lt. 1414. év.

⁴ Kende-lt. 1419. — *Csánki* i. m. I. 406.

⁵ Kende-lt. 1307. és köv. évek.

⁶ Perényi-lt. 1393. és 1421. év. — *Csánki*: I. 402.

⁷ Perényi-lt. 1393. év.

⁸ *Csánki* i. m. I. 402.

⁹ *Kende-lt.* 1344., 1378. — Lelesz: 1377. act. Nr. 7. A Homokiak valószínűleg szintén a Császlócsiak

Az ő és következőleg az osztálylevélben fivérének mondott Ders atyja is e szerint ugyancsak — az 1271-ben Dursnak írt — *Ders* volna. Ám ez — hangsúlyozzuk — csak feltevés, kivált mert a Jákó név e vidéken akkor elég gyakori.

Miként helmeci és ninaji birtoklásuk kezdetét, éppúgy közös ősíket, törzsapjukat sem ismerjük. Amikor az említett 1298. évben osztályra lépnek, az egyik főág tagjai a másik főágbeliek «consanguineus»-ainak, vérségi atyafiainak nevezetnek csupán. Azonban az osztozkodás módjából, a két ág szétválásából, egymással a közös vérség ellenére külön-külön érdekcsoportként való szembehelyezéséből és ilyen alakulásából bátran következtethetjük, hogy az egyik ágon levő osztozkodók apái, Endre és István, valamint ezek testvérének tekinthető Demeter comes, a másik ágon felsorolt atyafiaik apáinak, Jákónak és Dersnek, unokafivérei voltak. Nagyapáik tehát eszerint testvérek voltak s így utóbbiak atyjában találjuk meg a — minden adat híján természetesen ismeretlen nevű — közös őst, akinek életideje már a XII. század második felére esik.

Elsőszállású, törzsökös nemzetségek nincsenek Ungban. Az ősfoglalók részéről mellőzött határvidékekre, az erdős, lakatlan, műveletlen területekre a várjobbágyok közül kitelepített földműves kisbirtokosok hatoltak s vették azokat művelés alá. Itt-ott a szomszédos birtokos nemzetségek is igyekeztek fokozatos térfoglalással e vidékeken vagyoniukat gyarapítani. De az adománybirtokosok is csak a XIII. században kezdenek sokasodni.¹ A Helmezieket utóbbiak kategóriájába sorozhatjuk. Más birtokokon élőkkel való nemzetségi kapcsolataikról nem tudunk. Ungmegyei birtokaik egyszersmind törzsbirtokaik, melyek hajdan kétségtől az Ungvárhoz tartozó királyi földek voltak s ezért csak adományozás útján juthattak hozzájuk.

A XIII. század végéig osztatlan Helmec birtok kettéosztását a két főág következőképpen hajtotta végre: Az elválasztó határ északról déli irányban a Hluboka patakot követi körülbelül a mai Korláthelmecről Oroszkomorócra haladó útig. Innen jobbra kanyarodik nyugat felé s az említett

patak e pontját a Stripo, vagyis a mai Cigány-patakkal Helmec falu mellett összekötő vonalba esik. Utóbbi elválasztóvonal kelet-nyugati irányban Minder-szentekről elnevezett, magaslaton fekvő régi egyházukat is kettészelte; pontosan a közepén: a szentély ablakától a templom főbejáratáig.² Az egyház kegyúri jogát azonban továbbra is közösen megtartották és mint a régi nemzeti közös birtoklás maradványát és symbolumát gyakorolták a közös vagynon megosztott ősök ivadékai is.³ Természetes, hogy a templom körül, vagy e mellett elterülő Helmec falut is kettévágták, ami azután a két rész már ismertett különválását és a tőzsomszedság ellenére két önálló s csak a XVII. század folyamán ismét egybeolvadt fél-falu kialakulását eredményezte.

A leírt osztóvonalról nyugatra és északra eső terület Demeternek, valamint a néhai Endre és István fiainak jutott, a keletre és délre eső a Jákó és Ders fiainak. Ennélfogva előbbihez tartozott Helmec helység északi felén kívül Láz (a későbbi Denkláz) is; utóbbihoz Helmec helység déli felén felül (Alsó-) Szlatina, továbbá a későbbi Oroszkomoróc és Kisvalkájapuszta. A Hluboka mentén, illetőleg a közte és Szlatinapatak között észak-déli irányban hosszan lehúzódó Nagyerdőn és a benne levő halastavakon nem tudtak megosztózni, mert olyan járhatatlan vadon volt ez akkor, hogy sűrűsége miatt képtelenek voltak abba behatolni. Ez okból azt ezentúl is közösnek nyilvánították és továbbra is közösen használták.⁴ Nagy idő telt el és még sok dolgot adott a bíróságoknak, mire késői ivadékaik végre ezt is megfelezhették.

Az osztozó felek az egrri káptalanban, ahol egyik részről Orosz Demeter, János és Salamon, másik részről Jákó fia István — a még hihetőleg kiskorú testvérei és unokatestvérei nevében is — személyesen megjelentek, megállapodásukat megmásolhatatlan, örökérvényű oklevélbe foglalták. Ez az osztály lett végleges alapja a két ág tulaj-

² Az egyház fekvése az osztálylevélből és későbbi határjárásokból tűnik ki. (Kende-lt. 1298. és 1379. Utóbbinak teljesszövegű másolata az 1730. évnél.)

³ U. o. — Lelesz: 1379. Metales com. de Ung. nr. 58. és Proth. anni 1730. fol. 55.

⁴ 1379-ben a két ág leszármazottai a határokat a határjelek megújítása végett újból megjáratták az 1298. évi osztálylevél útmutatásai alapján. E határjárás részletezőbb lévén, közelebből világítja meg a birtokhatárokat. (Kende-lt. 1379.)

¹ *Hóman* Bálint: Magyarország története. I. k. 402. — *Karácsonyi* János: Hazánk Szt. István-korabeli határai. Századok, 1901. évf. 101.

donjogának, a természet kényszere miatt osztatlanul maradt, de idővel szintén ennek az első osztálynak az alapján felosztott Nagyerdő kivételével. Egyebekben a Helmeczi-nemzetség e két csoportja — eltekintve az ő általános nemzetségi érdekeiktől — a későbbi nagy elszaporodás után is külön-külön érdekközösséget képvisel. Hogy azután úgy az egyik, mint a másik főágon belül az egyes családok az 1298-iki nagy osztály után az ekkor meg rögzített határok között csakhamar tovább osztottak, egészen természetes; meg egyébként is birtokaikon történt elhelyezkedésük, valamint ezzel összefüggő ügyeik, melyeket alább tárgyalunk, erre világosan rámutatnak.

Megjegyezzük még, hogy a fenti nagy osztály alkalmával a Jákó- és Ders-fiak jobban jártak, mert a nekik jutott keleti és déli rész sokkal nagyobb, és mivel jobbára sík területekből állt, termékenyebb, hasznothozóbb is volt, mint a Demeterké. Ezt később, 1381-ben, hiteles helyi ember (az egri káptalan kiküldötte) is megállapította.¹ Utóbbiak ügylátszik a ninaji birtok elosztása alkalmával kárpótoltattak.

Ninajon való osztozkodásukról nem maradt oklevél. Bizonyos, hogy időben nem eshetett messze a helmeczi osztálytól. Kitűnik ez abból, hogy 1313-ban az egyik, nevezetesen a Jákótól és Derstől származó főág két családi egysége, ú. m. Jákó comes fiai: István, Batiz és András, a negyedik fiú, Gergely kivételével, már kölcsönös cserére is lépnek unokafivérekkel, a Ders fiaival: Máriással és Simonnal, a nekik jutott egyrészt helmeczi, másrészt ninaji birtokrészekre nézve.² Előbbiek ama részért, melyek utóbbiak Helmeceen bírnak, a maguk ninaji részbirtokát adják. Csupán Jákó negyedik fia, Gergely vonakodott a maga részét elcserélni. Ezen úgy segítettek, hogy ninaji birtokukból Gergely rátáját, t. i. általa szabadon választott $\frac{1}{4}$ részt kihalítottak; viszont ugyanannyit hagytak meg Máriás és Simon birtokában Helmeceen, szintén nekik tetsző ponton. Ebből látszik, hogy a két főág Ninajon már előbb (1313 előtt) megosztozott, mégpedig — mint a tényleges birtoklásból kitűnik — a helmeczi osztálynál követett elv példájára az északi rész az egyik főágbeli Demeter és legközelebbi hozzátartozói, a déli

rész a másik főághoz tartozó Jákó- és Ders-utódok birtoka lett. A déli rész az utóbbiak között létrejött fenti csere után — mint már említettük is — önálló fejlődésnek indult és ez *Ketergény* néven új helység kialakulására vezetett. Erről nevezte azután magát a Helmeczi-nemzetség egyik, bár rövidéletű hajtása, a Máriástól származó *Ketergényi-család*.

A fenti csere az osztály után keletkezett s egymástól távolosó helmeczi és ninaji birtokrészeket úgy az egyik, mint a másik családi egység kezében — kevés kivétellel — egy-egy külön tagban egyesítette és ezáltal azok kezelését és művelését megkönnyítette. Kétségtelen, hogy a másik főág tagjai is hasonló praktikus cserét hajtottak végre egymás között. Történetük folyamán felismerhető elhelyezkedésük a tulajdonukban levő helmeczi és ninaji birtokok különböző pontjain, ezt éppen eléggé igazolja. Ezen a főágon is az egyik alág az ennek a főágnak jutott ninaji birtokrész és egyben a helmeczi birtokterületen fekvő Láz kizárólagos ura lesz. Sőt utóbbi birtokrésznek ez ág részére történt különválasztására 1350-ben egyenesen hivatkoznak is.³ És csakis ez alapon magyarázható meg, hogy ez az alág — szinte különválva — már korán csak *Ninajinak* (később *Minay*) nevezte magát, Helmeceen nem lévén többé része. Minthogy továbbá a ninaji birtoknak e főágra esett északi része a kettéválasztás után is megtartotta eredeti nevét, világos, hogy maga a falu is neki jutott, ami valószínűleg részben annak a főntebb említett megrövidülésnek eliminálásába tudódott be, mely őket a helmeczi osztályban érte. Egyébként Ninaj és Ketergény között a határ annyira összefolyt, hogy némely vitás földrészek hovátartozásának a megállapítása végett még jóval később is szabályozni kellett.⁴

A nemzetség történetét a két főág szerint csoportosítva fogjuk továbbkísérni; mégpedig a kettőt sokszorosán összefonó forrásanyagunk arra utal, hogy ezt könnyebb áttekintés és tisztább kép nyerése végett az 1298-iki osztálylevelében másodiknak helyezett s így az ifjabbnak tekinthető főágon, vagyis a Jákótól és Derstől kiinduló vonalon kezdjük.

³ Orsz. Lev. : Csicseri-cs. lt. Dl. 31269. (Közölve: Anjoukori Okmt. V. 358—359.)

⁴ Lelesz : 1422. *Metales Ung.* 34. sz. — Kende-lt. 1418., 1421.

¹ Kende-lt. 1417. év.

² Kende-lt. 1313.

I. FŐÁG.

A) *Jákó comes utódai.*

A Jákó-fiak a megosztás után valamennyi vérségi atyafiaikat megelőzik az okleveles emlékeinkben való szereplésben. 1300 körül még csak Jákó fia István mesternek van valami (meg nem nevezett) ügyes-bajos dolga a Hosszúmezőn lakó Kocs vagy Kolcs (oklevelünkben *Cuch*), az ilyenű nemzetség névadó ősatyjának a fiaival, Markalfal és Jákóval, valamint Vásárhelyi Petne (Pethena) fia Péterrel.¹ Nemsokára azonban már testvéreivel együtt jelenik meg és marad a szintéren egy ádáz háborúság főhőseként.

Valami régi olthatatlan gyűlölség állhatott fenn köztük és a keleti szomszédságukban Valkáján élő nemesek között, akiket forrásaink Valkájaiaknak, majd Surányiaknak neveznek. Kimondott okát nem ismerjük, de a birtokfoglalásokból alaposan következtetjük, hogy a Valkáját a Helmecziek Kisvalkája nevezetű birtokától elválasztó határok bizonytalansága játszott mint főok közre, melyek miatt még a XIV. század második felében, sőt a XV. század elején is folynak huzavonák az akkori valkájai birtokosokkal, a Császlóciakkal.² Ebben a kölcsönös dühös ellenségeskedésben, mely alatt útonállás, házakratörés, birtokpusztítás és foglalás, rablás, emberölés váltogatják egymást, vagy járnak karöltve, mindig a Valkájaiak húzták a rövidebbet. A Jákófiak ellenben még a várható törvényes következményeket is mindig szerencsésen megúszták. Pedig közben-közben amazok közül három testvért is megöltek. Egyiket «*tertio anno post exitum tartarorum*», három évvel a tatárok 1307 előtti utolsó betörése, illetőleg kitakarodása után,³ midőn Helmeczi Jákó négy fia éjnek idején valkájai házukra tört és tőlük birtokot foglalt.⁴ És

¹ Kende-lt. XIII. sz. Keltezetlen oklevél. O(mo-deus) nádor, kinek a leleszi konvent itt jelentést tesz, 1299—1300-ban és korábban is viselte e méltóságot.

² Nemz. Múz. lt.: Perényi-cs. lt. 1381., 1416., 1421. — Lelesz: E korbéli elenchusok. (Orsz. Lt.)

³ A tatárok utolsó nagyobb betörése 1285-ben volt, amikor egészen Pestig, Esztergomig nyomultak. Ez az eset tehát 1288-ban történt volna. A nagy időtávolság miatt azonban (a panasz 1307-ből való!) itt valamely későbbi, e vidékig eljutott kisebb tatár betörésről lehet szó.

⁴ Kende-lt. 1307.

jóllehet utóbbiban még 1307-ben is bentülnek, ugyanezen év egyik éjszakáján előbbi kirándulásukat — ezúttal már többedmagukkal — megismétlik. A Valkájai-testvérek udvarházát teljesen kifosztják s még anyjukon sem hagynak meg egy szál ruhát sem.⁵ A bajból, melybe ezáltal keveredtek, olcsón menekedtek: mindössze 13 márka vérdíj ellenében, melyben a megölt testvéreivel kiegyeztek.⁶ A bíróság előtt mindent tagadtak. Ártatlanságuk bizonyítására azonban századmagukkal kellett volna esküt tenniök a Valkájaiakkal szemben, akik a bírói felhívásnak megfelelően — úgylátszik — fel tudták sorakoztatni tanúikat. Így hát idejében észbekaptak; mert aligha találtak volna ily nagyszámú eskütársat, akik kötélnék álltak volna.

1314-re Jákó fia András, állítólag István bátyja biztatására, a Valkájaiak másik testvérét, Dezsőt is eltette láb alól. István pedig Tamás munkácsi várnagy, Károly Róbert király bírása által birtokaikat pusztította. Ung megye és a leleszi konvent nyomozata viszont Valkájai Miklósrá bizonyította rá, hogy imént említett Helmeczi Istvánt nyílt úton meg akarta ölni és egész Kereknye faluig kergette. Csak a falubelieken múlt, hogy megmenekedett a biztos haláltól, mellyel őt fülük hallatára még azután is nagy szóval fenyegette.⁷ László, Kopasz nádor albírja, miután ezek az újabb hatalmaskodási esetek az ő ítélőszéke elé kerültek, a Valkájai Miklósról kiderült útonállás elintézéséig a Helmecziek ellen indított bűnpert 1314. május 24-én hozott határozatával szüneteltette. Röviddel ezután, júl. 1-én, Helmeczi Batiz kétségtelenül ezzel az üggyel összefüggésben tesz huszonötöd magával esküt a leleszi konvent előtt Valkájai Miklós ellen. Az erről kiállított oklevelet azután bevádolt testvére, István, be is mutatja a perben ugyanazon nádori albíró előtt.⁸ Ekkor azonban már Miklós napjai is meg voltak számlálva. A Valkájai-család kiirtására törő Jákófiak rövidesen vele is végeztek. Ez nem sokkal az előbbi perbeli eljárás után történhetett, mert az egyetlen még életben hagyott Valkájai-testvér, Mihály, magáramaradottságában már saját életét sem érezvén a Helmecziektől biztonságban, még

⁵ U. o.

⁶ U. o.

⁷ U. o. 1314.

⁸ U. o.

ugyanezen év szept. 1-én Valkáját, annak ellenére, hogy ez sokkal többet ért, elcseréli sógora, Toronay (de Turuna)¹ János fia Sándor és ennek fia Imre beregmezei Barkaszó (Burkuzlou) nevű birtokának feléért. Sógora aztán nővérenek, Mihály már ekkor nem élő feleségének hozománya gyanánt még némi összeggel kárpótolta az értékkülönbséget.²

A vérengző Helmeczi Jákó-fiak ellen az eljárás, most már Valkájai Miklós megölése miatt is, tovább folyt. Ők azonban a rájuk váró súlyos ítélet elkerülése végett tanácsosabbnak tartották a kibékülés útját keresni. Közben — az egyességlevél szavaiból ítélve (propter amorem proximitatis) — talán házasság révén rokonságba is kerültek Valkájai Mihállyal, ami szintén sietette a kibékülést. Ez 1317-ben meg is történt. Az ekkor már Surányinak nevezett Mihály, miután Hubkahelmecei István, Batiz és András (Gergely úgylátszik ekkor már nem él) 20 márkával kifizették két testvére, Miklós és Dezső megöléseért, minden pert, melyet ellenük e miatt indított, visszavont és utódai nevében is lemondott minden további bírói vagy más úton követelhető elégtételről.³ Ez akkor így volt. Ma erkölcstelen dolognak tartanók. És a szembenálló felek ilyenkor mindig ki is békültek, a sértett megkapván a vérdíjat.

A Helmeczi-család, közelebbről e család egyik ágának XIV. századeleji története az előadottak szerint visszatetsző jellemvonásokat vet felszínre. Tudnunk kell azonban, hogy ez az idő az utolsó Árpádházi király halála után bekövetkezett királykeresés, trónváltások és Károly Róbert trónrajutása után is dúló belső harcok zavaros korszaka, mint ilyen aláásója az élet- és vagyonbiztonságnak s kínáló alkalom a hatalmaskodási hajlamok effektuálására. Ezentúl azonban a család csendesebb életet folytatott. A családtagok között különben eddig is, még — mint láttuk — a ro.szban is, teljes egyetértés uralkodott. Erre vall az az atyafiságos csere is, melyet a Jákófiak 1313-ban apjuk testvérenek, Dersnek a fiaival végrehajtottak. És ez a harmónia, eltekintve a birtokjogok körül felmerült kisebb surlódásoktól, legalább a

XIV. század folyamán, kiterjedt az egész nemzetségre. Az utódokat pedig ezenfelül már a szomszédokkal és más idegenekkel szemben is békülékeny szellem vezérelte.

Jákó comes fiai közül csak *Gergely*-nél törik meg a családja. 1313—1317. között halhatott el magtalanul.⁴ Helmeczi és ninaji részei, melyeket 1313-ban többi testvéreitől eltérőleg nem cserélt el unokatestvéreivel, magától értetődőleg csakis az ő három édestestvére szállhattak. Jákó ágán belül e három fiának leszármazottait egyenként fogjuk levezetni, de mivel történetük ama részének súlypontja, mely a másik főágéval közös, utóbbira esik, e helyütt kizárólag az ő vonalukat érdeklő eseményekről emlékezünk meg.

1. Jákó fia *István* mesternek, kiről mint élőről az 1317-ik esztendőn túl nincs említés, három fia volt: *Domokos*, *Albős* (Albeus) és *Péter*. *Domokos*-ról először 1357-ben, utoljára 1367-ben veszünk tudomást.⁵ 1378-ban már nem él.⁶ 1367-ben valami sérelem eshetett rajta és akkor még szintén élő testvérén, Péteren, apja két fivérének, Batiznak és (I.) Andrásnak az utódai részéről, mert tiltja ezeket a helmeczi, (kis-) valkájai és a Ders maradékainak kihalása következtében a Jákó-ágbeliekre, mint legközelebbi vérekre szállt ketergényi birtok őket igazságosan megillető egyharmadának a csorbításától, illetőleg maguk részére megkísérelt elfoglalásától. Különösen egy patak és kápolna között fekvő valkájai harmadrész körül forgott fenn nagyobb nézeteltérés.

Domokos két fia közül *János* 1379-ben bukkan fel először és 1383-ban már nincs az élők között. Nem maradtak gyermekei.⁷ Domokos másik fia, *István*, még 1398-ban is él. Felesége, Hosszúmezei Ilona, fivérének és atyjának, Sándornak a társaságában ekkor pert folytat unokatestvére, Hosszúmezei János fia Péter ellen másik, Mihály nevű fivérének a megöletése miatt.⁸ 1405-ben nejét már özvegyen találjuk. Ekkorára egyetlen fia, *Miklós* is — szüleinek életkora után ítélve — elég fiatalon elhal. Vele Domokos fiúmaradékainak vége szakad. Ennek legbeszédesebb bizonyítéka, hogy Domokos fia István birtokrészei a Jákófia István vonalán

⁴ V. ö. Kende-lt. 1313. és 1317. évi oklevelét.

⁵ Kende-lt. 1357. és 1367.

⁶ U. o. 1378.

⁷ U. o. 1379. és 1383.

⁸ Lelesz: act. a. 1398. nr. 2.

¹ A családot említi *Karácsonyi* J.: Magyar nemzetségek. II. k. 302.

² Nemz. Múz. lt.: Perényi-cs. lt. 1314.

³ Kende-lt. 1317.

elő egyetlen fiúódra, Domokos fivérének, Albősnek fiára: *Konrádra* szállnak.¹ Domokos sarjádékaiból ekkor már csak leányok t. i. (a leszármazási táblán VIII.-nak feltüntetett) Miklós ismeretlen nevű nővérei élnek. Konrád a fenti (1405.) évben özvegy édesanyjuknak hitbéri és hozományi járandóságának kiegyenlítéseül átengedi apjuknak az ő kezére átment helmei és szlatinai birtokrészeit. Az özvegynek viszont ennek ellenében át kellett adnia néhai férje ketergényi részét, melyhez nyilván csak imént említett járandóságai címén juthatott.²

Miután Jákófia István mester másik fiának, *Péternek*, egyetlen gyermeke egy *Kolos* nevű leány volt, aki Monyorósi Tompa Simonhoz ment nőül, halála után az ő birtokai is Konrádra és Domokosnak akkor még élő (IV.) István és (IV.) János fiaira szálltak. 1379-ben Tompáné asszony már követeli is tőlük apja helmei és ketergényi birtokaiból a leánynegyedét; ámbár ők erősítették és írásos bizonyítékokat is beígértek, hogy már egyszer e tekintetben őt kielégítették.³

Egyedül *Albős* fia *Konrád* viszi tovább Jákó comes fia István mester szakadatlan, ivadékaiában, a *Helmezi*, majd *Korláthelmezi Korláthok*-ban ma is virágzó ágát. A Helmeziek nemzetségéből kihajtott eme családnak tehát ő a névadó őse, neve a magyaros hangzású Korláth (Kolláth) alakban szállván állandó családnév gyanánt utódaira.

Magáról Albősről keveset tudunk. Csak 1357-ben vesz részt nemzetségbeli rokonaival együtt egy őket közösen érdeklő ügyben, melyről azonban másutt lesz szó. A fent leírt 1367-ik évi tiltakozásnál már nem látjuk két testvére társaságában s így feltehetjük, hogy ekkor már nem él. A családi dolgok intézése e részről ezentúl — 1379-ben először — nagykorúvá lett Konrád fiára hárul. Utóbbi hosszabb életkort ért. 1418-ban még tevékenykedik. Ezért sokat is szerepel családi vonatkozásokban. Okleveleink «Korlath de Helmez» néven először 1422-ben említik nevét, mégpedig (V.) *István* és (IV.) *György* (némelykor helytelenül: *Gergely*) nevű fiainak szokásos identizálásaképpen.⁴

1430-ban azonban, mégpedig ezuttal először, már nem apai, hanem családnévként alkalmazták a *Helmezi Korláth*-nevet.⁵ Ezentúl a többi Helmeziektől való megkülömböztetésül a további leszármazók is állandóan ezt használják. Ennek az ágnak rövid összefoglalásban az újkori történetével is foglalkozni fogunk.

2. Helmezi Jákó fia *Batiz* (Johannes Baptista, Ker. János) felesége Ecsed egykori urának, Vak Dorognak Marázi Vörös Gyulától származott *Csala* nevű unokája volt.⁶ Mikor Vak Drog fia i hűtlenségük miatt elvesztették Ecsedet, ezt a Báthoryak kapták. Fele azonban továbbra is a leányutódok kezén maradt. De 1322-ben Batiz felesége és ennek nőrokona ezt is eladta Báthory Bereck fiainak.⁷

Házasságuk gyümölcse két fiú: *László* és (III.) *István* és két leány: *Esalt* (Isalch), Kazsuiné, meg *Gebe*, Baranyai Istvánné.

Gyermekei közül *László* 1339—1367 között többször is feltűnik. Először mint prókátor,⁸ majd 1349-ben, midőn a Baksa-nembeli Csapy Tamás idézi előttünk ismeretlen okból.⁹ 1357-ben Báfai László részén eskütárs a sislóci nemesek ellen.¹⁰ Utódairól nincs emlékezés. A Helmezi-nemzetség összes férficsaládtagjait felsoroló későbbi oklevélben sem.¹¹ 1367-ben, amikor (II.) István mester fia i apjuk másik két testvérének az utó dai ellen a már említett birtokharmadrész miatt fellépnek, a megtámadottak között László még együtt szerepel (III.) *István* testvérével; 1377-től kezdve azonban már csak utóbbi intézi egyedül a Batiz örökségét

⁵ Kende-lt. 1430.

⁶ Nobilis domina Chala, consors Batiz filii Jakow de Wngh, filia videlicet Jule Rufi. (Anjoukori Okmt. II. k. 20. l. — Orsz. lt. Dl. 2109.) A Helmezieket máskor is említik egyszerően, «de Ungh»-nak. (Kende-lt. 1298. — Fejér VIII. 4. 269.)

⁷ Turul. 1900. évf. 9. l. — *Karácsonyi*: Magyar Nemzetségek II. k. 28—29. l. — *Nagy Iván* szerint Báthory Berecknek (!) egy *Klára* nevű leánya ment Ungi Jákó fia Batizhoz nőül és Ecsed fenti eladása is 1336-ban történt. De az oklevél dátuma és szövegének értelmezése is téves; a Klára (Clara) név pedig a «Chala» helytelen olvasásából ered. (V. ö. Magyarország családai I. 219. l.)

⁸ Pánky Péter képviselőjében a Báthory János részéről indított perben. (Zichy-Okmt. I. 558.)

⁹ Kende-lt.

¹⁰ Anjoukori Okmt. VI. 528.

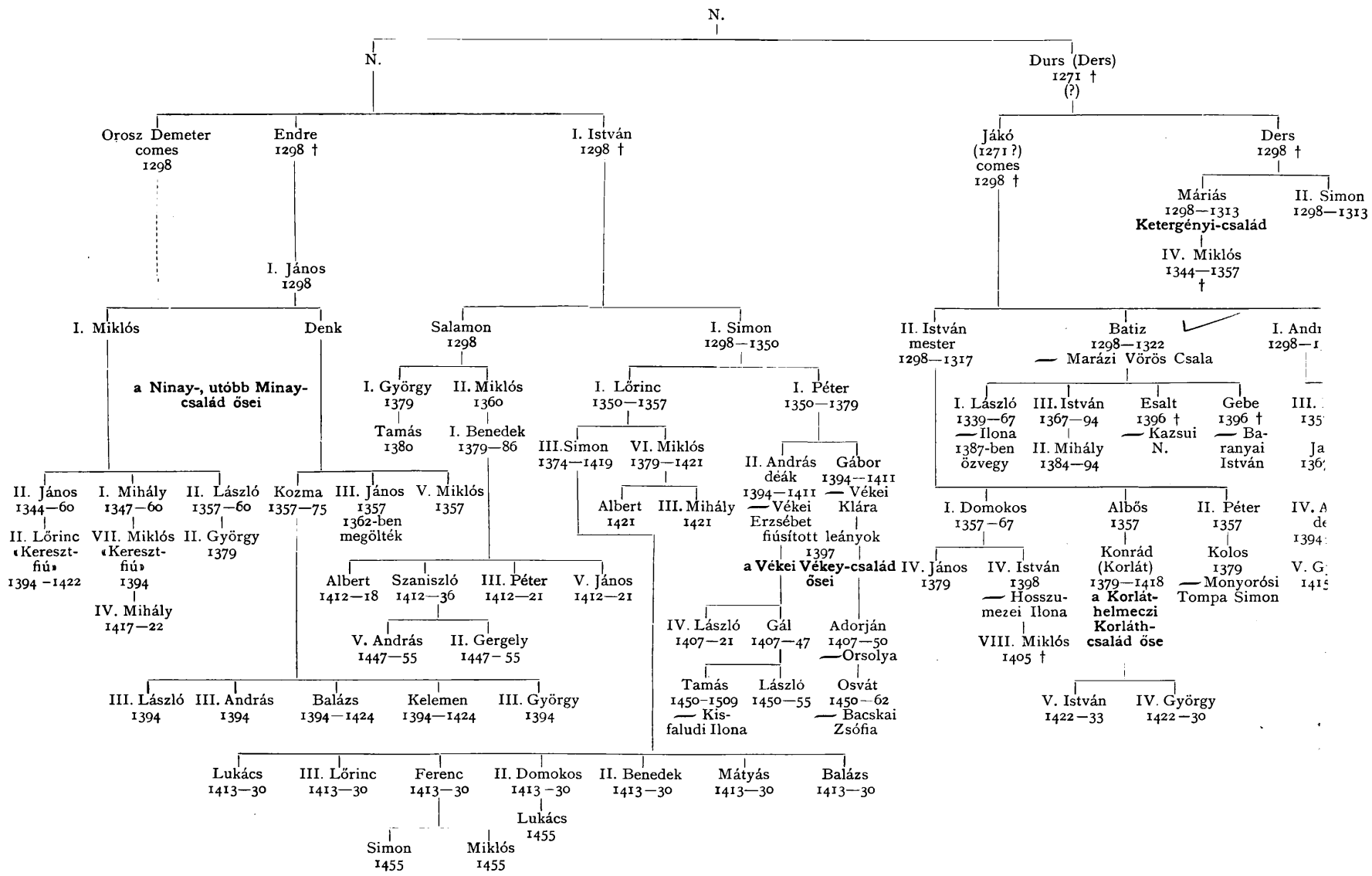
¹¹ Lelesz: *Introduct. et stat.* 1417. H. 35. sz.

¹ Kende-lt. 1405.

² U. o.

³ U. o. 1379.

⁴ U. o. 1422. — *Lelesz*: Act. anni 1455. nr. 19.



érintő ügyeket.¹ 1381-ben László özvegye, Ilona, elengedi neki elhunyt férje javaiból kijáró hitbérét és hozományát.² Egyel több bizonyíték arra, hogy Lászlónak tényleg magvaszakadt és öröklött birtokrészei egyetlen István fivérére szálltak.

Vérségi atyafiai társaságában ez az István is többször szerepel. 1370-ben azonban jobbágyai rakoncátlansága miatt, akik Baranyai István szolgáját és bíróját megnyilasták, egyedül kénytelen 8 márka büntetést lefizetni.³ 1376-ban is a maga személyében pereskedik a Homokiakkal, a ketergényi birtok szomszédosaival.⁴ Ezekkel különben — látni fogjuk — hamarosan a többi Jákó-leszármazottak is összeakasztják a rudat.⁵ Tekintve, hogy legközelebbi rokonaival együtt még 1394-ben is pert folytat a Császlóciak ellen, magas kort ért el.⁶ Egy fia maradt: *Mihály*. Mindössze kétszer találkozunk vele. Először 1384-ben ügyvédi minőségben⁷ és 1394-ben, a két főág között a nemzetségnek úgyszólván valamennyi akkor élő tagja részvételével folyó birtokperben.⁸ Nem lévén utódai, vele kihalt a Jákófia Batiz ága.

Batiz két leánya 1396 körül halt el, mert unokái, Kazsui Jakab deák és testvére László, továbbá Baranyai András ez évben veszik kézhez Helmeczi Domokosfia Istvántól, Albósfia Konrádtól és Jákófia András utódaitól: Jakabfia (IV.) Andrástól és (IX.) Miklóstól nagyanyjuk leányegyedének és hozományának, valamint anyjuk, egyrészt Helmeczi Esalt, másrészt Helmeczi Gebe leányegyedének ellenértékét.⁹

3. Jákó comes *András* fiát 1317-től kezdve éppoly némaság veszi körül, akár ennek (II.) István testvérét. Csupán egy fiút *Miklóst*, meg egy leányt, a Monyorósi Tompa Beke nejévé lett *Ilonát*, hagyott maga után. Előbbi szintén csak többi nemzetségi rokonaival együtt jelentkezik. Első

ízben 1357-ben; utóljára rá tíz évre.¹⁰ Utóbbi évben fia, *Jakab*, nagykorú s 1378-ban már apja nélkül áll szemben Jákó többi utódai társaságában a Ketergény és Homok között felállított határjelek miatt perlekedő Homokiakkal.¹¹ Nagynénjének, Ilonának és Tompa Bekének a fia, Bálint 1379-ben tőle Helmeceből és Ketergényből anyja leányegyedét követeli.¹² A következő évben anyja nevében elengedi.¹³ A leányági utódok kielégítése körül valami mégsem lehetett rendjén, mert 1397-ben úgy a Batiz, mint az András leányaitól származott utódok: a Kazsuiak, Baranyaiak és imént említett Monyorósi Tompa Bálint, lefoglalják a Jákó-ágon élő Helmecziek szlatinai termését.¹⁴

Helmeczi (III.) Miklós fia Jakab különben kevés ideig élt: 1383-ban halt meg.¹⁵ Fiai: (IV.) *András* deák és (IX.) *Miklós*¹⁶ az ő halálakor még gyermekkorban lehettek, mert a család ügyeiben először 1394-ben vesznek részt. Ettől fogva aztán minél gyakrabban.¹⁷ András deák prókátorkodik is.¹⁸ Andrásnak *György*, Miklósnak *János* nevű fia volt.¹⁹

B) *Ders* utódai.

Ders maradékai mindössze két emberöltőt értek. Azt már tudjuk, hogy fiai: *Máriás* és *Simon* helmeci birtokrészeiket a Jákó-fiak ninaji porcióival 1313-ban elcserélvén, Ninaj e főágra eső felének főbirtokosai lettek és ide is költöztek. Miután

¹⁰ Kende-lt. 1357., 1367.

¹¹ U. o. 1378.

¹² U. o. 1379. — Itt Jakab áll András fiaként és Miklós a Jakab fiaként, nyilván az oklevélíró tévedéséből felcserélve.

¹³ Lelesz: 1380. act. nr. 80.

¹⁴ Kende-lt. 1397.

¹⁵ U. o. 1383.

¹⁶ A leleszi elenchus 1394-ben Lászlót említi egyik fiaként (I. k. H. 11.); de mivel róla többé sohasem esik szó és különben is ugyanezen évben más ügyben Jakabnak csak András és Miklós fiát hozzák fel, itt tollhíbanak kell fennforognia.

¹⁷ Kende-lt. 1394., 1397., 1419., 1421., 1430. — Lelesz: 1396. act. nr. 17.; 1414. act. nr. 100; 1415. act. nr. 15; 1417. act. nr. 27.; introd. et stat. 1417. H. 35. — Perényi-lt. 1421.

¹⁸ Perényi-lt. 1421.

¹⁹ Lelesz: 1415. act. nr. 15.; 1423. nr. 31. — Kende-lt. 1419., 1421.

¹ Lelesz: Act. nr. 7. anni 1377. — Kende-lt. 1378. és köv. évek.

² U. o.: Act. nr. 34. a. 1381.

³ Kende-lt. 1370.

⁴ U. o. 1376.

⁵ U. o. 1378. — Lelesz: 1377. act. nr. 7.

⁶ Lelesz: 1394. act. nr. 3.

⁷ Zichy-Okt. IV. 644.

⁸ Kende-lt. 1394.

⁹ Lelesz: 1396. act. nr. 17.



Ninaj e része Katergény néven önálló birtoktestté és helységgé alakult, a Helmeczi-nemzetiségnek ezt az ágát *Katergényi*-nek nevezték.

*Simon*ról a csere után többé árva szó sincs. Tőle leszármazókat sem találunk. Nem jutott azonban Ders ága *Máriás* vonalán se messzire. Már utóbbi fiában, (IV.) *Miklós*ban kifogyott. Miklós még gyermek volt, amikor apja meghalt. És mivel ez a Miklós 1344-ben már nagykorú, bátran mondhatjuk, hogy az említett családi cserét *Máriás* sem élte sokkal túl;¹ kivált mivel róla se hallunk ezután. Fiának a határos birtokosokkal, a Homokiakkal gyűlt meg a baja egy Katergény és Homok között elnyúló 30 holdnyi földdarab miatt, melyről utóbbiak vitatták, hogy az ő örökös birtokuk tartozéka. Miklós azonban úgy tudta és 1343-ban így is adta elő, hogy apja halála után Homoki Gábor fia László, felhasználva az ő tehetetlen, zsenge korát és Katergénytől való távollétét (úgy látszik helmeci rokonai nevelték), azt az ő birtokából elfoglalta.² Az igazság a jelek szerint mégis a Homokiak oldalán volt. A mellettük tanúskodók túlnyomó száma és az a körülmény, hogy a közben elhunyt Homoki László fia Kozma a Homok és Katergény közti határvonalon több, az ő állításukat igazoló határjelet is meg tudott mutatni a hivatalos közegeknek, míg Miklós egyet sem, az ebben az ügyben ítélező nádort arra indította, hogy a perdöntő esküt a Homokiaknak ítélje meg.³

Katergényi *Máriás* fia Miklós ezután még csak egyszer, 1357-ben jön elő, mint *Bátfai* (*Bathvai*) *László*nak a *sislóci* nemesek elleni perében egyik eskütárs.⁴ Röviddel ezután kellett elhalnia fiutód hátrahagyása nélkül. A Ders-utódok ugyanis ettől fogva eltűnnek a Helmecziek nemzetségének együtteséből és Katergényt 1367-ben már legközelebbi vérségi atyafiaik, a *Jákó comes* utódai kezén találjuk.⁵ Ezek a birtokokkal együtt öröklük a Homokiakkal szemben fennállott régi ellentéteket is. Helmeczi *Domokos* fia (IV.) *István*, (III.) *Miklós* fia *Jakab* és *Batiz* fia (III.) *István* azzal

próbálták a vitás területekre nézve támasztott, veszélyben forgó követelésüket sikeresebbé tenni, hogy 1377-ben nekiestek a Katergényt keleten Homoktól elválasztó határjeleknek és ezeket megsemmisítették. Mikor pedig emiatt Homoki *László* fiai, *János* és *Jakab* panaszra mentek, mindent tagadtak.⁶

*

Kizárólag ezzel a főaggal, vagyis a *Jákó* leszármazóival kapcsolatban több más peres ügyet is ismerünk. 1381-ben a *Császlóciak* indítottak *Batiz* fia (III.) *István* és (III.) *Miklós* fia *Jakab* ellen pert *Valkáján* véghezvitt foglalások miatt.⁷ 1394-ben viszont *Batiz* fia *István* és legközelebbi atyafiai támadják meg perrel előbbieket, amiért ezeknek *császlóci*, *gejóci*, *valkájai*, *zavadai* és *csertészi* jobbágysai az ő szlatinai jobbágysaikat megverték, sebesítették és kifosztották.⁸ *Kisvalkájai* birtokukon 1387-ben a *munkácsi*, *kajdánai*, *ignéci* és *rákosi királynői* jobbágysok hatalmaskodnak, elhajtván jobbágysaik rengeteg marháját.⁹ A Helmeczi *Jakab*- és *Korlát*-maradékok 1423-ban a *Tarnóciakat* fogják perbe *katergényi* jobbágysaik megveretése miatt.¹⁰

A családtagok között alig merültek fel komolyabb surlódások és atyafiságtalanságok. (II.) *István* fiainak 1367-i ismert tiltakozása *Batiz* és *András* fiai ellen az őt illető harmadrész miatt, vagy az a kis perpatvar, amely abból keletkezett, hogy *Batiz* fia (III.) *István* egy darabot elszántott és bevetett a *Domokos* fia (IV.) *István* földjéből (1383),¹¹ mindennapi dolgok, melyek nem eshetnek nagyobb súllyal a mérlegbe. A másik főág tagjaival szemben, vagy velük karöltve már több ügyesbajos dolguk akadt. Ez a *Nagyerdő* még sokáig közös használatának, a nemzetség egyetememes érdekeinek és az egymesgyés szomszédságnak természetes következménye volt. Erre azonban a másik főágot ismertető következő részben fogunk rá-
térni.

¹ Kende-lt. 1344.

² U. o.

³ U. o.

⁴ Orsz. Lt.: *Csicseri-lt.* Dl. 31,283. — *Anjoukori Okmt.* VI. k. 528. lapján hibásan «*Nicolaus filius Monas*»-nak közölve.

⁵ Kende-lt. 1367.

⁶ U. o. 1378. — *Lelesz*: 1377. act. nr. 7.

⁷ *Perényi-lt.* 1381. Az oklevélben *Miklós* helyett tévesen *János* áll.

⁸ *Lelesz*: 1394. act. nr. 3.

⁹ U. o. 1387. act. nr. 2.

¹⁰ U. o. 1423. act. nr. 31.

¹¹ Kende-lt. 1383. év.

II. FŐÁG.

A) *Demeter comes és Endre utódai.*

A Helmecziek másik főágán az *Orosznak* nevezett *Demeter comes*ről nevéen és az 1298. évi osztályban való szereplésén kívül semmit se tudunk. Az osztálylevélben felsorakoztatott családtagok csoportosításából és abból, hogy őt első helyen említik, alaposan következtethetjük, hogy ő az osztozkodó atyafiak legöregebbje és a vele ugyanazon főágon megnevezett, de ekkor már néhai Endrének és I. Istvánnak még mindig életben levő testvére. E mellett szól az is, hogy Demetert az osztálylevél csak magánosan említi, holott valamennyi többi élő vérrokonának külön-külön az apja is fel van tüntetve. Ebből nagy valószínűséggel az is következik, hogy Demeternek nem volt fiútódja. Ha lett volna, ez az 1298. évi osztály alkalmával, mint a nemzetség legidősebb tagjának a fia, Endre fia Jánoshoz hasonlóan kétségtelenül már férfikorban járt volna s így az ő nevét sem hagyták volna ki az osztálylevélből.

A Helmecziek e főágának három ismert legrégibb őse, t. i. Demeter, Endre és (I.) István közül ugyanis csak kettőtől származott nemzedék. István lemenőit, kik közé a ma is élő Vékeyek apai ősei is tartoznak, kezdettől fogva ízenként tudjuk levezetni. A másik vonal tehát csak Demetertől, vagy Endrétől, illetőleg ennek fiától, Jánostól származhatott. Ezen a következő ízt (I.) *Miklós* és *Denk* személyében találjuk, akiket a közös rész-birtoklás és névhasználat, valamint egyéb, az oklevelekből kitűnő együvé tartozásuk alapján határozottan testvéreknek kell tekintenünk. Apjuk nevét a források nem említik; de biztos, hogy a fentemlítettek egyikének (Demeternek, vagy Endre fia Jánosnak) a fiai. Bizonyítja ezt a fönti (I.) *Miklós* fia Jánosnak az az 1350-ben tett bejelentése is, hogy az ő (névszerint nem említett) nagyatyja az 1298. évi osztályban résztvevő (I.) István fiai Salamonnak és (I.) Simonnak az ágától birtok tekintetében különválasztatott.¹ Ez a nagyapa tehát nem lehet más, mint vagy Demeter, vagy Endre fia János. A Demetertől föntebb előadottak

¹ Orsz. Lt.: Csicseri-lt. Dl. 31,269. — Anj. Okmt. V. 358—359.

után azonban sokkal valószínűbb, hogy e főág emez alágának Endre volt az ősatya.

Endre fia Jánost szintén csak az első osztozkodásból ismerjük. Hasonlóképpen az ő fiainak tekintett (I.) *Miklós*ról és *Denk*ről is pusztán apák-ként való megemlékezésük révén szerzünk tudomást.² Ők és utódaik e főág további osztozkodásának és cseréjének eredményeképpen *Lázon* és *Ninajon* voltak birtokosok,³ míg (I.) István leszármazottai (a másik alág) a helmezi birtokterületnek e főágra eső másik, t. i. *Lázon* kívüli s természetesen Helmec falu felét is magában foglaló felerészén.⁴ Már nem is Helmeczieknek, hanem eleinte hol lázi, hol ninaji birtokukról, később pedig kizárólag utóbbiról nevezték magukat. Így lettek Endre fia János, vagy biztosabban e János két fiának vett Miklós és Denk az ősei a Helmezi-nemzetség újabb, önálló nevet felvett mellékhatásának, a *Ninai*-, majd későbbi századokban *Minay*-ra változott s Ungmegyében e néven ma is élő családnak. Megszokott dolog ugyanis a középkorban, hogy a családok birtokaik szerint cserélték neveiket is. Új birtokhoz jutván, vagy az osztályrészül jutott birtokra telepedvén, új lett nevük is, amely később legtöbbször családnévvé állandósult.

1. Az egyszer *Lázinak*, máskor *Ninajinak*, sőt egyidejűleg kétféleképpen is⁵ nevezett (I.) *Miklós* fiai (II.) *János*, (I.) *Mihály* és *László* közül legelőször és legtöbbször Jánossal találkozunk. Katergényi Máriásfia Miklósnak a Homokiakkal folytatott perében Ninaji néven ő a királyi ember.⁶ 1347-ben, amikor is Lázi Miklós fiának nevezik, prókátorkodik.⁷ Ő az, aki 1350-ben lázi birtokrésze védelmében legközelebbi osztályos atyafiai, (I.) István fia (I.) Simon és ennek, valamint testvéreinek, Salamonnak a fiai ellen arra hivatkozik, hogy azt még nagyatyja idejében különítették el

² U. o. Anj. Okmt. V. 105., VI. 527. — Orsz. Lt. Csicseri cs. lt.Dl. 31,290., 31,292. — Kende-lt. 1357.

³ Még 1417-ben is van szó a Ninaji-nemesek lázi jobbágyairól. (Lelesz: 1417. act. nr. 27.).

⁴ Az alábbiakon kívül kitűnik ez a következő századbeli adatokból is. (Lelesz: 1417. act. nr. 27.; Metales Ung. 1422. nr. 34. — Kende-lt. 1421., 1424.

⁵ Pl. 1350-ben az oklevél szövegében Miklós fiát Jánost *Ninajinak*, a hátlapján ugyanazon időből való írással *Lázinak* nevezik. (Orsz. Lt.: Csicseri-lt. Dl. 31,269.).

⁶ Kende-lt. 1344.

⁷ Hazai Okmt. I. 326. — Anj. Okmt. V. 105.

utóbbiak birtokaitól.¹ Ez azt mutatja, hogy ennek a főagnak a két alága szintén folytatta az osztályt a Helmeceből és Ninajból ráesett részen és a másik főágbeliek példájára hasonló célszerű cserére lépett, mint ezek, t. i. a Jákó- és Ders-fiak 1313-ban.

Jánosnak úgylátszik Láz volt állandóbb lakóhelye, mert őt többnyire e birtokáról nevezik. Ezzel szemben testvérei, (I.) *Mihály*, aki először 1347-ben tűnik fel,² és (II.) *László* mindenegyes alkalommal Ninajiaknak iratnak, jeléül annak, hogy ők meg eme birtokukon telepedtek meg. László 1357-ben ügyvéd és ugyanekkor eskütársként is előjön a Bátfai László és a sislóci nemesek között felmerült perben.³ 1359-ben pedig János testvérel együtt látjuk a Csicseri Domokos egyik fiának megcsonkításával, másíknak megölésével vádolt Drugeth-fiak bűnössége mellett tanúskodó ungmegyei nemesek között. Kívüle egyébként ugyanennél az esetrél még a következők szerepelnek tanuként a Helmeceziek nemzetségéből: Lázi Denk fia Kozma, Helmecezi Batiz fia László és Helmecezi (I.) Péter.⁴ 1360-ban találkozzunk mind a három Ninaji-testvérel utóljára.⁵

Közülök László végleg eltűnik a családfáról. Ellenben János és Mihály tovább viszik a Ninajinemezdedéket. Ninaji (II.) Jánosnak fia (II.) *Lőrinc*, (I.) Mihályé (VII.) *Miklós* és az először s utóljára 1379-ben fellépő *György*. Miklóst és Lőrincet is «Keresztfiú» melléknévvel emlegetik.⁶ Miklós fia az 1418-tól szereplő (IV.) *Mihály*. Lőrincnek nem igen maradtak fiaí. 1422-ben csak Ninaji Keresztfiú Miklós utódai kötnek egyezséget a többi Helmecezi-családdal a Ninaj és Katergény határai közé zárt vitás szántóföldekre nézve.⁷

¹ Forrás főntebb idézve.

² Orsz. Lt.: Csicseri-cs. lt.

³ U. o. Dl. 31.283. — Anj. Okmt. VI. 527.

⁴ Orsz. Lt.: Csicseri-cs. lt. 31.290. — *Kárfy* Ödön: A Csicseri-cs. oklevéltára (Tört. Tár. 1901. évf. 41. és köv. 1.). — *Mauks* Ernő i. m. 37—38. l.

⁵ Orsz. Lt. Dl. 31.294.

⁶ Kende-cs. lt. 1379. és 1730., 1394., 1416., 1421. — ... «Nicolai de Ninaj dicti Keresztfiú» ... (U. o. 1421.) — ... «Laurentius keresztfiú» ... Ninajon. (XIV. sz. végéröl való összeírás Ungban. Orsz. Lt. Dl. 32.282. — Lelesz: 1414. act. nr. 100.) ... «contra Laurentium et Nicolaum dictos Keresztfiú de Ninaj.» ... (U. o. 1415. act. nr. 37.). — U. o. Introd. et stat. 1417. H. 35.

⁷ Kende-lt. 1418., 1421. — Lelesz: *Metales Ung.* 1422. nr. 34.

2. *Denket* Lázinak nevezik okleveleink. Míg testvére, Miklós Ninajt választotta állandó lakóhelyéül, neki Láz lett a fészke. Neve melléknévként rajta maradt a helységen s ezentúl *Denkláz*-nak, később, mássalhangzó-lágyítással, *Dengláz*-nak nevezték. Emellett a Stripo- vagy Cigány-patak tulsó partján fekvő Nagylázzal szemben a XVI. században Alsóláz, néha Kisláz néven is szerepel.⁸

Denk mindamellét szintén *Ninaji*-ös. Utódai már így nevezik magukat. Ugyanis ők is Ninajra költöztek. Három fia volt: *Kozma*, (III.) *János* és (III.) *Miklós*;⁹ családjának főnmaradását azonban egyedül, ám annál kiadósabban a legidősebb, Kozma biztosította, őt fiúval. Ezek: (III.) *László*, (II.) *András*, *Balázs*, *Kelemen* és (III.) *György*.¹⁰ Denknak János fia még fiatalon tragikus véget ért. Palágyi Pál fia Domokos 1362-ben megölte. A gyilkost Laczkfi Pál ungi főispán és Nagymihályi György alispán, tekintet nélkül nemes voltára, bilincsekbe verette és ingó javaitól megfosztotta. Cselekedetük azonban ellenkezően az akkori idők jogrendjével, kellemetlenségektől kellett tartaniok. Ezért Palágyi Domokossal a leleszi konvent előtt megfogadtatták, hogy ez ügyből kifolyólag sem ő, sem utódai nem fognak ellenük keresetet indítani, és az írásba jámboran még azt is belefoglaltatták, hogy ezt ő azért igéri, mert vele könyörületesen bántak, jóllehet beismeri bűnösségét.¹¹ Nem is igen lett ezek után semmi baja. Ami pedig Denk harmadik fiát, (III.) Miklóst illeti, 1357-től fogva teljesen nyoma vész, anélkül, hogy egyetlen gyermekéről is említés volna valahol.

Kozma egy időben a vármegye egyik szolgabírája. Kis híja, hogy 1375-ben őt is meg nem ölték. János alispán okt. 13-án a vármegye üléstermében a szolgabírókkal, Orbán Péterrel, Polhus Tamással és a mi Kozmánkkal szokás szerint éppen bírói széket ült, amikor Csicseri Domokos fia János több társával fegyveresen «ördögi dühhel» hirtelen berontott; őket az alispánnal együtt minden igaz ok nélkül kiverte, sőt meg is akarta ölni, s ezáltal megakadályozta, hogy a feleknek

⁸ Orsz. Lt.: *Dicalis* összeírások, Ung m. Tom. XLVI — Lelesz: *Introd. et stat.* 111. — Ung vm. *Proth.* 6. (1639. év) fol. 9.

⁹ Kende-lt. 1357.

¹⁰ U. o. 1394.

¹¹ *Sztáray-oklt.* I. 323—324. — *Mauks* i. m. 58—59.

igazságot szolgáltatassanak.¹ Többet az esetről nem tudunk. Kozma egyébként szintén együtt tartott a Drugethek bűnössége mellett tanúskodó ungmegyei nemesekkel.²

Főntebb felsorolt fiai 1394-ben nagykorúak. 1414-re csak Ninaji *Balázs* és *Kelemen* maradt meg közülök. A többiektől sem ekkor, sem ezután nem mutatkoznak maradékok. Ninaji Kozma ágát forrásainkban való szereplésük utolsó időpontjáig, 1424-ig kizárólag ők ketten képviselik.³ Ninaji Kelemen egyszer kellemetlen helyzetbe jutott. Azzal vádolták, hogy megölte az egyik gerényi vendég (hospes) Vörös (Rufus) János nevű pap-fiát. Utóbbi rokonai azonban, szintén gerényi hospesek, nem tudjuk mi okból, feloldották a vád alól.⁴

B) (I.) *István* utódai.

E főágnak Helmeczi Orosz Demeter comessel és Endrével egy sorban lévő harmadik tagja, (I.) *István* az 1298-iki osztályban résztvevő Salamonnak és (I.) Simonnak az atyja. Őmaga ez évben már nem él.

1. Salamonnak két fia maradt: (I.) *György* és (II.) *Miklós*.⁵ Előbbi 1379-ben még jelen van a két főág birtokai között végrehajtott határmegújításnál.⁶ Egyetlen fia, *Tamás* csupán egyszer, 1380-ban fordul elő, királyi emberként.⁷ Tőle utódok nem maradtak.

Salamon másik fiáról, *Miklósról*, jóformán semmit se tudunk. Korán halhatott el. 1360-ban még él.⁸ Az imént említett 1379. évi határjárásnál azonban már csak fia, *Benedek* van jelen. Utóbbiról még hallani fogunk a közös Nagyerdő körül keletkezett nézeteltérés kapcsán. Míg Benedeket 1386-ban látjuk viszont utoljára, fiai: *Albert*, *Szaniszló*, (III.) *Péter* és (IV.) *János* csak 1412-ben tűnnek fel először és szerepelnek ettől fogva mind gyak-

rabban. Albert ugyan 1419-ben már lemarad többi testvére társaságából; utóbbiakat azonban még 1421-ben is együtt találjuk. Salamonnak Miklóson és Benedeken át folytatódó ágát csak Szaniszló vitte tovább két fia, (V.) *András* és *Gergely* révén, akik már a XV. század közepén élnek.⁹ Szaniszló még 1436-ban is él. Egy «Slatina hluboka» nevezetű helmeci birtokra nézve egyezik meg Helmeczi Simonfia Ferenczel ez évben.¹⁰

2. (I.) István másik fiától, *Simontól*, közelebből ennek *Péter* fiától származnak a mai élő *Vékey-család* apai ősei. Az 1298-iki osztály alkalmával Simon még gyermek, vagy legalábbis fiatal legény. Ekkor még bátyja, Salamon képviseli őt. 1350-ben még életben találjuk. 1342-ben eskütárs a Baksanemzetségbeliek részén a Kiszariak elleni perükben.¹¹ 1346-ban királyi emberként működik.¹² Fiaival, (I.) *Lórinccsal* és fenti *Péterrel*, továbbá unokaöccseivel: Salamonia Györggyel és Miklóssal együtt talán igénylés, vagy birtokfoglalás alakjában 1350-ben beleavatkozik közeli vérségi atyafiai, a Ninajiak lázi birtokügyeibe. Ninaji Miklós fia János ezért kénytelen ellenük eljárni Ung vármegye hatósága előtt.¹³

Fiai a másik főághoz tartozó Helmecziéktől, akiket ú. m. Batizfia (III.) Istvánt, (I.) András fia (III.) Miklóst és (II.) István fiait: Domokost, Albóst és (II.) Pétert Batizfia (I.) László képvisel, 1357-ben kötött egyességben az 1298. évi osztály alapján nekik jutott helmeci részen felül, ennek déli szomszédságában a Stripo-patak mellett még külön 18 holdnyi területet kapnak abból a célból, hogy a maguk birtokáról az úgynevezett Makkoserdőnél a Stripo vizéhez utat vághassanak. Furcsa, hogy az egyesség ellen éppen legközelebbi osztályosaik, a Lázi-, illetőleg Ninaji-atyafiak, Lázi Miklós és Denk fiai emeltek óvást, hogy a területátengedést és a tervezett gazdasági út létesítését megghusítsák.¹⁴ Hiszen Helmec másik felének a birtokosai sajátjukból kínálták fel azt a darab földet. A protestálóknak tehát ez egyáltalán nem sértette az érdekeit. Feltéhető, hogy az 1350-ben köztük

¹ Sztáray-oklt. I. 426—428. — Az esetről ír *Mauks* i. m. 63. l.

² Orsz. Lt.: Dl. 31,290., 31,294. — Tört. Tár. 1901. évf. 41. és köv. l.

³ Lelesz: 1414. act. nr. 100.; 1415. nr. 37.; 1417. nr. 4., 111.; 1421. nr. 29. *Introduct. et stat.* 1417. H. 35. — Kende-lt. 1418., 1421., 1424. (de Nena, Nyne, Nyna).

⁴ Lelesz: *Regestrum quintum*, 1418. fol. 7.

⁵ Anj. Okmt. V. 359.

⁶ Kende-lt. 1379. és 1730.

⁷ Perényi-lt. 1380.

⁸ Nemz. Múz. lt.: Sóvári Soós-cs. lt. 1360.

⁹ Kende-lt. 1447., 1449., 1455.

¹⁰ Lelesz: *Elench.* II. H. 1436.

¹¹ Anj. Okmt. IV. 210.

¹² Zichy-Okmt. II. 187.

¹³ Anj. Okmt. V. 358—359.

¹⁴ Az átengedett föld a Reketyés víztől a «Mokos»-erdőn keresztül a Stripóig terjedt. (Kende-lt. 1357.)

kitört viszály volt a mozgatója gáncsoskodásuknak.

(I.) Simon (I.) *Lőrinc* fiának személyes szerepléséről ez az utolsó adatunk. Ellenben (I.) *Péter* ezután is, egész 1379-ig tevékenykedik, amikor is még résztvesz a nemzetség két főbirtoka közötti határok újólagos megállapításánál.¹ Közben prókátor (1356),² eskütárs a Bátfaiak és Sislócziak perében (1357);³ sokadmagával ő is tanúskodik a Drugeth-fiak ellen (1359).⁴

Lőrinc fiai: (III.) *Simon* és (VI.) *Miklós*. Előbbi 1374-ben,⁵ utóbbi 1379-ben jelenik meg először.⁶ 1387-ben együtt perlekednek a Császlócziakkal.⁷ Egy 1394-iki, szintén az egész nemzetségre kiható, de a két főág között egyenetlenséget keltett birtokszerzésnek, melyről alább szólunk, ők is részesei. 1419-ben mindketten élnek. Miklós még 1421-ben is.⁸ Simon 1397-ben Ung vármegye szolgabírája.⁹

(III.) Simon sok gyermek atyja. Csak fiainak is hét volt száma: *Lukács*, (III.) *Lőrinc*, *Ferenc*, *Domokos*, *Benedek*, *Mátyás* és *Balázs*.¹⁰ Lőrincfia (IV.) Miklósnak csak két fia maradt: *Albert* és (III.) *Mihály*. 1421-ben még kiskorúak; még

¹ Kende-lt. 1379.

² Zichy-okmt. III. 31. — *Lehoczky* Tivadar: Bereg vm. monografiája. III. 813.

³ Anj. Okmt. VI. 528.

⁴ Orsz. Lt.: Dl. 31,290., 31,294. — Tört. Tár. 1901. 41. és köv. ll.

⁵ A Csicserieknek Várdai Domokos ellen Bodon birtok miatt folyó perében. Zichy-okmt. III. 564.

⁶ Kende-lt. 1379.

⁷ Lelesz: 1387. act. nr. 13.

⁸ Kende-lt.: megfelelő évszámok alatt.

⁹ Orsz. Lt.: Csicseri-lt. — Hazai Okmt. I. 326.

¹⁰ Lelesz: 1413. act. nr. 57.; 1414. nr. 47.; 1415. nr. 15., 1417. nr. 29. — Kende-lt. 1419.

apjuk képviseli őket a családi birtokügyekkel kapcsolatos hivatalos aktusoknál.¹¹

(I.) Simon másik fiának, (I.) *Péter*nek a két fia: (III.) *András deák* és *Gábor*¹² feleségül vevén Zemplénből, a Bodroghközről a Vékén, Szentesen és az egykor Zétényhez tartozott Kerektón birtokos, a XII. századba visszanyúló ősi nemzetségből származott, de 1396-ban fiúmaradékok nélkül elhalt Vékei Péternek Zsigmond király által 1397-ben *fiúsított* két leányát — *András Vékei Erzsébetet*, *Gábor Vékei Klárát* — a vékei birtok örökösei s ezzel együtt a Vékei-név és vér fenntartói és folytatói lettek. Leszármazóik, a ma is elő Vékeyek tehát egyrészt fiúsított őspanyáik révén az ősi Vékeieket magábafooglaló nemzetségből, másrészt apai ágon a Helmecziek nemzetségének egyik kiágazásától veszik eredetüket.

Helmeczi Andrásnak Vékei Erzsébettől született két fia közül *László* valószínűleg még ifjú éveiben halt meg s csak a másik, *Gál*, valamint Gábornak Vékei Klárától született *Adorján* fia,¹³ akik jobbára már Vékeieknek nevezik magukat, fejlesztették tovább azt a családfát, melynek a következő századok folyamán többfelé feltörekvő ágai közül egyik napjainkig eljutott. Így például utóbbinak a XVIII. század közepén keletkezett újabb hajtását, a szabolcsmegyei ágat ma Vékei Vékey István máriapócsi földbirtokos képviseli.¹⁴

CZOBOR ALFRÉD.

¹¹ Perényi-lt. 1421.

¹² Zichy-Okmt. IX. 139. — Kende-lt. 1394., 1417. — Lelesz: Stat. Ung. 1417. H. 35.

¹³ Nemz. Múz. lt.: Rákóczi-lt. Capsa 35. fasc. 17. nr. 4. — U. o.: Perényi-lt. 1421. — Orsz. Lt.: Post adv. f. 33. nr. 96. — Zichy-okmt. IX. 138—139.

¹⁴ A Vékey-család történetét a közeljövőben megjelenő önálló műben fogjuk tárgyalni.

AZ ÁRPÁDOK CÍMERÉNEK KÉRDÉSE.

Régi és véglegesen még ma sem eldöntött kérdés az Árpádok címerének a problémája; pedig több mint egy évszázada foglalkoztatta és foglalkoztatja ma is tudósainkat. Beszélhetünk-e az Árpádoknál nemzetségi címeréről? Ha nem, akkor vajjon III. Béla vagy Imre vette-e fel azt? Milyen külföldi példára vették fel a címer s milyen hatást mutatnak fel a címer elemei? Ezekre a kérdésekre megkísérlek az alábbiakban feleletet adni.

Az Árpádoktól fennmaradt legrégebb címeres emlékünknél, mint ismeretes, Imre király 1202. évi aranybullája, mely egyúttal legelső címeres pecsétünk is. Az aranybulla hátlapja kilencszer vágott pajzsot ábrázol, melyben a páros számú pólák, a legalsót kivéve, jobbra haladó oroszlánokkal vannak megrakva: a két elsőben 3—3, a harmadikban 2, a negyedikben 1 oroszlán van¹ (1. kép).

Ezt a címeret látjuk II. András aranybulláján és kettős viaszpecsétjein is, csupán a pólák száma és az oroszlánok elrendezése változik; a lényeg azonban ugyanaz: vágásos, illetve pólás pajzs, oroszlánokkal megrakva.²

Aranybulláján a pajzs hétszer vágott, a 2., 4. és 6. mezőben 2—2 szembefordult oroszlán között egy-egy szívalakú kis pajzs, a 8. mezőben egy balra lépő és hátratekintő oroszlánnal.³ (2. kép.)

1213 óta használt első kettős viaszpecsétjén a pajzs kilencszer vágott, de itt a páratlan számú mezők vannak megrakva jobbra lépő oroszlánokkal, a következő elrendezésben: 2—3—3—2—1.⁴

1235 óta előforduló második kettős pecsétje már csak hétszer vágott, a páratlan mezőkben szintén jobbra lépő oroszlánokkal, a következő elrendezésben: 3—3—2—1.⁵

¹ Képet lásd *Szilágyi*: Magyar nemz. története. II. 344. Turul XXXV. 17., XXXVIII. 17.

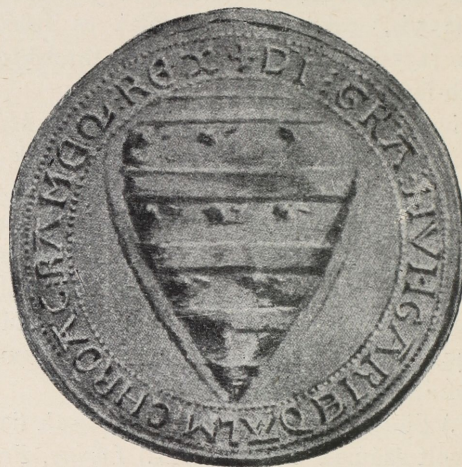
² L. *Szentpétery* Imre: II. Endre király pecsétjei. Turul XXXIV. 1. és köv. II.

³ 1221-ből Orsz. lvt., 1223-ból N. Múz. lvt.: Kállay-család lvt. Képet közli Turul XXXIV. 12., XXXV. 18., XXXVIII. 21., *Hóman*: Magyar tört. II. 17.

⁴ N. Múz. lvt.: Kisfaludy-cs. lvt. 1232. Képe Turul XXXIV. 10., XXXV. 18., XXXVIII. 22.

⁵ Kisfaludy-cs. lvt. 1235. Képe Turul XXXIV. 11., XXXV. 18.

II. András után ez a címer eltűnik, csak a vágások térnek vissza az Anjouk alatt, és maradnak



1. kép.
1202. Imre aranybullájának hátlapja.

meg tovább is a magyar királyok címerében, amint ma is egyik részét alkotják a magyar címernek. Az oroszlánok II. András után végleg eltűnnek,



2. kép.
1221. II. András aranybullájának hátlapja.

maguk után hagyva az Árpádok címerének máig tisztázatlan problémáját.

Hogy a kérdést tisztábban lássuk, szükséges-

nek tartom a különböző vélemények közlését, melyek ismertetésében Döry Ferenc tanulmányát¹ vettem alapul, kiegészítve néhány ott nem említett, vagy azóta megjelent tanulmánnyal és véleménnyel.

A legelső megállapítás az volt, hogy az orosz-lán az Árpádok családi, illetve nemzetségi címere. Ez volt a véleménye Podhraczkynak 1831-ben,² továbbá a képviselőháztól az államcimer alakjának meghatározására kiküldött bizottságnak is 1872-ben,³ azzal a megszorítással, hogy — mint a jelentés mondja — «a nyolc pólya az Árpád-ház címer-alakjának tekintetik. Ellenben III. Béla korában az Árpád-ház címer-alakja nem a pólya volt, hanem az orosz-lán». Állításukat Imre királynak egy 1197-, helyesebben 1200-ban kelt oklevelével bizonyítják. Ez az oklevél elmondja, hogy Béla király a római patrícius Ursini-ak nemzetségéből származó Nicoloti fia Istvánnak — akitől a Blagay-grófok származtatták magukat — érdemei jutalmául birtokot és saját címerét adományozza. Mielőtt azonban az adományt oklevélbe foglalták volna, Béla király halálos betegségbe esett, s közelegni érezvén végét, átok alatt meghagyta fiának, hogy e rendelkezését hajtsa végre. Imre, atyja akaratát végrehajtván, Nicoloti fia Istvánnak atyai és saját címerét adományozza, mégpedig: «pajzsban és a sisak fölött kinövő aranykörtű, aranykoronás orosz-lánt». Tehát — szerintük — Imre és II. András pecsétjein az orosz-lánok az Árpád-nemzetség címere.

Ez az oklevél azonban úgy tartalmi, mint alaki okoknál fogva nyilvánvaló hamisítvány,⁴ mely — miként azt *Thallóczy* Lajos a Blagay-család Oklevéltárának bevezetésében kimutatta — a XVI. században készült.⁵

Bárczay az orosz-lánokat szintén az Árpád-ház, a vágásokat pedig a királyi méltóság címerének tartja.⁶ Ha hamis is az Imre-féle oklevél, — mondja *Bárczay* — kellett, hogy alapja legyen a

¹ Magyarország címerének kialakulása. Turul XXXV. 17. és köv. ll.

² Magyar Ország Czimere Eredetéről. Tud. Gyűjt. 1831. IV. 21—26., Magyarország címerének eredete. Századok 1870., 226—232.

³ Arch. Ért. 1871., 267—272. Száz. 1872., 96—101.

⁴ *Pauler*: A magy. nemz. tört. II. 760., *Nyáry*: A heraldika vezérfonala. 26. jegyzet.

⁵ XI. lap. Szövege u. o. 513. és *Fejér* CD. II. 304.

⁶ A heraldika kézikönyve. 375—390. l.

hamisításnak. *Pósta* Béla is az orosz-lánokat véli az Árpád-ház címerének.⁷

Br. Nyáry Albert szerint⁸ a vágások és orosz-lánok együtt alkották az Árpádok családi és egyúttal az ország címerét is. Az orosz-lánok, minthogy kis méretüknél fogva messziről felismerhető jelvényül nem szolgálhattak s érmeiken és kis pecséteken nem voltak kivéshetők, idővel teljesen eltűntek. *Pauler* hasonlóan a kettőt együtt tartja az ország jelvényének.⁹

Ivánfi Ede viszont A magyar birodalom címeri c. munkájában a vágásokat véli az ország és egyúttal az Árpádok címerének is; hogy az orosz-lán az Árpád-ház címere lett volna, azt szerinte bizonyítani nem lehet.¹⁰ *Altenburger* Gusztáv is a vágásokban látja az Árpádok címerét, az orosz-lánt pedig a királyi méltóság jelvényének, vagy csupán díszítésnek minősíti.¹¹

Csoma József határozottan tagadja, hogy az orosz-lán az Árpád-ház külön családi címere lett volna. Hangsúlyozza, hogy az Árpádoknak magáncímere sohasem volt, vagy ha volt is, az az ország címerével volt azonos.¹²

Csánki Dezső első tanulmányában¹³ az orosz-lánokat a pólyákon a királyság és az ország közös jelvényének tartja Imre és II. András királyok alatt. Második tanulmányában¹⁴ már a következőket mondja: «Az Árpádok családi jelvényei voltak-e ezek az orosz-lánok, avagy csupán egyszerű díszítések, a tudomány eddig nem tudta biztosan megállapítani». Ugyanezen a véleményen van *Döry* Ferenc¹⁵ és *Magony* József is.¹⁶

Fejérpataky László szerint az Árpádok legrégibb ismert címere a csíkkolt pajzs, melynek minden második apró, lépő orosz-lánokkal van

⁷ Egypár szó a magyar címer-kérdéshez. Turul III. 19.

⁸ I. m. 26. jegyzet.

⁹ I. m. II. 81.

¹⁰ 28—29. lap.

¹¹ Észrevételek az Országos Bizottság jelentésére. Századok. 1872. 102.

¹² Néhány szó a nemzetségi címerekről. Századok 1914. 776.

¹³ *Czobor—Szalay*: Magyarország történeti emlékei az 1896. évi ezredéves orsz. kiállításon. 26.

¹⁴ Az új magyar és úgynevezett közös címerekről. Századok. 1916.

¹⁵ Idézett tanulmánya.

¹⁶ A magyar címer és a magyar zászló. A temesvári kegyesr. főgimn. ért. az 1915—16. évre.

megrakva; ezeknek azonban apró méretük és ábrázolási módjuk miatt inkább ornamentális hatásuk van.¹

Csak mint a szimbolista, délibábos címermagyarázat példáit említjük a «Magyarország címerének eredetét és jelentését megfejtí Bal Jeromos» c. (Lócse, 1907) munkát, valamint Horvát István² és újabban Horváth Sándor³ erőszakos magyarázatait, melyek Imre és II. András király címereit beszélő címereknek, így például az oroszlanokat a magyar vitézség, a hét törzs jelképeinek tekintik.

Íme, ez a kérdésnek sok változatú, de eddig megoldáshoz nem jutott fejlődése. Lássuk, a valóságban, tárgyi bizonyítékok alapján hogyan áll a dolog.

A XII. sz.-ig címerekről heraldikai értelemben nem beszélhetünk, de az kétségtelen, hogy őseinknek, mint hadviselő népnek, volt olyan jelvényük, amely a hadban az összetartást, táborozásban a vezérek szállását mutatta s általában nemzeti, vagy törzsi megkülönböztetésül szolgált. Nemzeti hagyomány szerint ez a jelvény a turulmadár volt.

A királyság óta a pecsétekre és a pénzekre támaszkodhatunk. Minthogy azonban II. Andrásig a pecséteknek csak egyik oldalán van ábrázolás, ezek címeres adattal nem szolgálnak. A numizmatikát heraldikusaink meglehetősen elhanyagolták és becses adatait nem vették figyelembe. Ezek fontosságára *Hóman* Bálint mutatott rá a magyar címer-kérdéssel kapcsolatban.⁴ A királyi pénzek hátlapján különféle ornamentális díszítések vannak. III. Bélának egy 1190 táján vert pénzén jelenik meg először a kettős kereszt, mégpedig, mint valóságos címerkép, pajzsba foglalva. A kettős kereszt szerepe fontos.⁵ Mert — mint említettük — II. András után a vágásos címer eltűnik, a későbbi Árpádok alatt soha elő nem fordul s helyét a kettős kereszt foglalja el mind a pecséteken, mind a pénzekben. Kettős kereszt van Imre nagy viaszpecsétjén az országalmán és ezt találjuk II. András több pénzén is

ugyanakkor, amikor pecsétjein és többi érmén a vágásos címer szerepel.

Br. Nyáry Albert és *Döry* Ferenc nézete az, hogy nem lehet különbséget tenni e korban a királyi családi és az ország címere között. Erre azonban rácsafol a kettős kereszt szerepe, amint ez *Hóman* tanulmányából kiténik. E szerint téves felfogás volt az, hogy királyaink a kettős keresztet használták, mint az apostoli királyság jelvényét. A XI—XII. században ez még nem volt szokásban. Királyaink előtt akkor hosszúnyelű egyes keresztet hordtak. Nyugaton a kettős kereszt ritkán fordul elő, és ha előfordul, akkor is egyszerű heraldikai vagy numizmatikai ábrázolás. Nyugatról nem kerülhetett hozzánk, hanem Bizáncból, ahol a keletrómai császárság hatalmi jelvénye volt. III. Béla a bizánci császárokat utánozta, amikor ezt átvette. Összeköttetéseit ismerjük a bizánci udvarral, hiszen a császárnak örököse, vőjelöltje és despotes volt jóideig. A kettős keresztet, mint az uralkodói hatalom szimbólumát ismerte meg és hozta be használatát nálunk. A vágásos és a kettős kereszt címer közt tehát közjogi különbség volt; az utóbbi a királyi hatalom és az ország, az előbbi a királyi család jelvénye volt. A külsőségekre, udvartartásra sokat adó király szükségesnek tartotta a királyi jelvénynek pajzsra való alkalmazását és külön családi jelvény felvételét, ha nem akart felesége rokonai és környezete előtt alábbvalónak tartatni.⁶

Hóman véleményét az adatok mindenben megerősítik. A címerfelvételt illetőleg azonban adataink a mellett szólnak, hogy nem Béla volt az, aki a családi címert felvette, hanem Imre. Azt mondja ugyanis *Hóman*, hogy a címer előbb jelentkezik az érmeken, mint a pecséteken, tekintve, hogy csak fontos okok miatt újították királyaink pecsétjeiket, pénzt ellenben minden évben újat vertek. III. Béla 1186-ban vette feleségül VII. Lajos francia király leányát, Margitot és 1196-ban halt meg. E tíz év alatt mégsem jelenik meg a vágásos címer érmein, ellenben a kettős kereszt 1190 táján igen, mégpedig, mint valóságos címerkép, pajzsba foglalva.⁷ Ha III. Béla vette fel a vágásos címert, akkor ennek érmein is

¹ Az Árpádok címerei. Megjelent *Csánki Dezső*: Árpád és az Árpádok c. művében és különnyomatban is.

² Magyarország régi póllyás tziemeréről. Tud. Gyűjt. 1833. XII. 82—83.

³ Magyarország címere. Bp. 1921.

⁴ A magyar címer történetéhez. Turul. XXXVI.

⁵ *Hóman* idézett tanulmánya.

⁶ U. o.

⁷ *Réthy*: Corpus Nummorum Hungariae. I. 263. sz. és *Weszerle J.*: Tab. Num. Hungaricorum. Pest, 1873. XIII. t. 21—28. sz.

nyomának kellett volna maradnia. Ez a körülmény arra mutat, hogy III. Béla a vágásos címert még nem használta, hanem a kettős keresztet viselte címer gyanánt is. A vágásos címer Imre 1202. évi bulláján jelenik meg először, mint a királyi hatalom jelvényétől megkülönböztetett családi címer.

Hogy a vágásos címer valóban az Árpádok családi címere, erre egyébként más adataink is vannak. Legkézzelfoghatóbb bizonyítéknak kínálkozik, ha ama Árpád-családtagok pecsétjeit nézzük, akik nem voltak uralkodók. Sajnos, ilyen csak kettőt ismerünk.¹ Az egyik V. Istvánnak mint ifjabb királynak lovaspecsétje: a páncélos vitéz zászlaján és pajzsán ágaskodó oroszlán szerepel. (Ezt a pecsétet 1259 óta használta,² míg 1257—58-ban ugyanott kettős kereszt látható.³) Tudjuk azonban, hogy István Stíria hercege volt és mint ilyen vésette elődei példájára Stíria oroszlánját, illetve párducát pecsétjére. Erre az adatra tehát nem építhetünk. A másik adatunk András hercegnek, a későbbi III. András királynak egy 1286-ból származó lovaspecsétje,⁴ ahol a lovas vitéz karján hét csikra osztott, tehát az Árpád-házi királyok címerével egyező pajzs látható. Tudjuk, hogy András hercegnek küzdenie kellett trónjáért, törvénytelen származást vetettek szemére, ő tehát ezzel a címerrel is az Árpád-házból való származását akarta jelezni. Úgyszintén az Anjouknál is, mikor I. Károlytól kezdve liliomos címerüket egyesítették a vágásos címerrel, valamint utódainál is, pl. Mátyásnak pecsétjein, a főszerep és a főhely a vágásos címernek jut. A vágott pajzs tehát minden kétséget kizáróan az Árpádok családi címerének tekinthető.⁵

De hová tűntek el az oroszlánok a vágásos címerről? Ha az oroszlán a főalak az Árpád-ház címerében, mint egyesek bizonyítani akarták, ha az oroszlán az Árpád-nemzetség címere, akkor ez

¹ Döry id. tanulmánya.

² Képét közli Döry u. o. 30. MODL. 538. (1267).

³ A pecsét töredéke a N. Múz. lvt.-ban 1258-ból. Képét közli Nyáry i. m. 209. l. és Arch. Ért. XIV. 36. Használatuk idejére lásd *Szentpétery*: Oklevéltan. 116.

⁴ Képét közli Döry i. m. 30.

⁵ Ezt megerősíti az is, hogy Esztergom városa, mely királyi kegyből a királyi címert használja, pecsétjének hátlapján nyolcszor vágott pajzsot használ. 1269-ből származó pecsétjét közli Nyáry i. m. VII. t. 64. ábra. L. még *Knauz*: Mon. Eccl. Strigoniensis. Strigonii, 1874. 65.

lett volna az uralkodó alak és nem ábrázolták volna oly aprónak s nem is tűnt volna el nyomtalanul. És pl. III. András hercegekori pecsétjén miért nincs oroszlán?

Milyen jellegük van az oroszlánoknak az Árpádok címerében, milyen hatást mutatnak, honnan vették az Árpádok, van-e valamilyen jelentésük? Ezekkel a kérdésekkel heraldikusaink nem foglalkoztak, csak együtt nézték a két elemet és kombinált magyarázatokat adtak. Az egyetlen adat, mely sejteti a helyes felfogást, *Fejérpataky*-nak egy odavetett mondata az Árpádok címerei c. tanulmányában: «Hogy alak osztott pajzs-felületen foglaljon helyet, ez külföldön is nagy ritkaság. Úgyhogy felmerülhet a kérdés, nem szerkesztette-e III. Béla nejevel vagy éppen Aragóniai Konstanciának kíséretével hozzánk jutott valamely francia vagy spanyol heraldikus». Többet azonban nem mond. Mégis ez a mondat alkalmas arra, hogy irányt jelöljön a kutatásra.

Tudjuk hazánk történetéből, hogy Szt. Istvántól kezdve folyvást jöttek királyaink udvarába idegen lovagok, vitézek, mesteremberek. Különösen a királynék kíséretében érkeznek nagy számban lovagok és természetesen velük együtt az udvartartáshoz tartozó egyéb elemek is. Így volt ez az ezúttal bennünket érdeklő korban, III. Béla és Imre alatt is. III. Béla aranybulláján, valamint pénzein nem találkozunk címerábrázolással az említett kettős kereszt mellett. Egyes heraldikusok úgy vélték, hogy a vágásos címert Margit királynénak, III. Béla francia feleségének címeréből vették át. Későbbi heraldikusok ezt cáfolják, utalva arra, hogy a Capet-háznak egykorú adatok alapján megállapítható jelvénye a liliom volt.

Az összehasonlítás szempontjából logikusan számbajöhető területek: a szomszédos országok, vagy amelyekkel közvetlen kapcsolat állott fenn. Mert hogy Dániában,⁶ továbbá a Hohenlohe grófok,⁷ Sváb Henrik⁸ használták pecséteiken az oroszlánokat, ez e korban hazánkkal való közvetlen kapcsolat és érintkezés hiányában nem jöhet számításba, annál kevésbé, mert az ábrázolás módja is teljesen elütő a magyar ábrázolástól. A XII—XIII. századi francia pecsétet vizs-

⁶ *Seyler*: Geschichte der Siegel. Leipzig. 1894. 274. á.

⁷ U. o. 64., 393. á.

⁸ U. o. 132. á.

gálva,¹ vágott pajzsot, ha nem is III. Béla és Imre korából, de néhány évtizeddel később, többet találunk; Imre címeréhez hasonló azonban nem. Nem sikerült hasonlóságot felfedeznem a francia oroszlánábrázolás és az Imre címerében lévő oroszlánok között sem. Az oroszlánok ilyen alakban sem egykorú, sem közelkorú pecséteken nem fordulnak elő. Az angol királyi címerben valamivel később használatos oroszlánok is lényegesen eltérnek a magyar ábrázolástól: más a testalkatuk, állásuk és majd mindig szembe fordított fejjel ábrázoltatnak.

Közeli szomszédaink közül csak egy eset jöhet tekintetbe: Jasomirgott Henrik hasonló nevű fiának és unokájának kettős viaszpecsétje. Ezek hátlapján az oroszlán hasonló ábrázolása.² Ez az adat annál nyomósabbnak látszik, mert a szomszédos országok közül Csehországban és Ausztriában kezdik először a kettős viaszpecsétet használni és eddigi megállapítás szerint II. András a kettős pecsét használatát osztrák vagy cseh mintára hozta be.³ Minthogy pedig ugyancsak II. András alatt jelenik meg először a vágásos, illetve oroszlános címer, e két tény esetleg arra engedne következtetni, hogy miként a kettős viaszpecsétformában, úgy az oroszlán ábrázolásában is követték a magyar pecsétek a cseh gyakorlatot. Azonban: a két Henrik pecsétje viaszpecsét, Imre királyé érc; továbbá Henrik fennmaradt oroszlános pecsétje 1220-ból való, tehát későbbi, mint az Imre királyé. Ezek olyan mozzanatok, melyek alapján a cseh hatás feltevését mellőznünk kell.

A másik számbajöhető eset a spanyol kapcsolat. Imre király 1198-ban vette feleségül Aragóniai Konstanciát, II. Alfonz aragóniai király leá-

nyát. A királyné kíséretében és idejében spanyol urak jöttek Magyarországra, kik közül némelyek magas méltóságra emelkedtek.⁴ Az összeköttetés élénk volt nemcsak Imre, hanem II. András alatt is. Legújabb vélemény szerint az aranybulla is aragón hatást mutat. Így vélekedik *Ferdinándy Géza* és *Hóman* is. Utóbbi a Magyar Történet II. kötetében ezeket mondja: «Az 1222. évi tavaszi mozgalom irányítói aragóniai Konstancia férjének, Imre királynak hívei voltak, s a királyné kíséretében Magyarországra jött és itt megtelepedett spanyol urak révén ismerkedtek meg az aragón királyság alkotmányjogi intézményeivel». Az alap és a lehetőség tehát megvolt a spanyol kancelláriai hatás átvételére. A középkorban az egyes udvarokban jelentkező új elemeket nagyon sok esetben éppen a királyok házassági kapcsolataival lehet megmagyarázni.

Mielőtt Imre és II. András pecsétjeinek ábrázolásával tüzetesen foglalkoznánk, ki kell tennünk általában az érc-, illetve kettős pecsétek ábrázolási módjára.

Imre bulláján feltűnő új elem, hogy a hátlapján címer van. Ennek nyomát az egykorú bullákon máshol nem találjuk. A német ércpecsétek hátlapja az «Aurea Roma»-t (Róma látképét) ábrázolja 1033 óta egész Miksaig.⁵ VI. és VII. Lajos francia királyok aranybullái csak említésből ismeretesek.⁶ A szicíliai bullákon címerábrázolás csak a XIII—XIV. században jelentkezik.⁷ A bizánci bullákon szintén nem fordul elő.

A kettős viaszpecsétek használata a bizánci bullák hatása alatt a X. század végén, a XI. század elején Dél-Itáliában, a XI. század közepén Angliában és az angol hatás nyomán a XI—XII. században az északi országokban terjed el. Valószínűleg angol hatás alatt terjed el Franciaországban és tűnik fel VII. Lajos alatt. Csehországban 1130 táján, Ausztriában pedig VI. Lipót alatt kerül (1198—1230) használatba.⁸ Mindezek hátlapján azonban Imre aranybullájának idejében

⁴ Így emlegetik pl. okleveleink Symon Latinus vagy Symon comes Latinust, Esztergom várának a tatárok elleni védelmezőjét, az aragóniai vagy hispániai Simon grótot is. Fejér CD. III. 1., III. 1., 393. Wenzel VI. 552., 567.

⁵ *Ewald*: Siegelkunde. 200.

⁶ U. o. 146. 3. jegyzet.

⁷ U. o. 201.

⁸ U. o. 163.

¹ Különösen Th. *Raadt* (Sceaux Armoriés des Pays-Bas et des pays voisins. Bruxelles, 1898—1903. I—IV.) műve az, mely gazdag — mondhatni teljes — képanyagban közli a francia és a szomszédos országok pecsétjeit. L. még: *Roman*: Manuel de sigillographie française. Paris, 1912. — *Gourdon de Genouillac*: Recueil d'Armoiries des Maisons nobles de France. Paris, 1860. — *Blanchet*: Sigillographie française. Paris 1902. — *E. Gevaert*: L'heraldique, son esprit, son langage et ses applications. Bruxelles—Paris. é. n.

² *Seyler* i. m. 133. á. L. még *Ewald*: Siegelkunde. München u. Berlin. 1914. 30. t. 4. á., *Sava*: Die Siegel der oesterreichischen Regenten. 14. és 16. á. (Meggjelent: Mittheilungen der k. k. Central-Commission zur Erf. der Baudenkmale. Wien, 1864. évf.)

³ *Szentpétery*: Oklevéltan 112.

nem találunk címerábrázolást. A XI—XII. századi kettős pecsétek hátlapja általában a lovas-típust mutatja, vagy a tróntípust. Franciaországban és Angliában a lovas-típus szerepel. VI. Lipót 1205-ben két hercegsége pecsétjét kettős pecsé-ten egyesítette. Ennek is mindkét oldalán a ha-gyományos lovas-típus látható.¹ A cseh pecsétek hátlapja I. Ottokárig Sz. Vencel tróntípusát mu-tatja. Ottokár alatt a királyi tróntípus kerül a hátlapra 1158 után.² Jasomirgott Henrik fiának pecsétjén a címerábrázolás — mint említettük — csak 1220 táján jelenik meg. Leszögezhetjük tehát, hogy II. András, amikor 1213-ban behozza a kettős pecsét használatát, legfeljebb ezt, de az ábrákat nem vette sem osztrák, sem cseh szomszédaitól.

Bartoniék Emma, aki értékes dolgozatban fog-lalkozik az Árpádok viasz- és ércpecséteivel, a királyi címer megjelenésére a hátlapon össze-hasonlításai folyamán nem talál magyarzatot; mindamellett francia hatást igyekszik kimutatni azon az alapon, hogy «címerábra a pecséten e korban a francia királyok ellenőrző pecsétjein fordul elő» (liliom).³

Tekintettel azonban éppen az Imre alatt ke-ltezhető kapcsolatra, szemügyre kell vennünk a spanyol gyakorlatot, melyet eddig figyelmen kí-vül hagytak.

Spanyolországban már a XII. század elején használnak kettős viaszpecsétet. Először VII. Alf-onz Kasztília és Leon királya (1126—1157) alatt tűnik fel.⁴ Halála után az ország ketté oszlik. *Leonban* II. Ferdinánd (1157—1188) pecsétjének hátlapján Leon jelvénye, az oroszlán,⁵ IX. Alf-onz (1188—1230) viaszpecsétjének mellső lap-ján a lovas-típus, hátlapján az oroszlán szerepel. Ugyanezt ábrázolják — s ez rendkívül fontos — utóbbi ólombullái is.⁶

¹ *Bartoniék Emma*: Az Árpádok ércpecsétei. Turul XXXVIII. 16.

² U. o. és *Ewald* i. m. 186.

³ I. m. 22.

⁴ *M. F. Mourillo*: Apuntes de Sigillografía Espa-ñola. Madrid, 1895. 36. A spanyol pecséttan még meg-lehetősen gyermekkorát éli. Mourillo munkájára azon-ban, mely eléggé vázlatos ugyan, bátran támaszkod-hatunk, mert *A. Eitel*, ki maga is dolgozott a madridi levéltárban, munkájában (Ueber Blei- und Goldbullen im Mittelalter. Freiburg, 1912.) többször idézi.

⁵ *Mourillo* i. m. 39.

⁶ U. o. 39.

*Kasztília*ban VIII. Alfonz (1158—1214) viasz-pecsétjének és ólombullájának mellső lapján a lovas-típus, hátlapján Kasztília jelvénye, a három-tornyú vár szerepel.⁷ *Aragóniában* IV. Ramon Berenguer (1131—1162) kettős viaszpecsétje mind-két oldalának ábrája a lovas-típus. II. Péter (1196—1213), Imre kortársa és sógora viasz- és ólompecséteket használ. Nagy viaszpecsétjének mellső lapján a király trónon ülő képe, hátlapján lovas alak, pajzsán Aragónia cölöpös címere, ki-sebb viaszpecsétjének és ólombullájának mellső lapján a király trónon ülő képe, hátlapjukon pedig Aragónia említett négycölöpös címere látható.⁸

Spanyolországban tehát szintén használnak már a XII. században kettős pecséteket, melyek-nek hátlapján címerábrázolás van. Különösen jelentős, hogy az ólombullák hátlapján találunk címerábrázolást, ami tudunkkal az egyetlen példa a korai európai gyakorlatban. A spanyol bullákkal körülbelül egyidőben jelenik meg Imre bullájának hátlapján is a címerábrázolás, szintúgy az általános európai gyakorlattól eltérően.

És itt ki kell emelnem, hogy feltétlenül szá-molnunk kell az aragón, illetve spanyol gyakor-latnak az európai pecsétgyakorlatra való hatásá-val, ami ezideig eléggé mellőzött kérdése az euró-pai pecsétirodalomnak. A jelek szerint az aragón, illetve spanyol sphragistica hatása mindenestre sokkal nagyobb súllyal jöhet számításba, mint eddig gondolták. Erre csupán egy példával kívá-nunk rámutatni. Franciaországban I. Henrik (1031—1060) óta uralkodik a tróntípus, melyen az uralkodó — mint a német pecséteken — kifelé, a testtől el, tartja baljában a liliomos hegyű kor-mánypálcát. (Jobbjában egyszerű liliomvirágot tart.) VII. Lajos francia király (1137—1180) az-után befelé fordítja s térdére támasztja a balke-zet.⁹ Ez megmarad a XIV. század elejéig.¹⁰ Ugyan-ekkor azt látjuk, hogy VII. Alfonz (1126—1157) tróntípusa¹¹ teljesen azonos ábrázolást mutat VII. Lajos tróntípusával (csak a kifelé tartott jobb-kézben lévő tárgy nem vehető ki a pecsét kopása

⁷ U. o. 40.

⁸ U. o. 53.

⁹ *De Wailly*: Éléments de paléographie. Paris, 1838. II. 341. 2. á. VII. Lajos pecsétje 1137-ből.

¹⁰ *Bartoniék* i. m. 14.

¹¹ *Közli Escudero de la Peña*: Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos. Tom. V. 25.

miatt). Természetesen a kivitelben vannak eltérések, éppúgy, mint Imre és a szintén francia mintát követő Henrik angol ifj. király viaszpecsétjei között is. Ez az egy példa is elegendő, hogy a két pecsét azonos ábrázolásmódja alapján feltételezzük a spanyol gyakorlat hatását a francia pecsétábrázolásra.¹

Van Imre bullájának egy sajátja, mely elütővé teszi elődei és az általános európai gyakorlat pecsétábrázolásaitól. A trónon ülő király ugyanis a baljában tartott keresztres országalmát melle előtt tartja. *Bartoniék* Emma² az európai gyakorlatból Imre bullájának eme sajátját megmagyarázni nem tudja. A német és francia gyakorlatból ezt csakugyan nem lehet kimutatni. Tehát vagy speciális magyar vonásnak kell tekintenünk, vagy esetleges spanyol hatásnak. A spanyol gyakorlatban ugyanis a XIII. század második felében X. Alfonz (1252—1284) és IV. Sancho (1284—1295), Kasztília és Leon királyainak pecsétjein a király kéztartása megegyezik az Imre bulláján láthatóval. Hogy X. Alfonz előtt ez az ábrázolásmód használatos-e Kasztíliában vagy Aragóniában, erre vonatkozólag csak általános utalást találtunk. J. E. de la Peña ugyanis azt írja,³ hogy «ez — t. i. a kéztartás — sajátja a XIII. században a kasztíliai és aragón pecséteknek». II. Pedrónak, Imre sógorának bulláján még nem látjuk.

Mindenesetre kétségtelen és jellemző az európai gyakorlattól elütő jelenség, amiben Imre bullája és a spanyol pecsétek és bullák megegyeznek, hogy a hátlayan címerábrázolás van, mégpedig Spanyolországban már jóval Imre előtt. A közeli rokonságból joggal lehet tehát következtetnünk, hogy Imre bullájának hátlapján a címerábrázolás spanyol hatásra jelent meg, melyre közeli alkal-

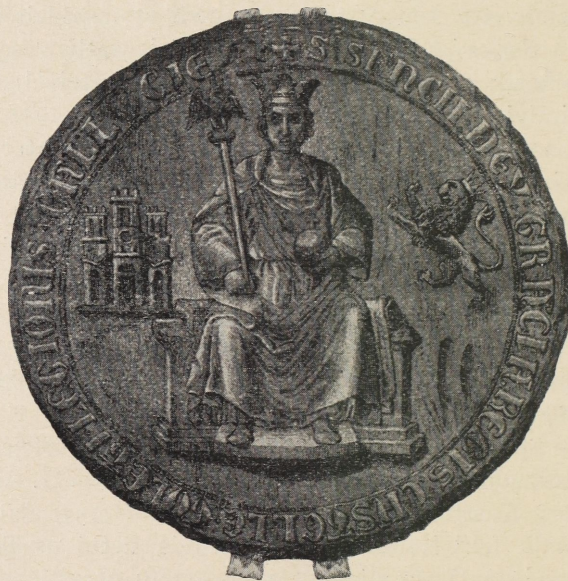
¹ Feltevésem — *Kumorovitz Bernát* dr. szíves közlésén kívül — azon alapul, hogy VII. Alfonz, aki a jelek szerint csak ezt az egy pecsétet használta, 10 évvel előbb lép trónra, mint VII. Lajos, továbbá VII. Alfonz leánya VII. Lajos felesége volt.

² I. m. 22.

³ *Sellos reales y ecclesiasticos c. tanulmányának* bevezetésében (Museo Español de Antigüedades. Tom. II. Madrid, 1873. 529. sk. II.) általános áttekintést ad a spanyol pecsétek ábrázolási módjáról. Fentebb említett kijelentése általános, közelebbi korhatár megjelölése nélkül. Tanulmányában speciálisan IV. Sancho korának pecsétjeivel foglalkozik. (A 3. kép tőle való.)

mat és példát sógorának, II. Pedrónak a bullája nyújtott.

Közbevetőleg említjük, hogy nem lehet teljesen elzárkózni az elől sem, hogy a kettős pecsét használatát esetleg már Imre király hozta be. Egy 1200 körül kelt mandátumán (MODL. 38.) kettős pecsét darabkája függ, de úgy, hogy az oklevélről könnyű szerrel levehető, mintha más oklevélről szedték volna le s fűzték volna erre a (különben kifogástalan) oklevélre.⁴ Ez ugyan bizonytalan nyom, de ha bebizonyítható lenne a kettős pecsét bevezetése Imre alatt, ez is csak a spanyol gyakorlat hatása mellett szólna.



3. kép. IV. Sancho pecsétjének előlapja.

Ha tehát Imre a spanyol gyakorlatot követve alkalmazta bulláján címerét, minthogy továbbá a jelek szerint Imre volt az, aki a családi címet felvette, önként következik az a lehetőség, hogy a címet is spanyol mintára vette fel. Ezért meg kell vizsgálnunk, vajjon a címer és a címer elemei a spanyol gyakorlatban megvannak-e, ami végleg eldönti azt a kérdést is, hogy Béla, vagy Imre vette-e fel az Árpádok címerét.

Kasztília és Leon királyai okleveleiken a pápai kancellária utánzásaképpen a pápai privilégiumok rotáit használják, melyek ábrája: két koncentrikus körből képezett gyűrű, a pápa jelmonda-

⁴ *Szentpétery*: Oklevéltan. 70., 1. jegyzet.

tával; a belső kört egy kereszt négy részre osztja, melyekben a pápa nevének betűi állanak.¹ Leon királyainak kancelláriájában II. Ferdinánd alatt² aztán a királyság jelvényét, az oroszlánt rajzol-



4. kép.

1158. Rueda II. Ferdinánd és IX. Alfonz okleveleiről.

ják a kör belsejébe, a két kör közé pedig a sigillum, vagy sigillum szó kerül a király nevével és a «Rex Hispaniae» kitételével. Számos esetben a gyűrűk elmaradnak és csak az oroszlánt rajzolják az oklevelek aljára. Az oroszlánok mindig

lépő helyzetben, előre, és ritkán szembefordított fejjel, hátuk fölé emelt farkokkal ábrázoltatnak (mint Imre és II. András pecsétjein). Ez az úgynevezett rueda vagy signo rodado annyira általános volt, hogy a pecsét használatát háttérbe szorította és csak IX. Alfonz alatt (1188—1230) emelkedett újra jelentőségre a pecsét. Ezt az oroszlánt vésette pecsétjeire II. Ferdinánd (1157—1188) és utódjai is.³

Egyáltalán nem kell fantázia hozzá, hogy Imre és különösen II. András pecsétjeinek oroszlánjai és Leon királyságának oroszlánjai közt alakra, állásra és testtartásra hasonlóságot találjunk (4—6. kép). Ilyenre, mint fentebb említettük, a számba jöhető többi országok heraldikájában nem akadtunk.⁴

És itt fel kell említenünk két érvet, melyet az oroszlánnak, mint az Árpádok ősi címerének védői felhoznak. Az egyik Thuringia címerére támaszkodik, melyben vörössel és ezüsttel vágott ágaskodó oroszlán van. Itt azoknak a véleményét

¹ Giry: Manuel de Diplomatique. Paris, 1894. II. 800. sk. II.

² A. Eitel: Rota und Rueda. Archiv für Urkundenforschung. V. 299—332.

³ Eitel i. m. 317.

⁴ Eitel számos ábrát közül, az ábrákat tőle vettem át. L. még A. Millares Carlo: Paleografía española. Barcelona-Buenos Aires, 1929. II. 27. t.



5. kép. 1186.



6. kép. 1191.

kell elfogadnunk, kiknek élén *Hohenlohe-Waldenburg* herceg áll, hogy t. i. Thüringia címerébe a pólyák kerültek Szent Erzsébet útján az Árpádok címeréből, és nem az oroszlán.¹

A másik érv első pillanatra nyomósabbnak látszik, valójában azonban a köztudatba is átment hibás beállításon alapul. A királyi jogarra hivatkoznak, melynek kristálygömbjébe három oldalon állatok vannak bevésve. *Ipolyi* és *Czobor* Béla, a koronázási jelvényekkel foglalkozva, az állatokat oroszlánoknak mondják.² Bárczay az oroszlánokat az Árpádok ősi címerállatjával azonosítja.³

A kérdés tárgyalása túlságosan hosszadalmas lenne, ha művészettörténeti fejtegetésekbe bocsátkoznánk; csak röviden vázoljuk azokat a mozzanatokat, melyek azt feltétlen bizonyossággal eldöntik.⁴

Azt már *Ipolyi* is helyesen megállapította, hogy a kristálygömb vésetét korábbi időre kell tennünk, mint a kristály foglalatának és a jogar nyelének keletkezését. Ez utóbbiaknak korát a XI—XII., esetleg a XIII. századra kell tennünk, a kristálygömb vésését pedig *Ipolyi* szerint a X. századra. Azonban valószínűbb, hogy utóbbi két-három századdal korábbi, mert összehasonlítás alapján egyiptomi eredetre, de nem ösegyiptomi, hanem a bizánci és mohamedán művészet találkozásának korára mutat. Hasonló kristályokat találunk keleten. Európában is őriznek belőlük többet, így pl. a bambergi székesegyház kincstárában, valamint Berlinben is őriznek a jogar kristályához hasonló alakú és vésetű kristálygömböket a X. századból,⁵ melyek feltétlenül egyiptomi eredetűek. E kristálygömböknek, valamint az e csoportba tartozó kristályedényeknek⁶ gyakran használt figurája az egyiptomi művészetből jól ismert madáralak. Ezekből számos

darab maradt fenn. A jogar kristálygömbjének figurái erős hasonlóságot mutatnak e madáralakokhoz. Mivel pedig a kristály vésete kezdetlegesebb, mint pl. a bambergi kristályé, ezért kell a koronázási jogar kristálygömbjének vésetét a X. századnál korábbi időpontra tennünk.

Ipolyi és *Czobor* tévesen nézték oroszlánoknak ezeket az állatalakokat. Hibás a Bárczaynál közölt rajz is.⁷ Ez oroszlánnak mutatja a kristály vésetét, holott a jogar állatalakjai — mint kimutattuk — madáralakok.

Minthogy tehát a rendelkezésünkre álló másolatok alapján⁸ el kell vetnünk azt a felfogást, hogy a jogar kristálygömbjén oroszlánok vannak, továbbá kétségtelen, hogy a kristálygömb egyiptomi eredetű, ezek alapján ki kell mondanunk, hogy a kristály és vésete a magyarsággal, illetve az Árpádokkal nem hozható összefüggésbe, éppúgy az állatalakoknak sincsen semminemű vonatkozásuk az Árpádok címerével. Különben sincs adatunk arra, hogy az Árpádok Béla, illetve Imre előtt címert használtak volna. Hogy a kristályt mikor foglalták aranylemezekbe, mikor került a koronázási jelvények közé, pontosan meghatározni nem lehet. Valószínű, hogy a foglalat is keleti, bizánci eredetű, ámbar a nyél filigrán díszítése alapján az sem lehetetlen, hogy nyugati közvetítéssel került hozzánk. Mindenesetre ezt a hibás érvet is egyszersmindenkorra el kell vetnünk.

A címer másik alkatrésze: a vágások. Aragónia királyai Imre sógorától, II. Pétertől kezdve a vágásokkal rokon cölöpös pajzsot már pecséteiken is használják. Spanyolországban a XII. század folyamán a lovagi élet már virágzik, amit elősegít a mórokkal való állandó harc. Leon, Kasztília és Aragónia között szoros a viszony és a rokoni összeköttetés.⁹ (L. az alábbi családfákat.)

A spanyol heraldika tanúsága szerint a XII—XIII. században a hasított, vágott, állatalakokat ábrázoló címerek már nem tartoznak a ritkaságok közé.¹⁰

⁷ I. m. 697. ábra.

⁸ A királyi jogar fényképmásolatai az Országos Magyar Iparművészeti Múzeum Könyvtárában.

⁹ *L. A. Schmidt*: Geschichte Aragonien's im Mittelalter. Leipzig. 1828 és *Bigelow Merriman*: The rise of the spanish Empire. New-York. 1918. I. megfelelő fejezetei.

¹⁰ *Castañeda y Alcover*: Manuel de heraldica. Madrid, 1933. passim.

¹ *Nyáry*: i. m. 44—45. lap jegyzet és *Fejérpataky* i. m. 347.

² *Ipolyi Arnold*: A magyar szent korona és a koronázási jelvények. Budapest, 1886. és *Czobor Béla*: A magyar koronázási jelvények. Bp., 1896.

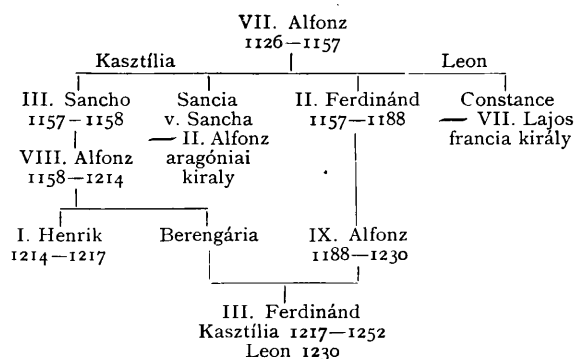
³ I. m. 378—79.

⁴ *Alföldi András* dr. egyetemi tanár és *Mihalik Sándor* dr. múzeumőr urak voltak szívesek útmutatásokat adni ez irányban.

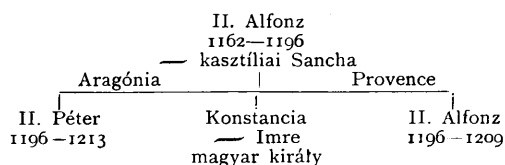
⁵ *F. Sarre—F. Martin*: Meisterwerke Muhammedanischer Kunst. München. II. Band. 164. t. Kat. Nr. 2090, 2091.

⁶ *Ernst Kühnel*: Islamische Kleinkunst. Berlin, 1925.

Leon és Kasztília



Aragónia



Mindezek alapján — elfogadva *Csoma* állítását is, aki határozottan kétségbe vonta, hogy az oroslán az Árpádok nemzetségi címere lett volna¹ — úgy látjuk, hogy Imre volt az, aki a családi címet felvette. E címer elemeiben, szerkesztésében spanyol mintákat követ, hihetőleg

¹ Száz. 1914. 776.

spanyol ember szerkesztette, aki valószínűleg Konstancia kíséretében jött be az országba.

Ez a címer András utódai alatt eltűnik, és mikor újra megjelenik, már csak a vágások vannak meg. IV. Bélától kezdve az Árpádok pecsétjeinek hátlapján a kettős kereszt szerepel. I. Károly második kettős pecsétjén azonban már újra előtűnik a vágásos címer és ettől kezdve a királyi pecsét ken, érmeken és egyebütt, ahol az ország címerét akarták alkalmazni, a kettős keresztet s a vágásos címet részint felváltva, részint egy pajzsban egyesítve használják.²

Az oroslánok számának ingadozása, alkalmazása pedig annak a feltevésnek ad igazat, mely szerint az oroslánok Imre címerében csak arra szolgálnak, hogy a címet előkelőbbé tegyék, mondhatni díszítések, melyekkel a címerszerkesztő a vágottpajzs egyhangúságát akarta enyhíteni. Mert elképzelhető-e, hogy ha az oroslán csakugyan az Árpádok családi címere, — mint egyesek bizonyítani akarták — akkor ilyen jelentéktelen szerepet játszó a címerben? Mert később, mikor az Árpádokkal való rokonságukat akarják hangsúlyozni például az Anjouk, akkor sohasem az oroslánnal egyesítik saját címerüket, hanem mindig a vágásokkal. Kétségtelen, hogy az oroslán csak másodrendű szerepet játszott és az Árpádok címere nem lehetett.

DONÁSZY FERENC.

² Döry i. m. 21.

VEGYES.

Diósgyőr beszélőcímeres pecsétje.

A Miskolc mellett fekvő és középkori királyi várnak romjairól ismert Diósgyőr nagyközség (előbb város) legrégebb pecsétje egy 1575. évi oklevelen maradt meg. (1. kép).

A 27 mm átmérőjű pecsét alig olvasható körirata, egyszerű vonalkeretben:

DIEOS GEOR VAROS PETSETJE.



1. kép.

Középen palástba öltözött fátyolos, ülő nőalak (Szűz Mária), bal térdén kis gyermek (Jézus) ül, aki balkezelével anyja felé egy gömbszerű tárgyat, gyümölcsöt nyújt. A gyermek Jézus mögött felnyúló fa, két nagy gallyal, egyikén ugyanolyan gömbölyű gyümölcsel, mint aminőt a kis Jézus Mária felé nyújt.¹

Ez a pecsét előfordul egy 1616. évi okiraton is.²

A XVII. században Diósgyőrnek újvésetű pecsétnyomója van, melynek lenyomatait 1661-től egészen a XIX. század elejéig ismerjük (okleveleken 1661, 1663, 1773, 1777, 1801). (2. kép). A 30 mm átmérőjű pecsét körirata:

SIGILUM OPIDI DIOSGEÖRIENSI (igy!)



2. kép.

A pecsétkép kevés változtatással ugyanaz, mint az 1575. évi; de itt a kis Jézus áll és Mária jobboldalán is van egy levél és felette két gyümölcszem.³ Bár a véset nagyon kezdetleges, a címerképben más, mint Szűz Mériát és a kis Jézust nem láthatunk. Eziránt nem lehet kétség, mert a diósgyőri kat. egyház temploma (XIV—XV. sz.) Szűz Mária tiszteletére épült s az egyház már 1333—35-ben a pápai tizedlajstromok írása idején fennállott.⁴ Kétségtelen tehát, hogy Diósgyőr címere a templom védszentjének képét ábrázolja, amire a magyar pecsétek között sok példa van.

Szűz Mária fölött nincsen sem a régi, sem az újabb pecséten fénykör; de ha megfigyeljük a XVI. századbeli magyar pénzeket, ezek között is alig van egy pár olyan veret, amelyiken Mária fénykörívvel volna ábrázolva.

A kis Jézus mellett álló fában, a levelek és a gyümölcs alakjában nem nehéz a diófát s a diót megállapítani. Itt tehát *beszélő címerrel* van szó, amire a magyar városok pecsétjein gyakran találunk példát.⁵

Ami a régebbi pecsét magyar feliratát illeti, tudjuk, hogy a XV. sz. végétől kezdik a magyar feliratot alkalmazni a községi pecséteken.⁶ Annál értetlenebb, hogy a XVII. században elhagyták az előbbi magyar köriratot és latin a felirat.

Diósgyőr nevét 1366-ban már *Diosgywr*-nak írja egy oklevél. A XV. században a *Dyosgywr* alak válik általánossá.

Az első pecsétnyomó, illetve ennek címerképe kétségtelenül régebb, mint az oklevél kelte (1575). Miskolc és Diósgyőr 1550 körül protestáns lett; Diósgyőrben 1577-ben ref. eklézsia van. Hogy Diósgyőr a régi kat. templom védszentjének képét alkalmazta pecsétjében, ez annak a jele, hogy az már a reformáció előtt is a város címere volt s csak tovább használták, mint ahogy általában a címerkép ősiségéhez ragaszkodni szoktak nemcsak a magánosok,

³ Borsod m. levéltára: Acta mat. III. 392., 399., XXII. IV. 634., 642. Borsod-Miskolci Múzeum levéltára: 1266., 1268.

⁴ *Borovszky*: Borsod m. tört. 19. l.

⁵ Kigyós (1557)-kigyó; Halas-hal; Bártfa-bárd; Eperjes-eper; Kaposvár-kapu; Püspöki-püspök stb. Századok 1869. 571., Turul 1911. 181. *Iványi*: Eperjes c. és p.

⁶ Vámos 1487., Tura 1510. stb. Századok 1867—1873.

¹ Orsz. Levéltár: NRA. fasc. 194. n. 5.

² U. o. fasc. 926. n. 22.

hanem a közhatóságok is. A második pecsétnyomó az 1616—1661. évek közti időben készülhetett. Diósgyőr jelenlegi pecsétjén két 4—4 nagylevelű pálma között Szűz Mária ül, ölében a kis Jézussal, mindkettő feje fölött fénykörív.

A címer alakjainak lényeges változtatása nélkül Diósgyőr nagyközség visszatérhetne a régi beszélő címerhez, melyen a kis Jézus diófa mellett áll és diót nyújt Máriának. *Leszih Andor.*

Miklósfia Demeter mester.

(1250—1312.)

A XIII—XIV. század fordulóján a III. Endre uralkodása, majd az azt követő politikai mozgalmak idején kitűnt Demeter mester, Miklós comesnek, Detrik fiának fia,¹ 1250 körül született. Atyja borsodi és ipolyvidéki nagybirtokos volt,² nagyatyja, Detrik (1221—1236) az első ismert zólyomi ispán,³ egy másik fia, Mikó ágán a Kékkői és Gyarmati Balassacsalád őse.⁴ E Detriknek atyja, mint megállapítanunk sikerült, Syk volt;⁵ utóbbinak nevét genealogiai irodalmunk eddig nem ismerte. A XIII. és XIV. században e család tagjai viselik a zólyomi kir. uradalom ispáni tisztjét; több tagjuk szepesi, sárosi és beregi comes.

Demeter testvérei közül a Csorbának nevezett Domokos (1269—1277) sárosi várispán, gömöri, nógvári és vágvidéki nagybirtokos⁶ korán elhalt. Öccse Csernei Péter (1274—1301) III. Endre király követeként egy ízben Csák Máté fivérének, a hirhedt Csák mesternek fogságába esett.⁷ Nővérük Mersa-fia Pó comes neje. Pó comes fiai utóbb Demeter mester udvari vitézei, gazdag birtokosok.⁸

Demeter ifjan, hihetőleg apródként kerül a királyi udvarba. Kún László királynak már kedves embere. Harci érdemei, különösen a győri vár 1273. évben történt visszavétele alkalmával tanúsított vitézsége jutalmául nyeri László királytól meghalt fivére örökén a sárosi ispánságot, majd 1278-ban a

magánbirtokaival szomszédos nógvárdmgyei Kürtös falut.⁹ 1280-tól 1286-ig királynéi tárnokmester.¹⁰ Közben, 1281-ben pozsonyi ispán, a királyi tanács tagja.¹¹ 1285-ben elnyeri Zólyom ispánságát, mely mellett rövid ideig még viseli tárnokmesterségét,¹² kevéssel utóbb azonban már minden igyekezetét a zólyomi ispánság — a későbbi Zólyom, Turóc, Liptó, Árva vármegyék akkor még egységes komplexuma—¹³ fejlesztésére fordítja. 1285-ben az északkelet felől beözönlő tatár támadás visszaverésében vesz részt, amint ezt egy serviense említéséből következtethetjük.¹⁴

A lázadó Kőszegiek és Borsafiak 1287 márciusában Kun László seregét a Zsitvánál megbontván, a királyt, mint ez az adatok összevetéséből megállapítható, Zólyomig szorítják. A lázadók végigdűlják a honti ispánság királyhű birtokosainak földjeit. Közéjük áll Demeter vérrokona, a Forró nevezetű Péter honti ispán is, aki siet Demeter ipolyvidéki jószágait elfoglalni. A felkelők ezután Zólyomot veszik ostrom alá, de Demeter mester és vitéz liptói nemesei visszaverik a támadást.¹⁵ 1290 tavaszán Demeter magánhadjáratot indít az időközben meghalt Forró Péter veje, a birtokait bitorló Hunt-Paznan nb. Lampert ellen. Csak több serviensének eleste és súlyos sebek árán sikerült a kékkői várat és a (balassa-)gyarmati tornyot — saját jószágait — visszaszereznie.¹⁶

A párt nélkül és tanácstalanul álló III. Endre király nem sokkal megkoronázása után, 1290 szeptember elején már Demeter ispánságában, a megbízható Zólyomban tartózkodik és itt tölti az 1291/2. év telét is.¹⁷ Szívesen időzik Demeter megyéjében. Demeter és hű zólyomi nemesei már az 1290. évi osztrák háborúban is megmutatták kiváló vitézségüket.¹⁸ A Borsafiak és Loránt vajda megfékezésére indított

⁹ W. IV. 181.

¹⁰ *Hóman*: M. T. II. 176. 1284—86-ból említi. Lásd 1280-ból Orsz. Lt.: Kállay-cs. lt. 1280. év és Századok 1872. 225.

¹¹ W. IX. 296.; *Knauz* i. m. II. 145.

¹² D(emetrius) Magister Tavernicorum domine Regine et Comes de Zolum. W. IV. 281.

¹³ *Mályusz*: Turócmegye kialakulása.

¹⁴ *Kubinyi*: Magyar Történelmi Emlékek II. 43.

¹⁵ U. o. *Pauler*: Magyarország tört. II. 394.; W. V. I. 15; *Knauz*: i. m. II. 260.

¹⁶ Orsz. Lt.: Balassa-cs. lt. 1290. év; Fejér X. 3. 268—75.

¹⁷ *Jurkovich*: Zólyomlipcse tört. 19; Hazai oklevéltár 117. sz.; *Pauler*: i. m. II. 435/6.; *Hóman* i. m. II. 240; *Ráth*: A magy. királyok tartózkodási helyei 35—41.

¹⁸ Orsz. Lt.: Múzeumi Törzsanyag, 1295. febr. 24.

¹ A család történetét téves kiindulással ismertette *Wertner*: Turul 1899. évf. 170.

² Orsz. Lt.: Balassa cs. lt. 1233., 1246. év.

³ *Wenzel*: Árpádkori új Okmt. I. 263; II. 36.: VI. 414.

⁴ Turul 1899. 170.; Nagy Iván: I. 117.

⁵ Orsz. Lt.: Szent Ivány-cs. lt. 1283. (1230. évi oklevél átírva).

⁶ Turul 1891. 161.; W. IV. 9., 92; *Knauz*: Monumenta eccl. Strig. I. 572.

⁷ Anjoukori Okmt. I. 51.; W. IV. 45.; *Pór*: Trencséni Csák Máté 39.

⁸ W. IV. 92.; Fejér C. D. VIII. I. 419.

büntető-hadjáratban is Demeter mester alatt zólyomi nemesek alkotják a csapat túlnyomó részét. Adorjánvára, a lázadók fészke ostromában nehéz sebeket kapnak Mike comes, a Mikefalviak őse, továbbá rokonai: Bitó, a zólyommegyei Zolna ura, Fülöp mester, a Poltári Soósok, és András mester, a Palugyayak őse; valamennyien Demeter vitézei.¹ Amikor III. Endre, látva a belpolitikai erők gyengeségét, külpolitikai eszközökkel kísérli meg a rend helyreállítását és ennek érdekében egykori ellensége, Habsburgi Albert osztrák herceg leányát, Ágnest nőülveszi, ifjú nejének hitbérül Pozsony megyét, az ország legjelentősebb vám- és határhelyét adja. Egyidejűleg elmozdítja a defenzív szempontból is jelentékeny megye éléről Csák Mátét s új ispánjává kipróbált hívét, Demeter mestert, a zólyomi ispánt teszi meg.²

Demeter mester nőtlen volt.³ A király és Csák Máté udvarával vetekedő udvartartásában unokaöccseit, ú. m. fivére, Domokos fiát, a később országos szerephez jutott Donch mestert és sógora, Pós comes hét fiát neveli. Hatalmas ispánságai derék tisztjeit, jegyzőit, familiárisait, ítélőmestereit, várnagyait, vitézeit nem ritkán temérdek magánbirtokaiból jutalmazza meg, ezáltal számos későbbi nagynevű nemescsalád, így a Madáchok, Bossányiak, Palugyayak, Bobrovniczkyak, Okolicsányiak őseit juttatja szerephez és birtokhoz.⁴ Demeter azon kevésszámú főurak egyike, akik az oligarchiával szemben a kisenemességre támaszkodnak. Izig-vérig katona. Korábban használt ősi címerét, a Balassák címerében mindvégig megőrzött bölényfejet, elhagyja; 1299. évi nagypecsétjén már a pajzsban felfelé irányított nyílvesző által kettészelt három pólyát látunk.⁵

1298 telén, amidőn Albert osztrák herceg szövetségeseivel, köztük III. Endre magyar királlyal, elhatározza Nassaui Adolf német császár megtámadását, a segélyül küldött magyar lovasság vezére

Demeter mester, a pozsonyi és zólyomi ispán,⁶ oldallán a fő- és köznemesség java. A III. Endre külpolitikájára is nagyfontosságú diadalmas hadjárat után Demetert, aki ekkor már újra sárosi ispán is, a király első helyen vonja be a hű főurakkal kötött szövetségbe.⁷ 1299 őszén Demeternek alkalma nyílik hűségét újra bebizonyítania; a király a kiváló hadvezért «generalis exercitus» élén Csák Máté ellen küldi s ez alkalommal Demeter Csák Máté egyik főfészkét, Holics várát fogja ostrom alá és súlyos áldozatok árán elfoglalja. Itt vesztí el kedvelt unokaöccsét és vitézét, Pós comes fiát, Istvánt.⁸

III. Endre király halála után, jöllehet az egyre erősödő Anjou-párt azt az álhírt terjesztette el, melyszerint a királyt leghívebb emberei, Demeter mester és Domokos tárnokmester mérgezték volna meg,⁹ a nemzet teljes bizalmát III. Endre főurai közt Demeter mester is bírta és 1301 júliusában tagja annak a magyar követségnek, amely Anjou Károly ellen, aki már III. Endre trónját is igyekezett megingatni, a népszerűbb cseh királyt hívja meg.¹⁰ Ugyanez év aug. 7-én jelen van Vencel király koronázásán, majd a budai udvarban találjuk, ahol 1301 őszén a király tanácsosa.¹¹ Károly-Róbert ellen, kinek hadai már magát Budát is ostromolják, az ország vezetői a királyt, hogy életét biztosítsák, 1302—03 telén Demeter mester oltalmára bízzák. Ő az ifjú királyt az esetleges támadásoknak kevésbé kitett Zólyom távoli vidékére, a zólyomlipcsei várba viszi. Kitűnik ez abból, hogy 1303-ban Vencel király itt keltez egy Besztercebányát illető oklevelet,¹² és innen intézi Demeter mester nevezetes levelét Omodé nádorhoz, írván: «... de facto vestro circa Dominum Regem diu noctuque fideliter procuramus et aliquid dubitare non debetis in hac parte».¹³ Károly 1306 tavaszán, Esztergom megvétele után, az ellenpárt leghatalmasabb fészke, Zólyom és ennek ura, Demeter mester ellen indul. Elfoglalja Palojsa, Zólyom, Lipcse, Dobronya várakat, mire Demeter Károly Róbertnek meghódol.¹⁴ Zólyom ispánságát átadja unokaöccsének, Donchnak, maga csak Sároset tartja meg. 1309 június 15-én ő is ott áll az oltár

¹ *Pauler*: i. m. II. 445; A zólyomlipcsei Gizella-árvaház értesítője 1873—1913. 7; Orsz. Lt.: Beniczky cs. lt. 1296. év; Fejér IX. l. 544. Orsz. Lt.: Múz. Törzsanyag 1295. febr. 24.

² W. V. 180., 183., 260., 205; X. 300., 380; XII. 619. stb.

³ Ama Pilis nb. Miklós-fia Demeter, aki neje, Hunt-Paznan nb. Betend bán leánya révén Esztergom megyében birtokos, a mi Demeterünkkel nem azonos. A feltett azonosság alapján véli Wertner utóbbinak a családját egynek a Pilis nemzetséggel. Turul 1899. 170.

⁴ W. X. 104., 113., 118., 368., 374; XII. 364; Hazai Okmt. VIII. 248., 441. Turul 1891. 20. 165. Száz. 1909. 891—895; *Mályusz* i. m. 170. stb.

⁵ Anjoukori okmt. V. 371; *Nyáry*: A heraldika vezérfonala 49; *Szilágyi*: Magyarország tört. III. 53.

⁶ *Pauler* id. m. II. 453. U. o. a hadjárat részletes leírása.

⁷ H. O. VIII. 431.

⁸ *Melczér I.*: A Melczér-család oklt. 7.

⁹ *Pauler* II. 473.

¹⁰ Bécsi Képes Krónika.

¹¹ Fejér VIII. l. 68.; Turul 1916. 39.

¹² Katona: Hist. Crit. VIII. 67.

¹³ Fejér VI. 2. 340.

¹⁴ Hazai Okmt. I. 101.

mellett Károly harmadik koronázásán,¹ azonban nemsokára (1310) Csák Máté és Omodé oldalán hatalmaskodik; Sárosban több falut foglal el.² Tehát majdnem húsz évi engesztelhetetlen ellenségeskedés után békejobbot nyújt Csák Máténak. Társaságukba tartozik Omodé nádor is, valamint Ernye bán fia István, III. Endre egykori országbírája, Vencel nádora, Demeter mesternek régi barátja; valamennyien az utolsó Árpádok politikai ideológiájában élő, öregedő generáció tagjai. A fiatal király udvarába a fiatal Magyarország sereglik. Így például Demeter unokaöccse, Donch mester zólyomi comes is.

Midőn 1311-ben Omodé nádort Kassa királyhű polgárai megölik, az Omodéfiak hatalmas pusztítások után a király üldözőcsapatai elől Sáros várába, Demeter oltalma alá húzódnak. Ő a várat megerősíti; régi híveinek nagyrésze zászlói alá áll. A sárosi vár védelmét oly tökéletesen szervezi meg, hogy Károly király kéthónapi sikertelen ostrom után Csák Máté hadai közeledtére kénytelen a Szepességbe visszavonulni. Elkéseredésében több ízben «rabie infidelitatis inflatus»-nak írja Demetert, akinek íjjászai súlyos veszteségeket okoznak a királyi hadban.

A két sereg 1312 június 15-én, Károly koronázásának harmadik évfordulóján, ütközik meg a rozgonyi síkon. Az ekkor már hatvanas éveiben járó Demeter mester vad lovasrohamot vezetve, az élen harcol. A siker a felkelőkhöz látszik hajlani, amikor hirtelen kopjától átdőfve zuhan le lováról Demeter mester, majd a többi főtiszték, mire a vezérevesztett had futásban keres menekülést.³ *Zolnay László.*

¹ *Theiner*: Monumenta Vaticana I. 304.

² *Wagner* Dipl. Sáros. 317.

³ Fejér VIII. 1. 410; H. Oklt. 276; Melczér i. m. 7; Bécsi Képes Krónika, Dubnici Krónika. Feldolgozta több írónk, legrészletesebben *Pór*: Trencsényi Csák Máté 116—19.

Bedegi Nyáry Pál szabadulása a török fogságból.

Bedegi Nyáry Pál a XVI. század második felének előkelő szereplője. Kraszna, Bihar és Közép-Szolnok vármegye főispánja, egri, majd váradi kapitány. Felesége Enyingi Török Zsuzsanna; ennek halála után Várady Katalin. Ezek révén az ország leghatalmasabb főrendű családaival: a Guthi-, Ország-, Zrínyi- és Perényi-családokkal került sógorságba. Leányát, Krisztinát Esterházy Miklós vette nőül.

Eger várának elestével 1596. október 12-én Nyáry Pál várkapitány több főtiszttel együtt török kézre került s a nagyvezér magával vitte sátorába. Innen szabadította meg őt a szász származású Arnold Wolff von Hall a keresztesi csatát követő zürzavarban.¹ Szabadulására vonatkozóan érdekes epizód emléke maradt fenn.

A nógrádmegyei Tamasi község 1605. évi urbáriumában ugyanis a következőket olvassuk: ² «Thary Pál uram szolgájának Nagy Balázsnak vagyon hat ház jobbágya, melyet Nyáry uram adott volt neki, hogy Körösztösnél az császár táborából az viadal-kor lovat adott volt alája». Ez csak akként magyarázható, hogy Nagy Balázs vitéz segítségével lóra kapván, sikerült az ellenséges török táborból megszöknie.

Hogy nem csekélyre becsülte Bedegi Nyáry Pál e szolgálatot, bizonyítja a jutalmazás mértéke: hat ház jobbágy, ami mindenesetre számbavehető értéket jelentett. Nyáry Pál Guthi Ország révén Losoncnak és környékének földesura volt, s a város közelében fekvő Tamasi községben juttatott birtokot Nagy Balázsnak, kinek talán élete megmentését köszönhette.

Megérdemli a bátor és hős vitéz, hogy nevét megmentsük az elfeledéstől. *Sarlay Soma.*

¹ Századok XXIX. 414, 416.

² O. L.: U. C. 11—50.

TÁRCA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság március hó 28-án tartotta folyó évi rendes közgyűlését. E közgyűlést a Társaság II. Rákóczi Ferenc fejedelem halálának kétszázadik évfordulója alkalmából egyben a nagy fejedelem emlékezetének is szentelte. Ennek megfelelően *Szentpétery Imre* elnök azt a következő beszéddel nyitotta meg:

Mélyen tisztelt Közgyűlés!

Melegen üdvözlöm Társulatunk megjelent tagjait és igen tisztelt vendégeinket, akik ezen alkalommal nemcsak Társulatunkat tisztelték meg a szokásos évi közgyűlésen való megjelenésükkel, hanem velünk együtt adóznak a magyar nemzet egyik nagy fia s történelmünk egyik fényes alakja emlékezetének is.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság alapítóinak szándoka szerint is, de a saját céljainak kitűzése szerint is ezen célok megvalósítására immár 52 esztendő óta való következetes törekvése szerint is társaságunk különlegesen hivatottnak érezheti magát a multak emlékének ápolására. A történelmi források feltárásának s kritikai és szintetikus feldolgozásának munkája pedig éppen a társaságunk által művelt kutatási ágakban kiváltképpen alkalmas arra és szükségképpen magával is hozza azt, hogy történeti multunk nagy alakjaira reáirányuljon a figyelem.

Kétségtelen és magától értetődő, hogy a genealogiai kutatások éppúgy, mint a címertaniak vagy az oklevéltaniak és a pecsétaniak is nemcsak a multak legkiválóbb egyéniségeitől maradt emlékekkel foglalkoznak, sőt a fennmaradt adatok zöme nem is ilyenekre vonatkozik. A kutatás egyének és testületek, osztályok és rendek, szellemi tényezők s gazdasági áramlatok és egyéb alakulatok felé egyforma érdeklődéssel fordul. A történettudomány sem a maga teljes egészében, sem egyes ágaiban nem mellőzheti ezeknek a tényezőknek egyikét sem, s nem emelhet ki egyoldalúan egy szempontot a többieknek rovására.

De magától értetődő az is, hogy a döntő jelentőségű vezető személyiségekre mindig nagyobb fény esik a kutatásnak minden ágában, márcsak azért is, mert bennük s az ő működésükben igen sokszor az egész nemzetnek, vagy egy korszaknak, egy osztálynak, egy nemzedéknek vágya, akarata és cselekvésének eredője testesült meg. Ha tehát távol áll is tőlünk az, hogy egyoldalúan a nagyság kultuszát üzzük, és ha teljesen az objektív történeti kutatás alapján állunk is, a történeti nagyság emlékének

sugarai mégis maguktól átcsilognak a multakat rekonstruáló munka szövedékén.

A magyar nemzet ebben az esztendőben kegyeletesen ünnepli egyik nagy fia halálának kétszázéves emlékűnnepét. Alig pár nap választ el II. Rákóczi Ferenc halálának kétszázadik évfordulójától. A fejedelem hűséges íródeákja, Mikes Kelemen, 1735. ápr. 8-án írta ezeket az emlékezetes és mélyen megható sorokat: «Amitől tartottunk, abban már bennvagyunk. Az Isten árvaságra tett bennünket és kivéve ma közülünk a mi édes urunkat és atyánkat három óra után reggel. Hullassuk bőséggel könynyeinket, mert a keserűségnek köde valóságosan ránk szállott».

A hűséges Mikes fájó panaszának felhangzása óta lefolyt két évszázad alatt Rákóczi Ferenc alakja nőttön-nőtt. A multak távlatán át mindinkább elmaradtak nála is, mint a történelem nagyjainál általában, az emberi természettel velejáró, a kép tisztaságát esetleg zavaró vonások, s az ő nemes önzetlensége, tiszta szabadság- és hazaszeretete, valamint Isténben való hitének ereje a nemzet lelkében szimbolummá magasztosult képpé tette emlékét. Az ő harca a nemzet harca volt, melyben a nyelv és vallás különbsége nélkül állt melléje az ország. Csak ez a körülmény és az ő személyes varázsa tudott létrehozni egy olyan sereget, amely egyik kiváló történetírónk szavai szerint, olyan «önálló nemzeti hadsereg volt, aminőről Zrinyi Miklós álmodni sem mert, s amilyen Hunyadi Mátyás és 48 között magyar földön soha nem volt.»

Rákóczi küzdelme, sokféle okok közrejátszása folytán, elbukott. De az ő egyéni jelentőségének elismerését mutatja, hogy XIV. Lajos a bukás után is valóban fejedelmi módon s a lehető legnagyobb tisztelettel fogadta őt udvarában; saját nemzete pedig fokozódó tisztelettel őrizte emlékét a rákövetkező két évszázad válságainak fordulatain és olykor a multak emlékezetét is elsodrassal fenyegető örvényein keresztül.

A nemzetnek Rákóczi Ferenc iránt érzett, rajongó kegyeletét s azt, hogy a nemzeti érzés és öntudat szinte azonosította magát Rákóczi alakjával, megmutatta az a határtalan lelkesedés, mely 1906-ban Rákóczinak a bujdosókéval együtt hazájába visszatérő hamvait fogadta. I. Ferenc József királynak nemcsak nemes gesztusa, hanem az ő és politikai tanácsadóinak nagy politikai bölcseségre valló tette volt a fejedelem hamvai hazahozatalának elrendelése. «A magyar történelem kiváló alakjai közül egyedül

II. Rákóczi Ferenc hamvai nyugosznak idegen földben, s e hamvaknak hazaszállítása a nemzetnek ismételten kifejezett közóhaját képezi. Hála legyen érte az isteni gondviselésnek: azok az ellentétek és félreértések, amelyek súlyosan nehezdedtek elődeinkre hosszú századokon át, ma már egy végkép letűnt korszak emlékeit képezik». Ezekkel a megfontolt szavakkal vezette be I. Ferenc József király gróf Tisza István miniszterelnökhöz intézett rendelkezését a Rákóczi-hamvak hazaszállítása iránt. Bölcs szózat és a nemzet lelkéhez férkőző bölcs cselekedet volt ez; párja annak a megértő elhatározásnak, amely a Bocskay és Bethlen Gábor szobrának felállítását valósította meg.

Rákóczi halóporaiban hazajött, hogy aztán néhány év, nem is egészen másfél évtized mulva nyugvóhelye ismét idegen föld legyen. De ekkor már nem az ő hamvai cseréltek helyet, hanem az ezeréves hazának az a darabja, ahová a nemzeti kegyelet helyezte őt, vált idegenné egy példátlanul igazságtalan rendelkezés folytán. Ha a holtak éreznének, Rákóczi most kettős súllyal érezhetné az idegenné vált föld terhét. A mi kegyeletünknek pedig, őt keresve, most az erőszakosan idegenné tett földre kell feléje szállni, a tőlünk elragadott ősi kassai dóm ívei közé.

Társaságunk a multban is ápolta II. Rákóczi Ferencnek s vele együtt a Rákóczyaknak emlékét. Thaly Kálmán, a Rákóczi-kor lelkes bűvára, folyóiratunknak, a Turulnak már II., 1884. évi folyamában cikket írt a Rákóczy-ház utolsó tagjairól; az 1895. évfolyamban pedig ugyancsak ő két tanulmányban is foglalkozott a II. Rákóczi Ferenc által adományozott címeres nemeslevelekkel. A ritkaságszámba menő ilyen emlékek közül egyet: Nyuzó Mihály kuruc lovasezredesét és családját Thaly teljes szövegében közölte a Turulban, hármat pedig: a vakmerő, gyászos véget ért Pongrácz János alezredesét, továbbá Gyöngyössy Györgyét, és Pöstyéni Istvánét bőven ismertetve. Több más, hosszabb-rövidebb cikket nem említve, a Turul 1928. évfolyamában Keresztes Kálmánnak a Rákóczyakról írt terjedelmes genealogiai tanulmányát hozom még fel, amely természetesen II. Rákóczi Ferenc fejedelemre és családjára is kiterjeszkedik.

A nagy fejedelem halálának 200. évfordulóját a történettudomány különböző ágait s általában a magyar tudományt ápoló és művelő társulatok, élükön a Magyar Tudományos Akadémiával, kegyelettel ünneplik meg. A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság is a maga módja szerint részt óhajtott venni a kegyeletes ünneplésben és le akarja tenni az emlékezésnek babérlombját. Ezért tűzött ki az igaz-

gatóválasztmány a közgyűlés tárgysorába a Rákóczyakra vonatkozó felolvasást, amely bár nem speciálisan a nagy fejedelem személyével foglalkozik ugyan, de azzal legnagyobb részében szorosan kapcsolatos.

Multjának emlékeit minden nép híven ápolja. A mi számunkra ez nemcsak a szokás által szentesített kötelesség, hanem sokkal több annál: erőforrás, a nemzeti léleknek a multak emlékein való edzése.

A II. Rákóczi Ferenc fejedelem nemes alakjára való kegyeletes emlékezéssel nyitom meg a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság 1935. évi közgyűlését. —

A megnyitóbeszéd elhangzása után *Fekete Nagy Antal* ig. vál. tag felolvasta *Czobor Alfréd* titkárnak szintén II. Rákóczi Ferenc emlékezetére írt, «*A Rákócziak családi és fejedelmi címerei*» című és *Föglein Antal* ig. vál. tag címerrajzaival illusztrált tanulmányát. A tanulmány a Turul következő füzetében fog megjelenni.

A közgyűlés további rendes tárgysorozatának keretében az igazgatóválasztmányból az alapszabályok értelmében ezidén kilépő *Barabás Samu*, *Domanovszky Sándor*, *Döry Ferenc*, *Fekete Nagy Antal*, *Fögel József*, báró *Győrffy Samu*, *Lukcsics Pál*, *Kállay Ubul*, *Paulinyi Oszkár* és *Vargha Zoltán* eddigi ig. vál. tagokat a közgyűlés további hat évre, úgyszintén a számvizsgálóbizottság mult évi tagjait: *Taborsky Ottó*, *Borzsák István* és *Szilágyi Loránd* r. tagokat újból megválasztotta.

Az alapszabályszerűen öt évre választott titkár tisztségének határideje ez évben lejárván, a közgyűlés a Társaság titkárául a következő öt év tartamára újra az eddigi titkárt, *Czobor Alfréd*ot választotta.

A Társaság 1934. évi működését a titkári jelentés a következőkben vázolta:

Mélyen tisztelt Közgyűlés!

Társaságunk a mult év márc. 8-án tartotta utolsó közgyűlését s ez alkalommal — az alapszabályszerű hat éves ciklus lejárván — az elnökséget egyhangú lelkesedéssel újból megválasztotta.

Azóta négy igazgatóválasztmányi ülést tartottunk: mult évi okt. 18-án, dec. 13-án és ez év febr. 14-én s a mai közgyűlést megelőzően.

Ezek kapcsán igyekeztünk megfelelni a mult közgyűlésen tett ama bejelentésünknek, mely szakunkba vágó tudományos felolvasásoknak gyakribb időközökben való tartását helyezte kilátásba. *Fekete Nagy Antal* ig. vál. tagunk a genealogia köréből írt tanulmányt mutatott be a Bethlenfalvi Thurzó-család eredetéről; *Föglein Antal* ig.

vál. tag Zólyom vármegye pecsétjeiről értekezett. Azóta mindkét tanulmány már meg is jelent a Turulban. A mai közgyűlés a pár nap mulva kétszáz éve elhunyt II. Rákóczi Ferenc fejedelem dicső emlékének kívánt hódolni, midőn az ő és nagy elődeinek címereiről szóló felolvasást iktatott tárgysorozatába. Arra fogunk törekedni, hogy tudomány-szakunkat művelő, hasonló felolvasások a jövőben még sűrűbben tartassanak.

Az elmúlt évben az elnökség részéről előzőleg végrehajtott tehermentesítő, a Társaság anyagi ügyeiben rendet teremtő tevékenységből kifolyólag annak érzete, hogy Társaságunk léte, fönntartása biztosítva van, ennek életébe megnyugvást és a munkálkodás zavartalan menetét vitte bele. Ez a kiegyensúlyozott helyzet bátorítóul szolgált régóta panaszolt hiány pótlására hivatott tervnek, a Turul 1893. év óta megjelent évfolyamaihoz Név- és Tárgymutató készítésének a realizálására. A feladat nagy és terhes; de Társaságunk ügybuzgó tagjainak önkéntes ajánlkozása egy-egy, vagy több évfolyam indexeinek az elkészítésére felkeltette a siker reményét. A munka folyamatban van. Tudjuk, hogy elvégzése hosszabb időt fog igénybe venni és nyomdai költségeinek előteremtése gondokat fog okozni, de már magában az is nagy eredmény lesz, ha a Név- és Tárgymutató a kutatók számára egyelőre legalább kéziratban áll majd rendelkezésre. Ezidő-szerint ugyanis még a *Turul*nak a multhoz képest igen redukált ívszámait sem tudjuk felemleni; jól-lehet a folyóirat most már rendszeresen, évente kétszer jelenik meg, egy-egy kettős füzetben.

Hogy legalább ennyire vagyunk, ezt elsősorban Társaságunk iránt mindig nagy megértést tanúsító tiszteletbeli elnökünknek, *dr. Hóman Bálint* kultusz-miniszter úr ő excellenciájának a Magyar Nemzeti Múzeum részéről, továbbá a Tudományos Társulatok és Intézetek Szövetségének és a Magyar Tudományos Akadémiának ismételt nyújtott támogatása teszi lehetővé. Fogadják érte e helyről közgyűlésünk színe előtt is őszinte köszönetünket. Köszönetet mondunk továbbá *dr. Balogh Jenő* úr ő excellenciájának, a Magy. Tud. Akadémia főtitkárának, az Akadémia helyiségeinek üléseink céljaira való szíves átgondolásért.

Nem sujtották Társaságunkat az előző évekéhez hasonló személyi veszteségek sem. Bár néhány régi, érdemes tagtársunk legnagyobb fájdalmunkra kidőlt sorainkból, igazgató-választmányunkat a Gondviselés a legutóbbi esztendőben csorbíthatatlanul megőrizte.

Taglétszámunk gyarapodása a múlt évben csupán lépést tartott a csökkenéssel, s így emelkedés ezúttal sem mutatható ki. Ezért állandóan hangoztatott kérésünk, mely a taggyűjtést, Társaságunk erőgyűjtésének legfontosabb forrását, szorgalmazza, továbbra is aktuális marad.

A Turul múlt évi füzetei is illusztrációkkal jelentek meg a genealogiai, heraldikai és pecsétani értekezések megvilágítására. Hivatalos Értesítője folytatta a Magyar Nemzeti Múzeum Levéltári Osztályának gyarapodásáról szóló féléves tudósításokat. A Magyar Nemzeti Múzeumról szóló törvény alapján történt átszervezés következtében a Hivatalos Értesítő az 1934. év második felével kezdődőleg az Országos Levéltár kereteit fogja felölelni.

A genealogiai és vele kapcsolatos irodalom terén az előző év folyamán élénkebb tevékenység mutatkozott az önállóan megjelent műveket illetően is. A Turul ezeket könyvismertetéseiben figyelemmel kíséri s ezért róluk itt külön nem szólok.

Kiemelem még, hogy Társaságunk felé a külföldi rokontársulatok egyre növekvő érdeklődéssel fordulnak s mind sűrűbben kéri folyóiratcsereviszony létesítését, amit természetesen minden egyes alkalommal készségesen teljesítünk. A svájci, bécsi, a prágai cseh és német, a lengyel, holland, svéd társaságokkal állunk csereviszonyban és levelezésben. E mellett távoli külföldről is lépnek be tagokul Társaságunkba és érdeklődnek a Turul és a benne ismertett művek iránt. Mindez elsősorban jubileumi kiállításunk és az ezt ismertető, külföldre is megküldött csinos prospektusaink és meghívóink kapcsán fejlődött ki. A kiállítás megrendezése tehát már ebből a szempontból is nagy erkölcsi hasznot hozott számunkra.

Ezekben volt szerencsém vázlatos képét nyújtani Társaságunk előző évi működésének és az elért eredményeknek. Kérem a tisztelt Közgyűlést, méltóztassék jelentésemet tudomásul venni.

A titkár.

SZAKIRODALOM.

Nyers Lajos: *A nádor bírói és oklevéladó működése a XIV. században (1307—1386)*. 8°, 77 l. Kecskemét, 1934.

A bevezetés Kommer Magda doktori disszertációjának eredményeit foglalja össze s ezért sajnálkozásunknak adhatunk kifejezést, hogy ez a XIII. századi nádori oklevelekről szóló értekezés kiadatlan maradt. Nyers a nádori kúria megszűnésének tárgyalásánál figyelemreméltó kísérletet tesz arra, hogy a nádor vidéki bíraskodása megszűnésének Hajniktól 1342-ben megállapított időpontját még közelebbről határozza meg. A nádor bírói joghatóságáról szóló fejezetben valószínűsíti, hogy a XIV. századra nem vonatkoztatható a nádornak Dalmáciára kiterjedően megállapított joghatósága, amint Hajnik az 1485-i nádori cikk alapján mondja, s ugyane fejezetben a század első felére vonatkozólag nyomokat talál a nádornak egy különös, de nem állandó jellegű, személyes jelenléti bíraskodására is. A nádor helyettesítéséről és Drugeth Vilmos ebbeli szerepéről a nádor bírósági személyzetét tárgyaló fejezetben találunk érdekes megállapításokat, s ugyanitt a nádori ítélőmester szerepére nézve már *Vinklernél* túlmenően tisztáz egyes problémákat.

A nádori kancelláriának és működésének rekonstruálásánál a legtöbb új vonást adja az oklevéltan modern módszereinek alkalmazásával, az oklevelekre vezetett feljegyzések és a pecsételés megfelelő értékelésével. A kor szörványos adataiból természetesen nem adhat oly éles képet, mint amilyent *Szilágyi* Lorándnak sikerült megrajzolnia a királyi kancelláriáról a Mátyástól a mohácsi vészig terjedő időre vonatkozólag (Turul, 44. köt. 1930.). Bár ha az oklevélkiadványok és a Nemzeti Múzeum levéltári anyaga mellett, melyeket bőségesen értékesít, nagyobb figyelmet fordít a szerző az Országos Levéltár oklevél-anyagára is, aminek a munkában nemigen találjuk nyomát, több vonás járulna az általa rajzolt kép élénkítéséhez.

A nádori oklevelek szerkezetének a pecsétekkel foglalkozó része a szfragisztikus mellett elsősorban a heraldikust érdekelheti, amit a közölt 28 szép pecsét-facsimile is fokoz. Nyers megállapítja, hogy privilegialis alakú, nagy kiváltságlevelek kivételével a pecsétfaj alkalmazása nem következetes; de kapcsolatban áll a nádor tartózkodási helyével. Az alnádor bírói tevékenysége a kongregációkon a nádor tartózkodási helyéből nyer igazolást. Több egytípusú pecsét egyidejű használata meg ebben leli magyarázatát.

A nádori pecsétek felsorolásával kapcsolatban kapjuk a nádorok archontológiáját is, Debreceni Dózsa, Druget Fülöp és Druget Vilmos esetében *Hóman-Szekfi* Magyar történetének, II. és III. kötetében közölt táblázatoktól némi eltéréssel, s jóllehet, Rátot Domokosig maga a szerző is e táblázatokra utal, itt mégsem indokolja ez eltérést.

Utolsó fejezetében az alnádorok és más nádori tisztviselők összeállításában törekszik lehető teljes-

ségre, kiegészítve az összeírást, itt is felkutatott pecsétjeik szakszerű leírásával.

Szerzőnk visszapillantásában a nádor működésének a centralizmus és a kancelláriai rendszeresség irányába mutató fejlődését hangsúlyozza. Az idegen, nápolyi udvar, vagy a királyi kancellária hatását csak közvetettnek minősíti. Ezzel oly területre lép, amelyen az ellentétes felfogás éppoly tetszetős érveket sorakoztathat fel, mint ő. A kérdés pro, vagy contra kizárólagos ítélettel nem dönthető el. Ezt épp a nápolyi intézmények hatásának kérdésében Hóman Bálint, Miskolczy István és Erdélyi László újabbkeletű értékelései, illetve vitái kapcsán volt alkalomunk tapasztalni.

A Palaestra Calasanctiana sorozatában ízlésesen kiállított dolgozatot, mint a magyar piarista-rend mindig kiváló értékű kulturmunkájának újabb dokumentumát is szívesen ajánljuk olvasóink figyelmébe.

Taborsky Ottó.

Kumorovitz Bernát: A magyar címer hármashalma. Különlenyomat a bécsi gróf Klebelsberg Kunó Magyar Történetkutató Intézet Évkönyvének negyedik évfolyamából. Budapest, 1934. 8° 19 l.

A Magyarország címerpajzsának bal mezejében a hármashalom közismert magyarázat szerint a három főhegységet: a Tátra, Mátra és Fátra hegységet jelenti. Emez általános magyarázat eredetének és keletkezési korának a megállapításán kívül visszamegy a szerző a kettős keresztet tartó idomok legkorábbi előfordulásainak a vizsgálatára és végigkíséri a hármashalom kialakulását és fejlődését a magyar államcimer végleges megállapításáig.

A III. Béla király által valószínűleg a keresztet hadjáratra tett fogadalma alkalmával felvett kereszt Imre király pecsétjein megkettőződik. A keresztet félkörű vagy lépcsőzetes talapzatra helyezték, de még gyakoribb, hogy talapzatként koronát alkalmaztak. A hármashalom ősi formáját eddig a talapzatok sarkainak lekerekítésében keresték, de a szerző a gótikus építészeti egyik díszében, a lóhereívben látja a hármashalomnak V. István korában feltűnő ősi formáját, amely Zsigmond király korában kapcsolódik össze véglegesen a kettős keresztrel. A hármashalom a kései gótikában, a XV. század közepétől kezdve teljesen plasztikus formát vesz fel, a barokkban pedig a természetes hegy alakját. Az 1896. és 1915. évi címerrendezés visszaállította a hármashalom eredeti formáját és állandósította a Rudolf korában fellépő, kereszt alatti koronát is.

Míg az ország címerében szereplő vágásoknak már Werbőczy korában megvolt a magyarázata, mely szerint azok az ország négy főfolyóját jelentik, addig a hármashalomnak a magyarázata csak a XVIII. század első harmadában tűnik fel és valószínűleg Bél Mátyástól ered.

A szerző dolgozatát két szempontból is elismerés illeti meg: egyrészt, mert alaposággal végigkíséri

a magyar címer történeti fejlődését a pecséteken, pénzeken és egyéb emlékeken, másrészt pedig kimutatja a magyar címer egyes részei szimbolikusa jelentésének, illetve magyarázatának keletkezési korát.

Fekete Nagy Antal.

Gregorovich Mária: A Bori és Borfői Bory-család és levéltára. Családtörténeti és levéltári tanulmány. 8°. Szeged, 1935. 154 l. (Kolozsvár—szegedi értekezések a magyar művelődéstörténelem köréből. 27. sz.)

Örömmel vettük kezünkbe e dolgozatot, mely a családtörténeti kutatásokat disszertációképes témává igyekszik tenni. Nagy történelmi jelentőségük van a családtörténeti tanulmányoknak, mert az ily tanulmányok részleteredményeinek összefoglalása fog majd sok társadalomtörténeti, gazdaságtörténeti stb. kérdés és fogalom tisztázásához vezetni. Itt kívánjuk fölemlíteni azt, hogy családtörténeti tanulmányok alatt nemcsak nemesi, vagy éppen nagy közszerepet játszó nemesi családok történetének megírására gondolunk, hanem a városi életet alkotó polgári családok történetére is, hogy ezúton a városi polgárság fejlődéséről tiszta képet kaphassunk.

E dolgozat megírására a Bori és Borfői Bory-családnak a szegedi Városi Múzeumban letétként őrzött levéltára adott alkalmat. A Bory-család a XIII. század II. felében nyert a hontmegyei Bori községben adományt. Ezt követőleg nemcsak a szokott családi, becsületsértési és hatalmaskodási pörök pusztítják az aránylag szerény adománybirtokot. A tegzesborfői és bori birtokoscsaládok közti atyafiság, barátság következtében a különböző őstől való származás tudata elmosódik s a közös és határos birtoklás révén a mindig fogyó Boryak helyébe a Borfőiek telepednek be északról, s a XV. sz. elejétől kezdve már nem Borfőinek, hanem Borynak írják magukat.

A Borfői-család a XIII. sz. végén tűnik fel, amikor is mindjárt pörös viszonyba kerül a Boryakkal. A XIV. századból még kevés adat állt a szerző rendelkezésére. De már színesebb az a történeti kép, mely a török küzdelmek alatti Boryakat mutatja be. E család tagja volt a Wesselényi-szövetkezésben nagy szerepet játszó Bory Mihály; továbbá Bory Miklósné, aki Rüdiger orosz hadtestparancsnok levélét 1849. VII. 19-én Görgeynek közvetítette.

Bár a dolgozat közvetlen céljától, a család történetének megírásától kissé távol esik, a szerző földolgozta a család okmánytárában előforduló oklevelekkel kapcsolatos művelődéstörténeti kérdéseket is. Helyes, hogy megállapítja az adományozott birtoknak, Borinak nagyságát, mely kb. 520 kat. holdat tett ki, és a különböző holdak közti arányt is. Az azonban már eltér a céltől, hogy a párbajról, homagiumról, özvegyi örökségről stb. ír. Ezek nélkül, egymagában a család történetének megírása által is ki-domborodott volna a dolgozat művelődéstörténeti jellege.

A levéltári rész elején röviden összefoglalja a családi levéltár történetére vonatkozó adatokat. A levéltár 10 drb. XIV. századi és 12 drb. XVI—XVII. századi okiratot tartalmaz. A dolgozat végén pontos indexet kapunk.

A család története több helyen folytonossági hiányt mutat. Ezért nem tudott a szerző a mellékelt genealogiai táblázaton sem összefüggő leszármazást adni. E hiányok nagyrészt eltűnhettek volna, ha kutatásait az Országos Levéltár anyagára is kiterjeszti, ahol a Bory-családra vonatkozólag nagyszámú adat állott volna rendelkezésére. E hiányok ellenére is a szerző eredményes és jó munkát végzett. Kívánatos volna, hogy hasonló tárgyú dolgozatok a doktori értekezések sorozatában minél nagyobb számban jelenjenek meg.

Bottló Béla.

Schneider Miklós: Fejérmegyei nemes családok. I. füzet, Székesfehérvár, 1935. 8° 80 l. A családtörténeti kutatóknak az egyes családtagok megállapítása végett legtöbbször igen különböző helyeken kell búvárkodnia. Ha tökéletes munkát akar végezni, az Országos Levéltáron kívül mindazon hiteles helyi és vármegyei, valamint nagyobb családi levéltárakat is át kell kutatnia, melyek működési területén az egyes családtagok megfordulhattak. A köztörténetileg nevesebb családokat illetőleg pedig majdnem az összes hazai levéltárakat át kell vizsgálni, küzdve a nehézségekkel, melyek a még szervezetlen levéltáriügyünk miatt a történeti kutatók elé tornyosulnak. Örömlünk kell ezért minden olyan törekvésnek, mely a levéltárak anyagának közlésére irányul. A családtörténeti kutatás nyereségének tekinthetjük tehát Schneider fejérmegyei főlevéltáros munkáját, melyben 1692-től kezdve a vármegyei közgyűlési jegyzőkönyvek és a Nobilitaria gyűjtemény alapján a Fejér megyében kihirdetett és bizonyosság-levelet nyert nemes családokat és az irataikban foglalt adatokat — mint tapasztaljuk — pontosan közli. Soruk ebben az első füzetben a Herczegh-családdal végződik. A nevesebbek közül említjük a Sédeni Ambrósy, Ányos, Árvay, Teörök, Barabás, Nagyalásonyi Barcza, Bedy, Berzeviczei Berzeviczy, Bezeredy, Bory, Borovszky, Lászlófalvi Eördögh, Esze családokat. Legtöbb közülök a szomszédos megyékből származott át, de közhivatali és egyéb okokból az ország távolabbi részeiből idekerült családok tagjaival is találkozunk. Schneider munkája családtörténeti szempontból tehát nemcsak helyi, hanem közérdekű is. Nagy hasznára válnék a családtörténeti irodalomnak, ha példáját a többi vármegyék főlevéltárosai is követnék.

Lukcsics Pál.

Emlékkönyv Szent Norbert halálának 800 éves jubileumára (1134—1934.). 8°, 320 l. Gödöllő, 1934.

A gödöllői rendház történész tagjai és Horváth Antal dr. csornai rendtag nyolc tanulmánnyal áldoz e díszes kötetben rendalapítójuk emlékének. Bodnár Remig dr. tanulmánya nyitja meg szárnyaló szavakkal, romantikus képet rajzolva Szt. Norbertről Gade-froid Madelaine nyomán, kinek biográfiáját Takách Menyhért magyar átdolgozásában már 30 év előtt adta ki a Stephaneum. A főúri körből a szerzetesi szegénységen át a magdeburgi érsekségig, a pápa és a császár bizalmasáig ívelő pálya történetét kiegészíti a szenttéavatással, a rend s a magyarországi rendtartományok sorsával.

A második tanulmány, a dr. *Kumorovitz* Lajosé: «A leleszi prépostság tagjai és hiteles helyi személyzete 1560-ig», a Turul olvasói előtt nagyrészen ismeretes (Turul 1928. 1—38, 1929. 108.) és már tárgyánál fogva is leginkább keltheti fel érdeklődésüket. Kumorovitz a konvent hiteleshelyi kiadványaiból állította össze lehető teljességgel és nem kis fáradsággal e konvent tagjaira vonatkozó adatokat, s amennyire nyoma maradt, tevékenységükre vonatkozó újabb kutatásai eredményével teljesebbé tette a Turulban közölteket. De ettől eltérőleg a sematizmusok bevezetéseképpen szól a préposti szék betöltéséről s a többi méltóságviselők névsorához is szerepük méltatását kapcsolja. Külön fejezet foglalkozik a konventuális plébánosokkal és káplánokkal és külön összeállításban csoportosítja még a konvent offiálisairól és familiarisairól felkutatott anyagot. Mindezek alapján folyóiratunk olvasóinak is több szempontból újat nyújt s hasznosulnáló egybevetésre ad alkalmat.

Oszvald Arisztid dr. tanulmányának címe: «Fegyverneky Ferenc, sági prépost és rendi visitorator. 1506—1535». Fegyverneky érdeme volt, hogy minden nehézség, gáncs és akadékoskodással szemben, — mely elsősorban a Jagello-királyok részéről nyilvánult meg, — érvényt szerzett a magyarországi premontrei-rend épp II. Ulászlótól nyert szabad prépostválasztó jogának. *Oszvald* széles alapon ismerteti a II. Pius és II. Gyula pápa alatt megvalósított nagy rendi reformot s erre építi fel a reformok magyarországi végrehajtásának tárgyalását, s végül Fegyverneky sági prépostságát méltatja nagyértékű tanulmányában.

Az Emlékkönyv további részében *Gábrriel* Asztrik Breviárium-típusú kódexekről értekezik, függetlenül közölve a Magyarországon található ismertebb psalteriumok és breviariumok jegyzékét és a Lányi-kódex latin szövegét. Tanulmánya nagy filológiai és forráskritikai apparátusról és felkészültségről tanúskodik.

A türjei premontrei prépostság a XVIII. században című értekezés *Horváth* Tibor Antal dr. munkásságának terméke. Fegyverneky sági préposté volt az érdem, hogy a magyarországi premontrei-rend XVI. század elejei válsága megoldódott, úgy Schöllingen Ferenc prépost, majd apát a XVIII. században a rend újjáélesztése s ennek anyagi megalapozása körül szerzett érdemeket. Schöllingen, a Batthyányak és Walthus Lipót prépost kezdeményezése nyomán sok viszontagság ellenére tovább izmosodik a türjei prépostság s nyer alapot kulturális hivatottságára. *Horváth* mozgalmal, eleven sokszínű képet tud minderről festeni, erősen értékesítve a felkutatott periratokat s egyéb eredeti forrásanyagot.

Az Emlékkönyv három utolsó tanulmánya ismét a rend egy-egy kiváló képviselőjének emlékezetét örökíti meg: *Zázió* András jászóvári prépostét (1741—1816), *Hermann* Egyed dr., Mallyó Józsefét (1744—1810), *Vidákovich* Aladár dr., végül Takács Menyhért *Kovács* Lajos dr. Míg *Zázió* kora teológiai tudásának, nevezetesen a Szentírásstudomány-nak páratlan képviselője a győri szemináriumban, majd az egyetemen, addig kortársa, Mallyó, a rend eltörlése után életét a rend története megírásának szentelve szerez magának elvülhetetlen érdemeket. Takács Menyhért neve már életében fogalom volt,

mélto arra, hogy az Emlékkönyv befejező nekrológban hódoljon még élénken emlékezetünkben élő alakjának, a pedagogiában, tudományos munkásságban, s különösen tanintézetek felállításában kifejtett elvülhetetlen érdemeinek, mely a kassai és roznányói új épületek emelése után a világháború és forradalmak pusztításai ellenére a gödöllői fényes rendház és gimnázium emelésében csúcsosodott ki.

Igy a magyar premontrei rend társadalmi és kulturális tevékenysége, — amint ez az Emlékkönyv lapjain megszólal a rendalapító 800 éves jubileumán — tanúskodik róla, hogy a rend magyar tartománya hű maradt Szent Norbert célkitűzéseivel. A könyv ízléses kiállítása, szép képanyaga méltó a rend előkelő helyet betöltő multjához.

Taborsky Ottó.

Herold. Organ Kolegium Heraldycznego. 8° Warszawa, 1935. 1—4. füzet.

A Turul mult évfolyamában ismertetett «Miesiecznik Heraldyczny» c. lengyel folyóirat a történelmi geneológiával és heraldikával foglalkozik. A *Herold* témakörét a lengyel nemességnek inkább mai problémái alkotják. A folyóirat havonta 16—20 oldal terjedelemben jelenik meg, s máig már IV. évfolyamába lépett. Az első szám bevezetőjében a szerkesztőség a nemesi rend európai eszmei reneszánszáról értekezik, s a *Herold* ennek szolgálatában áll. A magyar heraldikust is közelebbről érdekelheti *Bossowski* Ferenc kis cikke, mely a totemizmust vizsgálja a lengyel címerekben és címerlegendákban. *Bem de Cosban* *Vladimir* gróf a lengyel-magyar barátság továbbfejlesztésére irányuló cikkében a «Lengyel-magyar nemesi Báthory-rend» felállításának gondolatát veti fel. Tervezete szerint rendi tagok csak olyan nemesi családok tagjai lehetnének, akiknek egyenes ősei már 1586-ban lengyel vagy magyar nemesek voltak. Célja a két nemzet közti barátság és kulturális kapcsolatok ápolása *Báthory* István szellemében. A rend nagymesterének székhelye Budapest lenne, mert a magyar állam közjoga a nemességet még elismeri. A szabályokat közös bizottság dolgozná ki.

Igen érdekes a *Dolęga-Kowalewski* György által elgondolt tervezet, hogyan oldják meg alkotmányosan Lengyelországban a hagyományok alapján álló társadalmi rend problémáját. Kiemeli az öröklődő címek társadalomnevelő hatásának jelentőségét és a lengyel alkotmány keretében a régi lengyel nemesi rend visszaállítását ajánlja. Ennek tagjai közé azok vétetnének fel, akik a haza szolgálatában, határai megvédésében, erkölcsi és anyagi tőkéje növelésében érdemeket szereztek.

A folyóirat ezeken kívül aktuális történeti, genealogiai és heraldikai értekezéseket közöl. Behatóan ismerteti a lovagrendekkel kapcsolatos eseményeket; régi nemességigazolási névjegyzékeket és bőséges szakkönyv-ismertetést közöl. Hozza a Lengyelországban is gyakorlatban levő névellengyel-lesítések kapcsán nemesi nevekre engedélyezett névváltoztatásokat. Egy kérdésre adott feleletből megtudjuk, hogy lengyel nemességi ügyekben bizonyítványokat Varsóban a *Sąd okręgowy* mellett működő *Instytut Heraldyczny* ad.

Bottló Béla.

Carolus Silva—Tarauca S. J.: Fontes historiae ecclesiasticae medii aevi. In usum scholarum selegit — Pars prima: fontes saec. V—IX., Romae, 1930, apud aedes Universitatis Gregoriana. 8°, XVI, 544 l.

A pápai Gregoriana-egyetem professzora az egyetemi egyháztörténeti oktatás céljaira jellemző szemelvényekben állította össze ebben a vaskos kötetben a korai középkor forrásait. Munkája a tisztán történettudományon túl bizonyos tekintetben apologetikus célkitűzéseknek is szolgál, amit az előszó így fogalmaz meg: «Est enim scopus historici Ecclesiae, ut fontibus universis exploratis, inquirat et veraciter exponat, utrum et quatenus pastor supremus, Petri successor, alique pastores in pascendis ovibus sibi commissis, utrum et quatenus Ecclesia docendo gentes servare omnia quaecumque Christus ipsi mandavit, necnon utrum et quatenus populi et singuli homines obsequando, Christi mandatis obtemperaverint.» Ezen, a mű céljaira jellemző program dacára a szerző olyan gyűjteményét adja a forrásoknak, hogy az egyetemi oktatásban a theologiai szakon kívül is igen jól használható. S összesen 94 forrásból, illetőleg forráscsoportból közöl szemelvényeket. Ezek közül, Paulus Orosiusszal kezdve, 9 az V., 16 a VI., 18 a VII., 21 a VIII., 30 pedig a IX. századra esik, ahol is a 850 és 900 között tartott zsinatok határozataiból vett szemelvények zárják be a gyűjteményt, amelyet S. folytatni kíván. A szöveget mindenütt megelőzi az író rövid életrajza, valamint műveinek rövid ismertetése a legújabb kutatások eredményei alapján. Az okleveleket, zsinati határozatokat és capitularékat is rövid, de pontos, minden fontos mozzanatra kiterjeszkedő bevezetéssel látja el a kiadó. Ami a közölt szövegek kritikai hűségét illeti, S. nem fordult az eredeti kéziratokhoz, hanem a már közölt szövegek közül mindenütt a legmegbízhatóbbat választotta közlése alapjául. Ez nem is kifogásolható, amennyiben az esetleges szövegromlás az értelmet el nem homályosítja, mert nem az eredeti szöveg philológiai hűsége, hanem tartalmának történetileg hű visszaadása volt a kiadó célja. A kiadott szövegek legnagyobb részét S. a *Monumenta Germaniae*ből, a Migne-féle *Patrologia Latina*ból vette, de a szöveghez fűzött gazdag jegyzetekben itt is mindenütt felhasználja az irodalom legújabb eredményeit. A közölt szemelvények, S. már idézett célkitűzésének megfelelően, inkább kodifikációs, polemikus, mint eseménytörténeti természetűek. Bár a források összeválogatása nincs minden egyoldalúság nélkül, így különösen a bizánci írók nélkül nem lehet teljesnek és jellemzőnek nevezni egy korai középkori forrásgyűjteményt, mégis az összeállítás gondossága és módszeressége miatt igen jól használható segédkönyve az egyetemi szemináriumi oktatásnak.

Tóth László.

Nemesi Évkönyv 1929—34. Szerkeszti: Királydaróczi Daróczy Zoltán stb. VII—XII. évfolyam. Kiadja: May-nyomda r.-t. 16. XIV. 364 lap.

Négyévi hallgatás után ismét megjelent Daróczy hézagpótló munkájának egy újabb kötete, az eddigi kötetekéhez hasonló beosztással. A bevezető részben

két miniszteri rendeletet közöl. Egyik a nemesi nevek írásmódjáról és a nemességeknek az anyakönyvekbe való feljegyzéséről, a másik a nemesség-elismeréseket megelőző szakvélemények díjáról intézkedik.

A kötet 68 család leszármazását tartalmazza. Az ősnemes családok közül az Ányos, Bábai Bay, Kézdivásárhelyi Benkő, Illyei és Galaczi Buda, Komlós-Keresztesi Fejérváry, Fiáth, Hedry, Hertelendy, Alsójárai Pap, Podhradszky, Rednik, Ákosfalvi Szilágyi, Menyői és Dészázi Tholway, más régi és a különböző időben fellépő armalista családok közül az Ambró (1655), Géresi Balog (1613), Kraszna-Czegényi Balogh, Baross (1578), Baszel (1918), Bayer-Krucsay (1913), Biczó, Bogcha (1635), Boncz (1698), Boros (1700), Brčić (1846), Bründl (1914), Deseő (1632), Engel (1792), Élthes (1672), Ferdinandy (1794), Gajáry (1888), Gálffy (1649), Halasy (1618), Jákfai Gömbös, Szentgyörgyi Horváth, gróf Hugonnai (1822), Hunyady (1607), Jaross (1659), Kesztyüs (1647 és 1656), Tothváradjai Kornis (1619), Kovács (1675), Kovacsics (1866), Nagy (Kislégi 1633), Pántzély (1821), Erzsébetvárosi Pap (1917), Simon (1697), Stvertetzky (1655), Szabó (1636) és Ybl (1586) családokét. A névsor mutatja, hogy sok, eddig ismeretlen családi leszármazás található e kötetben; ama családok genealogiája pedig, melyek egyébként majdnem minden genealogiai munkában megtalálhatók, számtalan új adattal bővül. Ez a kötet is bizonyítéka annak a lankadatlan, szorgalomnak, mellyel Daróczy az ország különböző levéltárait évtizedek óta búvárolja. Reméljük, hogy a további kötetek most már évenként fogják követni egymást. A nemesi és főrangú családok ezt családi adataik közlésével hathatósan elősegítenék és a szerkesztő munkáját is megkönnyítenék.

Cz. A.

Külföldi heraldikai és genealogiai folyóiratok,

melyekkel a *Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság* csereviszonyt tart fenn:

Ausztria. — Monatsblatt der Heraldisch-Genalogischen Gesellschaft «Adler». Wien.

Csehország. — Časopis Rodopisné Společnosti Československé. Praha.

— Jahrbuch des Deutschen Vereins für Familienkunde für die Tschechoslowakische Republik. Praha.

Finnország. — Suomen Sukututkimusseuran Vuosikirja Genealogiska Samfundets Finland Årsskrift.

Hollandia. — «De Nederlandsche Leeuw». Maandblad van het Koninklijk Nederlandsch Genootschap voor Geslacht-en Wapenkunde. Gravenhage.

Lengyelország. — «Miesięcznik Heraldyczny». Wydawany przez Oddział Warszawski Polskiego Towarzystwa Heraldycznego. Warszawa.

— «Herald». Organ Kolegium Heraldycznego. Warszawa.

Svájc. — «Archives Héraldiques Suisses». (Schweizer Archiv für Heraldik, Archivio Svizzero). Schweizerische Heraldische Gesellschaft. Basel, Lausanne.

Svédország. — «Meddelanden från Riksheraldikerämbetet». Malmö.

HIVATALOS ÉRTESÍTŐ

A M. KIR. ORSZÁGOS LEVÉLTÁR GYARAPODÁSÁIRÓL

Az 1934. évi VIII. törvénycikkkel újjászervezett m. kir. Országos Levéltár az 1934. év második felében vétel útján 354 drb és még feldolgozatlan 57 csomag, ajándékozás útján 155 drb, az Orsz. Széchényi-Könyvtárból történt áttétel útján 23 drb, hivatalos úton 18 drb és örökletét útján 254 drb és még meg nem számolt 1 láda és 230 köteg irattal gyarapodott, amely anyag az Országos Levéltár Magyar Nemzeti Múzeumi Levéltárában nyert elhelyezést. Az Orsz. Levéltár Kormányhatósági Levéltárában elhelyezett gyarapodásnak ismertetését, minthogy a Turul olvasóinak érdeklődésére számot nem tarthat, ehelyütt mellőzöik. Az előbb említett gyarapodásnak már lajstromozott részében 8 drb esik az eredeti és 3 drb a másolatban fennmaradt középkori iratok, 543 drb és 287 csomag az újkori iratok, 71 drb és egy láda még feldolgozatlan irat esik az 1848/49-es iratok és nyomtatványok, 15 drb a nemesi iratok, 2 drb a céhiratok, 133 drb a gyászjelentések és 38 drb a fényképek csoportjára. Az örökletémenyül elhelyezett családi levéltáraink száma a br. Orczy-család levéltárának első részletével, a Fancsali Joób-család levéltárának néhány darabjával és Bobalić (Bobalich) Péter irataival gyarapodott. Kiegészítést nyert az Alapi Salamon-család, a Szilvay-család és a gr. Forgách-család gácsi ágának régebben letéteményezett levéltára. Ajándékba kaptuk a Nyitrazsámbokrédi Zsámbokréthi-család nemesi iratait és letéteményként az Ippi és Érkeserüi Fráter-család Bihar vármegye levéltárában őrzött XVI—XVII. századi iratainak fényképeit. Vétel útján jutottak birtokunkba a Nyéki Németh-család, Gedeon-család és Majthényi-család levéltárának töredékei.

A szerzett anyag eredeti középkori oklevelei közül említést érdemel a Nyéki Németh-család iratainak két XIV. századi, hártýára írt darabja. Egyik 1320., a másik 1324. évből való s mindkettő a bars megyei lekéri bencésapátság pozsony megyei, csallóközi birtokaira vonatkozik. A két oklevél a régi «monasterium», illetőleg «conventus Sancti Salvatoris de Seraphyn» nevéen nevezi még az apátságot, melyet először IV. Béla király 1264.

évi oklevele említ s már egy 1260—70 közti oklevélben szerepel a monostor egy csallóközi, tejedi jobbágya (Hazai Okmánytár III. 20., «iobagio abbatis de Serefful»). Az 1320. évi oklevelünk szerint Crapht apát nevében Frigyes és Ulrich bencésrendi testvérek a pozsonyi káptalan előtt 3 évre bérbeadják az apátságnak csallóközi, Dunaszerdahely (Zyridahel) alatt fekvő birtokát a tejedi nemeseknek. Az évi bérösszeg meglehetősen nagy, miből a birtok terjedelmére következtethetünk. Érdekes, hogy készpénzen felül még egy pár lábpáncél is szerepel a bérösszegben. A tejedi nemesekkel kötött szerződés lejárván, 1324-ben az apátság Miklós mester pozsonyi ispánnal visszaadatta magának a birtokot és Tamás apát a comes előtt ugyancsak tejedi, de más nemesekkel és udvarnokokkal szerződött meg. A Nyéki Németh Imre birtokában volt két oklevélről Dl 38,862. és 38,863. sz. alatt már régebről hiteles másolatot őriz az Orsz. Levéltár (V. ö. Pannonhalmi Szentbenedekrend Tört. XII. B. kötet 191—92. l.). A Nyéki Németh-család két alkalommal megszerzett nagyszámú újkori iratai jobbára a család csallóközi birtokaira vonatkoznak.

Az Egresdy-család néhány, vétel útján birtokunkba jutott irata közt egy 1361. évi másolat és 1476. évi eredeti oklevél Egresd trencsénmegyei birtokra, a XVII—XIX. századi újkori iratok pedig még az ugyanazon vármegyében fekvő Ruskócz-ra a vonatkoznak s bennük leginkább a Bacskády, Csemniczky, Csetneky, Dubniczky, Egresdy, Mihálovich, Nedeczey, Ottlik, Prileszky, Kisbossányi Sámbockréthy, Skarbala, Szulyovszky, Révay, Visky stb. vármegyei családok szerepelnek. A Fancsali Joób-család XIV—XV. századi oklevelei liptóme gyei birtokaikra: Dobrócra és Alsó- meg Felső-Rasztokára vonatkoznak. Legrégibb köztük a szepesi káptalan 1340. évi kiadványa; a Sepere, Selen és Demuthka-fiak Bobrouch feletti egyeségét tartalmazza. Három drb, szinte az olvashatatlanságig elmosódott és töredékes. Néhány eredeti és sok másolatban fennmaradt középkori oklevél van a br. Orczy-család még feldolgozatlan, letéteményezett levéltárában is. Mi-

ként az első áttekintésből láttuk, ezek leginkább Gyöngyös városára és Kucs, Kürt, Kovácsi, Lelócz, Miske, Szucsány, Teszér (Hontm.), Tar, Terepes stb. birtokokra vonatkoznak. A letéteményezést közvetítő dr. Friedreich Endre piarista tanár úr volt szíves figyelmemet felhívni arra, hogy Corvin János hercegnek 1498. évi magyar nyelvű oklevele, mellyel Debrecen városát Enyingi Török Imrének adományozza, s melyet eddig csak I. Lipót király 1701. évi átíratának újkori helyesírásra áttett szövegéből ismertünk (Dl. 20,762), a kolozsmonostori konvent requisitorainak 1630. évi hiteles átíratában, az eredetinek megfelelőbb régies magyar helyesírással található e levéltárban. A levéltár újkori része eredeti rendezésben a br. Orczy-család számos uradalmára vonatkozik és a br. Haller Sámuel tábornok katonai tevékenységére vonatkozó iratokon kívül a Dávodi Bakó, Czinger, Erős, br. Brudern, gr. Berényi, gr. Csáky, Grassalkovich, br. Haller, br. Kray, gr. Nyáry, gr. Sennyey, br. Schwizzen, gr. Zichy stb. családokra tartalmaz adatokat.

A szerzett középkori anyag során megemlíthetjük még IV. László király 1277. évi oklevelének XVIII. századi magyar fordítását, mely a zalamegyei Monoszló és Köveskál birtokokra vonatkozik és határjáró részében az almádi monostor környékét érinti.

A vétel útján szerzett újabbkori iratok legbecsesebb darabja Torstenson Linnard svéd hadvezér 1645 február 1-én Caadenben kelt, sajátkezűleg aláírt német nyelvű levele I. Rákóczi György erdélyi fejedelemhez, mely a köztük levő szövetségre vonatkozik. A hátlapjára vezetett sorok szerint a levelet vivő századost a levéllel együtt az osztrákok elfogták (V. ö. Mon. Hung. Hist. Okmánytár I. Rákóczi György svéd és francia szövetkezéseinek történetéhez). Az újkori iratok közt megemlíthetjük még Kapronczay György szepesi kamarai perceptornak és Bokry Miklós kassai harmincadosnak Kassán, 1597. július 8-án kelt, nyelvi és művelődéstörténeti szempontból érdekes magyar nyelvű levelét, melyben Hoffmann György az atyja H. Lázár hagyatékában talált ruhaneműek, ékszerek, evőeszközök, fegyverek felől intézkedik és ebből anyja rokonságát kielégíti. Egy Erdődy Tamás varasdi főispántól Varasdön 1600 január 6-án kiadott hosszú periratban a Sennyey, Majthényi, Hasságyi és Nyáry

családok vannak érdekelve. Apaffi Mihály fejedelem Kelemenelkén 1671. március 1-én kelt oklevelében az erdélyi hatóságok oltalmába ajánlja az Olasztelki Bartha, Csató, Markó és Máthé vargyasi puskás családok tagjait, akik Udvarhelyszék, meg Keresztúr- és Bardóczfiúszék hatósága előtt fassiot óhajtanak tenni. Nógrád vármegye közönségének Ludányon, 1724 november 9-én kelt oklevelében Nagy László ünnepiesen tiltakozik az ellen, hogy atyja után őt is a «Labancz» ragadványnévvel illessék. A nyitrai káptalan 1791. december 4-iki kiadványában átírja a Krencsey-családra vonatkozó korábbi 53 drb XVI—XVII. századi kiadványát. A Gedeon-család levéltárának 57 köteg, 1000—1200 darabra tehető, még feldolgozatlan töredéke a br. Fischer-családnak és rokonságának abaúji, gömöri és nógrádi birtokaira tartalmaz XVII—XIX. századi — sajnos — nagyon rossz karban fenntartott okleveleket. Egy másik, 1586—1770 közti szervesen összefüggő oklevélcsoport darabjai a Balaton zalai partján fekvő Alsó- és Felső-Akali, Dörögicse, Zánka stb. községekre vonatkoznak s bennük a Kövágóórsi Györffy, Csobánczi, Mórocz, Mencselyi Bálint, Ecseri Bolla, Sárffy, Sály, Sándor, Isó, Csaby, Antal, Bodor, Baranyi, Csató, Darnay, Domokos, Gulácsy, Gyenis, Szentés, Szigethy stb. nemesi családok szerepelnek. A fentemlített Majthényi oklevélcsoport XVII—XIX. századi darabjai leginkább a bars megyei Kisugrócz birtok viszonyait tárgyalják s bennük az Alvinczy, Hunyady, Jurikovszky, Kvassay, Leszkóczy, Zlinszky stb. családokra találunk adatokat. Szerzeményeink legújabbkori anyagából megemlíthetjük még Fényes Eleknek Pesten, 1859. április 4-én kelt, sajátkezűleg aláírt könyvnyomatos levelét, amelyben statisztikai munkájához a magyar földbirtokosoktól adatokat kér.

1848/49-es iratainknak nagyértékű kiegészítése a letéteményezett egy ládányi, még feldolgozatlan irat, amely Bobalić (Bobalich) Péter cs. és kir. katonatisz nek a délvidéki szerb lázadásban való szerepét és katonai tevékenységét világítja meg. Bobalićnak apósa volt az a Petrovics István, aki aktív tagja volt a karlócai szerb nemzeti bizottságnak s később jelentékeny szerepet játszott a magyarországi szerb seregek és a szerbiai hivatalos körök közti érintkezésben. Bobalić maga a császári seregből ment át Karlócánál a felkelő

szerbekhez. Külön kell említenünk Bobalić naplóit és kétkötetes nagy kézirati munkáját: »Notizen der eigenen Erfahrungen in der ungarischen Revolution im Jahre 1848/49. Von Peter Bobalich geschrieben im Jahre 1858». Vétel útján szereztünk meg 70 drb Torda városára és Torda-Aranyos vármegyére vonatkozó 1848/49-es iratot, melyek leginkább a magyar hadsereg élelmezésére, felszerelésére és egészségügyi ellátására vonatkoznak. 1848/49-es nyomtatványaink gyűjteményét gyarapítja Klauka tábornok és Haynau tábornagyszernagy Harkály pusztán kelt 1849 szeptember 27-iki kiáltványa, amely Komárom várának megadásáról szól.

A szerzett céhiratok közül említhető: a lőcsei szabók németnyelvű, hártýára írt 1546. évi céhszabályzata.

Nemesi iratainknak gyarapodása a következő:

1. 1541 júl 12. Trient V. Károly német-római császár birodalmi címereslevele Buffa Gáspár részére. Hártýa, festett címerképpel, régi hiteles másolat.

2. 1629. július 19. Bécs. II. Ferdinánd király címereslevele Végh Balázs részére. Rongált eredeti, festett címerképpel.

3. 1643. nov. 20. Gyulafehérvár. I. Rákóczi György erdélyi fejedelem címereslevele Eölyveöti (Ólyvedi) Szöcs János részére. Eredeti, hártýán, függőpecséttel, a címer helye üresen hagyva.

4. 1666. február 10. Bécs. I. Lipót király címereslevele Lauro másképp Radosnyay András részére. Eredeti, hártýán, festett címerképpel és papírra írt hiteles másolattal.

5. 1689. november 10. Pozsony. Nagy Mihály címerkérő folyamodványa. Eredeti, papiroson, festett címerképpel.

6. 1708. március 24. II. Rákóczi Ferenc címereslevele Esze Tamás brigadéros számára. Fénykép.

7. 1712. július 17. Pozsony. III. Károly király címereslevele Soós György részére. Fénykép.

8. 1714 — III. Károly címereslevele Benedek Kristóf részére. 1—1 drb fénykép a rongált eredeti címereslevélről és festett címerképéről.

9. 1739. június 4. Pozsony. Pozsony vármegye nemesi bizonyítványa Dercsikai Erös Pál és Nyéki Németh János részére. Eredeti.

10. 1867. július 3. Salzburg. I. Ferenc József király nemességmegegerősítő címereslevele Zsám-

bokréthý, korábban Schwarz József részére. Eredeti, albumalakban, vörös bőrkötésben, zöld bőrrel bevont tokban, hiteles másolattal.

11. Az Agachi- és Radosnyai Lauro-család vízfestékekkel papírra festett címerképe.

12. A Nyitrazsámbokréti Zsámbokréthý-család vízfestékekkel papírra festett címerképe és címerének fényképe 3 változatban.

13. A Kiszsámbokréti Zsámbokréthý-család vízfestékekkel papírra festett címerképe.

14. Liptószentandrászi Andreánszky-család vízfestékekkel papírra festett címerképe.

15. A Szentmiklósi és Óvári Prongrácz-család címerének fényképe három változatban.

16. A Raksai- és Mossóczi Rakssányi-család címerének fényképe három változatban.

Mint láttuk, szerzett fényképeink jó része a nemesi iratok számát gyarapítja. A Fráter-család XVI—XVII. századi iratainak letétül elhelyezett, hitelesített fényképmásolatairól fentebb már megemlékeztünk. Nagyobb, 18 drb-ból álló fényképsorozatot hivatalosan készítettünk a Thuránszky István által az Országos Levéltárnak eredetiben bemutatott iratokról. Egy a Bethlenfalvi Thurzó Györgynek Bitse várában 1597. március 30-án kiadott okleveléről vétetett fel, melyben árva-megyei birtokára valachokat telepít és azoknak szolgálatait szabályozza. 17 drb fénykép pedig Kossuth Lajosnak 1827. évben a br. Fischer-család képviselőjében kifejtett ügyvédi működésére vonatkozó iratokról vétetett. Említésre méltó még Drvarics János muraszombati jobbágnak a mohácsi ütközetről szóló 1534. évi jelentése, melynek 1700. november 17-én kelt átiratáról szereztünk fényképet.

Vázolnunk kell végül a régebben letéteményezett családi levéltárak új kiegészítésének anyagát: Az Alapi Salamon-család levéltárának 159 d b-rarúgó kiegészítése legnagyobbbrészt legújabbkori, XVIII—XX. századi gazdasági és birtokjogi oklevelet tartalmaz. A Szilvay-család levéltára egy darabban, Trencsén városának 1848 június 3—december 26. közti tanácsülési jegyzőkönyvével gyarapodott. A gr. Forgách-család gácsi ágának levéltárát gr. Forgách János v. b. t. t., nyug. nagykövet és meghatalmazott miniszter saját diplomáciai és politikai irataival és feljegyzéseivel, továbbá gr. Forgách Antal leveleivel egészítette ki.

Jakubovich Emil.

INHALTSÜBERSICHT.

VÉGH, JULIUS: Bemerkungen zu den ungarischen Bischofswappen. (I. Mitteilung.) Unter den Wappen der ungarländischen Bischöfe gibt es noch zahlreiche unveröffentlichte. Die hier mitgeteilten sind ausnahmslos zeitgenössischen Darstellungen entnommen. Oft unterscheiden sie sich von den Familienwappen der betreffenden Kirchenfürsten. Selten sind sie durch das Wappen ihres Bistums (Esterházy, Migazzi, Kovács) oder durch dasjenige eines Papstes (Forgách) ergänzt. In Ungarn führen die Bischöfe erst seit Mitte des XIV. Jahrhunderts ihr persönliches Wappen in ihren Siegeln, u. zw. anfangs neben der Hauptfigur des Schutzpatrons. Ausnahme bilden die Bischöfe aus königlichem Geschlecht (Boleslaus, Koloman). Das Siegel des *Vitus von Vasvár*, Bischofs von Nyitra (1334—47) ist eines der frühesten persönlichen Bischofswappen. (Abb. 1.) Der ruhende Hase unter dem Sparren, von zwei Sternen begleitet, des Bischofs von Csanád. *Gregorius* (1345—50) fällt durch seine ungewöhnliche Wappenfigur auf. (Abb. 2.) *Koloman*, der natürliche Sohn König Karl Roberts von Anjou, Bischof von Győr (1337—75) führt die Balken Ungarns und die Lilien des Königshauses im Wappen, mit einem Schirmbrett als Helmschmuck. (Abb. 4—6.) Erwähnt sei noch das Wappen des *Johann Vitéz d. j.* Bischofs von Veszprém (1499), das vom Wappen seines neu geadelten Onkels Joh. Vitéz d. ä., Erzbischofs von Esztergom, ganz verschieden, im vierten Schilde auch das Wappen des Erzbistums von Wien — den mit dem Kreuz besteckten Balken — aufweist. (Abb. 15.) Der Bischof hatte nämlich die Festung von Veszprém an Kaiser Maximilian ausgeliefert gegen das Versprechen, zum Erzbischof von Wien ernannt zu werden. Das hohe Kirchenamt hat er jedoch tatsächlich nicht bekleidet.

CZOBOR, ALFRED: Das Geschlecht Helmecki im Mittelalter und dessen Zweig Korláth. Das Geschlecht Helmecki war im Komitat Ung begütert und erhielt seinen Namen von dem Ort Helmec oder Hupkahelmec im südlichen Teil des Komitates. Zu den Gütern des Geschlechtes gehörten Denkláz, Alsószlatina, Oroszkomoróc und Kisvalkája pusztá; in der Mitte zog sich in grosser Ausdehnung ein Wald Nagyerdő genannt. Die beiden Hauptzweige des Geschlechtes verteilten das Gut im J. 1298 in zwei Teile, und zwar so, dass der eine das nördliche, der andere das südliche Gebiet erhielt. Die Patronatsrechte der von Allerheiligen genannten Kirche in Helmec wurden auch weiterhin gemeinschaftlich ausgeübt und auch der Nagyerdő genannte Wald als Gemeingut belassen. Südlich von Ungvár besass die Familie das Gut Ninaj. Auch dies wurde verteilt. Hiedurch entstand an der Südseite eine neue Ortschaft Katergény genannt. Verfasser leitet die Genealogie der beiden Hauptzweige an der Hand der Geschichte des Geschlechtes bis zum XV. Jh. ab. Aus dem Geschlecht stammen die Familien *Ninay*, *Vékei Vékey*, *Korláthelmeci Korláth*, und die früh ausgestorbene Familie *Katergényi*. Die Sprossen der drei ersten Familien leben noch heute.

DONÁSZY, FRANZ: Das Wappen der Árpáden. Die erste Angabe über das Wappen des Herrscherhauses der Árpáden enthält die goldene Bulle des Königs Emerich aus dem Jahre 1202. Auf der Rückseite befindet sich ein neunmal durchschnittener Schild; in jedem zweiten Balken sind nach rechts schreitende Löwen sichtbar. Der sehr entwickelte Wappen, ferner der Umstand, dass auf einem Metallsiegel bereits so früh und von der allgemeinen europäischen Praxis abweichend ein Wappenbild zu finden ist, lässt auf fremde Einwirkung schliessen. Verfasser ist der Ansicht, dass König Emerich als erster das Familienwappen gebrauchte und schliesst aus dem Umstand, dass gleichzeitig auf der spanischen Halbinsel doppelte Wachs- und Metallsiegel im Gebrauch waren, auf deren Rückseite sich von der allgemeinen europäischen Praxis abweichend Wappenbilder befanden, ferner daraus, dass die Gattin Emerichs Constanza von Arragonien war, dass König Emerich das hier besprochene Wappen von spanischen Vorbildern angeregt aufnahm und auf seine Bulle stechen liess. Die Löwen spielten dabei nur eine dekorative Rolle.

MISZELLEN. ANDREAS LESSIH bespricht das Wappen der Ortschaft Diósgyőr auf Grund des ältesten Wappensiegels aus dem Jahre 1575 und der neueren Wappensiegel. Das Wappen, in dem das Jesuskind der Jungfrau Maria eine Nuss reicht, ist ein sprechendes Wappen, da das in dem Namen der Ortschaft vorkommende Wort *dió* Nuss bedeutet. — LADISLAUS ZOLNAY bringt neue Angaben zum Leben des Demetrius Nikolaussohn, comes von Zólyomi (1250—1312), der in der ung. Geschichte eine bedeutende Rolle spielte. — SAMUEL SARLAY: Flucht des Paul Nyáry v. Bedeg aus der türkischen Haft.

FEUILLETON. Bericht über die ordentliche Generalversammlung der Heraldischen und Genealogischen Gesellschaft 1935 mit der Eröffnungsrede des Vorsitzenden der Gesellschaft Emerich *Szentpétery* zum Gedächtnis des Fürsten Franz Rákóczi II. und dem Jahresbericht des Sekretärs Alfred *Czobor*.

LITERATURBERICHT. *Taborsky, Otto* über NYERS, LUDWIG: Die Tätigkeit des Palatins als Richter und als Herausgeber von Urkunden im XIV. Jahrhundert (1307—1386). — *Fekete Nagy, Anton* über KUMOROVITZ, BERNHARD: Der dreifache Hügel des ungarischen Wappens. — *Łukcsics, Paul* über SCHNEIDER, NIKOLAUS: Die adeligen Familien des Komitates Fejér. — *Bottló Béla* über GREGOROVICH, MARIE: Die Familie Bori, Borfői Bory und ihr Archiv. — *Taborsky, Otto* über das Gedenkbuch zum 800jährigen Jubiläum des hl. NORBERT. — *Bottló, Béla* über HEROLD, Organ Kolegium Heraldycznego. Warszawa. — *Tóth, Ladislaus* über CAROLUS SILVA-TAROUCA S. J.: Fontes historiae ecclesiasticae medii aevi. Pars prima: Fontes saec. V—IX. Romae. — *Cz. A.* über DARÓCZY, ZOLTÁN: Adeliges Jahrbuch 1929—1934. — *Verzeichnis* der ausländischen heraldischen und genealogischen Zeitschriften, mit denen die Ungarische Heraldische und Genealogische Gesellschaft im Tauschverhältnis steht.

Amtlicher Bericht über den Zuwachs des kön. ung. Landesarchivs vom 1. Juli bis 31. Dezember 1934, von Emil *Jakubovich*.



A RÁKÓCZIAK CÍMERE ÉS PECSÉTJEIK.

(Felolvastatott a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság 1935. évi március hó 28-án tartott közgyűlésén).

A Rákócziakat adó Bogát-Radván nemzetség ősi címere megfelelő emlékek híján még megközelítőleg sem állapítható meg.¹ Ennek lehetőségéről, úgy látszik, végleg le kell mondanunk. A nemzetség késői időkig eljutott ágai közül is csak az egymáshoz vérségileg legközelebb álló Rákóczi- és Morvay-család címere mutat lényegileg egyező címerképet, egyébként azonban úgy ez, mint a többi nemzetségbeli ágazatok: a Cseley-, Izsépy-, Monaky-, Doby- stb. családok címerai annyira eltérnek egymástól, hogy nem találunk bennük egyetlen közös vonást sem, amiből a feltételezhető ősi címerre lehetne következtetni. Sőt magát a Rákócziak címerét illetően is az a helyzet, hogy amily könnyű ennek és változatainak megállapítása a magyar történelemben való szereplésük idejéből, éppoly bajos kimutatni eredetét és történeti fejlődését a korábbi időkben. A középkorból nem maradt fenn tőlük címeres emlék; nem sokkal a mohácsi vész után felbukkanó pecsétjük pedig gemmás pecsét.² A XVI. sz. utolsó két évtizedéből ismert címeres pecsétjeiken sem a szokott ábrázolású címerüket, a törött keréken álló madarat látjuk, hanem egészen más címeralakokat. Rákóczi Ferenc zempléni alispánén a címerkép nem vehető ki, de bizonyos, hogy nem az imént említett.³ Rákóczi Zsigmondnak, a későbbi

fejedelemnek, 1587-től fogva hosszabb időn át meglehetősen sűrűn előforduló apró gyűrűspecsétlenyomatain leveles koronából kinövő, balra néző, ugró egyszarvú szerepel mint címerkép. Ilyent sem előtte, sem utána más Rákóczi-családtagnak nem használt. Ő is mily alapon vette fel, nem tudjuk. E pecsétjei eleinte **S. R.** névkezdőbetűkkel, majd **SIGDUS * RAKOCI** rövidített körirattal fordulnak elő.⁴

Mégis vannak olyan támpontok, amelyek alkalmasak arra, hogy segítségükkel a Rákóczi-család ősi címerére következtetést vonhassunk s némileg rávilágítsunk. A XVI. sz. második felétől kezdve



1. kép.
Morvay Kristóf pecsétje
(1568).



2. kép.
Morvay Zsigmond pecsétje
(1652).

előforduló címeres pecsétlenyomatok alapján kétségtelenül megállapítható, hogy az ugyanazon ősapától származó Morvay-család a Rákócziakéval — mint már említettük — alapjában azonos címert használt. Morvay Kristófnak neve **M. K.** kezdőbetűivel ellátott, 1568-ból való pecsétjén (1. kép),⁵

¹ Csoma József is a «Magyar nemzetségi címerek» (Bp., 1903. 45—47. l.) ismertetése során az e nemzetségből eredő egyes családok címereinek a leírására szorítkozik csupán.

² Ilyen pl. Rákóczy Györgynek, a szendrői vár prefektusának pecsétje 1562-ből: Kétkerekű római harci kocsiban (biga) ülő férfialak a kocsiba fogott ágaskodó lovat hajt. A kocsinak csak egyik kereke látszik az előtérben. (M. Nemzeti Múzeum Kézirattára: Fol. Hung. nr. 1389. 31. fasc. 32. lap.)

³ Neve kezdőbetűivel ellátott egyik pecsétje: Nemz. Múz. lt. Törzsanyag (ezentúl N. Múz. Ta.) 1603. — Orsz. Lt.: Kamarai Rákóczi-lt. 1614. év.

⁴ Nemz. Múz. lt.: Szirmay-cs. lt. 1587. év. — U. o. Ta. 1598. és 1595. év. — Orsz. Lt.: Kam., Rák. lt. 1592. év, 7. drb. és 1601. év, 10. drb. — Hogy R. Zsigmond 1593-ban olyan címerrel pecsételt volna, melyben keréken álló sas van, a nehezebben kivehető címerkép elnézéséből eredő téves megállapítás. (V. ö. Gen. Füzetek, III. évf. 48. l.)

⁵ 1568. márc. 28-án Bethlenen (ma Bethlen-pusztá Zemlén m.-ben) kelt okiraton. (N. Múz. lt.: Szirmay-cs. lt. 1568. évi fasc.

ügyszintén egy 1577-i pecsétlenyomatán¹ a címerkép: pajzsban alul törött, vagyis csonka keréken (majdnem félkeréken) álló, balra fordult madár. Kevés híján egy századdal utóbb, 1652-ben és 1662-ben Morvay Zsigmond is hasonló címerrel pecsétel (2. kép).² Ezen a törött kerék, rajta a madárral, a pajzsban hármassal áll s azonkívül ezuttal már mint sisakdísz is ismétlődik, ugyancsak a madárral együtt. Milyen madárfajta a címer madáralakja, a régi címervésések tökéletlensége és torzításai miatt alig dönthető el. *Csoma* szerint szarka, mégpedig nemcsak a Morvay-család, hanem a kerék irányában előrehajló testtel s néhol koronához hasonló bóbitával, a Rákóczi-család köznemesi ágának a címerén is. Utóbbi illetőleg XVI. és XVII. századbeli pecsétekre vonatkozik; de forrást nem idéz.³ Mi a nem fejlődmi ágból származó Rákóczi-családbeliektől csak a XVII. század elejétől fogva ismerünk olyan



3. kép. Rákóczi András pecsétje (1633) (Többszörös nagyítás).

pecsétlenyomatokat, melyek címerében kerék s rajta madár látható. Ez a madár pedig ezekben határozottan természetes ábrázolású, csukott szárnyú sas. Rákóczi János 1629-i pecsétjén lebegő egész keréken, míg a Rákóczi Andrásén 1633-ban hármassal nyugvó csonka keréken áll, mindkét helyütt jobbra fordulva és fején koronával (3. kép).⁴ 1672-ben a köznemesi ágból származó Rákóczi Ferenc pecsétjén a keréken álló sas kiterjesztett szárnyú úgy a pajzsban, mint a sisakdíszén.⁵ Amott a korona, itt a kiterjesztett szárnyak hihetőleg a fejedelmi ág címersásáról vett utánzatok. A fenti Morvay-pecsétek madár-

alakjára sem fogható rá, hogy szarka. A madárnak ezeken hosszabb csőre van s Morvay Zsigmond pecsétjein szárcsa-féléhez hasonlít.

A Rákóczi- és Morvay-család egyező címerhasználatára enged következtetni, hogy e két család címerében mindig feltalálható két főalak: a törött kerék és a rajta álló madár a Rákócziak ősi címerének az alkotórészei. Alátámasztja ezt Rudolf királynak Rákóczi Zsigmond részére adományozott címerbővítő oklevele is, melyben a király az ősi Rákóczi-címert a római szent birodalom sasával gyarapítja (4. kép).⁶ Ezen és a törött keréken kívül, mely itt hármassal sziklabércen áll, a bővített címernek más főalakja nem lévén, az ősi címerre való utalás csakis a kerékre vonatkozhatik. Ez a tény az ősi Rákóczi-címernek ugyan csak ezt a címeralakját igazolja, fentiek után azonban föltehető, hogy a birodalmi sas is pusztán a régi madáralak, valószínűleg szintén sas, helyébe került s csak annyiban volt bővítés, amennyiben a birodalmi címerben való ábrázolásának megfelelően, stilizált alakban, kiterjesztett szárnyakkal, fején koronával és jobbában karddal adományoztatott. Gyanítható ez abból is, hogy a fejlődmi Rákóczi-ház tagjai az adományozott sást, mintegy az ősi címerre emlékezve, gyakran közvetlenül a keréken állva alkalmazzák, holott a címerbővítő oklevél azt vágott pajzsban külön a felső mezőbe helyezi.⁷

Végül tekintve, hogy a közös ősapától származó két ág, a Rákóczi- és a Morvay-család csak a XV. sz. elején vált szét, joggal következtethetjük, hogy — mindakettő egyformán megőrizvén elődeinek még a szétválás előtt használt címerét — a Rákóczi-ősök régi címerüket még a XV. sz. kezdeté előtt vették fel.

A címerbővítést az 1517-ben megszerzett abaújvármegyei birtok után «Felsővadászi» előnévvel élő ágból való Rákóczi Zsigmond, a fejedelmi ház megalapítója, még mint egervári kapitány nyerte 1597. máj. 27-én Rudolf királytól, miután kilenc

⁶ N. Múz. lt.: Rákóczi-Aspremont lt. Capsa 2. fasc. 2. nr. 1.

⁷ Nem állhat meg tehát Reichenaunak a Siebmacher erdélyi részében (10. l.) forrásidézés nélkül közölt, állítólag 1490-ből való adata, mely szerint a Rákóczi-címer vörös pajzsban zöld hármassal álló, jobbában kardot tartó sas, a kerék nélkül. Ilyen ábrázolású sas csak az 1597. évi címerbővítés után is kizárólag a fejedelmek adó ágban lesz a Rákóczi-címer egyik főalakja.

¹ *Csoma* közlése Kassa város levéltárából (i. m. 47. l.).

² N. Múz. lt.: Szerdahelyi-cs. lt. 1652. és Szirmay-cs. lt. 1662. évi fasc.

³ i. m. 46. l.

⁴ Orsz. Lt.: Kam. Rákóczi-lt. 1629. évi 40. és 1633. évi 12. drb. Rákóczi János és András, Zsigmond fejedelem fivérének, Ferencnek a fiai.

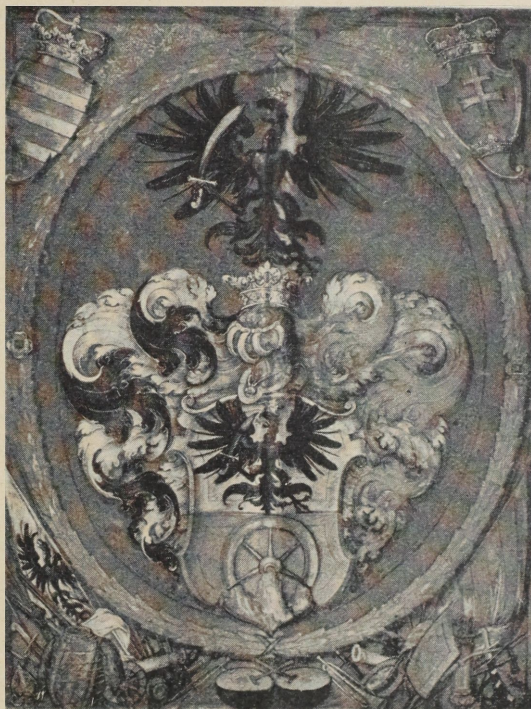
⁵ N. Múz. lt.: Szirmay-lt. 1672.

év előtt, 1588. aug. 28-án már bárói rangemelésben részesült.¹

A könyvalakú, tíz hártyalapból álló, pazarul díszített és művészi kiállítású oklevelet az Országos Levéltár őrzi a Rákóczi-Aspremont családi levéltár anyagában.² Aranyzsinóron függő pecsétjét nehéz, aranyozott ezüstszelence óvja, melynek fedelére utóbb rávésték a bővített címert. Az ezt övező szalagos körirat ugyanis Zsigmondot már erdélyi fejedelemnek nevezi s ennek megfelelően belsejében kivésve az 1607. évszám olvasható. Az oklevél szövege szerint a római szt. birodalom sasával bővített ősi Rákóczi-címer, melynek rendkívül szép, művészi kézzel festett képe az első pergamenlapot teljesen kitölti, a következő: Vágott pajzs, az alsó vörös mezőben hármassziklabércen nyugvó, hatküllős, törött ezüstkerék, mely a későbbi ábrázolásokban úgy tűnik fel, mintha a hármasszikla hegy mögül kiemelkednék; a felső arany mezőben jobbjában görbe kardot tartó, arannyal finoman áttört, jobbra néző, stilizált koronás sas. Sisakdísz: a pajzsbeli sas. Takarók: fekete-arany, vörös-ezüst. Mindkét mező finom, arany arabeszkkel damaszkolt. Az egész címert zöld babérkoszorú övezi; fent jobbról a magyar címer vágásos, balról kettős kereszt része, lent hadi trofeák a kísértő díszítések (4. kép). Az adománylevél az érdemek felsorolásán kívül az egyes címeralakokhoz is jelképes magyarázatokat fűz. A szikla az adományos szilárd erényeinek és hűségének kifejezője, mely, amily nehéz megközelíteni, éppúgy dacol az emberi gyarlósággal és a sors forgandóságával, amit a kerék és törékenysége jelképez, és — a vörös mezővel kifejezett — véráldozattól s haláltól sem retten vissza. A sas, mellyel ugyanő a római szt. birodalom címerének válik részesévé, mint a madarak királya, jobbjában a karddal, az ő lelki nagyságának és vitézségének, valamint a haza és király iránti szeretetének a jelképe; s betetézéssel mindezen érdemek dicsőítését szolgálja a sas fejére helyezett korona.

Ez a bővített címer lett azután Rákóczi Zsigmondnak és utódainak, vagyis a fejedelmi ágnek lényegében állandósult címere. A címeralakok formája, alkalmazása és kivált a színek tekintetében különböző változatok gyakran, sőt már igen korán

előfordulnak. Leggyakoribb a pajzs vágásvonalának elhagyása, miáltal a sas egységes pajzsban közvetlenül a keréken áll. Egyéb szembetűnőbb változatok: A sas koronája elmarad; a kerék hasított alakban függőlegesen helyezkedik a hármasszikla központi csúcsára s küllőinek száma is változik; a hármassziklabérc később hármasszikla halommá törpül; az alsó mező vörös helyett kék, a felső arany helyett vörös. Az osztatlan címerpajzs színe vörös; ellenben II. Rákóczi Ferenc fejedelmi címerének hasonló szív-pajzsában kékszínű. A sisak-



4. kép.

A Rákóczi-család bővített címere (1597).

dísz a fejedelem-Rákócziak címerein zárt, fejedelmi korona helyettesíti; amikor szív-pajzsban alkalmazzák címerüket, a pajzs fölött nincs semmi.

Sajátságos, hogy Rákóczi Zsigmond a nyert címerbővítés után tovább is azt a címeret használja, amilyennel azelőtt is pecsételt, t. i. a koronából kinövő ugró egyszarvút. Sőt erdélyi fejedelemségét megelőző évben, 1606-ban, mint Erdély kormányzója is ugyanezt a címeret véseti hivatalos pecsétnyomójára, mindössze annyi eltéréssel, hogy az egyszarvú jobbra néz. E pecsétjének körirata: SIGIS. (mundus) RAKOCI GVB. (ernator) REG.

¹ Orsz. Lt.: Lib. Reg. IV. k. 534.

² Jelzetét l. föntebb.

(ni) TRAN.(sylvaniae) (5. kép).¹ 1609-ben (júl. 18.) még fiai is, György, Zsigmond és Pál, atyjuknak ilyen címerrel ellátott, S. G. névkezdőbetűs gyűrűs pecsétnyomójával pecsételnek.²



5. kép.

Rákóczi Zsigmond erdélyi kormányzó pecsétje (1605).

Zsigmond a bővített címet, illetőleg ennek csak egyik részét, csupán fejedelemmé választása után kezdi felvenni. Rövid, tizenhárom hónapos fejedelemsége alatt (1607. febr. 8.—1608. márc. 8.) négyféle, lényegileg alig, inkább csak



6. kép. Rákóczi Zsigmond fejedelemi pecsétje (1607).

nagyságra nézve eltérő fejedelmi pecsétet használt. Rajtuk a címer heraldikailag tökéletlen, hibás szerkezetű. Nagy pecsétjén a koszorúval övezett kerek pecsétmező alul vágott s felső részét a bővített címernek egyedül a vágó vonalon álló, kardot tartó, koronás sasa foglalja el, de balra fordulva; a vágóvonallal párhuzamosan, a sas ballába által megszakítva, AQ—VILA felírás olvasható. A pajzsláb felső szélét képező pólyában az erdélyi három nemzet címeréből vett hét bástya (a szász nemzet címere) sorakozik egymás mellett. A pecsétmező

lőbbi részét díszítés tölti ki (6. kép). Az *Aquila* felírást illetőleg kevésbé hihető, hogy ez az ábrázolt sas magyarázatául szolgálna. Sokkal közelebb áll a valósághoz olyan értelmezése, hogy Erdély címeréből a magyar nemzet növekedő sasának heraldikai ábrázolását hivatott helyettesíteni. Igazolják ezt azok a hasonló kompozíciójú címerek, melyek nem a Rákóczi-házból származó fejedelmek, így Báthory Gábor, Bethlen Gábor és I. Apafi Mihály némely pénzein láthatók.³ Jóllehet sas ezek családi címerében nincs, mégis ott szere-

pel a vágóvonalon, de természetesen a Rákóczi-sas koronája és kardja, meg az itt feleslegessé vált *Aquila* felírás nélkül, s ami a legfontosabb, mindig az erdélyi magyar nemzet sasának megfelelő ábrázolásban, vagyis a vágóvonalból növekedően; jellelül annak, hogy ezeken a címeralakpótló felírásnak a helyébe az erdélyi magyar nemzetnek már *ábrázolt* címere került. Mihelyt azonban a Rákóczi-fejedelmek, I. és II. György pénzein jelenik meg, ezek már ismét a Zsigmond-féle felírásos címet mutatják. A felírás pénzeikről csak akkor tűnik el, ha úgy családi címerüket, mint az erdélyi magyar nemzet sasát egyszerre alkalmazzák rajtuk.⁴ Különben is az ilyen összeállítású címerben két sas egymás mellett, vagy fölött nem fért volna ki és furcsán is hatott volna.

Zsigmond fejedelmi pecsétjeinek a címeréből a székelek napja és félholdja teljesen lemaradt. És nincs fölötté az utána következő fejedelmek címerpajzsa fölött mindig látható fejedelmi korona sem. Legnagyobb pecsétjének és, más rövidítésekkel, többi kisebb pecsétjeinek is a körirata: SIGISMVNDVS RAKOCY PRIN.(ceps) TRAN.(sylvaniae) PAR.(tium) RE.(gni) HV.(ngariae) D.(ominus) ET S.(iculatorum) C.(omes).

Kisebb fejedelmi pecsétjei közül nagyságra nézve az előbbi után következőnek a címere teljesen azonos ábrázolású s ugyanilyen a címer egyik pénzén is.⁵ Ennél is kisebb pecsétjén a sas nem balra, hanem jobbra fordult. Mindennapi hivatalos, valamint családi vonatkozású iratokra, meg leveleire nyomott legkisebb pecsétjén ismét balra néz; de ezen a pajzsmező szűkebb terjedelme miatt az «Aquila» szóból egyfelől csupán az *A*, balfelől pedig a *Q* betű maradt meg a címerben. 1607. júl. 19-én Gyulafehérvárott kelt végrendeletét ezzel pecsételi.⁶

Ilyen szerkezetű címer pecséten később még csak egyetlenegy alkalommal jön használatba: I. Rákóczi György fejedelem 1642-ben erdélyi fejedelemmé választott hasonnevű fiának a pecsétjén, melyet atyja életében, a tényleges uralkodás átvételéig, 1648-ig, mint — a pecsét köriratában is kitett — «*junior princeps Transylvaniae*» hasz-

¹ N. Múz. Ta. 1607. — U. o.: Gr. Rhédey-cs. lt. 1607.

² Rákóczi-Aspr. lt. Capsa 59. fasc. 4. nr. 3. Orsz. Lt.: Kam. Rák. lt. 1609. év, 71. drb.

³ Érdy János: Erdély érmei. VII. tábla 12. sz., IX. t. 16. sz., XIII. t. 4. és 6. sz. — Resch Adolf: Siebenbürgische Münzen und Medaillen. 18. t. 21. sz., 19. t. 33., 34. sz., 44. t. 114—120. sz.

⁴ U. o. I. és II. Rákóczi György pénzei.

⁵ Érdy i. m. VII., Resch i. m. 17. tábla.

⁶ N. Múz. Ta. 1607. — U. o.: Rákóczi-Aspremont lt. Capsa 14. fasc. 2. nr. 10.; c. 21. f. 3. nr. 4.; c. 59. f. 3. nr. 30. és f. 4. nr. 3.

nált, de az «Aquila» felírás elhagyásával.¹ Pénzen és érmeiken ellenben — mint már érintettük — úgy I., mint Rákóczi György fejedelem alatt is megjelenik teljesen ugyanolyan ábrázolásban, mint Zsigmond pecsétjein.

Rákóczi Zsigmond fejedelem fiai: György, Zsigmond és Pál eleinte — mint láttuk — kivételesen apjuk régi, koronából kinövő egyszarvút ábrázoló címeres gyűrűspecstnyomójával is pecsételtek. Rendesen használt, saját pecsétnyomójukba azonban az atyjuknak adományozott bővített címert vésették. 1609-ben már ez a címer látható pecsétlenyomataikon.² 1613-ban a három testvér egyszerre pecsétel; de teljesen csak a György és Zsigmond címere hű az eredetihez. A Pálén vágás nélküli pajzsban a sas közvetlenül a félkeréken áll, amely azonban nem keresztben törött, hanem hasított, és nem kiemelkedni látszik a hármashegy mögül, hanem függőleges helyzetben élére állítva, a középső csúcson nyugszik. A sisakdísz mindegyiken szabályos s tőle kétoldalt a három Rákóczi-testvér mindegyikének teljes nevét tartalmazó körirat olvasható.³

Ilyen kisebb változatok a fejedelmi ház fejedelemséget nem viselő tagjainak a címerein később is előfordulnak; de általában valamennyien a bővített címerformát használják. És csakis nekik volt ezt joguk használni, mert a címerbővítés kizárólag Rákóczi Zsigmondnak, az adománylevelében szintén megnevezett fenti fiainak s tőlük lezármazó egyenes utódainak szólt. Éppen ezért nem értjük, mily jogon vette fel a kardot tartó koronás sassal bővített címert Felsővadászi Rákóczi Lajos báró, noha ő Zsigmondnak csupán unokafivére volt.⁴ Arról, hogy 1607. nov. 5-én történt bárói rangemelésé kapcsán⁵ kapott volna esetleg hasonló címerbővítést, nem tudunk.

A fejedelmi ágbeliek egyikének-másikának egész sor különböző formában metszett pecsétje volt. Rákóczi Pálnak fenti pecsétjén kívül ismerjük egy nyolcszögű keretes, rendkívül piciny gyűrűspecstjét, szabályos címerképpel és P. R. név-

kezdőbetűkkel.⁶ Mint tornai főispán egy igen finom metszésű, rámás és damaszkolt pajzsmozzokkal ellátott, nagyalakú, s egy ugyanilyen jellegű kisebb, ovális pecsétnyomót használt. Utóbbinak pajzsa nem vágott s a nagyobbikétől csak a rövidítésekben eltérő körirata következő: PAVLVS RAKOCZY DE F.(első) W.(adász) CO.(mes) COM.(itatus) T.(ornensis) S.(acrae) R.(egiae) M.(aiestatis) CVBICVLA.(rius).⁷ 1631 után országbírói nagy pecsétjén családi címerének félkeréke vízszintes helyzetben *lebeg* a hármashegy fölött. Kétszer körülfutó, végig maiusculákkal vésett körirata: Comes Paulus Rakoczy de Felseo Vadasz Judex Curiae Regiae ac Comitatum de Saros et Torna | Supremus Comes et Sac(rae) Caes(ariae) Regiae Mattis (Maiestatis) Consiliarius Camerarius.⁸

Fiának, Lászlónak a pecsétjei is többnyire szép kivitelűek. Egyik piciny gyűrűspecstjén a félkerék ugyanúgy lebeg, mint atyjának országbírói pecsétjén. Fent C.(omes) L.(adislaus) R.(ákóczy) betűk láthatók rajta. Szintén egész kicsiny másik gyűrűspecstjén a pajzsbeli címerkép teljesen szabályos, de sisakdísz nincs; helyette fent csupán ötágú leveles korona foglal helyet.⁹ Sárosi főispáni minőségében háromféle pecsétnyomóval pecsétel. Ezek azonban csak nagyságra és abban különböznek egymástól, hogy a két kisebbiknek a körirata úgyszólván tisztán siglákból áll s belőle egyes címei is elmaradnak. Egyiké, mely kizárólag főispáni pecsétje volt: C. L. R. DE F.V.C.(omitatus) S.(arosiensis) S.(upremus) C.(omes). A betűk értelme a legnagyobbiknak kétszer körbemenő, alig rövidített köriratából is kivehető. Ez pedig, teljesen nagybetűs írásmódjának a mellőzésével, a következő: Comes Ladislaus Rakoczi de Felseo Vadasz Perpet(uus) in Saros et Comit(atus) E | iusdem Sup(remus) Comes Eques Aurat(us) Sac(r)ae Caesar(eae) et Reg(iae) Ma(iestatis) Cons(iliarius) Camer(arius).¹⁰ — Vele kapcsolatosan ismerjük a legelső Rákóczi-alliance címet. A páros címer közül az első a Rákóczi-család, mellette a második, feleségének, Nagymihályi Bánffy Erzsé-

¹ N. Múz. Ta. 1645., 1649. jan. 9. — Orsz. Lt.: Missilisek. II. Rákóczi György levelei, 1646.

² Orsz. Lt.: Kam. Rák.-lt. 1609. évi 77. drb.

³ N. Múz. Ta. 1613.

⁴ Kam. Rák.-lt. 1611. évi 106. drb. Zsigmond apjának, Jánosnak testvére volt György s ennek fia Lajos báró.

⁵ Orsz. Lt.: Lib. Reg. V. k. 890.

⁶ U. o.: Kam. Rák.-lt. 1617. és 1624. év.

⁷ U. o. 1624. és 1628. év.

⁸ N. Múz. Ta. 1631., 1633. — U. o.: Kolosy-cs. lt. 1633.

⁹ U. o. Ta. 1658., 1660., 1661.

¹⁰ Orsz. Lt.: Missilisek. R. László levelei, 1663. nov. 25. — N. Múz. Ta. 1658. — U. o.: Szirmay-cs. lt. 1661.

betnek bástyán gyűrűt tartó, két szarkát ábrázoló címere; mindkettő külön-külön pajzsban.¹ Leányuk, gróf Erdődy Györgyné Rákóczi Erzsébet az 1670-es évektől gyakran szintén házastársi, az Erdődy- és a Rákóczi-címert egymás felé dült pajzsban szemléltető pecsétgyűrűvel pecsétel. Önálló pecsétjeinek egyikén családja címerének pajzsa fölött a C. E. R. D. F. W. (Comitissa Elisabetha Rákóczi de Felső-Vadász) kezdőbetűk olvashatók; egy másikon a sisakdísz nélküli címert két babérág övezi. Volt egészen piciny gyűrűspecsétje is.²

Mint a köriratokon is látjuk, Rákóczi Pál országbíró és utódai grófi címmel élnek. Grófságuk eredetét nem ismerjük. Róla diplomát a Királyi Könyvekben, vagy másutt feljegyzést nem találunk. Csupán gyakorlatot. Csak később, I. Rákóczi Ferenc választott erdélyi fejedelemtől tudjuk, hogy grófi rangot nyert I. Lipót királytól. Erről majd alább szólnunk.

Rákóczi Zsigmond fejedelem fia, György rendes és gyűrűspecsétjeinek fejedelemmé választásáig kilencféle változatát ismerjük. A családi címer valamennyin pontosan fedi az adományozott bővített címet. A pajzs tehát mindig vágott, a címeralakok ábrázolása és helyzete kifogástalan és a sisakdísz sem hiányzik soha. 1617-től található nagyobbalakú hivatalos pecsétjén tojásdad pajzsban elhelyezett családi címerét a következő körirat övezi: GEORGIUS RAKOCZY C.(omes) C.(omitatus) B.(orsodiensis) S.(acrae) C.(aesareae) R.(egiae) M.(aiestatis) P.(raesidii) O.(nodiensis) C.(apitaneus). Ugyanez kisebb alakban is előfordul.³ Többi, mindennapi használatra szánt pecsétnyomói és gyűrűspecsétjei csak alakra és rájuk vésett nevének írásmódjára nézve különböznek egymástól. Némelyek nyolcszögletűek, mások tojásdadalakúak; legtöbbjükön a «Georgius Rakoczi» név teljesen, hol i-vel, hol y-nal, egyiken DE FEÖL(só) WA.(dász) előnévrövidítés hozzáadásával, kicsiny gyűrűspecsétjein csak kezdőbetűivel szerepel.⁴

Fejedelemségre jutásával (1630. nov. 26.) a Rákócziak fejedelmi pecsétjei, illetőleg címere —

¹ Orsz. Lt.: Miss. R. László.

² U. o. Gr. R. Erzsébet. — N. Múz. lt. Ta. — U. o. Szirmay-cs. lt. 1695. — N. Múz. Kézirattára: Fol. Hung. 1389. I. fasc. 347. l.

³ Orsz. Lt.: Kam. Rák. lt. I. és II. csomag.

⁴ U. o. 1620—1629. években. — N. Múz. Ta. 1613.

lényegtelen változatoktól eltekintve — *végleges* formát nyernek. A hasított pajzs, közepén a sisakdísz nélküli családi címert befoglaló szív-pajzs-sal, szabályos elrendezésben már mind a három erdélyi nemzet címerét felöleli. A jobb mezőben van a rendszerint damaszkolással kitöltött pajzslábból kinövő sas, mint a magyar nemzet címere, fölötte sugárzó nap, mely a bal mező felső részében vele egy irányban elhelyezett, növekvő holddal együtt a székely nemzet címerét képviseli, a félhold alatt különféle elrendezésben, egyesével, majd párosával, olykor közben hármásával is, lépcsőzetesen lefelé sorakozik a hét bástya, a szász nemzet címere. A pajzs fölött zárt, fejedelmi korona nyugszik.

A Rákóczi-fejedelmek államirataikon általában párhuzamosan nagyobb és kisebb fejedelmi nagypecsétet használtak, de tekintet nélkül az oklevelek jogi tartalmára. Éppúgy előfordul egyik is, másik is privilegialis, mint bírói és egyéb természetű okleveleken, s egyaránt rányomott és függő pecsét alakjában. Annak megállapítása, mely szabályok álltak fenn a kancelláriákban a kétféle pecsét alkalmazása tekintetében, behatóbb vizsgálatra szorul, kivált a gyakorlatban észlelhető következetlenség miatt.

I. Rákóczi György első nagypecsétjén az erdélyi címerben levő sas még síma, keskeny pajzslábból nő ki. A bástyák 1—2—2—2 sorrendben helyezkednek. A szív-pajzsbeli családi címer alsó mezejében az itt igen kicsiny hármás hegy mögül kiemelkedni látszó félkerék nem szokásosan középfekvésű, hanem a mezőt úgyszólván teljesen kitölti. Körirata: GEORGIUS RAKOCI D.(ei) G.(ratia) PRIN.(ceps) TRAN.(sylvaniae) PAR.(tium) R.(egni) HV.(ngariae) DNS.(dominus) ET SIC.(ulorum) CO.(mes). Vésete primitívebb és kevésbé mély, minek következtében lenyomata rendszerint elmosódott.⁵ Csak mint érdekességet említjük, hogy a nagyváradi káptalan requisitorai, egészen hű utánzatban, ugyanilyen címerképpel ellátott pecsétet használtak, természetesen saját körirattal.⁶

Ehhez hasonló, szintén még 1631-ben megjelenő, másik nagypecsétjén a székely sas alatti pajzsláb vízszintesen vonalzott s a körirat előbbi-

⁵ N. Múz. Ta. 1631—1648. évek.

⁶ U. o. 1632. és köv. évek.

nél kevésbé rövidített (Par. Reg. Hung. Dnus. et Sicul. Co. — A fejedelem családneve itt *cz*-vel.)¹

Ugyanez év márc. 14-én előbbi kettővel nagyjában ugyan megegyező, de precízebb, tisztább, szebb kivitelű, újabb nagypecsétjére akadunk. A rajzbeli különbség legszembetűnőbb az erdélyi címer napjánál. Sugarai az előbbi pecséten sűrű és hosszú kévében omlanak lefelé. Utóbbin a nap korongját csillagszerűen környezik. Ez a nagypecsét rövid életű volt. 1631. jún. 18-ika után már nem találkozunk vele.²

E három pecsét a fejedelem kisebb nagypecsétjeit képviseli. Ugyancsak 1631. január elejétől, tehát egyidejűleg, nagyobb nagypecsétje is használatban van. Ennek címerén a már említett pajzsláb keretbe foglalt, ferde sraffirozást mutat. A bástyák pedig más, 1—1—1—2—2 elrendezésben váltakoznak lépcsőzetesen felülről lefelé. Vésése kielégítő. Köriratának szövege azonos előbbiekével.³

I. György fejedelem ezt a nagyobb nagypecsétjét három év mulva kivonja a használatból és helyébe 1634. június eleje és szeptember vége között még terjedelmesebbet és díszesebbet készített.⁴ Ezen az erdélyi címer pajzslába már finom művű, arabeszkyszerű cirádákkal damaszkozott, melyek azt teljesen kitöltik. Ez a díszítésmód ezután utódainál is állandósul. A bástyák sorrendje: 1—2—2—2. A pajzson nyugvó fejedelmi koronán keresztet országalma van, míg az eddigi pecséteken a keresztet egy másik, kisebb gömb helyettesítette. Az országalma két oldalán parányi számokkal a vésés évszáma: 1634 látható. A többi nagypecsétekével egyező körirata, nagyobb kerületének megfelelően, enyhébb rövidítésekkel készült (7. kép). Ez a nagypecsétje azután, úgyszintén a fejedelemsége legelején készült kisebbik, uralkodása, illetőleg élete végéig (1648. okt. 11.) érvényben maradt.⁵

Mi volt az oka a nagypecsétek ismétlődő kicserélésének, nem tudjuk. De megállapíthatjuk,

¹ N. Múz. Ta. 1631.

² U. o. 1631. — Orsz. Lt.: Kam. Rák. lt. 1631. évi 17. és 78. drb. Köriratbeli eltérés: *Co.* helyett *Com.*

³ N. Múz. Ta. 1631., 1633. — U. o.: Rák.—Aspr. lt., c. 20. f. 1. nr. 29. — Orsz. Lt.: Kam. Rák. lt. 1631., 38. drb.

⁴ Előbbi utoljára 1634. jan. 2-án, az új először szept. 14-én jelenik meg. (N. Múz. Ta. 1634.)

⁵ U. o. 1631—1648. évek. — Rákóczi—Aspr. lt. c. 2. f. 6. nr. 1., c. 20. f. 2. nr. 6.

hogy nemcsak I. Rákóczi György, hanem utódai is szerették azokat meglehetősen gyakran változtatni.

Ismerjük I. Rákóczi Györgynek több *fejedelmi kispecsétjét* is, különböző nagyságban. A nagyobbakat jobbára politikai levelezéseken és folyó ügyekben kiadott iratokon használta. Három, fokozatosan kisebbedő, tojásdadalakú nagyobb kispecsétjén kívül volt egy ugyancsak fejedelmi, egészen piciny gyűrűspecstje is, nyolcszögletes keretben. Valamennyinek címerábrázolása és a pecsétek kerületének nagyságához képest különféleképpen, de természetesen mindig erősen rövidített körirataiknak szövege is ugyanaz, mint a nagypecséteké. Csupán az egyik nagyobbalakún tér el annyiban, hogy a szív pajzs nem vágott s így a sas



7. kép. I. Rákóczi György fejedelmi nagypecsétje.

közvetlenül a félkeréken áll.⁶ Ilyen alakban van ábrázolva a szív pajzs I. Rákóczi Györgynek a kolozsvári városház lépcsőházának köemlékén látható, színezett címerén is. Színe vörös. A színezés azonban későbbi.⁷ Leginkább magánjellegű missilisek lepecsételésére szolgáló, kicsiny gyűrűspecstnyomójára csak családi címerét vésette, de a sisak és sisakdísz helyén fejedelmi koronával s kétoldalt a *G. R.* névkezdőbetűkkel.⁸

Pénzein — mint említettük — apja «Aquila»-s és saját fejedelmi címerét is használja. Vannak olyanok, melyeken a címeralakok egészen primitív módon széjjel vannak dobálva a pajzsmezőn. Érdekes egyik kisebb pénz, melynek egyik oldalán a szív-

⁶ N. Múz. Ta. 1636., 1647., 1648. — Kam. Rák. lt. 1632., 1636.

⁷ Turul, 1917. évf. 39. és köv. 1.

⁸ Orsz. Lt.: Miss.

pajzsos fejedelmi címerben az erdélyi címer részei nem, mint a pecséteken, hasított, hanem négyelt pajzsban oszlanak meg.¹ Ez első példája az erdélyi fejedelmi címeren a főpajzs négyfelé osztásának. Ilyenről újból csak II. Rákóczi Ferenc fejedelemnél találkozunk; nála is csak 1705-től, de már kizárólagosan, tehát a pecséteken is.

I. Rákóczi György egyik fia, *Zsigmond*, mint Maros- és Udvarhelyszék 1643-ban beiktatott főkapitánya és székely generális,² Rákóczi Pál kisebb országbírói pecsétjéhez hasonló kivitelben készült pecsétnyomóval pecsétel. Ez is ovális; az osztatlan pajzsban a sas itt is a hármás bérc fölött lebegni látszó félkeréken áll. Szintén kétszer körbefutó körirata neve után címeit tartalmazza.³ Mindennapi használatra szánt kis pecsétnyomói közül hármon a pajzs hasonlóan vágás nélküli s csupán egy piciny gyűrűspecsétjén vágott. Körirataik, két apró, csupán *S. R.* betűkkel ellátott gyűrűspecsétjén kívül, teljes nevét adják (Sigismundus Rakoci de Felseo Vadász).⁴

A fejedelem másik fiától, *II. Rákóczi Györgytől*, mielőtt atyja fejedelmi örökét átvette, jobbra *G. R.* monogrammos, hol vágott, hol egységes pajzsot mutató családi címeres pecséteket találunk, köztük, a személynév azonosságából kifolyólag, olyanokat is, melyeket valamikor még atyja használt, mielőtt fejedelemmé választották volna.⁵ De mint fejedelem is igénybe vette atyjának egyik s másik pecsétjét. Így legelső kisebbik nagypecsétjét is, mely uralkodása kezdetétől jóideig, 1658-ig szerepel kiadványain.⁶ Nehézség nélkül tehetette, mert hiszen még köriratán sem kellett változtatnia.

Első vésetű nagyobbik fejedelmi nagypecsétje igen rövid ideig, csak az 1649. év egy részében marad érvényben. Lényegtelen eltéréssel — például, hogy a pajzslábban, melyből a székely sas nő ki, a damaszkolást kettősen vonalzott keret veszi körül — a szokott formájú, valamivel jobb kivitelben.⁷ Körirata atyja nagypecsétjeinek a kör-

iratától csak a rövidítésekben tér el: GEORGIVS RAKOCI D. G. PRINCEPS TRANŪIAE PART. RE. HVN. DNS. ET SICV. CO.

Különös, hogy 1650. elején megjelenő, új nagypecsétjén ugyanúgy ott találjuk a fejedelmi korona országalmájának két oldalán az 1634 évszámot, mint ahogyan azt I. Rákóczi György nagypecsétjén láttuk. Valószínű, hogy a pecsétvéső utóbbit mintául kapván, szolgálilag híven, az évszámmal együtt, lemásolta. A kér pecsét annyira egyezik, hogy szinte azt hihetnők, II. R. György ezúttal is atyja pecsétnyomóját vette használatba. Hogy nem így van, elárulják a kisebb vésési eltérések, főleg a szokott módon lefelé haladó hét bástya *mélyebb* fekvése a sugárzó félhold alatt.⁸

Két év múltán, az 1652. év kezdetétől ezt is újabb, de most már végleges, haláláig (1660) érvényes nagypecsét váltja fel. Nagyságra valamennyi eddigi Rákóczi-pecsétet felülmulja. A tojásdad pajzsú címert kétszer körbefutó díszítések, széles körirat-szalag, legszélén szintén széles koszorú veszik körül. A napból és holdból bőségesen kiáradó sugarak esőszerű fényhullásban folytatódnak. Az 1—2—2—2 sorrendben felrakott bástyák azonban sikertelenek. A szív-pajzs nagyobb terjedelme és az ovális nagypajzs erős bekanyarodása miatt a pajzsmezőben nem férven el, dűlni látszanak és kétszer is átlépik a nagypajzs peremét. Körirata, kisebb rövidítés-változtatásokkal, a szokott (8. kép).⁹

Fejedelmi kispecsétjeinek három változatát ismerjük: egy nagyobbfajtat, egy nyolcszögű és egy ennél kisebb gyűrűspecsétjét. Képeik, erősen rövidített körirataik a nagypecsétekének kicsinyített másai. Különbség az elsőn és a nagyobbik gyűrűspecséten csak annyi, hogy a családi címer szív-pajzsa nem vágott.¹⁰

Pénzein, érmein részint pecsétjeinek, továbbá nagyatyja «Aquila» felírású címerét látjuk, részint mint atyjánál, a családi és erdélyi címer alakjával rendszertelenül teleszórt pajzsmezőt feltűntető fejedelmi címert; minélfogva a legtöbb címer-

¹ *Érvy* i. m. X. tábla. — *Resch*. i. m. 30—32. t.

² *Szilágyi* Sándor: Rákóczy Zsigmond. (Magy. Tört. Életr.) 54. l.

³ N. Múz. Ta. 1646.

⁴ U. o. 1649., 1651. — Orsz. Lt.: Miss. R. Zsigmond.

⁵ Orsz. Lt. Miss. II. Rákóczi György lev. 1632-től.

⁶ N. Múz. Ta. 1649., 1653., 1654., 1656., 1658.

⁷ U. o. 1649. (márc. 12.) — Kam. Rák. lt. 1649. — Rákóczi-Aspr. lt. c. 19. f. 2. nr. 3.

⁸ N. Múz. Ta. 1650. — Rák.-Aspr. lt. c. 20. f. 2. nr. 41. — Kam. Rák. lt. 1650-től.

⁹ N. Múz. Ta. 1652—1660.

¹⁰ U. o. 1651., 1654., 1658. — Rák.-Aspr. lt. c. 14. f. 2. nr. 24. Nyolcszögű gyűrűspecsétje 1660. aug. 20-án kelt végrendeletén. (U. o. nr. 26.)

alak, így pajzsláb híján az erdélyi sas is csonkán, lebeg.¹

Fia, *I. Rákóczi Ferenc*, választott, de soha uralkodáshoz nem jutott erdélyi fejedelem² családi címeréből következetesen hiányzik a pajzsvágás, vagyis a sas mindig a hármashegy mögül kiemelkedni látszó keréken áll. 1661-ben, mint 16 éves ifjú, még atyjának első nagybőbfajta kispecsétjét használja, amelyen a családi címer pajzs szintén osztatlan.³ Egységes lévén a pajzs, természetesen egyszínű volt, mégpedig — mint az ungvári gimnázium Mária-kongregációs albumában 1661-ből, katholizálása évéből való, sajátkezű aláírása fölé festett címerén látható — vörös. Itt a



8. kép. II. Rákóczi György fejedelmi nagypecsétje.

címer fölött a következő jelmondat áll: *Si Deus pro nobis, quis contra nos.*⁴

Levelezéseire eleinte anyja, *Báthory Zsófia* piciny, *Báthory*-címeres gyűrűspecsétnyomóját is igénybe vette.⁵ Saját, rendkívül kicsiny gyűrűspecsétjén a vágás nélküli családi címer fölött nevének *F. R.* kezdőbetűi olvashatók. Volt valamivel nagyobb gyűrűspecsétje is, fent egyik felén *F. R. D.*, másik felén *F. V.* (*Franciscus Rákóczi de Felső-Vadász*) betűkkel.⁶

¹ *Érty* i. m. X. és XI. t. — *Resch* i. m. 33—35. t.

² Apja életében, 1652. febr. 24-én, mint még 8 éves gyermeket választották az erd. rendek fejedelmükké. (*Szilágyi Sándor* : II. Rákóczy György. (M. Tört. Életr.) 79. l.

³ N. Múz. Ta. 1661.

⁴ Turul 1885. évf. 42. l.

⁵ Orsz. Lt. : Miss. I. R. Ferenc.

⁶ U. o. és Kam. Rák. lt. 1672.

Elődeiéhez hasonló nagypecsétjén az erdélyi címer sasa a szokottnál szélesebb pajzslábból nő ki. A fejedelmi koronán a keresztes országalmát nála kicsúcsosodó, falevélserű ékalak helyettesíti. Tekintettel felszaporodott címeire, a körirat háromszor fut körbe: *FRANCISCVS RAKOCI D. G. ELECTVS TRAN. PRIN. P. (artium) R. (egni) HVNG. (ariae) D. (ominus) ET SICUL. (orum) COMES* || *PERPERPETVVS DE SAROS AC COMITATVS EIVSDEM SVPREMVS* || *PERPETVVS* (rövidítéssel :) *que COMES.* (9. kép).⁷

Az itt már kitett grófi rangra, «ad gradum et honorem comitum, a Germanis Graff nuncupatum», *I. Rákóczi Ferencet* és mindkét nembeli utódait 1664. szept. 14-én emelte *I. Lipót király*, azzal, hogy magukat a sárosi vár és uradalom örökös



9. kép. I. Rákóczi Ferenc nagypecsétje.

grófjainak címezhetik és annak címerét használhatják vörös viaszpecséten.⁸ Ezt néhány nap mulva (szept. 27.) követte a sárosvármegyei főispánság, majd 1666. júl. 30-án ugyanazon megye örökös főispánságának az adományozása.⁹ Utóbbival tulajdonképpen atyja unokafivérének, a kevés előbb (máj. 17.) Nagyváradnál fiútódot hátrahagyása nélkül elesett *Rákóczi Lászlónak* a méltóságát ruházta rá a király.

I. Rákóczi Ferenc «öreg», vagyis nagy pecsétnyomóját, valamint a két pecsétgyűrűt, melynek egyike zafir-, másika rubintköves volt, neje, *Zrinyi Ilona* magával vitte *Törökországba*, amikor má-

⁷ Orsz. Lt. : Miss. I. R. Ferenc. — N. Múz. Ta. 1676.; gr. Barkóczy-lt. 1670.; Szirmay-lt. 1667.

⁸ Orsz. Lt. : Lib. Reg. XIII. 127. — Eredeti diplomát l. Rák.-Aspr. lt. c. 2. f. 2. nr. 2.

⁹ Rák.-Aspr. lt. c. 2. f. 2. nr. 5. és 6.

sodik urával, Thököly Imrével kibujdosott. Komáromy János titkáruk, az általa 1704. jún. 23-án készített jegyzék szerint, a fejedelemszony halála után mint ennek hagyatékából származó tárgyakat eljuttatta fiához, II. Rákóczi Ferenchez, Rákóczi Zsigmondnak és I. Rákóczi György fejedelemnek egy-egy zafirra metszett pecsétnyomójával és egyéb apróságokkal együtt.¹

A nyíregyházi múzeumban van egy rézpecsétnyomó, melyet szintén I. Rákóczi Ferencének tulajdonítanak. Régebbi közlés szerint² az 1890-es évek elején szabolcsmegyei, halászkok a Tisza iszapjából húzták ki. Köriratában a «Franciscus Rakoczy» után álló S. betű — Thaly Kálmán értelmezése szerint — a *senior* szó rövidítése volna s ez arra mutatna, hogy I. R. Ferenc ezt a pecsétnyomóját fiának, a későbbi II. R. Ferencnek a születése, 1676. márc. 27-ike után vésette. I. R. Ferenc, fiának születése után mindössze alig negyedfélhónapig élt. Tőle pecsétlenyomatot ebből a rövid időből nem találtunk. Thaly feltevését és egyáltalán a pecsétnyomó valódiságát tehát ez alapon nem tudjuk elbírálni.

Szerinte itt II. Rákóczi Ferenc pecsétnyomójáról nem lehet szó, mert az S. betű nem jelenthet «Secundus»-t, tekintve, hogy ő ezt mindig római számmal jelölte; azonkívül a köriratban előforduló «electus princeps» kitételt kizárólag I. R. Ferenc használta és végül ugyanott a fejedelem családneve *y*-nal van írva, holott II. R. Ferenc azt mindig *i*-vel vésette pecsétnyomóira. Ezzel szemben a következőket állapítjuk meg. Ami II. R. Ferenc pecsétjein a secundus-nak római számmal és a családnévnek *i*-vel való vézését illeti, ez az 1705. okt. 3-án véget ért szécsényi országgyűlés³ után tényleg úgy volt, ahogyan Thaly mondja. Van azonban a Magyar-Történeti Múzeumban II. R. Ferencnek egy ezüstlapú, nagy pecsétnyomója, mely az imént említett országgyűlés előtt és 1704. júl. 8-án erdélyi fejedelemmé történt megválasztása után, valószínűleg 1705 első felében készült, mint ezt még csupán erdélyi fejedelemségét feltüntető körirata tanúsítja.⁴ Ezen «SCVND», vagyis

«secundus» áll és a Rákóczy név is *y*-al van írva. A «princeps» szó elé ugyan az «electus» itt nincs kivésve, de II. R. Ferenc kiadványain azt címei között igenis megtaláljuk.⁵ És noha ő nevét mindig *Rákóczi* alakban írja, ugyanakkor némely kiadványa bevezető sorában *y*-al is előjön. A név írásmódja egyébként sem szolgálhat érvel, mert I. Rákóczi Ferenc, sőt elődjei, I. és II. György is *i* végződéssel vésették fejedelmi pecsétjeikre családnévüket. A kérdéses pecsétnyomó lenyomatából ítélve,⁶ vézése oly kezdetleges, hogy valódiságát illetőleg méltán gyanút kelt. Ha azonban valódi, akkor a fentiek után kétségtelenül II. Rákóczi Ferenc pecsétnyomója volt, mely erdélyi fejedelemmé választása után készülhetett, de amelyet éppúgy, mint a föntebb említett másik erdélyi fejedelmi pecsétnyomót (melyről alább a maga helyén szólunk) sohasem vett igénybe, minthogy az erdélyi fejedelmi címet csak a szécsényi országgyűlés után kezdte használni. Ekkor pedig már mint vezérlőfejedelem új pecsétnyomót vésetett. Nem változtat e megállapításunkon az sem, hogy a szóbanforgó pecsétnyomón a fejedelmi korona tetején nem kereszties országalma, hanem I. Rákóczi Ferenc pecsétjéhez hasonlóan, falevélalakú csúcs van. Tudjuk már, hogy II. R. Ferenc akkortájt jutott apja pecsétnyomójának birtokába s ennek vésete szolgálhatott első Erdély-címeres nagypecsétjéhez mintául (addig csak családi címerét használta).

II. Rákóczi Ferenc, a kétszáz éve örök nyugovóra tért nagy fejedelem, serdülő éveiben még nagyatyja, II. György kisebb családi pecsétnyomóival zárja le leveleit. 1690. jún. 6-án, 14 éves korában Neuhausból (Krumlov) Juliánna nővéréhez írt levelére nagyatyjának kicsiny, nyolcszögű, G. R. monogrammos, családi címeres gyűrűs pecsétjét nyomja; rá két évre pedig ugyanannak teljes nevével ellátott pecsétgyűrűjével pecsétel.⁷

1694-től saját pecsétnyomója van. Ezen a családi címer két palmaág közé zárt, vágott ovális

⁵ N. Múz. Ta. 1705. dec.

⁶ A lenyomat megküldéséért ez úton mondok köszönetet Kiss Lajos nyíregyházi múzeumi igazgató úrnak. Rajzát l. Turul 1895. 53. l.

⁷ N. Múz. Kézirattára: Fol. hung. 1389. I. fasc. 153. l. — A második csupán leírásban u. o. 26. fasc. 105—106. l.

¹ Rák.-Aspr. lt.: Acta Thökölyana.

² Turul 1895. évf. 53. l.

³ Rákóczi Tár I. k. 432. l.

⁴ Röviden leírva: Rákóczi Emlékkiállítás leíró lajstroma. 145. sz. — Bővebb leírását l. alább, II. R. Ferenc nagypecsétjeinél.

pajzsban foglal helyet s a pajzs fölé már e legelső pecsétjén is rá van vésve a hercegi, illetőleg fejedelmi zárt korona. A félkerék nem hármás bérce, hanem hármás halmon áll. II. Rákóczi Ferenc valamennyi családi címere ezután is ezt a formát tartja. Heraldikai nevezetessége e címeres pecsétjének, hogy az alsó mező vízszintesen, vagyis kék színjelzéssel vonalzott, míg a felső teljesen sima. Nyáry Albert Heraldikájában ezt az első, rendes sraffirozással színjelzett magyarországi címernek mondja.¹ E pálmaágas pecsétjéből kétféle nagyságút találtunk: igen finoman vésett, kicsiny gyűrűset (10. kép) és 1695-től egy nagyobbbat.² Utóbbin a pajzs és pálmadisz között kétoldalt barokk díszítés van, azonkívül a pajzs felső peremének közepén megjelenik egy kis angyalfej, amely ezentúl kedvenc dísze marad II. R. Ferenc magában álló családi címereinek; csak nagyritkán marad le róluk.



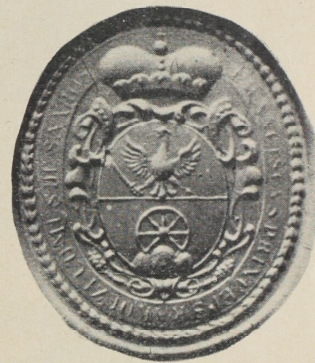
10. kép.
II. Rákóczi Ferenc első
(pálmaágas) pecsétje (1694).



11. kép.
II. Rákóczi Ferenc
angyalos pecsétje.



12. kép. (Eredeti).



13. kép. (Hamis).

örökös főispánságba.⁵ E minőségben külön nagy, tojásdadalakú hivatalos pecsétet használ, a következő körirattal: FRANCISCVS PRINCEPS RAKOCZI COMES DE SAAROS. A pajzsot barokkdíszítések, az egész pecsétmezőt koszorú övezi. A címer alsó mezeje itt is vízszintes vonalakkal színjelzett (12. kép).⁶ Györött, a Szent Benedek-rend tulajdonában van egy rézpecsétnyomó, melynek vésete szintén ezt a pecsétképet mutatja. Eltekintve nyelének jóval későbbi korra valló esztergályozásától, lenyomatának itt bemutatott fénykép-másolata első tekintetre elárulja, hogy újabbkori hamisítvány. Az alsó mező színjelzése, melyet az utánzó nyilván nem vett észre, ezen hiányzik (13. kép).⁷

A felkelés kezdetétől 1705-ig a fejedelem állam-

Ugyanígy színjelzett és egyebekben is hasonló modorban készült néhány évvel utóbb, 1697-ben megjelenő újabb típusú pecsétjének a címere. Itt azonban pálmaágdisz helyett a pajzs két oldalához kizárólag barokk díszítések simulnak, melyeken fent kétfelől egy-egy angyalka ül, a pajzson nyugvó fejedelmi koronát tartva (11. kép). Ez a típus is két különböző nagyságú pecsétformában jön elő.³ Rákóczi ezt a pecsétjét még felkelése kezdetén is használja levelezéseiben.⁴

Rákóczi Ferencet I. Lipót király diplomája értelmében 1694. jún. 3-án beiktatták a sárosi

iratokon is kizárólag családi címere és címeit használja. 1. Első ily nagypecsétjén (1703. aug. 7-én találtuk először) még körirat sincs. A családi címer tojásdad, vágott pajzsban, a pajzs fejedelmi hermelin paláston foglal helyet; fölötte zárt fejedelmi korona. A Rákóczi-sas fején nincs korona. Ez később is gyakran lemarad (14. kép).⁸

2. Ezt az igen egyszerű, lapos felületű nagypecsétet még az első esztendőben, 1703. decemberének közepe táján, más, tökéletesebben vésettel cseréli fel. A szintén tojásdad pajzs körül a hermelinpaláston barokk ízlésű ornamentika díszlik,

¹ 135. l.

² N. Múz. Kéziratt. i. h. I. fasc. 181. és 232. l. — N. Múz. Ta. 1694. — U. o. Szirmay-lt. : 1699—1701. — Orsz. Lt. : Miss. II. R. F. Janthó Jánoshoz, 1694.

³ N. Múz. Kézirattár : i. h. I. fasc. — Szirmay-lt. 1699—1700. — N. Múz. Ta. 1700.

⁴ N. Múz. Kéziratt. u. o. II. fasc. 8. l.

⁵ Márki : II. Rákóczi Ferenc. I. k. 120. l. — A diplomát l. Rák.-Aspr. lt. c. 2. f. 2. nr. 9.

⁶ N. Múz. : Szirmay-cs. lt. 1700.

⁷ Látható volt a Rákóczi-emlékkiállításán. (Rákóczi emlékkiállítás leíró lajstroma. Bp., 1935 147. sz.)

⁸ N. Múz. Ta. 1703. — Orsz. Lt. : Miss. II. Rákóczi Ferenc. — N. Múz. Kéziratt. i. h. II. fasc. 28. l.

s míg a palást felfelé, a fölötte nyugvó fejedelmi korona lefelé keskenyedik. Ezen már kétszer körbemenő sávon apróbetűs maiusculákkal vésett, teljesen kiírt körirat is van, kizárólag családi címeiből: *Franciscus Dei Gratia Princ.(eps) Rakoczi*,



14. kép. II. Rákóczi Ferenc első nagypecsétje.

Comes de Saaros, Dux Munkacsie.(nsis) et Makovicisie.(nsis) Dominus Perpetuus de Sarospatak, Tokai, Regécz, Ecsed, Somlió, Lednitze, Szerencs,



15. kép.

II. Rákóczi Ferenc második nagypecsétje (1703. dec.).

Onod (15. kép). Ezüstlapú nyomóját a Magy. Tört. Múzeum őrzi. E pecsét rendszeres használatban 1706. febr. elejéig volt.¹

¹ N. Múz. Ta. 1703—6. — Orsz. Lt.: Miss. — N. Múz. Kéziratt. i. h. II. f. 13., III. f. 63. l. — Egyszer kivételesen 1709. aug. 6-án Kigyósy Mihály részére szóló,

1705-től fogva II. Rákóczi Ferenc közjogi helyzetének megváltozása: erdélyi fejedelemmé (1704. júl. 8.), majd a szécsényi országgyűlésen a haza szabadságáért összszövetkezett magyarok vezérlő fejedelmévé történt megválasztása (1705. szept. 18),² új címekkel új címerhasználatot és ezzel új pecsétnyomók vésését tette szükségessé. Egyben előállott annak is szüksége, hogy részben visszaterjen fejedelmi elődeinek a családi címer szívpajzsával fedett erdélyi címert ábrázoló pecsétjeihez. Amennyiben az I. Rákóczi Ferenc fejedelem pecsétjei kapcsán ismertetett, II. R. Ferenc-féle pecsétnyomó valódi, akkor ez volna az első, mely alatta ebben a formában készült. Ez — mint mondtuk — kezdetleges kivitelben, I. R. Ferenc nagypecsétjéhez hasonló. Rajta tehát az Erdély címert tartalmazó nagypajzs hasított. Ellenkező esetben a Magy. Tört. Múzeumban őrzött, ugyanakkor említett erdélyi fejedelmi nagy typariumot kell II. R. Ferenc első ilyen készítményű pecsétnyomójának tekinteni. Az ezüstlapra vésett, díszes barokk keretelésű címer a régi erdélyi fejedelmi címerektől abban tér el, hogy a nagypajzs itt és II. R. Ferenc valamennyi ezután készült ilyfajta pecsétképein *négyelt*. A negyedik mezőben a bástyák 2—2—2—I elrendezésűek. A Rákóczi-címeres szívpajzs vágott, ellentétben II. Rákóczi Ferenc ezután vésett címereinek osztatlan szívpajzsával. Kétsoros körirata: FRANC : SCVND : RAKOCZY. D : G : TRANSILV : PRINCEPS. PART : REG : HVNG : DOM : ET SICVL : COMES. DVX. MVNKACS : || AC MAKOVIC : DOM : PERP : DE SAROSPATAK. TOKAY. REGE CZ. E CS ED. SOMLYO. LEDNIC. SZER : ONOD. ETC. Vésetének stílusából ítélve, ezt a pecsétnyomót ugyanaz a vésnök készítette, aki II. R. Ferenc korábbi, vagyis felkelése utáni második, családi címeres nagypecsétjének a nyomóját is véste. Utóbbiéhoz hasonló, lefelé keskenyedő fejedelmi koronája, valamint köriratának szintén apróbb betűi is erre vallanak. Nincs kizárva, hogy mindkettőt az 1703. esztendő őzse óta a fejedelemnek dolgozó, kitűnő svéd vésnök, *Warou* Dániel készítette.

Sárospatakon kelt protekcionálison is előfordul, talán azért, mert hirtelenében nem volt más pecsétnyomó kéznél, de lehet, hogy tévedésből. (N. Múz. Ta. 1709.)

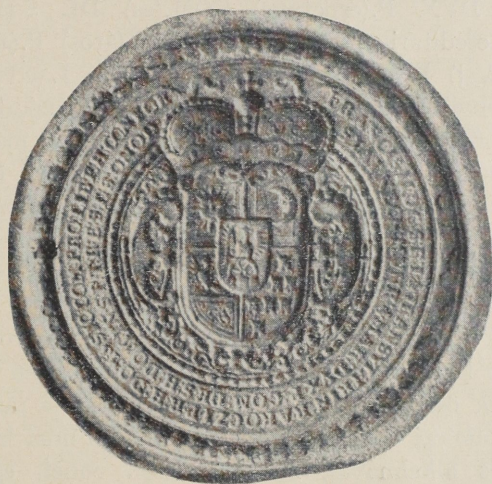
² *Márki* i. m. I. k. 457., 442. l. — Rákóczi Tár. I. k. 426., 437. l.

Ez a pecsétnyomó és valódisága esetén az előbbi is — amint már egyszer fentebb hangsúlyoztuk — köriratuk tanúsága szerint csakis Rákóczinak erdélyi fejedelemmé történt választását követő időben készülhetett s erdélyi fejedelmi nagypecsétnyomójául volt szánva. Mint-hogy azonban ő az erdélyi fejedelemséget nyíltan csak 16 hónap múlva s akkor is a szécsényi országgyűlés unszolására fogadta el¹ és addig nem is élt ezzel a címevel,² ezt, illetőleg ezeket a pecsétnyomókat teljesen mellőzte. Az őt vezérlőfejedelemmé választó szécsényi országgyűlés után pedig már ezt a méltóságát is feltüntető új pecsétet készíttetett. Így hát előbbiekre sohasem került sor. Nem is találunk sehol róluk egyetlen lenyomatot sem. Egyébiránt a M. Tört. Múzeum pecsétnyomóján magán is meglátszik, hogy sohasem használták. Ezüstlapja teljesen kopásmentes és ilyen hosszú, szögletes vasnyelének a vége is, mely pedig a pecsételésnél használt súlyos tárgytól eredő ütések következtében érdes és lapított szokott lenni.

3. Új fejedelmi nagypecsétje kevéssel a szécsényi országgyűlés befejezése után, tehát még 1705. október havában jelenik meg.³ A fejedelem ezen a címert heraldikailag a tökéletességig vitte. A vésés finomsága és a művészi kivitelű barokk díszítések pedig elárulják, hogy ezt a nagypecsétjét már határozottan Warou Dániel vésnök készítette.⁴ A fejedelemnek ezután forgalombajövő pecsétnyomói is legnagyobbbrészt az ő készítményei. Az erdélyi címer részei, mint a fenti pecsétnyomón, *négyelt* pajzsban vannak elosztva. Közülök a magyar nemzet címerét ábrázoló sas nem kinő a pajzslábból, mint régen, hanem *áll* rajta. A bástyák felrakása: 1—2—3—1. A családi címert magában foglaló szív-pajzs osztatlan s ezért a kardot tartó koronás sas a hármashalom mögül kiemelkedő keréken áll. A barokk kerettel díszített nagy-pajzs tetején természetesen fejedelmi korona nyugszik. Ez az ábrázolás valamennyi ezután készült hasonló pecsétnyomóján állandóvá válik. A leg-

lényegesebb és egyszersmind heraldikailag legértékesebb újítás rajta az, hogy megfelelő sraffirozásokkal a pajzsmezők *színei* is jelezve vannak.⁵

Tekintve, hogy a fejedelem pecsétvésoje, Warou, Franciaországban tanult mesternek, a szintén svéd Carlsteinnak volt tanítványa,⁶ bizonyos, hogy az akkor divó többféle színjelző módszer közül *de la Colombière*-t, illetőleg az ezzel azonos olasz *Petra Santa*-féle módszert követte, melyek egyébként ma is használatosak. Igazolja ezt az is, hogy ha a fejedelem alább ismertetett, tisztán családi címeres nagypecsétjein a pajzsmezők színjelzéseit az imént említett rendszer szerint fejtjük meg, azok teljesen megegyeznek a fejedelemnek Pozsony



16. kép. II. Rákóczi Ferenc fejedelmi nagypecsétje. (1705-től).

város múzeumában őrzött 1706. évi zászlaján látható, az alsó mezőben késsel, a felsőben pirossal színezett családi címere színeivel.⁷

A most tárgyalt nagypecsét címerében tehát a vízszintes vonalozású első és negyedik mező kék, a függélyesen vonalzott második és harmadik pedig vörös. A családi címer osztatlan szív-pajzsa vízszintesen sraffirozott, vagyis kék. *Ez az első színjelzett országos címer* (16. kép.) Rákóczi ebben III. Károly királyt öt esztendővel előzte meg, s így megdől Heffnernek az az állítása, mely szerint VI. Károly császártól való az első színjeles állam-

¹ Márki i. m. I. k. 513. l.

² Még 1705. szept. végén sem szerepel címei között. (N. Múz. Kéziratt. Fol. Hung. 1389. 1705. év.)

³ N. Múz. Ta. 1705. — Első megjelenését eddig 1706. okt. 6-án konstatálták. (Turul 1917. 43. l.)

⁴ Személyére nézve l. Numizmatikai Közl. 1897. (VI.) évf. 94. l. és Századok 1896. évf. 112—113. l.

⁵ N. Múz. Ta. 1705—1709. — N. Múz. Kéziratt. i. h. 4. fasc. 95. és 103., 6. fasc. 29. l. stb.

⁶ Forrer: Biographical Dictionary of Medallists. «Carlstein» alatt.

⁷ Gen. Füz. II. 48.

pecsét.¹ Ezentúl úgy nagy, mint kispecsétjeinek valamennyi változatán a színeknek vonalzással való jelzése többé nem marad el és maguk a címerképek is egyre tökéletesebb és finomabb kivitelben jelennek meg rajtuk.

A szóbanforgó nagypecsét nagyobb alakú, szép betűkkel vésett körirata, mely a pecsét kerületét kétszer futja körül, a következő: FRANCIS.(cus) II. D.(ei) G.(ratia) S.(acri) R.(omani) I.(mperii) & TRANSYL.(vaniae) PRIN.(ceps) RAKOCZI P.(artium) R.(egni) H.(ungariae) DOM.(inus) & SIC.(ulorum) COM.(es) PRO LIB.(ertate) R.(egni) H.(ungariae) CONFOE.(deratorum) || STAT.(uum) NECN.(on) MVNK.(acsiensis) & MAK.(ovicien-sis) DVX P.(erpetuus) COM.(es) DE S.(áros) H.(aereditarius) DOM.(inus) IN S.(áros) P.(atak) T.(okaj) R.(egéc) E.(csed) S.(omlyó) L.(ednice) S.(zerencs) O.(nod). — Mint látjuk, Rákóczi itt az erdélyi és a vezérlőfejedelmi mellett már a római szt. birodalmi hercegi címet is bevésíti. Közjogilag azonban helytelen, hogy a körirat a vezérlőfejedelemséget nem emeli ki, hanem a *dux* szót a confederatióra, Munkácsra és Makovicára egyaránt vonatkoztatja.

A római szent birodalmi hercegi címre vonatkozó tudnivalókat röviden a következőkben foglaljuk össze: Történetíróink szerint ezt a rangot I. Rákóczi György kapta az 1645-iki linzi békekötés alkalmával, sőt egyenesen ennek egyik pontja, más verzió szerint külön klauzulája, ismét mások szerint a békekötést megelőző tárgyalások biztosították azt az ő és mindkét nembeli ivadécai számára. 1694-ben és a következő években, midőn a bécsi udvar II. Rákóczi Ferencsel szemben a római szent birodalmi hercegi és általában a fejedelmi cím viselésének a jogosságát vitássá tette, utóbbi részéről *Gualdo* Historia di Leopoldo Cesare c. művére történt hivatkozás, mely szerint a linzi béke 5. pontja az, mely erről intézkedik.² A békeokiratnak azonban sem ebben, sem többi pontjaiban,³ sem pedig a linzi békére vonatkozó, kiadott okirattárban⁴ nem találjuk nyomát. Minthogy azonban Gualdo a császári titkos levéltárból merít

tett, kétségtelen, hogy volt szó róla s úgy látszik már előző megállapodás is történt e tekintetben. Miért rekedt meg a dolog s miért nem került bele a linzi békekötés végleges pontjai közé, okát nem ismerjük. Hogy pedig valaha is diplomát állítottak volna ki róla, sehonnan sem tűnik ki. És tény, hogy nem használta e címet sem maga I. Rákóczi György, sem fia, II. György és unokája, I. Ferenc sem. Csupán I. György ifjabb fiának, Zsigmondnak Pfalzi Henriette hercegnővel való házassága alkalmával 1650. okt. 16-án kötött házassági szerződésében fordul elő először egyéb címei között; de már a dec. 5-én kelt második, pótszerződés e címet nem említi. Az elsőbe is, úgy látszik, a pfalziak iratták be.⁵

II. Rákóczi Ferenc a Hesseni Sarolta Amáliával való egybekelése előtt 1694. szept. 25-én kiállított házassági szerződésben szintén használja.⁶ Midőn pedig ugyanezen időtájban az udvarnál e címét vitássá teszik és őt egyszerűen grófnak, vagy kitérőleg fejedelem fiának kezdik címezgetni, I. Lipót királynál, a szépapjával kötött megállapodásra hivatkozva, eddig még, szerinte elődeinek vagy a kancelláriának a mulasztása miatt, császári diplomával meg nem erősített római szt. birodalmi címének ily diploma kiadásával valahára végleges elismerését sürgeti. Kijelenti azonban, akár elismeri az uralkodó, akár nem, ő élni fog vele. Nagyterjedelmű történeti és közjogi fejtegetésekkel alátámasztott, hosszas, de mindig eredménytelen kérvényezés után, Thaly Kálmán szerint, I. Lipót 1697. elején, II. Rákóczi Ferenc apósának, Hesseni Károly fejedelemnek a közbenjárására, végre elismerte azt és a diplomát kiadta. Ám Thaly maga is bevallja, hogy az erre vonatkozó resolútiót nem ismeri. A megállapítható tényállás csak az, hogy Rákóczit ezentúl az udvar is «princeps»-nek címezi. Hihetőleg I. Lipótnak Rákóczi legutolsó emlékiratára adott ama határozata alapján, mely szerint az ügy legkegyelmesebben függőben hagyatik, de Rákóczinak attól nem kell tartania, hogy a cím használatáért akár a római szt. birodalmi, akár a magyar fiskus megtámadja.⁷

¹ *Heffner*, Carl: Die deutschen Kaiser- und Königs-siegel. Würzburg, 1875. XXVIII. tábla, 154. ábra.

² Rákóczi-Aspr. lt. Capsa 2. fasc. 3. nr. 3—13.

³ Eredeti példány a Rákóczi-Aspr. lt.-ban: Capsa 79. f. 3. nr. 89.

⁴ *Szilágyi* S.: A linzi béke okirattára. Bp., 1885.

⁵ Orsz. Lt.: Kam. Rák. lt. — *Szilágyi* S.: Rákóczy Zsigmond 150. és 151. l.

⁶ Rákóczi-Aspr. lt. Capsa 13. fasc. 2. nr. 6.

⁷ Mindezekre nézve l. bővebben: Rák.-Aspr. lt. c. 2. f. 3. nr. 3—13. — *Thaly*: II. Rákóczi Ferenc ifjúsága. 214—239. l. — *Márki* i. m. I. k. 128., 138—139. l.

E cím tehát továbbra is probléma maradt, amit legjobban mutat Bethlen Miklós erdélyi kancellárnak 1704-ben álnév alatt megjelent «Olajágot viselő Noé galambja» c. röpirata, melyben a békeség helyreállítása céljából II. Rákóczi Ferencnek a római szt. birodalmi hercegi címet szánja;¹ aminek ekkor, ha e címe korábban diplomával elismeretett volna, semmi értelme sem lenne.

Nálunk e címét mindig elismerték, így Sáros vm. közgyűlése is 1694-ben, midőn a még 18 éves ifjút ősei főispáni székébe iktatta.² Fejedelemsége idején is ragaszkodott hozzá és 1705-től címeres pecsétjeinek köriratában a legelső helyre vésette.

A munkácsi és makovikai hercegi címet szintén Rákóczi Zsigmond fenti házassági szerződésében találjuk először. Utána csak II. Rákóczi Ferenc használja újból, első ízben ő is házassági szerződésében.

A munkácsi hercegi címben Koriatovics Tódorlitván herceg középkori munkácsvári hercegsége emlékének felújítását véljük. A herceget Nagy Lajos király hozta magával túsúl s őt a nagy-kiterjedésű munkácsi uradalom adományozása mellett egyúttal munkácsvári hercegi címmel is felruházta. A várat és a hozzátartozó uradalmat 1633-ban I. Rákóczi György kapta örök birtokul.³

A makovikai hercegi címhez Janussius osztrogi herceg egykori makovikai birtoklása szolgálhatott alapul. A makovikai uradalmat ő adta el 1601-ben a Rákóczi-családnak.⁴ Úgy a munkácsi, mint a makovikai uradalmat azonban az oklevelek mindig csak egyszerűen «*dominium*»-nak nevezik. Rodostóban a fejedelem a két címet szétválasztotta s idősebbik fiát, Józsefet munkácsi, az ifjabbikat, Györgyöt makovikai hercegnek címeztette.⁵

4. Az 1706. év végén (dec. 20.) tűnik fel a szécsényi országgyűlés után készült nagy pecsétnyomójának megfelelő, hasonló modorban, ugyanolyan színjelzéssel előállított, de ábrázolásában még plasztikusabb, *kisebbik* nagypecsétnyomójának a lenyomata. Előbbivel tartalmilag egyező, szintén kétszer körbefutó köriratának a pecsétmező kisebb terjedelménél fogva a betűi is kisebbek és egyes szavai további rövidítésekkel vésettek.⁶ Az utóbbi két pecsét érvénye egyaránt kiterjedt Magyar- és Erdélyországra.

5. Ugyanilyen kiállítású, de *csak erdélyi* vonatkozású államiratok pecsételésére használt nagypecsétjének köriratából a *Pro Libertate Regni Hungariae Confoederatorum Statuum Dux* cím hiányzik. Első lenyomatát 1707. márc. 17-én találtuk.⁷

6. Viszont *kizárólag magyarországi* használatra készült az 1706. év elején forgalomból kivont korábbi (1703. vége óta használt második), családi címeres pecsétjének helyébe lépő, ugyancsak családi címerét ábrázoló nagypecsétje, melynek körirata természetesen már vezérlőfejedelemségét is feltünteti.⁸ Ezzel szemben belőle, rendeltetésének megfelelően, az erdélyi fejedelemséget és a Partium feletti uralmat kifejező cím itt kimarad. Körirata ez: FRAN. D. G. S. R. I. PR. RAKOCZI CONFOE. REG. HVN. STAT. DVX. Vésése szintén Warou mesteri kezére vall. Az előző családi címeres nagypecsétnél hasonlítatlanul pompásabb kivitelű. A hermelinpalást, melyen az ovális címerpajzs nyugszik, itt nem keskenyedik fölfelé és tetején a fejedelmi korona sem lefelé, hanem mindkettő egyenletes, szabályos. Heraldikai becse elsősorban szintén abban nyilvánul, hogy a címer színjelzett. A vágott pajzs felső mezeje — a kardot tartó koronás sassal — *vörös*, az alsó — a hármas sraffirozott (17. kép).⁹ II. Rákóczi Ferenc családi címerének, színeivel együtt, ez a rendes, kitartóan használt formája. *Családi címeréül tehát ezt kell elfogadnunk*, tekintet nélkül az 1597-ben adományozott, bővített címerrel szemben mutatkozó színbeli s más kisebb eltérésekre. Az ónodi országgyűlésre szóló meghívóin ez a pecsétje látható.¹⁰

7. Az előbbi nagypecsét a kisebbik volt. Az ennek megfelelő nagyobbikkal 1707. februárjában találkozunk először; de bizonyosra vehető, hogy egyszerre vésték a kisebbel. Utóbbinál sokkal díszesebb és köriratában *Pr.* helyett *Prin.* áll.¹¹

Mindkettőnek nagy, nehéz acél-typariuma máig fennmaradt s annak idején a Rákóczi-Aspremont

¹ Tört. Tár 1891. 39—45. l.

² Márki i. m. I. k. 120. l.

³ Balogh János: Munkács vár tört. 598. l.

⁴ Orsz. Lt.: N. R. A. fasc. 738. nr. 35., 37—39. Tóth S.: Sáros vm. tört. II. k.

⁵ Turul 1884. 94. l.

⁶ N. Múz. Ta. 1706. — Orsz. Lt.: Miss. II. Rákóczi F.

⁷ N. Múz. Ta. 1707—1708.

⁸ Az elsőt 1706. ápr. 9-én találtuk.

⁹ N. Múz. Ta. 1706—1708.

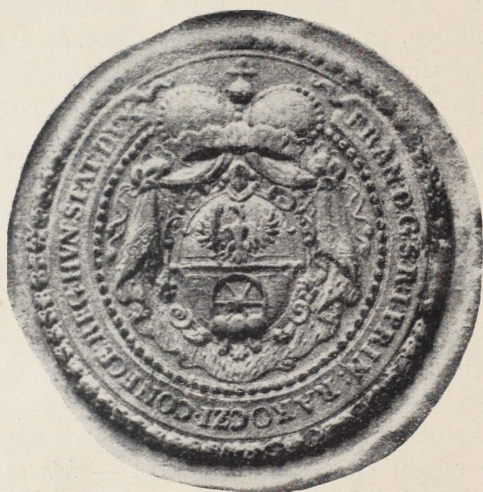
¹⁰ Márki i. m. II. k. 91. l.

¹¹ N. Múz. Ta. 1707—1710.

családi levéltár anyagával együtt a Nemzeti Múzeum levéltárába került.

1707-ben, az ónodi országgyűlésen szóba került, hogy új országos pecsét készíttessék, az ország címerével. A fejedelem ellenezte, mert az ország címere köré az ő nevét és vezérlőfejedelmi címét is oda kellene vésetni, ami gyanúsításra adna alkalmat, mintha királyságra vágnék. Ennek pedig még a gondolata is távol áll tőle. A körirat nélküli országos címer viszont kisebbitené őt, mert úgy tüntetné fel, mintha az országnak csak kancellárja volna. El is ejtették a tervet s meghagyták a régi pecséteket.¹

8—9. Az 1707. évi marosvásárhelyi, egyben



17. kép. II. Rákóczi F. családi címeres fejedelmi nagypecsétje (1706-tól).

utolsó erdélyi fejedelmi beiktató országgyűlés ápr. 21-én Rákóczit a *Haza atyja* címmel ruházta fel.² Ez újabb pecsétnyomók készítését vonta maga után: egy nagyobb és egy kisebb fejedelmi nagypecsétjéét. Címerképük, némi ornamentikai változtatásoktól eltekintve, azonos a szív-pajzsos erdélyi címert feltüntető többi színjeles nagypecsétjeivel; köriratuk azonban a PATER PATRIAE új címmel bővült. Kétségtelenül ezt a két nagypecsétet vési a fejedelem parancsára Warou 1707 őszén, amelyekről ápr. 21-én Sréter János azt jelenti a fejedelemnek, hogy még nem készültek el, de Warou még a hét folyamán ígéri elkészítésüket.³ Vésési stílusuk, díszítésmódjuk ugyanaz, mint az 1705

óta forgalomba hozott többi fejedelmi nagypecsété. E körülménynek az imént közölt adattal való egybevetéséből egyszersmind nyomós bizonyítékot nyerünk arra nézve, hogy utóbbiakat is csakugyan Warou véste. A fentiek voltak — úgy látszik — utolsó hazai készítményei. Még ugyanez év végén ugyanis kiszökött az országból.⁴ De a fejedelemnek nem is volt rá többé szüksége. Ez a két utolsó pecsétnyomója bukásáig érvényben maradt. Használatukra azonban nem mindjárt 1707-ben, hanem majdnem két esztendő múltán került sor. Eddigi Erdély-címeres nagypecsétjeit csak az 1709. év közepe után cseréli fel velük.⁵ Miért csak ily későn, okát nem tudjuk.

Végül mint különlegességről, még egy, II. Rákóczi Ferencsel kapcsolatos *al-nagypecsétről* is megemlékezünk. Franciaországban nyomtatott, 1705. évi magyar nyelvű kiáltványon fordul elő, melynek az volt a rendeltetése, hogy a bajor harctéren küzdő magyar huszárokat hazaszökésre csábítsa. Rajta a fejedelem nagypecsétjét igyekeztek utánozni; de címerképének pontos ismerete híján, ezt teljesen kiforgatták. A hasított kerek pajzs jobbmezéjébe fent a kardot tartó koronás sast helyezték lebegőn, alsó részébe pedig zárt fejedelmi koronát; a balmezőbe ugyanezeket fordított sorrendben. A szintén kerek szív-pajzs fejedelmi korona alatt fejedelmi paláston nyugszik, de a Rákóczi-címert egy R. betű (= Rákóczi) pótolja. A nagy pajzs fölé kilencágú koronát fektettek (18. kép).⁶

II. Rákóczi Ferenc *fejedelmi kispecsétjei* követik a nagyokat úgy a címerábrázolások, mint az alkalmazásukra nézve megszabott elvek tekintetében is. Vannak tehát 1705 óta négyelt pajzsban Erdély s a szív-pajzsban a Rákóczi-ház címerével ellátott kispecsétjei, általános használatra, és vannak kizárólag családi címeresek, csak magyarországi vonatkozású iratokra és levelezésekre. Előbbiekből egy nagyobb és egy kisebb ismeretes. A nagyobbikon a pecsétmezőt gyöngykoszorú veszi körül, azonkívül a nagypajzs talpa karélyos (19. kép). A kisebbikről a gyöngyosoros keret hiányzik és a

⁴ Az erre nézve megejtett nyomozatról szóló jelentést lásd Nemz. Múz. Ta. 1707. dec. 17.

⁵ 1709. szept. 20-án találtuk az elsőt, 1711. ápr. 19-én az utolsót. — N. Múz. Ta. 1709—1711. — N. Múz. Kéziratt. i. h. 16. fasc. 285. l.

⁶ A bécsi Kriegsarchivból (Feldakten, Ungarn 1705.) vett fényképét Markó Árpád alezredes úr volt szíves rendelkezésemre bocsátani.

¹ Száz. 1895. évf. 929. l.

² Tört. Tár 1897. évf. 579. l.

³ Száz. 1896. 112—113. l.

A M. KIR. ORSZ. LEVÉLTÁR
KÖNYVTÁRA

nagypajzs kerekaltalpu. A pajzsmezők mindkettőn a nagypecsétekével egyező színjelzést mutatnak, vagyis: 1. és 4. kék, 2. és 3. vörös, a szív-pajzs kék. Körirat egyiken sincs.¹

A tisztán Rákóczi-címeres kispecséteken a pajzs, akár a nagyokén, hermelinpaláston fekszik. Ezeknek is kétféle változatát találtuk. Egyiken a vezérlőfejedelmi címet feltüntető körirat van.²

A fejedelem missilisein olykor nevének többszörösen egymásbafonódó *R. F.* kezdőbetűiből álló, monogrammos gyűrűspecsetet is látunk (20. kép). Ezt még bujdosásában is használta.³



18. kép. II. Rákóczi Ferenc ál-nagypecséte.

Száműzetésének első állomásán, Lengyelországban eleinte még az Erdély és családja címerét egyesítő, fejedelmi kispecsétnyomójával, később azonban már — mint imént említettük — a leírt monogrammos, vagy Julius Caesar babérkoszorús fejét ábrázoló pecsétnyomóval pecsétel.⁴

II. Rákóczi Ferenc neje, *Hesseni Sarolta Amália* pecsétjein férjének és saját családjának, a Hessen-Rheinfels fejedelmi háznak a címereiből összetett alliance-címer van.⁵ Egybekelésük után készült pecsétnyomójára a két címert közös, szívalakú

pajzsba vésték, melyen fejedelmi korona díszlik. (21. kép).⁶ Mint fejedelemasszony, új pecsétnyomót csináltatott. Ezen a két címer két egymásfelé hajló pajzsban foglal helyet, melyeket fent a fejedelmi korona köt össze. Minthogy az első pajzsba helyezett Rákóczi fejedelmi címer a szív-pajzsos



19. kép. II. Rákóczi F. kispecsétje.



20. kép. II. Rákóczi F. monogrammos pecsétje.

erdélyi címer, e pecsétnyomójának vésési ideje az 1705. év őszénél korábbi nem lehet, mivel férje is csak ekkor kezdett ilyenent használni. Az erdélyi címerben azonban a sas nem áll a pajzslábon, hanem a pajzsmező jobb sarkából kisugárzó nap felé száll (22. kép).⁷

II. Rákóczi Ferencnek — neje egyik pecsétjét is beleszámítva — eddig hétféle pecsétjét ismerték.⁸ Mi kizárólag tőle 19-féle változatát találtuk.

Id. fiának, Józsefnek, a portával 1738. jan. 20-án kötött szerződésére nyomott pecsétjén



21. kép.

II. Rákóczi Ferencné Hesseni Sarolta pecsétjei.



22. kép.

az egyesített erdélyi és szív-pajzsban a Rákóczi-címer szerepel, körirat nélkül.⁹ A fejedelem ifjabbik fiától, Györgytől, nem maradt címeres emlék. Vele 1756-ban nemcsak a fényes multú fejedelmi ág, hanem a Bogát-Radván nemzetség egész Rákóczi-ágzatának is utolsó férfiivadéka szállt sírba.

CZOBOR ALFRÉD.

¹ N. Múz. Ta. 1708—1711. — Orsz. Lt.: Miss. 1706. — N. Múz. Kéziratt. Fol. Hung. 1389. 8. fasc. 30. l.

² Orsz. Lt.: Miss. II. Rák. Fer. (1707). — N. Múz. Kéziratt. i. h. f. 4. 71. és köv. ll., 96., 106. l.

³ Orsz. Lt.: Miss. II. Rák. F. — N. Múz. Kéziratt. i. h. 16. fasc. 325—326. l.

⁴ N. Múz. Kéziratt. i. h. 27. fasc.

⁵ Utóbbi leírását l. *Ghyczy Páltól*; *Turul* 1918—21. 34. l.

⁶ N. Múz. lt.: Szirmay-cs. lt. 1700.

⁷ N. Múz. Ta. 1708.

⁸ V. ö. *Márki* i. m. II. k. 440. l.

⁹ Tört. Tár. 1890. évf. 414. l.

JEGYZETEK A MAGYARORSZÁGI PÜSPÖKÖK CÍMEREIHEZ.

(Második, befejező közlemény.)

13. *Isvalties* (Isualli) Péter bíbornok, reggioi érsek, 1502 nyitrai, 1503 veszprémi püspök, meghalt 1511-ben. Címere egy 1500 március 12-én kelt kiadványa, mint szentszéki követ (D. L. 22,533.) szép pecsétjén (16. kép) ugyanaz, mint az Abaúj vármegyei Makranc községben felállított köemlékén.¹ Az érsek egy 1502. évi másik pecsétjén (D. L. 21,096.) angyal alakja látható, címer nélkül.

14. *Kothvár* Lukács boszniai, csanádi, majd zágrábi püspök (1500—1511) címere számos ábrázolásból ismeretes. Ezek közül itt a zágrábi Missale fametszetét mutatjuk be kisebbített alakban (17. kép). A vágott pajzsban fölül növekedő griff, alul korona látható.² A Missale «Dominus Lucas episcopus»-t említi. Itt csak azért hivatkozunk rá, mert az 1884. évi Ötvösműkiállítás katalógusa ugyanezt a címet, mely a zágrábi pásztorboton és szenteltvíztartón bevésve többszörösen előfordul, Thuz Osvát zágrábi püspök címerének mondja és ezt a téves megállapítást Siebmacher is átvette, holott Thuz Osvát címere, amint az a zágrábi Missaléban festett címerből és 1491. évi pecsétjéből (D. L. 19,732.) megállapítható, kében két keskeny fekete (ezüst?) harántpólya között hatágú aranycsillag.³

15. *Zabardy* Mátyás knini, majd 1553-ban váradi püspök, Alsó-Magyarország kapitánya, meghalt 1556-ban. Horvátországi nemesi család-

ból származott (Zabardini). Címerét leírja Bunytay i. m. i. 417., de nem egészen helyesen. Egy 1550. évből való pecsétjén ugyanis a vágott pajzsban felül liliom, alul cölöp látható⁴ (18. kép).

16. *Kövesi* András veszprémi püspök (1553—1568) címere az 1560. és 1562. évekből való pecsétjein található.⁵ Megfelel a Kövesi Andrásnak (Andreas de Kewes) mint veszprémi kanonoknak 1548 március 6-án adományozott címereslevélben foglalt leírásnak: «Scutum celestini coloris, in quo homo silvanus, altera manu crucem nodosam tenens est depictus. Supra clipeum sive scutum galea est diffusus laciniis, ac variegatis, cruce simile superaddita». (L. R. II. 320.) (19. kép.) Az érdekes címet Siebmacher nem említi.

17. *Dudich* András, horechoviczi (Dudich Sbardellatus), 1562 csanádi, 1563 pécsi püspök, apostál és Lengyelországba költözik, hol Ágost királytól lengyel nemességet nyer. (Turul, IV. 48.). Meghalt 1589-ben. Címere köriratos fedett pecsétjén mint csanádi püspök 1563-ból és több pecséten 1564-ből mint pécsi püspök.⁶ Lépcsősen ékeztet harántpólyával osztott pajzsban felül hatágú csillag és korona, alul szintén hatágú csillag (20. kép). Ugyanez a címer látható Dudich Magdolna gyűrűs pecsétjén (u. o.), csak hogy ebben a korona helyén W-betű van. Siebmacher nem ezt, hanem a bővített címet közli.

18. *Liszty* János veszprémi, 1572 győri püspök,

¹ Lásd Forster, III. Béla király emlékezete, 329. és 332. lap.

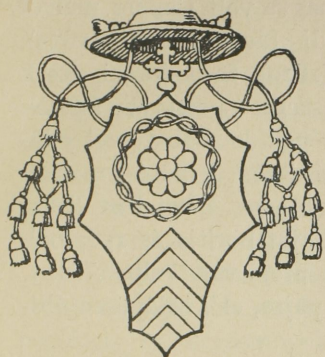
² Budai könyvtárak jelvényei 1488—1525, Budapest, 1923, a M. Bibliophil. Társ. kiadása.

³ Hoffmann E. i. m. 119. és köv. lap.

⁴ M. N. Múzeum lvt., törzsanyag.

⁵ Bezerédj lvt. A. II. 24. és M. N. Múzeum lvt. törzsanyag.

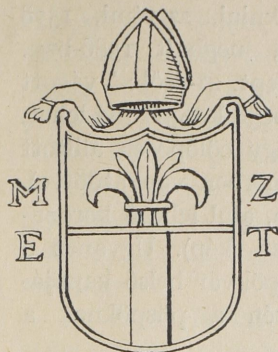
⁶ M. N. Múzeum Kézirattára, Acta Andr. Dudich, Fasc. XXIV. 6.



16.



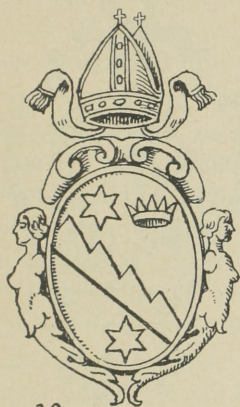
17.



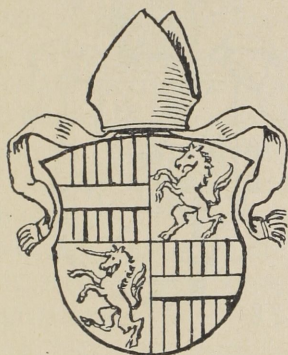
18.



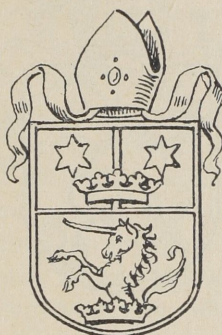
19.



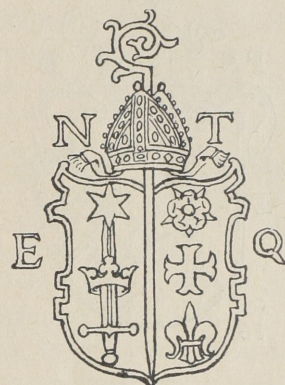
20.



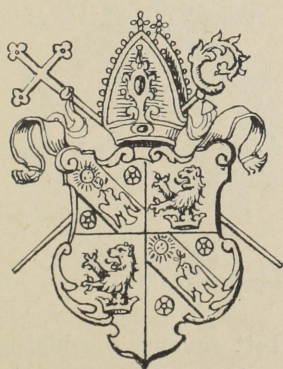
21.



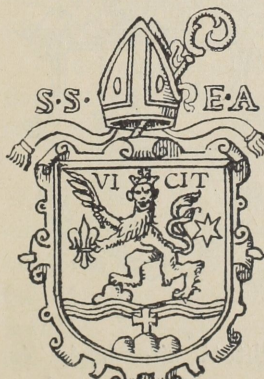
22.



23.



24.



25.

meghalt 1578-ban. A nagyköpcsényi Liszty-család címerét különböző változatban ismerjük. A Bécsben, 1554. febr. 1-én kelt armális, mellyel I. Ferdinand Liszty Jánosnak, a kir. nagyobb kancellária titkárának címert adományoz, csak az oromdész és takarók leírását adja.¹ Liszty

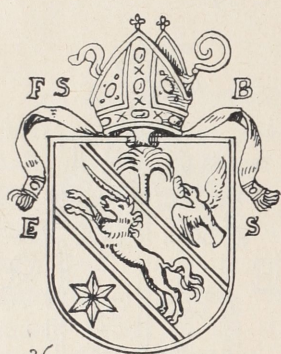
János győri püspök 1576. évi fedett pecsétjén a címer eltérőleg az eddig ismert változatoktól, a négyelt pajzs 1 és 4 hatszor hasított mezeje pólyával van megrakva, a 2 és 3 mezőben jobbra tekintő ágaskodó egyszarvú² (21. kép).

¹ Áldási: Címereslevelek II. 1. 120. lap.

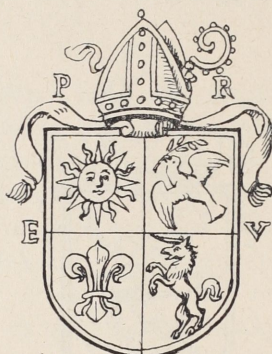
² O. L., Litterae ad Cameram, Ser. I, fasc. 15, No 53., 104.

19. *Mossóczy* Zakariás knini, szerémi, 1578 váci, 1582 nyitrai püspök, meghalt 1586-ban. Címere egy pecséten 1577 szept. 21-éről: ¹ vágott pajzs, felül hasítva (?) és lebegő korona (de lehet, hogy a korona cölöppel vagy cölöpösen állított karddal, mint a *Telegdi*-címerben van átdöfve), két hatágú csillagtól kísérve, alul lebegő koronából emelkedő egyszarvú (22. kép). Ugyanez a címer látható a nyitrai püspökvár belső kapujának kőfaragásán, úgyszintén a püspökök a

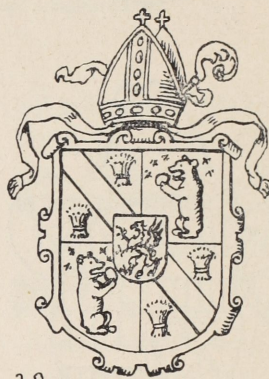
Id. *Thelegdy* Miklós jobbágya volt. Címere, melyet tőle unokaöccse, *Telegdi* János váradi (1613), majd nyitrai püspök (1619) és kalocsai érsek (1623—1644) is átvett, számos pecsétjén (M. N. Múzeum lvtára) és nevének kezdőbetűivel ellátott super-exlibrisén található. ³ A kötés, melyen a címer van, *Mosóczy* 1584-ben megjelent *Decr. Regn. Hung.* című munkáját borítja és 1587-ből, vagyis a püspök halála után van keltezve (23. kép). A címer: hasított pajzs, elől cölöpösen állí-



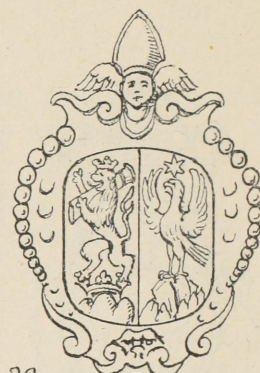
26



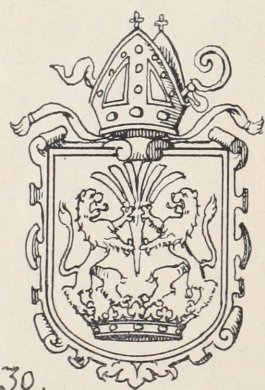
27



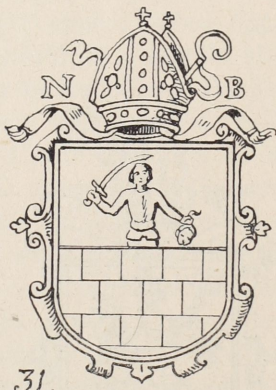
28



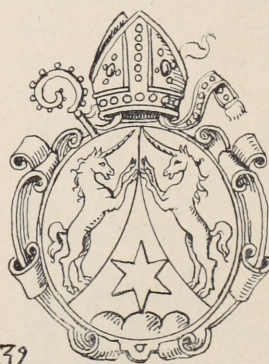
29



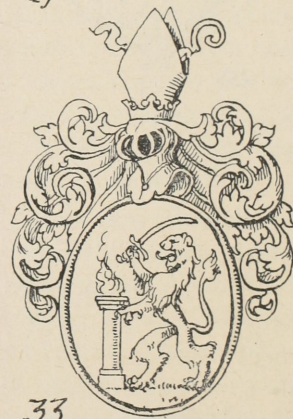
30.



31.



32.



33.

nyitrai székesegyházban állított síremlékén és több későbbi pecsétjén, ² de ez utóbbiakon a fent leírt címer a négyelt pajzs 1. és 3. mezéjét foglalja el, míg a 2. és 4. mezőben haránt állított W-W betűk (csukott szárnyak?) és X.Φ.X. betűjelek láthatók. A *Mossóczy*-címer ezen alakja tudtommal eddig közölve nem volt.

20. *Telegdi* Miklós 1579 pécsi püspök, 1582 esztergomi érseki helynök, meghalt 1586-ban.

tott egyenes karddal átszúrt korona, a kard hegyén hatágú csillag; hátul kereszt (a pecségeken pólyában), fölötté rózsza, alatta lilium. A címert *Siebmacher* nem említi. Egészen téves rajzát közli *Csoma, Turul, XXXIII. 19.*

Itt említjük meg, hogy *Telegdi* János püspök nagyszámú pecsétjén ⁴ és érmein ⁵ teljesen ugyanez a címer látható, melynek mázaira nézve némi — nem egészen megbízható — tájékozást nyújt a

¹ O. L. Litterae ad Cameram Ser. I, fasc. 11, No 242.

² 1586, u. o. Ser. I, fasc. 19., No 38., 69. stb.

³ Esztergom primási kv. —

⁴ O. L. Litterae Archiepiscopales.

⁵ Numizm. Közlöny 1911, 68. és 69. sz.

nyitrai püspökségen őrzött egykorú miseruha hímzett címere. Ez ugyanis elől vörösben aranymaroklatú kardot, aranykoronát és a kard hegyén aranycsillagot mutat, hátul ezüsttel és kékkel osztott mezőben sárga (?) pólyát, felül vörös rózsát, alul ezüst liliumot. Hogy a sárga (arany) pólya ugyancsak aranykeresztrel lett volna megrakva, mint a hímzésen látható, nem valószínű.

21. *Pethe Márton* (Hetesi) kalocsai érsek (1598–1601) családi címerét Siebmacher ismerteti, de pecsétek és ötvösműveken vésett ábrázolások után, mázak nélkül. Az érsek festett címere a győri papneveldeben őrzött Perényi-Missaleben található,¹ mely a címer színeit — minden valószínűség szerint hitelesen — így adja: ezüsttel és vörössel négyelt pajzs; az 1. és 4. mezőkben kék harántpólya, a felső sarokban elhelyezett arany nap felé repülő, csőrében olajágot tartó fehér galambbal megrakva, a pólya fölött és alatt egy-egy aranyközepű vörös rózsza. A 3. és 4. mezőben lebegő koronából növekedő, jobbra tekintő arany oroszlán (21. kép). A pecsétek némelyikén az oroszlán koronát viselni látszik.

22. *Szuhay István* 1593 váci, 1600 egeri és nyitrai püspök, majd kalocsai érsek (1607), meghalt 1608-ban. Nagyszámú címeres pecsétjét ismerjük.² Az eléggé szokatlan — kétségkívül választott — címert úgy Csoma (Turul, XXXIII. 19. lap), mint Siebmacher közölték, de részben tévesen. A pajzsfőn ugyanis nem VII és CII római számok, hanem egészen világosan olvasható «VICIT» szó van, a pajzslábban pedig sem korona (mint Siebmachernál), sem lovagkereszt (Csoma), hanem egyszerű kereszttel megtűzdelt hármshalom látható (25. kép).

23. *Bratulich* Simon pálos szerzetes, 1598 szerémi, 1603 zágrábi püspök, meghalt 1611-ben. Nagy Iván mint horvát nemest említi a Bratulich-családot, Siebmacher nem ismeri. A püspök, mint több szerzetestársa a püspökök között, a rend jelvényét — kenyeret hordó hollót és pálmafát — veszi fel címerébe, amint ez 1601-ben és 1603-ban kelt pecsétjein látható.³ A pajzs harántpólyája egyszarvúval van megrakva, alul hatágú csillag

(26. kép). A címert, mely valószínűleg egészében választott címer, publikálva nem találtam.

24. *Radovich Péter*, 1600 váci, 1608 veszprémi püspök. Pecsétjein⁴ a következő címert használja: négyelt pajzsban 1. nap, 2. csőrében olajágot tartó repülő galamb, 3. lilium, 4. egyszarvú (27. kép). A Radovics (Radovitus)-családot Nagy Iván említi, de címerét sem ő, sem Siebmacher nem ismeri.

25. *Lépes Bálint* veszprémi, 1608 nyitrai és győri püspök, 1619 kalocsai érsek, meghalt 1623. A Lépes-család címerét Nagy Iván, Siebmacher és Holdházy különbözőképpen közli. Leginkább torony és egyszarvú szerepel az általuk ismertett címerekben. A püspök számos pecsétjén szintén több változatban fordul elő címere.⁵ Mindég négyelt pajzs, hol szív pajzssal, hol a nélkül, az 1. és 4. mezőkben hol jobb, hol bal harántpólyával. A pecséteken azonban sohasem egyszarvú, hanem medve, fél- vagy egész alakban, lebegve, nem is torony, hanem kéve látható. A medve egy kerek tárgyat látszik szájához emelni. Ennek magyarázatát egy 1614-ben és 1619-ben használt köriratos fedett pecsét⁶ adja meg, hol a medve fejét röködő méhek veszik körül. E szerint tehát a medve mézet, *lépet* enni látszik, vagyis itt a magyar heraldikában elég ritka beszélő címerrel állunk szemben (28. kép).

A szív pajzsbán, ahol ilyen előfordul, nem mádar (mint Siebmachernél és Holdházynál), hanem griff látható.

26. *Folnay Ferenc* jáki apát, erdélyi püspök (1663—1667) két kőfaragású címere a jáki templom kőkerítésének kapuján, a püspök nevének kezdőbetűit és 1663. évszámot feltüntető felirattal. Hasított pajzs, elől hármadombra helyezett koronán ágaskodó, jobbra tekintő koronás oroszlán, jobb vállán oszlopot tart; hátul sziklákon álló, kiterjesztett szárnyú sas, fölötte hatágú csillag (29. kép). A címert Siebmacher nem említi.

27. *Zongor Zsigmond* 1644 csanádi, 1648 várad, 1655—1658 váci püspök. Nagy Iván szerint

⁴ M. N. Múzeum lvt., törzsanyag, fasc. 573 és 574.

⁵ 1610—1619. O. L., Litterae ad Cameram Ser. I., fasc. 27. No 148., 155.; u. o. fasc. 23. No 12. O. L. Missiles, 1622. (kis gyűrűs pecsét). Eszerrgomi kápt. lvt. Caps. 12, fasc. 3, No 66. stb.

⁶ O. L. Litterae ad Cameram, Series I, fasc. 24, No 118 és 342.

¹ Hoffmann E. i. m. 189. l.

² Az esztergomi káptalani lvt.-ban Caps. 12. Eccl. fasc. 2 alatt, nemkülönben a M. N. Múzeum levéltárában a városi és kamarai iratok között.

³ M. N. Múzeum lvt., törzsanyag fasc. 570 és 573.

a vasmegyei eredetű beődi Zongor-családból való volt, de a család címerét sem Nagy Iván, sem Siebmacher nem ismeri. A püspök több címeres pecsétje maradt reánk, így teljes köriratos pecsétek 1644 és 1649-ből¹ és gyűrűs pecsétje 1645-ből.² A címer valamennyin lebegő koronán ágaskodó két szembenéző oroszlánt mutat, melyek legyezőszerűen széthajló pálmalevelet (vagy kalászokat?) tartani látszanak (30. kép).

28. *Balogh* Miklós, Galánthai, lelkéri apát, esztergomi kanonok, majd nagyprépost, 1685 szepesi prépost, 1681 csanádi, 1685 váci püspök, meghalt 1689 (Kollányi). Az 1683. és 1684. évekből való gyűrűs pecsétjén³ a vágott pajzs alsó mezejét betöltő várfalon páncélos (?) vitéz emelkedik, jobbában görbe kardot, baljában levágott fejet tart (31. kép). Siebmacher a nebojszai és galánthai Balogh-család címerét egészen más alakban ismerteti, a pecséten látható címert pedig mint valamelyik más Balogh-családét sem ő, sem Nagy Iván nem ismerik.

29. *Dvornikovich* Mihály, Liptó-teplai, 1687 csanádi, 1689 váci püspök, meghalt 1705-ben. Címere szép, köriratos függő pecsétjén:⁴ a pajzs felső szélég erő, hajlottszerű ékben hármashal-

¹ Eszterg. Kápt. lvt., Eccl., Caps. 12, fasc. 6, No 49 és 51.

² U. o. No 26.

³ Eszterg. Kápt. lvt., Caps. 68, fasc. 8, No 10, 17 és 9.

⁴ M. N. Múzeum lvt., törzsanyag.

mon hatágú csillag, kétoldalt szembenéző ágaskodó egyszarvú (32. kép).

Nagy Iván és utána *Siebmacher* más alakban ismerteti a D.-család címerét.

30. *Dolny* István 1696 pécsi püspök (székét nem foglalta el), 1703 csanádi püspök, meghalt 1707-ben. Számos pecsétjén az 1698—1700. és 1706. évekből² a címer ugyanaz: dombon ágaskodó oroszlán, jobbában görbe kardot tart, baljával az előtte álló alacsony oszlopra támaszkodik, melyen tűz lángolni látszik (33. kép). A Dolny-család a magyarországi nemesek között sem Nagy Ivánnál, sem Siebmachernél nem fordul elő.

A felsoroltakon kívül úgy a címeralakokra, mint a mázakra nézve kiegészítések, illetve helyesbítések vagy egészen új adatok állapíthatók meg a következő püspöki címereknél: Kutasy, Micatius, Simándy, Lósy, Kőszeghy, Török, Csajághy, Kunst, Miklóssy stb.

Jegyzet. Kálmán herceg győri püspöknek első cikkünkben közölt pecsétje (4. kép) bizonyos problémák elé állított. Örömmel értesülök, hogy Ghyczy Pál t. tagtársunknak sikerült a kérdést nagyon egyszerűen — valóságos Kolumbus-tojás módjára — megfejteni. A pecsét t. i. megfordítva volt beállítva. Az, amit oromdíznek, püspöksüvegnek néztünk, valóságban a pajzs, a különös alakú pajzs pedig nem más, mint az oromdíz (Schirmbret vagy szárny). Így ez a pecsét is egyezik a többiekkel — a liliumok természetesen ugyancsak fordítva gondolandók — és a hozzája fűzött megjegyzések tárgytalanok.

VÉGH GYULA.

⁵ Eszterg. Kápt. lvt., Caps. 57, fasc. 3, No 18, 19 és u. o. Caps. 67, fasc. 8, No 19.

A HELMECZIEK NEMZETSÉGE A KÖZÉPKORBAN ÉS ANNAK KORLÁTH-ÁGA.

(Második, befejező közlemény.)

Valamely területnek a megosztás után is fenntartott közös birtoklása, a családtörténet tanúsága szerint, rendszerint egyenetlenkedés magvát rejtette magában. Vélt, vagy ténylegesen elkövetett sérelmek, a közös birtokrésznek egyik vagy másik részről egyoldalú előnyösebb kihasználása az addig egymással békességben élő osztályosokat egymással sokszor szembeállította s hosszantartó perlekedésekbe kergette, amelyek a még közösnek fennmaradt birtokterület végleges elosztásával értek csak véget.

Hasonló folyamat ment végbe a Helmeczi-nemzetség kebelében. Az 1298. évi osztály alkalmával járhatatlansága miatt osztatlanul maradt s ezért közösnek nyilvánított, nagykiterjedésű Nagyerdőt mind a két megosztott ág tagjai jó darabig, majd nyolc évtizeden át, amikor még az osztozók és ezek fiai éltek, békés egyetértésben használták, makkoltatták benne sertéseiket, legeltették tisztásain nyájaikat, halászták halastavaikat és élvezték mindazon hasznokat, melyeket az erdőségek nyújtanak. Midőn azonban Jákó utódai birtokterületük határán, a Stripo déli folyásánál elterülő részét irtogatni kezdték, hogy termőföldjeiket gyarapítsák, és oda jobbágyaikat telepítették, ez szemet szúrt a másik ágbeli atyafiaknak. Az irtásos földrészek ugyanis, melyeket a közös Nagyerdőből így kiszakítottak és sajátjukhoz csatoltak, a másik ágat is egyenlő joggal megillették.

Kétségtelenül ez a tény indította ebből az ágból az 1298-ban osztozkodók egyikének, Helmeczi Salamonnak az unokáját, (I.) Benedeket arra, hogy Garai Miklós nádornál — mindenestre többi érdekelt vérségi rokonai képviselőiben is — a Nagyerdő kétfelé osztását szorgalmazza. A várható felosztás a Jákó-utódokra nézve kétségkívül érzékeny károsodást jelentett, mert az, mint majd kiderül, az ő részükről művelt, de a közösből kisajátított fenti irtásföldekre is kiterjedt. Benedek fellépése tehát tulajdonképpen ellenük irányult.

A kiobbant ellentétek a két ág között tovább harapóztak s ugyanezen időtájt birtokaik határai

körül is fellángoltak. Alkalmat erre az 1298. évi osztály idején felállított vagy kijelölt határjelek pusztulása adott. Amikor pedig a Jákó-leszármazók: Batiz fia (III.) István, Domokos fia (IV.) István és (III.) Miklós fia Jakab az ő helmecei részük határain megkísérelték a határjeleket egyoldalúan felújítani, a másik főágon élők, ú. m. Salamon fia György és ugyanannak (II.) Miklós fiától származó unokája, a fenti Benedek, továbbá Simon fia Péter, Lőrinc fia (VI.) Miklós és Ninaji Mihály fia György úgy találták, hogy amazok őket a határmegújítás kapcsán nagyobb földdarabbal meg akarják rövidíteni. Ennek tiltakozás, a tiltakozásnak pedig per lett a vége. Nagy Lajos király parancsára azután 1379-ben a leleszi konvent és a király embere megjárta a két fél birtoka között a határt, mégpedig az egri káptalannak a Helmecziek első, főosztályát tartalmazó 1298. évi oklevele alapján. Több helyütt azonban a régi határjelek egy részének eltűnése miatt ők se tudtak boldogulni. A Hlubokapatakat ugyan mind a két fél elismerte közös határnak, sőt a legtöbb szakaszon is egyetértett, de az említett patak északi medrének mindkét partját a perbehívott tiltakozók a magukénak állították; azonkívül a közös helmecei egyházhoz és ezen túl a Stripo folyásáig, mint utolsó határjelig terjedő, jeltelessé vált határszakasz ellen is kifogást emeltek. Végül is a Jákó-utódok győzedelmeskedtek, miután a nekik megítélt esküt a szomszédok és a hivatalos kiküldöttek jelenlétében a szokásos módon: saruikat levetvén, a vitás területen állva és ebből fejük fölé földet tartva, a maguk igazára letették. S így a birtokhatárok az ő óhajuk és az általuk megjelölt módon állapították meg. E mellett természetesen változatlanul fenntartattak az 1298. évi osztály alkalmával létrejött megállapodások, melyek szerint a megvont határoktól keletre és délre a Jákó-maradékok, északra és nyugatra pedig a másik főágbeliek a birtokosok:¹

¹ Kende-lt. 1379. évi csonka oklevél. A leleszi konvent teljes szövegű másolatában u. o. az 1730. évnél. Továbbá Lelesz: 1379. Met. com. de Ung. Nr. 58. és

Valószínű, hogy ezért az alulmaradásért is akart visszafizetni a pervesztes Helmeczi-ág, illetőleg ennek képviselőjében Benedek, amikor a Nagyerdő elosztására a törvényes lépéseket megtette, azzal a rejtett céllal, hogy ennek kapcsán a Jákó-ágbeliek által a közösből irtott területek is kétfelé osztassanak.

A Nagyerdő fekvését egyszer már leírtuk. Ehhez még hozzátesszük, hogy ez a hatalmas erdőség északon, Felsőszlatina alatt, a Hluboka felső folyásánál fekvő s északra a Homonnaiak, délfelé a Pálócziak és Helmecziek birtokait egymástól elválasztó úgynevezett *Közbérc*- vagy *Középbérből* indult ki, melyet jávorerdeje után *Jávornakhegyének* is neveztek,¹ s a Hluboka- és Szlatina-patakok között, majd utóbbit átlépve, javarészt járhatatlan ösvadonként húzódott nagy kiterjedésben dél felé *Demjénláza* (Demjén tisztása) nevű földön túl egész a Sztára-folyó tájáig.² Irtásra elsősorban síkabb és enyhébb keleti részei, különösen a mai Oroszkomoróc táján elterülő, *Ligeterdőnek* nevezett szakasza kínálkozott legalkalmasabbnak. Természetes tehát, hogy a keleti birtokterület urai, a Jákó-leszármazók láttak hozzá legkorábban s végeztették jobbágyaikkal. A XIV. század közepe táján már nagyobb irtás-területet kapcsolnak hallgatagon saját birtokukhoz a közös erdőből.

A nádor Benedek kérésére 1381-ben valóban elrendelte a Nagyerdőnek, összes halastavaival, szántóföldjeivel és rétjeivel, a kettéosztását. A parancsot azonban az ő és az egri káptalan kiküldöttjei a régi ok, az erdő sűrűsége miatt képtelenek voltak végrehajtani. Ezért a Nagyerdőt továbbra is közösnek hagyták s csupán a benne talált szántóföldek és rétek két részre osztására szorítkoztak. Az 1298-i osztály elve alapján ezek nyugati felét Helmeczi Benedeknek és természetesen az ő ágán levőknek, a keletit a Jákó-ágazatához tartozóknak juttatták.³ Az ez alkalommal felosztott nagyerdei tisztások között egyéb kisebb

Proth. anni 1730. fol. 39. — Ez a határjáró oklevél a helmeci birtok határainak és elosztásának, valamint a leszármazás és a személyek identitásának megállapítása szempontjából igen becses.

¹ Így nevezik a Pálóczi- és Homonnai-birtokokat elválasztó határ megjárása alkalmával. (Nemz. Múz. lt. : Gr. Barkóczy-lt. 1415. év.)

² Kende-lt. 1417.

³ Kende-lt. 1381.

földdarabokon kívül van egy *Aranyszem* (Aranzczem), egy *Polyánka* nevű rét és egy «*Tarpichen-zegh*»-nek nevezett földrés.⁴

Eddig simán ment a dolog. A két fél statuciója is. Ennek megtörténte után azonban Benedek váratlanul azzal állt elő, hogy van a helmeci birtok keleti felében egy körülbelül 200 holdnyi irtott terület, melyet másik főágbeli osztályos atyafiai nem az első osztály alapján bírnak, hanem jóval azután, körülbelül húsz éve az osztatlan Nagyerdőből hasítottak ki, amit az ott látható sok fagyökér is bizonyít. Követelte, hogy ez is osztályra menjen. Mindjárt meg is mutatta ezt a helyet. Méltányosságra is hivatkozott, rámutatva arra, hogy utóbbiak helmeci osztályrésze sokkal nagyobb, termékenyebb és jövedelmezőbb, mint az ő ágáé. A főntebb felsorolt Jákó-ágbeliek, akikhez most már Albős fia Konrád, a Korlát-helmeci Korláth-család névadó őse is csatlakozott, hevesen tiltakoztak. Az irtásokat az ő jogos birtokrészeiknek állították és bizonyították, hogy ama helyek, melyeken a Benedek által megjelölt földek eltérülnek, t. i. a Ligeterdő, meg a Hluboka- és Szlatina-patakok között, a Helmeceből Valkájába vezető «nagyút» alatt fekvő s szintén az ő birtokuk határai felé eső vitás területek különben sem részei a közös Nagyerdőnek. De hiába. Az egri káptalan és a leleszi konvent nádori megbízásból eljáró kiküldöttjei még ott találták az áruló fatöngöket és utóbb a váradi káptalannak ugyanebben az ügyben helyszíni szemlét tartó emberei is másként vélekedtek.⁵ Egyébként, hogy a Ligeterdő az ugyanitt elterülő *Mocsáverdővel* együtt csakugyan a Nagyerdőhöz, mégpedig ennek — mint a név mutatja — a folyók árterületére lenyúló részéhez tartozott, későbbi oklevél is igazolja.⁶ Jóllehet Garai Miklós nádornak az volt intenciója, hogy a tényállásnak megfelelően ebből az irtásos területből Benedekék számára az ő birtokuk felé eső oldalon megillető részt hasítsanak ki, vagy ha ez nem volna lehetséges, akár másutt is, — ez mégsem történt meg. Az egri káptalan 1298-i oklevele alapján, mely csak általánosságban beszél, nem tudtak dűlőre jutni. Garai nádor utóda, Széchy Miklós 1385-ben egy csapásra akart pontot tenni a viszályra. Meg-

⁴ U. o. 1417.

⁵ U. o. 1382., 1383., 1384., 1386., 1417.

⁶ U. o. 1472.

bízta az egri képtalant, hogy az összes osztatlan birtoktesteket, beleértve a vitás irtásokat is, terjedelmük és értékük szerint mérje és becslje fel, s aztán ennek mérlegelésével a két fél között ossza el oly módon, hogy mindegyiknek a maga része a saját birtokterülete felé essék. Ha ez így nem menne, vagyis ha a Nagyerdőt nem lehetne felmérni, ossza szemmérték szerint kétfelé.¹ Ezt azonban felmerült akadályok miatt ezúttal sem hajtották végre. Maradt tehát minden a régiben, anélkül, hogy a Jákó-utódok fáradságának gyümölcse felerészben a Benedekék ölébe hullott volna. 1386-ban tovább folyik a per,² ám pozitív eredmény nélkül, s a Nagyerdő felosztásának problémája még ezután is hosszú időn át megoldatlan marad.

1417-ben a két főág között felmerült, jelentéktelennek látszó eset kavarta fel újból ezt az ügyet. A Jákó-utód Jakabfia (IV.) András és Albős fia Konrád szerint a másik főágbeliek közül némelyek bizonyos határjeleket, melyeket annakidején még András apja Jakab állított, átszántottak és az ő birtokterületükből nagyobb földrészt a sajátjukhoz csatoltak el. Utóbbiak a birtokbafoglalást nem tagadták; de azzal indokolták, hogy ez a darab föld az osztatlan, mindkét fél által közösen használt Nagyerdő területéből való. Az ebben az ügyben ítélező Perényi Péter országbíró, miután a felek a Nagyerdőre vonatkozó összes előzményeket feltárták és az e tárgyban kiadott régebbi okleveleket felsorakoztatták, elrendelte a két korábbi, Garai- és Széchy-féle nádori ítélet haladéktalan végrehajtását. Ezúttal végre sikerült is a leleszi konvent e célra kiküldött tagjainak a sűrű Nagyerdőt, észak-déli irányban középütt haladva, kötéllal fölmérni, illetőleg két részre osztani. Ugyanők azután az említett ítéleteknek megfelelően északi és keleti felét Jákó ivadékaira, nyugati és déli felét pedig a másik főágon élő családtagokra ruházták.³

A gyakorlatban azonban ennek az elosztásnak sem lett teljes foganatja. A Nagyerdő területének erdőborította vidéke ezután is közös birtokuk maradt. Ebből kifolyólag fel-felújulnak köztük

a viszálykodások. 1455-ben a nagyerdei «Asothpatak» (Ásottpatak), továbbá a Nagy- és Kispiskoro nevű halastavak és a helmeci határban levő más vizek miatt kapnak össze.⁴ 1467-ben pedig Albős fia Konrád unokája, Helmeczi Korláth Márton és a másik főágon levő osztályos atyafiak között a miatt van háborúság, amiért ezek az ő kondáját nem engedik a közös, osztatlan erdőkben legeltetni és makkoltatni. Ugyanő 1472-ben is panaszkodik rájuk és tiltja őket a Komoróc határában elterülő közös Liget- és Mocsár-erdőknek jobbágyaik által való egyoldalú vágásától.⁵ Ez is mutatja, hogy a Nagyerdő irtása a XV. sz. folyamán sem állt meg, sőt oly serényen és gyors ütemben haladt előre, hogy 1523-ra ennek a rengetegnek már jóval több mint egyharmada változott át termékeny szántóföldekké és rétekké.⁶ Végleges elosztása csak a mohácsi vész után következett be. Előtte három évvel — jövedelmeivel együtt — még mindig közös.⁷

Mindamellet az irtások, melyeket a Jákó-utódok a közös Nagyerdőből saját birtokukhoz csatoltak, a XIV. sz. végén és a XV. sz. elején hozott ítéletek értelmében ténylegesen is kétfelé oszlottak. Ezáltal, t. i. azok egyik felének a birtokbavételével a helmeci birtokterület északi és nyugati felében birtokos ág Jákó-ágbeli osztályosai keleten és délen elterülő birtokának a körzetébe fészkelte be magát, s új részbirtokát, mely Helmec és Valkája helységekkel csaknem egy magasságban a Hluboka- és Sztatina-patakok között feküdt, igen rövid idő alatt betelepítvén, 1419 táján a Sztatina patak mentén falut alapított rajta:⁸ *Komorócot*, melyet később *Oroszkomorócnak* hívtak s ma is így neveznek. A Jákó-ivadékok azonban, akiknek az irtott terület másik, Komoróctól keletre eső felével kellett beérniök, minthogy ezen a vidéken az erdőirtásokat kizárólag az ő és elődeik jobbágyai végezték, az ő fáradságukkal és költségükkel előhívott termőföldek és rétek feléről nem tudtak könnyű szívvel lemondani. Tiltakoznak is 1419-ben

⁴ Lelesz: act. anni 145. nr. 19.

⁵ Kende-lt. 1467., 1472.

⁶ Különösen 1518-ban ment végbe nagyobb szabású erdőirtás. (U. o. 1523.)

⁷ U. o.

⁸ ... «villam et populos ordinando locassent» ... (Kende-lt. 1419.)

¹ Kende-lt. 1417.

² U. o. 1386.

³ U. o. 1417. Az ezt megelőző ellenségeskedésekre nézve: Lelesz: 1415. act. nr. 15. és 1417. act. nr. 111.

a másik ágnek e területen végbevitt falualapítása és a rajta levő termés elhordása ellen, mert szerintük a régi osztály alapján ez az egész földdarab is az ő águknak jutott részhez tartozik.¹ Pedig — már tudjuk — nem volt igazuk; mert jóllehet közvetlenül az ő birtokuk határán terült el, már az osztatlanul maradt Nagyerdőhöz tartozott, s ezért mint ennek részén most jogszerint meg kellett osztozniok.

A Nagyerdő körüli huzavona közben Helmeczi Salamon fia György azzal kellemetlenkedik Jákó-ágbeli rokonainak, hogy többek, köztük munkácsi jobbágyok segítségével kifosztja szlatinai jobbágyaikat.² 1394-ben meg a nemzetségnek ugyancsak a másik főághoz tartozó valamennyi nagykorú tagja, ú. m. (III.) Simon és (VI.) Miklós, Péter fiai Gábor és András, továbbá László, András, Balázs, Kelemen és György, valamint Ninaji Mihály fia (VII.) Miklós összefognak és királyi adományt szereznek Jákó utódainak ketergényi birtokára és Helmecen meg Szlatinán levő egyes birtokrészeikre,³ melyek utóbbiakra Jákó fivére Ders unokájának, Ketergényi Máriás fia (IV.) Miklósnak megszakadásával a nemzetségi öröklés rendje szerint, mint vérségileg legközelebbi atyafiakra szálltak. A jogalapot megkerülő adományszerzésnek azonban, melyhez hasonlók Zsigmond király idejében nem tartoztak a ritkaságok közé, a sértettek foganatos tiltakozása miatt nem vették hasznát. A Jákó-ivadékokat «hereditario iure» megillető fenti birtokokba nem vezették be. Későbbi utódaik 1449-ben hasonló módon ismét megszerzik Ketergényt s ekkor már be is iktattatják magukat birtokába.⁴ Azonban a jogtalan szerzeményt ezúttal sem tartották meg sokáig. Ketergényen ezentúl is, s most már háborítatlanul a Jákó-leszármazók, illetőleg az ő vonalát már csak egymagában képviselő Korláthelmeczi Korláth-család tagjai a földesurak.

A Jákó-utódok nemcsak helmeci birtokukon, hanem Ketergény határában is szorgalmasan irtogatták az erdőket. De Ninaj és Ketergény összefolyó határainak bizonytalansága miatt itt is összeütközésbe kerültek a másik főágból kiágazó

ninaji birtokosokkal, a Ninaji-család tagjaival. Így 1421-ben Helmeczi Jakab fiai (IV.) András és (IX.) Miklós, fiaikkal együtt, továbbá Helmeczi Korlát fiai, István és György, mint ketergényi birtokosok, arról panaszkodnak, hogy Ninaji János fia (II.) Lőrinc, «Keresztfü» Miklós és fia (IV.) Mihály, meg Balázs és Kelemen, a Kozma fiai, a két birtok határa mentén az ő jobbágyaikkal végeztetett erdőirtások helyén keletkezett réteket, kaszálókat és szántóföldeket hatalmasul elfoglalták, a füvet lekaszálták és hazavitték. Megállapodás szerint még ez évben a leleszi konvent előtt fogott bírák közreműködésével kellett volna meg egyezniök. A kitűzött napon azonban csak Korlát fia István jelent meg.⁵ A következő évben ugyan úgy, ahogy kiegyeztek, felállítván a határjeleket;⁶ de a békeség nem volt tartós, mert 1424-ben ismét halljuk a panaszt a Ninajiak ellen, hogy a határt megint elpusztították és Ketergényből nagy földrészt saját birtokukhoz csatoltak. A per még két év múlva is folyik e miatt; további fejleményeit azonban nem ismerjük.⁷

Ha a nemzetség ágazatai már egymás között is ilyen féltékenyen őrizték osztályszabta birtokhatáraikat, annál erélyesebben védték birtokaik területi épségét idegenekkel, elsősorban szomszédaikkal szemben. Ezért állapíttatja meg 1416-ban Ninaji Mihály fia Miklós, Helmeczi Korláttal együtt Konczházi Koncz János ellen Ninajnak és Ketergénynek Koncháza felé eső határait.⁸ És ezért emelnek azonnal óvást a többi Ninaji- és Helmeczi-családtagok, amikor imént említettek, t. i. Ninaji Miklós és Helmeczi Korlát 1418-ban unokáiknak, Palágyi (Palaghi) Daczó Mátyásnak és Demeternek itteni birtokukból egy részt el akarnak idegeníteni, hogy ezek azt a maguk Darma birtokába olvashassák.⁹ A többnyire nem Palágyinak, hanem Őrinek nevezett Daczókkal s ezek társaságában a Palágyiakkal és Tarnócziakkal, mint szomszédaikkal a családnak már korábban is meggyűlik a baja. 1414-ben ninaji földeket

⁵ Kende-lt. 1421. évi oklevelek. — Lelesz: 1421. act. nr. 29.

⁶ ... «intuitu quarundam particularum terrarum sub una inclusione metarum adiacentium» ... (Leleszi elench. fasc. met. Ung. 1422. jelzet alatt. Nemz. Múz.-lt. : Középkori oklevelek másolatai 1422. év.)

⁷ Kende-lt. 1424., 1426.

⁸ U. o. 1416.

⁹ U. o. 1418.

¹ Kende-lt. 1419.

² U. o. XIV. sz. évnélküli oklevél.

³ U. o. 1394.

⁴ Lelesz: Stat. Ung. 1449. nr. 45.

foglalnak el tőle.¹ A Helmeczi-rokonság, Ninajiak, Helmecziek egyaránt, feleletül megdézsmálják a következő évben darmai gyümölcsstermésüket; majd 1417-ben tarnóci erdejükben makkoló sertéseiket hajtják el.² 1423-ban viszont ismét a Tarnóciak a támadók: megveretik a Helmecziek ketergényi jobbágyait.³ Nem sokkal utóbb (1424) meg már újból a Koncz-család egyik tagja, a fenti János fia Mihály ellen folytat pert most már Helmeczi Konrád fia, István, amiatt, mert előbbi a ninaji, helyesebben a felperes ketergényi határából egy darabot a maga Kecseföldre (Konczháza) nevű birtokához csatolt.⁴

A XV. sz. elején sorra került a helmeci birtok Valkája felé eső, *Kisvalkája* pusztát is magábanfoglaló területének a rendezése is, melynek határai miatt egy évszázad előtt a Jákófiak véres viszályokat folytattak. Midőn Valkája földesura, Császlóczi László fia Péternek a fia Lampert 1414-ben a leleszi konvent által e birtoka határait megjáratta, a határjelek kitzúzése alkalmával Helmeczi Simon fia (III.) Lőrinc és Jakab fia (IV.) András, mint nemzetségük két főágának képviselői, bejelentették, hogy a Lampert részére körülhatárolt terület egyharmada jogszerint az ő nemzetségüket illeti. S meg is tudták jelölni, melyik az a követelt harmadrész. Császlóczi Lampert azt felelte, ha csakugyan így van, ő nem bánja, de a saját költségükön indítandó perrel keressék és bizonyítsák igazukat.⁵ Erre egyenlőre nem került sor, mert 1421-ben az időközben elhalt Lampert testvére, Mihály, önként elismerte, hogy a szóbanforgó $\frac{1}{3}$ rész jogos tulajdona a Helmeczinek, s azt nekik át is engedte.⁶

Valkája birtok északon a Homonnaiak birtoka közelében, egy *Nagybükkös*nek nevezett erdőnél kezdődött és a *Kantapataka* nevű örvénylő vízfolyás (gurges) és Szlatina patak között nagyobb távolságban, a Szlatina helységből Csertészbe vivő útig délfelé húzódott; innen határa délkeletre kanyarodott s egy *Kátyu*-(Kathyo)-nak nevezett sertésfürösztő pocsolya mellett elhaladva, a Viela (régen Villye)-patak irányában a Helmec és Dub-

róka közti úttól délre fekvő *Ligeterdőt* is elhagyta; majd ismét az erdő és az úgynevezett *Mocsárerdő* között széles távon *Harkály* (Harkal) nevű mezőhöz ért, s miután a Viela-patak felé még egy vizenyős *Egreserdőt* is maga mögött hagyott, ennek közelében bevégződött. A birtoknak Szlatina-patak, vagyis a helmeci birtokterület felé eső egyharmada lett a Helmeczike, míg a többi, Viela-patak felőli kétharmadrésze a Császlócziaké maradt.⁸

A Helmecziek meg voltak elégedve. Császlóczi Mihály nővérei azonban, Feliciána, a Baksa-nembeli Eszényi Tamás özvegye, és Erzsébet, Kölcsei Jakab fia Dénes felesége, valamint saját fia Péter ily jelentékeny birtokrésznek az elszakításába nem tudtak belenyugodni. Mit tehettek mást, protestáltak.⁸ Kisvalkája s fenti tartozékai azonban a Helmeczi-család birtokában maradtak.

Ennél az ügynél a Denklázon ugyan még részbirtokos, de már egészen ninaji birtokához nőtt s így abban érdektelen ág, a Ninaji-család kivételével, a nemzetség valamennyi akkor élő férfitagját együtt találjuk. Ez a szorosabb összetartás és — leszámítva az ily népes nemzetségben elkerülhetetlen kisebb, terméshordásból, határelszántásból, rétfoglalásból, jobbágyverésből keletkezett csetepatékat⁹ — békés együttélés kivált azóta állott helyre, amióta a Nagyerdő körüli viták egyidőre elcsendesedtek, miután azokat 1417-ben, legalább formailag, egyelőre elintézték. És ezt az általános megbékélést azzal pecsételték meg, hogy régi birtokjogaik megszilárdítása végett összes, úgy Helmec, mint Ninaj körzetébe tartozó birtokaikra az egész nemzetségre kiterjedő nova donatiót szereztek a királytól.¹⁰

A régi birtokjogot mintegy felfrissítő, újradományozó királyi oklevél felsorolása szerint a nemzetségnek ekkor következő férfikorú tagjai élnek: Helmeci (I.) Lőrinc fiai: *Simon* és *Miklós* (I.) Péterfia András fiai: *László* és *Gál* (Vékeiek); ugyanazon Péterfia Gábornak a fia: *Adorján*

¹ Lelesz: act. anni 1414. nr. 100.

² U. o. act. anni 1413. nr. 37; 1417. nr. 111.

³ U. o. act. a. 1423 nr. 31.

⁴ Kende-lt. 1424.

⁵ Perényi-lt. 1414.

⁶ Kende-lt. 1421.

⁷ Kende-lt. 1421. — Lelesz: Met. Ung. nr. 46.

⁸ Kende-lt. 1421. évi másik oklevél.

⁹ U. o. 1413., 1417., 1419. — Lelesz: act. anni 1413. nr. 57.

¹⁰ A Nagyerdő felosztása 1417. máj. 23-án, a nova donatio szept. 8-án kelt. (Kende-lt. 1417. — Lelesz: Stat. Ung. 1417. H. nr. 35.)

(Vékei); Benedek fiai: *Albert, Szaniszló*, (III.) *Péter* és (IV.) *János*; Albős fia *Konrád* (Korlát); Jakab fiai: (IX.) *Miklós* és (IV.) *András*; Ninaji Mihály fia (VII.) *Miklós* és ennek fia (IV.) *Mihály* Ninaji (II.) János fia (II.) *Lőrinc* és Ninaji Kozma fiai: *Balázs*¹ és *Kelemen*, akik mind, mint az újadomány részesei, az őseiktől öröklött birtokaikba be is vezették magukat.

Tizenhét férfi, egyben túlnyomórészt családfő is! Az 1298-ban osztozó tíz családtag felének az ivadécai. Elég tekintélyes szám ahhoz, hogy a nemzeti birtok kisebb porciókra felaprózódjék. Ehhez, ha a családi egységek vagyoni állapotát helytállóan akarjuk elbírálni, még azt is hozzá kell vennünk, hogy a nemzeti tagjai a lefolyt évszázad alatt ősi birtokaikat egyáltalán nem gyarapították újabb szerzeményekkel. Viszont az is igaz, hogy talpalatnyit sem idegenítettek el belőlük. Minden erre irányuló kísérlet idejében meghiusítottak és birtokhatáraikat egyes kapzsi szomszédjaik ellen is erélyesen megvédték. Emellett jó gazdáknak bizonyultak. Erdők irtásával, gazdasági utak vágásával, telepítésekkel igyekeztek a vadonokat kultúrterületekké változtatni s birtokaik értékét emelni. Az ősi földbirtok azonban az említett okoknál fogva a XIV. század végéig felszaporodott nemzedéket már nem tudta kellően ellátni. Bizonyára ebből fogantak azok az ismert törekvések is, melyek ez időtájt egymás megrövidítésére irányultak. És kétségtelenül vagyoni zsugorodása készítette Helmecezi Péter két fiát, Gábort és Andrást, hogy a társadalmi kapcsolatok felhasználásával a szomszédos Bodroghközön keressenek maguknak vagyoni feleléseket. A két árva Vékei-leány kezének megkérése már ezek fiúsításának a gondolatával történt, ami a Vékei-család birtokainak a megszerzésével biztatott; aminthogy ez be is következett.

A XIV. sz. második felében a nemzeti kötelekbe tartozók elhelyezkedése az ősi birtokterületek egyes részein a következő: Az egyik főágból Helmecezi (II.) Miklós fia Benedek, továbbá (I.) Péter fenti fiai (II.) András és Gábor, úgyszintén utóbbiak unokafivérei, (III.) Simon és (VI.) Miklós, birtokosok Helmecezen, illetőleg ennek északi felében (Hubkahelmecezen), Denkhlázon (a XV. sz. elejétől az általuk alapított Komorócon is) és a

másik főág szlatinai területén is vannak részeik; Ninaji Kozma, László és Lőrinc Ninajon, utóbbi Lőrinc és Ninaji «Keresztfü» Miklós Denkhlázon. A másik főágból, vagyis a Jákó-ivadékok közül (III.) Miklós fia Jakab Helmece másik, déli felében és (Alsó- vagy Nagy-) Szlatinán, Konrád (Korlát) és Jakabfia (IX.) Miklós ugyanott s azonkívül Katergényben, végül (I.) László és Jakab fia (IV.) András csak Szlatinán.²

XIV. sz.-i közéleti szereplésükről mindössze annyit tudunk, hogy a nemzeti egyik-másik tagja mint szolgabíró résztvesz a megyei hivatalos életben; többen, a kor szokása szerint, más birtokos nemesekhez hasonlóan királyi emberként szerepelnek. E részben több nem maradt fenn róluk.

Mintthogy ehelyütt nem kívánunk tovább a nemzeti egyetemes, azaz a Korláthelmecezi Korláth-családon kívül valamennyi többi ágazatára is kiterjedő történetével foglalkozni, ezért az itt nem tárgyalt ágaknak a középkor hátralevő szakára eső és újkori történetéből a különböző levéltárakból gyűjtött forrásanyag alapján csak néhány kiemelkedőbb mozzanatot s a továbbiak megvilágításához szükségesnek ítélt általános ismertetést adunk.

A nemzeti *Ninay*-, későbbi nevén *Minay*-családja, mint névadó birtokának osztály alapján egyedüli ura, miután a helmecei birtoktesten, Denkhlázon fekvő részeitől is megvált, a többi ágaktól idők folyamán mindinkább eltávolodik és a későbbi századokban, bár a közös nemzetségből való származás tudata teljesen nem homályosul el nála, már egészen önálló életet él. A család ma is él.

A Vékei-ágot megalapító két Helmecezi testvér, Gábor és András, a fiúsított Vékei-nővérekkel kötött házasságuk és ezzel a bodroghközi Vékei-örökség megszerzése után ungmegyei otthonukat a zemplénmegyei Vékével cserélték fel s utódaik a fiúsítás révén a XII. sz.-ban élt Póka nemzetségből kiágazott Vékey-családnak lettek mindmáig fenntartói. Ennek következtében annyira az ősi Vékei-birtokokhoz tapadtak, hogy helmecei birtokrészeiknek a XVI. sz. folyamán végbement eladogatása után századok multával a Helmeceziek nemzetségből való apai származásuknak még az

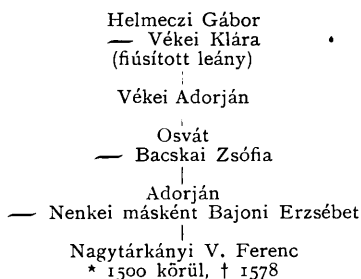
¹ Az eredetiben: János. Ez nyilván tollhiba.

² Orsz. Levél.: Dl. 32382. Összeírások a XIV. sz. végéről.

emlékét sem őrizték meg. András utódai, unokájának, Tamásnak a Lasztóczi-családba történt beházasodása után a *Laszlóczi Vékey*-ágot képviselték. Ez a XVII. sz. első felében fiakban kihalt. Gábortól, akinek utódai Vékén maradtak, a Vékei *Vékeyek* származtak. A ma élő Vékey-család ebből az ágból ered. Ugyanezen ág másik, már alapítójának, a XVI. század derekán nagy szerepet vitt Vékey Ferencnek a halálával (1578) megszakadt, csak leányutódokban folytatódó hajtása többnyire *Nagytárkányi Vékeynek* nevezte magát.¹

Vékei és Nagytárkányi Vékey Ferenc volt a nemzetségben a legnagyobb birtokszerző. Nemcsak vagyonilag, hanem rangban, tekintélyben, közéleti szereplésben is ő emelkedett annak valamennyi tagja közül legmagasabbra. Ügyes, eszes, művelt ember volt. Róla a Vékey-családnak közeljövőben sajtó alá kerülő történetében kimerítő rajzot fogunk adni. Az előkelő és nagyvagyonú Nagytárkányi Tárkányi-családból házasodván, felesége, Tárkányi Fruzsina révén e család számos és nagykiterjedésű birtokához jutott.² De első felesége halála után kötött újabb kétszeri házasságával, a belharcok közepette ügyes, idejében alkalmazott hintapolitikájával és egyéni képességeivel is vagyonának oly nagymérvű növelését érte el, hogy a zemplénmegyei legvagyonosabb urak közé emelkedett. Négy vármegyében: Zemplén, Ung, Bereg és Szabolcs megyékben voltak sokféle birtokai.³ Ifjabb éveiben Szapolyai-párti, s mint Homonnai Drugeth György, majd Perényi

Gábor főembere és párthíve résztvesz nevezettek által a Ferdinánd-párti Dobók ellen intézett nagyszabású támadásban, ezek ungmegyei birtokainak feldúlásában és pálóci várkastélyuk megostromlásában, s Perényi Gábor felkelése idején (1656) annak elfoglalásában.⁴ Midőn fordul a kocka s Ferdinánd király hadai győzelmesen nyomulnak a Bodroghközre, Vékey Ferenc idejekorán Ferdinánd hűségére tér, sőt utóbbinak a Szapolyai-pártiak ellen kiküldött vezérért, Telekessy Imrét és katonáit befogadja az általa korábban kiépített és várszerűen erősített, most pedig a Tiszától védett fontos stratégiai ponttá lett tárkányi várkastélyába.⁵ Ezzel visszamenti nemcsak előbbi pártállása miatt elkobzott jószágait, hanem jutalmul bőkezű birtokadományokban is részesül.⁶ Ferdinánd király a tárkányi várban kapitányává teszi; ⁷ majd alországbíró és a felvidéki részek hadbírája lesz.⁸ Közben Zemplén vm. követe is a pozsonyi országgyűlésen.⁹ E mellett messze vidékeken is keresett, kiváló prókátor.¹⁰ Az ügyvédség pedig régente zsíros kenyér volt. Résztvett a Ferdinánd pártján folytatott hadakozásokban és az országba betört tatárok (1566) kiverésére küldött csapatok szervezésében.¹¹ Nagy vagyonát, a sok birtokot, arany-, ezüst értékekkel és pénzzel telt kincsesládáit, miután fiai még az ő életében elhaltak, végrendelete értelmében legnagyobb részét leányai, illetőleg ezektől származott — fiúgyermek hűján — szintén csak leányunokái örökölték. Ennek következtében birtokai, köztük elődeitől reászállt ősi helmeci birtokrészei is, a végrendeletben foglaltakra királyi consensust nyert leányági örökösökre, túlnyomóan



(Lelesz : act. anni 1466. nr. 36. ; 1468. nr. 25. ; Regestrum V. fol. 70. (1476. év) ; act. anni 1504. nr. 4. és XVI. századi eleuchsok.)

² Lelesz : act. anni 1541. nr. 35 ; 1543. nr. 47 ; 1546. fasc. 1. nr. 62., fasc. 2. nr. 33 ; 1547. f. 4. nr. 57. — Orsz. Lt. : Lib. Reg. I. 375.

³ L. végrendeletét Orsz. Lt. : N. R. A. fasc. 1748. nr. 1.

⁴ U. o. fasc. 805. nr. 3., 4. ; f. 1794. nr. 1. ; f. 808. nr. 12. — Szirmay A. : Not. Hist. Com. Zempl. 69. l.

⁵ Adalékok Zemplén vm. tört.-hez, V. évf. 311. l. — Szirmay i. m. 77. l. — Orsz. Lt. : N. R. A. fasc. 1748. nr. 1.

⁶ Orsz. Lt. : Lib. Reg. III. (1558) 514., 533., 537., 578. l.

⁷ Nemz. Múz. lt. : Törzsanyag, 1562. év.

⁸ Lelesz : Lib. sign. 2. nr. 73. — Szirmay : Not. Top. Com. Zempl. 288. l. — Nemz. Múz.-lt. Gr. Teleki-család nagyabláthi-lt. 1566. év. — Tört. Tár, 1898. évf. 193. l.

⁹ Kende-lt. 1574.

¹⁰ Nemz. Múz. lt. : Törzsanyag, 1559. év. — Ad. Zempl. vm. tört. 21. évf. 347., 22. évf. 12. l. — Mon. Hung. Hist. I. oszt. 30. k. 310. l. — Leleszi konv. XVI. századi elenchusai.

¹¹ Gr. Zichy-cs. zsélyi lev. : K 951. fasc. 215. nr. 431.

a Beöki Paczóth- s utána a Sennyey-családra szálltak.¹

Ugyanezen főágnak az 1298-ban osztozó Salamontól és testvérének, Simonnak Lőrinc fiától származó ivadéka a helmei terület északi felében fekvő birtokaikról sohasem távolodtak el, s ezért *Hupkahelmei Helmezy*eknek nevezték őket. Annak ellenére, hogy idők folyamán meglehetősen felszaporodtak, a XVII. sz. közepétől férjfiakban kifogytak. Sietette ezt, hogy közülök többen 1526-ban, a mohácsi csatában elesetek.² Birtokaikba részben leányági utódaik, részben idegen zálogbirtokosok ültek.³

A másik főágon, a Jákó-ágon, az Albős fia Konrádtól vagy Korláttól származó s ennek nevét családnévül felvett Korláthelmei Korláth-család, miután a XV. sz. folyamán Jákónak András fiától lejövo vonalán is megszakadás állott be, a helmei birtokterület osztályban e főágra esett részének, tehát déli és keleti felének s természetesen a szintén e főágot illető Katergénynek is kizárólagos birtokosa lett. Magának Helmeinek az alsófelét, minthogy az ő tulajdona volt, ezentúl róla Korláthelmeinek nevezték. A XVII. század közepétől, a Hupkahelmei Helmezy-ág kihalása után, az egész helmei birtokterület határain belül a nemzetségből már csak a Korláth-családnak marad öröklött, ősi birtoka. A helmei birtokok sorsa tehát, miként jelentékeny részben korábban is, ezentúl még inkább, végső alakulásában pedig teljesen a Korláth-családhoz fűződik; minélfogva azt csak e család történetével kapcsolatban kísérhetjük figyelemmel. Történetének bemutatása annál is inkább kínálkozik, mert a család ma is él és némely tagjainak még manapság is vannak Korláthelmei birtokai; akiknek pedig már nincs, azok is csak a közelmúltban váltak meg tőlük.⁴

A Korláthelmei Korláth-család.

A család történetéhez a XV. sz.-ban és a XVI. század közepéig a gyér számban fennmaradt és

¹ Orsz. Lt. : N. R. A. fasc. 1748. nr. 1. — Ad. Zempl. vm. tört. V. évf. 311—13., 339—40. l. ; VI. évf. 19—20. l. — Lelesz : Proth. 30. fol. 142 ; Lib. sign. nr. 55. fol. 31 ; Introd. et stat. 1629. év, 102. sz.

² Orsz. Lt. : Mokcsay-cs. lt. 1605. évnél.

³ Erről többet alább.

⁴ Dr. Korláth Endre közlése.

tartalmilag is meglehetősen fukar források keveset nyújtanak. Inkább csak a leszármazások megállapítására alkalmasak.

Abból ítélve, hogy a család névadó őseinek, Helmei Korlátnak idősebbik fiától, *Istvántól* származó utódokról sehol sincs emlékezés, bizonyosra vehető, hogy a család tőle egyáltalán nem, vagy legalábbis nem messzire jutott tovább. A Korláth-nemzedék tehát egyesegyedül István testvéröccsétől, *Györgytől* származott. Utóbbi 1450-ben még szerepel az ungmegyei birtokosok között.⁵ 1471-ben már nem él. Felesége nagy valószínűséggel Orosi Orosz Veronika volt. Két fia maradt : *Márton* és *Bálint*, meg két leánya : *Jusztina*, előbb Komoróczy Jakabné, utóbb Bothfalvi Bothné, a másik, ismeretlen nevű, Raádyné.⁶ Mártonnak a másik főághoz tartozó osztályos atyafiaival a Nagyerdő miatt történt összekülönbözéséről már szóltunk. Testvéreivel és legközelebbi véreivel együtt a szomszédos Homonnai Drugethekkel is kellett pereskednie, mert ezek őket — nyilván a határok bizonytalanságából kifolyólag — kisvalkájai és hubkahelmei erdeikből véghezvitt erőszakos foglalásaikkal megrövidítették.⁷ Egyébként Márton nemcsak megóvta, hanem gyarapította is a Korláth-javakat. Másik ágbeli rokonaitól, miután köztük a béke helyreállt, 1481-ben örökáron megvette a Helmeiről Szerednyébe vivő út jobb oldalán fekvő telkes pusztájukat (praedium sessionale).⁸

Ugyanezokor fiait is említik. Névszerint azonban csak 1501-től kezdjük sorjában megismerni őket. Az 1481 után születettekkel együtt heten voltak : *János*, *Aladár*, *Péter*, *Máté*, *László*, *Benedek* és *Mihály* ; a nyolcadik gyermek leány volt : *Ilona*, Sztrogi Erdélyi Benedek neje. Utóbbiakkal a fiútestvéreknek sok bajuk volt a leánynegyed miatt. Egyik napon megegyeztek, a másikon már felbomlott megállapodásuk. Tiltakozások, megintések követték egymást, kivált midőn sógo-

⁵ Sztáray-oklt. II. 324. l.

⁶ 1471-ben Raádi János nyugtatja őket nagyanyja, Orosi Orosz Veronika hitbérért és hozományát illetőleg a hubkahelmei, szlatinai és katergényi birtokokból történt kielégítéséről. Raádi János tehát hihetőleg Korláth György leányának fia volt. (Lelesz : Proth. V. (1471) fol. 94. — Kende-lt. 1482. — Lelesz : act. a. 1505. nr. 45. et. A.

⁷ Kende-lt. 1480-as évek.

⁸ U. o. 1481.

ruk, felesége leánynegyedének biztosítása végett, helmeci, szlatinai és ketergényi birtokrészeket foglalt le.¹

Korláth Márton fölsorolt fiaival egyidejűleg másik két, különálló Korláth-testvér is szerepel: (együtt 1508-ban először): *Tamás és Bernát*.² Ezek Márton fiai semmi esetre sem lehettek, mert utóbbiak külön említetnek «fratres carnales»-ként.³ Minthogy pedig a Korláth-családot a Tamás és Bernát leszármazása szempontjából számbajöhető időben Mártonon kívül csupán ennek testvére, Bálint képviseli, nevezettek csakis a Bálint fiai lehettek.⁴ E szerint a Korláth-család két ágon folytatódván, történetét először a Márton, utána a Bálint vonalán kísérjük végig.

I. Márton ága.

Márton fainak életéből csak szórványos s jobbára jelentéktelen töredékek maradtak fenn. Még *Aladár*ról tudunk legtöbbet. Vagyonosabb ember lehetett, mert a másik főág birtokaiból Hubkahelmecen, Denklázon, mely ekkor már pusztá, Komorócon és Ninajon számos birtokrészt vesz zálogba, sőt az egyik Ninay-családtag ninaji és denklázi birtokrészeit Erdélyben szerzett pénzén ő váltotta vissza.⁵ Mi járatban volt Erdélyben és meddig tartózkodott ott, nem tudjuk; de bizonyos, hogy 1519-től, amikor királyi emberként szerepel,⁶ már otthon van. 1523-ban unokafivérei, Tamás és Bernát társaságában pert indít a másik főágbeli Helmeziek ellen az ősidők óta még mindig közös és ezért — mint tudjuk — már a multban is sok viszálynak a forrásává lett Nagyerdő miatt. Ennek jövedelmeit ugyanis a két ág eddig egyenlő arányban élvezte. Az említett Helmeziek azonban ráeresztették komoróci

jobbágyaikat s csaknem egyharmadát kiirtották; az így keletkezett réteket, kaszálókat pedig a saját külön tulajdonukká tették.⁷ Korláth Aladár-ról ezután 1525-ben még csak annyit hallunk, hogy Sztrithei (Szürtei) László özvegyének szürtei provizorát megverte, amikor ez az özvegy férje által a leleszi konventnek hagyományozott jobbágyok kiadása végett Ketergényben járt.⁸ A következő évben Aladár, nemzetségének több hős tagjával, Helmecki Ferencsel, Miklóssal, Jakabbal és Istvánnal együtt, Mohácsnál elesett.⁹ Nemzetségéből ott volt, mint 20 év körüli ifjú és Pálóczi Antal zempléni főispán apródja, Vékey János, a ma élő Vékeyek egyenesági őse is, aki a csatamezőre indulásuk előtt néhány nappal ura megbízásából ennek családi levéltárát lóhalálában, éjjel-nappal vigyázva rá, Ajnácskő várába vitte s ott biztonságba helyezte.¹⁰ Ura odaveszett; ő azonban szerencsésen megmenekült.¹¹

Korláth Aladárnak egy fia maradt: *István*. 1525-ben említik először s egy személy lesz azzal az Istvánnal, akivel 1567-ben, majd még 1592-ben is találkozunk. Volt egy *György* nevű fia, akiről 1605-ben hallunk először és utoljára.¹² További leszármazók itt nem voltak.

Mártonnak *Benedek* fiáról első szereplése után nincs több nyom. *Mihályt* 1547-ben találjuk utoljára.¹³ *Péter* papi pályára lépett. 1510-ben a helmeci birtokterület különböző helyein fekvő rész-birtokait *Máté* fivérének 100 frt-ban elzálogosítja.¹⁴ Ezután a két utóbbi testvér sem szerepel forrásainkban. Az a *Máté*, aki később György testvérevel és többször magánosan is előjön, valószínűleg már fia volt az előbbi *Máténak*.¹⁵ *János* vala-

⁷ Kende-lt. 1523.

⁸ Lelesz: act. a. 1525. nr. 22.

⁹ Orsz. Lt.: Mokcsay-cs. lt. 1605. évnél.

¹⁰ E levéltár az Orsz. Levéltár nemz. múzeumi le-tétjei között a gr. Barkóczy-lt. középkori anyagába olvasztva ma is megvan.

¹¹ L. tanúvallomását: Gr. Barkóczy-lt. 1570. és 1582. évi fasc. Orsz. Lt.: N. R. A. Proc. fiscalium, nr. 308.

¹² Lelesz: Proth. V. (1525) fol. 264; XIV. (1567) fol. 27. — Ung vm. lt.: Proth. 4. fol. 109., 111., 137., 139., 245; fasc. 14. act. nr. 3., 4., 5. — Kende-lt. 1591.

¹³ Ung vm. lt.: Proth. 1. fol. 171.

¹⁴ Lelesz: Proth. I. fol. 99. — 1506-ban már pap. (U. o. act. a. 1506. nr. 32.)

¹⁵ Ung vm. lt.: Proth. 1. f. 151. (1543), f. 5. és 11. (1545.), f. 121., 129. (1549., 1550.), proth. 2. f. 34 (1559).

¹ Lelesz: Proth. I. (1504) fol. 151., IV. fol. 7.; V. (1509) f. 168. — U. o. act. anni 1509. nr. 5., 31., 35., 45; act. a. 1510. nr. 36.

² U. o. act. a. 1508. nr. 10. — Ung vm. lt. (1547) fasc. 1. act. nr. 6. és 7.

³ Lelesz: Proth. V. (1509) fol. 168.

⁴ Bizonyítja ezt a Korláth-család két ágra oszlása és leszármazóinak a továbbiakból megállapítható birtoklása is, mely szerint egyik ág a Korláth-birtokok egyik, a másik pedig másik felét bírta.

⁵ Lelesz: Proth. V. (1519) fol. 11., 17., 265. — Kende-lt. 1521.

⁶ Nemz. Múz. lt.: Gr. Barkóczy-lt. 1519.

mennyi testvére közül legegőbb, már 1501-ben jelenik meg, mégpedig a másik ágbeli Helmeceikkel viszálykodva, akik korláthelmeci udvarházára éjjel rátörtek, úgyhogy csak nagynehezen tudta megvédeni ellenük életét.¹ 1549-ben, amikor is ő már nem él, csak egy Anna nevű leányát említik, mint Palágyi Benedek özvegyét.²

László élt a Márton-fiúk közül legtovább. Kétszer is nősült. Első felesége Veskóczi, máskor Bernáthfalvi Bernáth Lucia, a Veskócot (Ung m.) szerző Bernáth Jakab leánya,³ a második Szkárosi (Iszkárosi) Móric Dorottya volt. Utóbbi, miután férjét 1566-ban még életben látjuk, ezután csakhamar megözvegyül. 1573-ban második férje Helmecey István. Első férjétől való fia, Korláth János ez évben hitbére fejében Korláthelmecen egy telket enged át neki örökösen.⁴ László jó viszonyt tartott fenn a szomszédságban nagybirtokos Homonnai Drugeth-családdal. Drugeth Imre gróf 1540-ben kelt végrendeletében gyermekei egyik gyámjául tette meg.⁵ Annál ellenségesebb lábon állt a Sztrithyekkel. 1546-ban Bernáthfalvi Bernáth Bereckkel társulván, aki felesége révén rokona volt, sztritei, meg ráti jobbágyaiknak összes marháit elhajtotta, a család egyik tagját (Sztrithy Györgyöt) megsebesítette és négy jobbágyukat megölte.⁶ Vérrokonaival, Helmecey Sebestyénnel és Miklóssal is összezördült, mert jobbágyaikat dúlóknak, rablóknak nevezte.⁷

A következő nemzedék, vagyis Márton unokáinak életideje a mohácsi vést követő évtizedekre esik. Ez az időszak a genealogusoknak a leszármazási kapcsolatok összehozása tekintetében legtöbbször sok gondot okoz; nemcsak akkor, ha a török által megszállt területekről menekült családokról van szó, hanem a pártviszályokban, a belső rend felbomlása és ennek következtében az

¹ Kende-lt.: 1501. — Lelesz: act. a. 1501. nr. 4., 19., 31.

² Lelesz: act. a. 1549. fasc. 7. nr. 19.

³ Ung vm. lt.: Proth. I. f. 11. (1545), f. 121. (1549), f. 142. (1550.). — Csoma J.: Abauj-Torna vm. nemes családjai, 103. l.

⁴ Orsz. Lt.: Dic. conscr. Ung (Tom. 47. és 48) 1566. és 1571. évnél. — Lelesz: Lib. sign. 3. (1571) fol. 28., 4. (1573.) f. 32. és 41.

⁵ Ad. Zemplén vm. tört. 1901. (V.) évf. 16. l.

⁶ Lelesz: act. a. 1546. fasc. 2. nr. 18.

⁷ Ung vm. lt.: Proth. I. (1546) fol. 25.

okiratos tevékenységnek a csökkenése, sőt a meglévő családi iratoknak is gyakori pusztulása miatt, az ország más, főleg északkeleti vidékein élő családoknál is. És sokszor megelégedettek lehetnek még azzal is, ha az ekkor élt családtagoknak az azonos birtoklás, a család- és előnév egyezése, vagy másnemű bizonyítékok alapján szoros filiatio nélkül is legalább vérségi hozzátartozását tudják kimutatni a megfelelő családhoz.

Ungmegye ebben az időben szintén a mozgalmas zónába esett. Ezért nekünk sem áll módunkban a Korláth-család ezen ágán ekkor élő valamennyi családtagról pontosan megállapítani, melyik kinek volt a fia, illetőleg, hogy Márton sok fia közül — a megállapítható László kivételével — melyik kinek volt az apja. Minthogy Márton fivérének, Bálintnak valamennyi, Tamás és Bernát fiaitól való unokáját és ezek további leszármazóit is szakadatlan láncolatban ismerjük, önként következik, hogy többi osztályos atyafiaik, még ha nem is tudjuk közvetlen apai kapcsolataikat kideríteni, a Márton ágához tartoztak.

Márton fiai közül Benedeknek és Mihálynak aligha maradtak hosszabb kort elért utódai. A jelek szerint Jánosnak sem voltak fontebb említett Anna leányán kívül más gyermekei. Így — mint ezt már szintén érintettük — igen valószínű, hogy az a két testvér, Korláth *Máté* és *György*, akik a család többi tagjaival együtt őket közösen érdeklő, főleg birtokügyekben több ízben is feltűnnek,⁸ a névazonosságból is ítélve, Mártonfia Máténak voltak a fiai. Györgyöt 1543—1545 között egy Csókás Lénárd nevű nemes megölte. Horváth Jánost is vádolták, hogy része volt benne; de úgy látszik, hogy csak jobbágyainak volt valami szerepe a dologban. Ezért el is ítélték Korláth György homagiumában.⁹ Gyermekei nem voltak s így csak egy Ilona nevű özvegyet hagyott maga után.¹⁰ Máté, akinek felesége Magdolna nevű asszony volt, miután 1559-ben még utoljára megjelenik,¹¹ szintén maradékok nélkül hal el.

Ugyanezen időben tűnik fel Korláth *Lénárd* is. Az, hogy György megöletése miatt ő is eljár Csó-

⁸ Ung vm. lt.: Proth. I. (1543) fol. 151, 200; (1545) fol. 21; (1547) fasc. I. nr. 6. és 7. — Lelesz: fasc. 3. act. anni 1553. nr. 1; proth. XII. 213. stb.

⁹ Ung vm. lt.: Proth. I. (1545) fol. 11., 105., 161.

¹⁰ Lelesz: act. a. 1546. fasc. I. nr. 11.

¹¹ Ung vm. lt.: Proth. I. fol. 5; pr. 2. f. 34.

kás Lénárd ellen,¹ csak sejteni engedi, hogy szintén testvére volt Györgynek, határozottan azonban nem állíthatjuk. Kúriája Korláthelmeceen állott.² Egy időben a Ruzskai Dobókkal gyűlt meg a baja; de miután az unokafivérének, Tamásnak özvegye által nekik jogtalanul eladott szlatinai részt tőlük minden ellenszolgáltatás nélkül visszakapta, nemcsak feloldotta őket a rajta és jobbágyain elkövetett mindennemű hatalmaskodás és vérengzés következményei alól,³ hanem még hívvüké is szegődött: szerednyei várnagyuk lett. Mint ilyen, uraival és a szerednyei prefektussal, meg várnagy társával, Pinkóczy Mátéval, egyik vezetője annak a fegyveres csapatnak, mellyel 1556-ban Eöri Possay Gáspár öri és Keresztúry Pál botfalvi udvarházára törtek, hogy boszút álljanak rajtuk, amiért a Szapolyai-párti Homonnai Drugethek oldalán résztvettek a Dobók pálóci várkastélyának elfoglalásában és kifosztásában. A kastély megostromlása és a Dobók többi birtokaival együtt feldúlása körülbelül húsz évvel azelőtt történt s abban, akkor még a Drugethokkal tartva, Korláth Lénárd is résztvett.⁴ Most viszonzásul a Dobók fosztották ki és dúlták fel Possay és Keresztúry kúriáit, őket magukat pedig hátrakötött kezekkel, megláncolva a szerednyei várba hurcolták és ott 99 napig fogságban tartották. Az e miatt 1560-ban megindult pert úgy Lénárdnak, mint a támadásban szintén résztvett Korláth Ferencnek (aki Lénárd másik unokafivérének, Bernátnak volt a fia) még a fiai, sőt unokái is örökölték. Még 1611-ben is folyik a per; de aztán elaludt befejezetlenül.⁵

Lénárd drágán fizetett a Dobók barátságáért. Drugeth Gáspár megölette. Az eset nem sokkal a fenti támadás után történhetett. Lénárd özvegye, Pethry Kata, 1566-ban már Korláthelmecezi Bessenyei Gergelynek a neje, amikor is első férje után járó hitbérét készpénzben és terményben fölveszi. A férje meggyilkolása miatt megindult per

sokáig húzódott, s bár ő és fia, Korláth *Kristóf*⁶ 1579-ben kiegyeztek Drugeth Gáspárral, mégis részükről csak akkor ért véget, amikor a következő évben a pert, valószínűleg az egység meg nem tartása miatt, 175 frt-ért eladták Drugeth Miklósnak.⁷

Lénárdnak Pethry Katától fenti fián kívül három leánya volt: *Margit*, Gersenyi Jánosné, *Borbála*, először Belsey Benedek, ennek halála után Jánossy István felesége, és *Zsuzsánna*, Bothfalvi Both Jánosné. Anyjuk 1584-ben, miután Bessenyei Gergely is elhúnyt, másodszor is özvegy.⁸

Kristóf 1592-től 1604-ig Ung vm. egyik szolgabírája.⁹ Bizonyosan anyai jusson, Örön is volt egy-két jobbágytelke. Ezeket azonban eladta Ungvári Borbély Ádámnak.¹⁰ Felesége Daczó Borbála volt, akitől 1591 körül *István*, továbbá *Anna* gyermekei születtek.¹¹ Leányát Virginás Boldizsár vette el. 1631-ben ezek nem élnek.¹²

Fia, István háromszor nősült. Gyermekei: első feleségétől, Possay Katától *Judit*,¹³ a másodiktól, Nagyilosvai Ilosvay Ilonától, akit 1614 után vett el, *Borbála*, Mokcsay Ferenc neje (1661-ben már özvegye) és *Erzsébet*, előbb Daróczy Márton, utóbb Bornemissza Mátyás felesége,¹⁴ végül harmadik nejétől, Rogoznai Bornemissza Katától 1630 körül született egyetlen fia, *Zsigmond*. István 1637-ben halt meg.¹⁵

⁶ Lelesz: (1569). Lib. sign. 2. fol. 179; 3. (1571). fol. 33; 5. (1577) fol. 159.

⁷ Ung vm. lt.: Proth. 3. (1574—5) fol. 46., 63., 67., 74., 75., 77., 84., 197. — Lelesz: Lib. sign. 6. (1579) fol. 79., 7. (1580) fol. 43. — Kende-lt. 1566.

⁸ Orsz. Lt.: N. R. A. fasc. 806. nr. 31. — Lelesz: Lib. sign. 4. fol. 56., 9. (1584) fol. 40., 11. (1590) fol. 34. és 40. — Ung vm. lt.: Pr. 3. fol. 45., 46; (1580) fasc. 7. nr. 5.

⁹ Ung vm. jegyzőkönyvei.

¹⁰ Lelesz: Pr. 43. fol. 35; Lib. s. 14. (1596) fol. 31.

¹¹ U. o. és Ung vm. lt.: Pr. 4. (1592) fol. 272. — István 1630-ban kb. 45 éves. (Orsz. Lt.: Mokcsay-lt.)

¹² Ung vm. lt.: fasc. 34. act. nr. 21. — Lelesz: Lib. sign. 23. (1637) fol. 113.

¹³ Ung vm. lt.: 1614. fasc. 21. nr. 9. — Lelesz: Lib. sign. 20. (1629) fol. 75.

¹⁴ Ung vm. lt.: Pr. 5. (1639) fol. 376. — Lelesz: Lib. sign. 20. (1629) f. 69., 242.; 21. (1632) f. 31; 21. (1634) f. 160; 22. (1636) f. 125; 25. (1641) f. 56. — Mokcsay-család lt. 1661.

¹⁵ Ung vm. lt.: fasc. 33. nr. 9; proth. 5. (1639) fol. 376. — Lelesz: Lib. sign. 23. (1637) f. 113., (1638) f. 164. — Kende-lt. 1637.

¹ Ung vm. lt. Pr. 1. (1544) fol. 156.

² Lelesz: act. a. 1548. fasc. 1. nr. 38; 1549. fasc. 2. nr. 35.

³ Orsz. Lt.: N. R. A. f. 806. nr. 31. — Lelesz: Proth. VII. 142.

⁴ Orsz. Lt.: N. R. A. fasc. 805. nr. 3., 4; fasc. 794. nr. 1.

⁵ U. o. fasc. 812. nr. 5., 50; f. 811. nr. 9; f. 813. nr. 42; f. 794. nr. 23.

István idejében kezdődik a Szalai Barkóczy-család nagyobb térfoglalása Korláthelmecen, miután ez a helmeci birtok északi részében, Hupkahelmecen és Komorócon a másik főágtól, a Helmeczyektől való szerzeményei révén már korábban befészkelte magát. Korláth István is egy nemesi házhelyet ad el Barkóczy Zsigmondnak 200 frt-ért, melyen ez azután kúriát építtetett magának.¹

István fia *Zsigmond*, elvévén a jómódú Brajanovics Horváth Ádám és Komoróczy Anna leányát, Katalint, felesége pénzén újjáépítteti korláthelmeci kúriáját, mely állandó lakóhelye volt. A feleségével kapott készpénzhozományt úgy látszik gazdaságába is befektette, mert 1661-ben nemcsak említett kúriáját zálogosítja minden tartozékával feleségének 900 frt-ban, hanem korláthelmeci és nagyszlatinai szőlőket, jobbágytelkeket a rajtuk levő jobbágyokkal, réteket és szántóföldeket, a kúria értékének hozzászámításával összesen 2750 frt-ot és 100 császári tallért kitevő összegben, azzal, hogyha fiutódok nélkül halna meg, mindezeket elsősorban verrokonai válthassák magukhoz; egyebekben felesége szabadon rendelkezhetik velük. Intézkedését 1668-ban a leleszi konventben is megerősítette.² Zsigmond, miután vele 1672-ben mint 44 éves emberrel utoljára találkozunk,³ tényleg fiutódok nélkül húnyt el. Korláth Lénárd nemzedéke tehát már szépunokájával bevégeződött. A többi Korláthok Zsigmond nejtől, illetőleg örököseitől az elzálogosított Korláth-jószágokat — legalábbis legtöbbjüket — nem váltották ki, minek következtében azokban a Brajanovics Horváth-család tagjai maradtak benn, akik — mint alább látni fogjuk — más úton már korábban is betelepédtek a Korláth-birtokok egyes részeibe.

Zsigmond magasabb katonai tisztséget tölthetett be, különben nem parancsolhatta volna az ónodi katonáknak, hogy hajtsák el a biharmegyei Kovácsin Nadányi János jobbágyainak a nyájait. Ezért egyébként 1668-ban elítélték.⁴

Korláth Márton fia *László* leszármazóit ízről-ízre tudjuk vezetni végig, szintén a XVII. sz.

¹ Kende-lt. 1661.

² U. o. 1661. és 1668. — Orsz. Lt.: N. R. A. fasc. 1262. nr. 15.

³ Orsz. Lt.: N. R. A. fasc. 1744. nr. 63.

⁴ Ung vm. lt.: fasc. 66. act. nr. 2., 3., 4.; fasc. 67. nr. 3.

utóján bekövetkezett kihalásukig. László életéből annyit, amennyi fönmaradt, és családi viszonyait főntebb ismertettük és már azt is tudjuk, hogy *János* nevű fia volt.

Ez a *János* kezdi meg azokat az eladogatásokat és zálogosításokat, amelyek, miután fia, majd ennek özvegye és unokái is folytatják, ősi jószágaik tekintélyes részének kezeik közül való kisziklására vezetnek. Még szerencse, hogy egy részüket a másik Korláth-ág egyik tagja a XVIII. sz. második felében kiváltotta és hogy az eladásra kínált telkek egy részét a családhoz tartozók vették meg. János nemcsak egyes birtokrészeket, jobbágytelkeket zálogosított és adott el Korláthelmecen, Szlatinán és Ketergényen,⁵ hanem egész korláthelmeci kúriáját is lekötötte Mokcsay Balázsnak 200 frt-ért.⁶ A Homonnai Drugethek (István, Gáspár, György és Ferenc özvegye, Lónyay Fruzsina) is megkísérelték csorbítani hatalmaskodásaikkal birtokait. 1589-ben elfoglalták korláthelmeci, illetőleg szlatinai birtokainak határán fekvő Lubo- vagy Lubokahegye (Hluboka) és Derenő nevű erdős hegyeit. Perbe szállt velük, s ezt meg is nyervén, azoknak ismét békés birtokába jutott.⁷

Korláth János öreg korában, 1613-ban Ung vm. egyik szolgabírája.⁸ Ez az utolsó adat róla. 1585-ben három gyermekét említik: *Istvánt*, *Margitot*, és *Zsuzsánnát*.⁹ Legutóbbi valószínűleg azonos azzal, akinek Szécsényi István volt a férje.¹⁰ Egyébként János eme gyermekeiről továbbit nem tudunk. Később csak fentiek után született *Gábor* fia szerepel egymagában¹¹ s ez terjeszti tovább ezt az ágat.

Gábor már első találkozásunk alkalmával, 1612-ben, zálogosít Szalai Barkóczy Jánosnak korláthelmeci telket, szántófölddel, erdővel stb., melyek már korábban is Bornemissza Pálnál voltak

⁵ Lelesz: Proth. 19. (1573) fol. 176; 27. (1581) f. 63; 33. (1586) f. 42; 34. (1588) f. 139. — U. o. Lib. sign. 3. (1571) fol. 21; 6. (1578) f. 28. — Ung vm. lt.: Proth. 3. (1576) f. 131.

⁶ Lelesz: Lib. sign. 10. fol. 44.

⁷ Kende-lt. 1591. — Ung vm. lt.: Proth. 4. fol. 81. és 83.; fasc. 9. act. nr. 2. és 25.

⁸ Kende-lt. 1613.

⁹ Lelesz: Lib. sign. 9. fol. 207.

¹⁰ Kende-lt.: XVII. sz. évnélküliek között.

¹¹ U. o. 1630. évnél és regesztá az 1634. évnél.

zálogban.¹ Ezt követi azután szőlőnek, újabb jobbágytelkeknek a megterhelése. Ninay Gábor nemzetségbeli rokona ellen, aki a tőle zálogbavett kétégerényi földeket el akarta adni, kénytelen törvényes úton föllépni, később azért mégis újabbat vet neki zálogba.² Brajanovics Horváth Ádámtól és nejétől, Komoróczy Annától, Korláth Zsigmondnak, a Lénárd-ág utolsó férfisarjának az apósától és anyósától, különböző alkalmakkor összesen 620 magyar frt-ot és 35 aranyat vett kölcsön részint némely jószágainak kiváltására, részint egyéb szükségleteire. Tartóztatását másként nem tudván kiegyenlíteni, egyik nekik már korábban elzálogosított korláthelmeci egész jobbágytelkét örökösen átengedi. Ez üres telek volt, de Horváth Ádám, mint még zálogot, beépíttette.³ Tértfoglalását a Korláth-család birtokterületén jellemzi, hogy 1636-ban a Korláth-család tagjai már mint korláthelmeci «compossessor»-ral kötnek vele egyességet. 1641-ben kúriája is van itt.⁴

Földesúri pallosjog gyakorlására mutat Korláth Gábornak 1618-ban összes osztályos atyafiai részére szóló ama felhatalmazása, mely szerint egyik szökött, parázna zselléraszonyának, ha meg nem javul, törvény szerint fejét vétethetik, vagy vízbe vettethetik.⁵

Gábor 1637-től 1648-ig ungmegyei esküdt.⁶ Felesége Szeles Anna volt (1660-ban özvegy), akitől három fia maradt: *László*, *Sámuel* és *János*, s két leánya: *Erzsébet* és *Mária*.⁷ Közülök János csak 1661- és 1666-ban fordul elő.⁸ László és Sámuel pedig elődeik példájára, özvegy édesanyjukkal karöltve folytatták birtokaik elidegenítését; amivel különösen a Barkóczy-család terjeszkedését segítették elő a Korláth-birtokokon. László már 1658-ban kezdi a zálogosítást Barkóczy Zsigmondnak s ettől fogva úgy ő, mint Sámuel testvére, meg anyjuk egyakarattal ismételtelen adogat-

ják el elsősorban korláthelmeci birtokrészeiket neki és nővérének, Fejérvári Zsigmondné Barkóczy Katának.⁹ Javaiknak e nagyobbarányú vesztegetése következtében jövedelmük fogytánfogyott s megélhetésük egyre nehezebbé vált. Szorultságukban másfelől is vettek föl zálogkölcsönöket. Kádas Mátyásnak két jobbágyukat kötötték le 539 magyar forintért.¹⁰ László, hihetőleg felesége, Petke Anna révén¹¹ Ungvár határában is birtokos lévén, 1669-ben itt is zálogosít.¹² Sámuel pedig kevéssel utóbb a korláthelmeci kúriának ráeső felerészét adja el ugyancsak Barkóczy Zsigmondnak. 1672-ben már nem is ősi birtokán, hanem Ungvárt találjuk, talán azért is, mert «fegyverviselő ember» volt.¹³ Nagyszlatinai jószágát egy Tótfalusi nevű nemesnek zálogosította el, ottlévő kecskéseivel együtt. Ezek azonban nem szívesen szolgálták új urukat. Midőn egyízben Sámuel fia *János* velük együtt Debrecenben járt, egyikük kérte is: «Váltson ki kegyelmed bennünket, hogy ne rongáljon Tótfalusi; ihon magam pénzt adok.»¹⁴

Gábor két fiának és özvegyének példáját követte a prédálásban Erzsébet leánya is. E miatt nővére *Mária*, Korláth István felesége, 1666-ban kénytelen protestálni ellene, mint már Bothfalvi Both Zsigmond özvegye ellen.¹⁵

Mária és férje takarékos emberek voltak. Utóbbi a Korláth-család másik, Márton fivéréből, Bálinttól lejövvő ágához tartozott s így feleségének távolabbi, «majd tizedizigleni» vérrokona volt.¹⁶ Korábban még «szegénylegény volt, . . . csépjével, kapájával kereste kenyerét»; csak azután «vette fel magát», lett vagyonos ember, hogy a Gábor leányát elvette és az ennek testvérei által elzálogosított ősi jószágok egy részét becsületes munkájával és szorgalmával szerzett pénzén, nagy összegért, meg borért, lóért magához váltotta; így

¹ Kende-lt. 1612.

² Ung vm. lt.: Proth. 5. (1627) fol. 21; 6. (1641) fol. 123. — Kende-lt.: 1633., 1634.

³ Kende lt. 1630. évnél.

⁴ Ung vm. lt. Proth. 5. fol. 160. és 251; fasc. 38. act. nr. 12; proth. 6. fol. 123.

⁵ Kende-lt. 1618.

⁶ U. o. 1639., 1648. — Mokcsay-lt. 1640. — Ung vm. jegyzőkönyvei.

⁷ Kende-lt. 1630., 1660., 1666., 1667.

⁸ U. o. 1630. évnél, 1661., 1666., 1667. — Ung vm. lt.: Proth. 8. fol. 6.

⁹ Kende-lt. 1658., 1661., 1663., 1667., 1669. — Orsz. Lt.: N. R. A. fasc. 1759. nr. 67.

¹⁰ Kende-lt. 1667., 1689. és 1730. év alatt is.

¹¹ 1566-ban már felesége, s 1672-ben is mindketten élnek. (Leleszi elenchus; ugyanennek kivonatában: Orsz. Lt., N. R. A. fasc. 1262. nr. 15.)

¹² Orsz. Lt. u. o. fasc. 887. nr. 48; f. 895 nr. 12.

¹³ Kende-lt. 1672., 1675., 1730.

¹⁴ U. o. 1730. évnél.

¹⁵ Ung vm. lt.: Proth. 8. fol. 272.

¹⁶ Kende-lt. 1730. — L. a gen. táblát.

a Barkóczy Katának és Kádas Mátyásnak zálogba-
vetett birtokrészeket és jobbágyokat.¹

László korábban halt el, mint Sámuel, aki
1689-ben már szintén nem él.² Előbbinek nem
maradtak gyermekei. Sámuelnek a már föntebb
említett, 1684 körül született János fián kívül
még egy leánya volt: *Erzsébet* (szül. 1686 k.), aki
1731-ben Kiss László özvegye.³

János 1720—1731 között húnyt el, s minthogy
ő sem hagyott hátra utódokat,⁴ a Korláth-család-
nak ez a vonala is kihalt.

Ugyancsak Márton ágán élt a XVI. sz. derekán
Miklós. Életideje mutatja, hogy Márton-unoka
volt; de hogy ennek fiai közül melyik volt az
apja, annak ellenére, hogy 1543—1561 között elég
gyakran feltűnik,⁵ sehol sincs megemlítve. Neki
Korláthelmeceken, Szlatinán és Katergényen, vagyis
az ősi Korláth-birtokokon kívül a Katergénnyel
tözsomszédos Homokon és a szintén nem távoli
Mátyócon is voltak részirtokai, portái.⁶ Mátyóci
szerzeményei nagyobb kiterjedésűek voltak. Itt
kúriájának is kellett lennie, mert többnyire Má-
tyóci Korláthnak hívták úgy őt, mint egyes utó-
dait is.⁷ Ő tehát a Korláthelmecezi Korláth-család
Mátyóczy-ágának volt megalapítója. Ebből szakadt
ki később — mint látni fogjuk — a gömöri ág.

Utána ugyanazon a birtokokon Korláth *Gáspár*
az örökös és őt is «Mátyóczy» előnévvel emlegetik.⁸
Semmi kétség tehát, hogy Miklós fia volt. 1577-
1578- és 1589-ben vármegyeje assessora és ugyan-
csak 1577-ben, valamint 1581-től 1587-ig egyik
szolgabírája.⁹ 1592 után, de még 1605 előtt halt

meg.¹⁰ Radványi Anna nejétől, akinek révén
Radváncon kúriális telekhez jutott, két fia szüle-
tett: *Miklós* és *György*.¹¹

a) *Miklós*, miként atyja, résztvesz a megyei
közéletben. 1605-től, közvetlenül 1611 előtt be-
következett haláláig Ung vm. szolgabírája.¹² 1603-
ban több más mátyóci birtokos társaságában Ho-
monnai Drugeth Bálinttal pereskedik, mivel ez
Mátyóc határföldjeit jobbágyaival elfoglaltatta és
palói birtokához csatolta. Hasonló hatalmaskodás
miatt már nagyatyjának is volt pere a Drugethek-
kel s pernyertes is lett.¹³ Miklós nejét, Pankotay
Dorottyát 1611-ben özvegyen, 1615-ben második
férjével, Brajanovics Horváth Ádámmal találjuk.
Első férjétől való gyermekei: *Erzsébet*, aki 1614—
1620 között Füzesséry László feleségeként szere-
pel, s aki 1622-ben már nem él (fiúk Füzesséry
Sándor); *Dorottya*, először Miskolczy Istvánné,
majd Baranyayné s végül Kisszelemenci Kom-
játhy Jánosné; továbbá (ifj.) *György* és (id.)
László.¹⁴

Miklós utóbbi fia *László*, 1610 körül született.
Édesatyja halálakor tehát még csecsemő volt.
1624-től, kiskorúságának további idejére, Korlát-
helmecekből, Szlatinából, Katergényből, Homok-
ból, Mátyócból és az ehhez tartozó Lukaháza-
pusztákból ráeső birtokainak Budaházy Kristóf
a gondviselője.¹⁵ Kora ifjúságától úgyszólván egész
életén át visel Ungban megyei tisztségeket: 1632—
46. esküdt, 1647—51. szolgabíró és 1556—72.
ismét assessor.¹⁶ Életének egyéb fontosabb momen-
tumairól nincs adat. Birtokait békességben élvezte,
nem csorbította. Katergényen kívül Homokon

¹ Kende-lt.: 1667., 1689., továbbá 1730. és 1731.
évnél.

² U. o. 1731. és 1689. évi fasc.

³ U. o. 1720. és 1731.

⁴ U. o. 1731.

⁵ Ung vm. lt.: Proth. I. fol. 33., 77., 151., 152. —
Lelesz: fasc. 3. act. anni 1553. nr. 51; Proth. XII.
213. — Kende-lt. 1661. és XVI. sz. év nélküli stb.

⁶ Orsz. Lt.: Dicalis összeírások, XLII. k. Ung vm.
1543., 1554. év.

⁷ U. o. és Lelesz: fasc. 6. act. a. 1548. nr. 39;
Proth. III. (1548) fol. 135., X. (1549) fol. 168. — Ung
vm. lt.: Proth. I; fol. 119., 161., 163.

⁸ Orsz. Lt.: Dic. összeírások, Ung. 1566., 1571.,
1582. évek. — Lelesz: Lib. sign. 1. (1563) fol. 156. f. 2.
(1569) f. 178., 3. (1571) f. 27. — Ung vm. lt.: fasc. 3.
act. nr. 26. (1564); proth. 2. (1559) fol. 42., 3. (1574) f. 18.

⁹ Ung vm. lt.: a megfelelő évek jegyzőkönyvei. —
Kende-lt. 1581. — Orsz. Lt.: Dic. conscr. Ung, 1582.

¹⁰ Ung vm. lt.: Proth. 4. fol. 137., 139; fasc. 14.
act. nr. 3., 4., 5.

¹¹ Lelesz: Lib. sign. 5. (1577) fol. 152., 8. (1582) f.
21. — Orsz Lt.: N. R. A. fasc. 899. nr. 1. — Ung vm.
lt.: fasc. 14. act. nr. 4. (1605). — Kende-lt. 1638.

¹² Ung vm. jegyzőkönyvei.

¹³ U. o. fasc. 13. act. nr. 15. — Lelesz: fasc. 6. anni
1548. nr. 39.

¹⁴ Ung vm. lt. fasc. 18. act. nr. 24. (1611), f. 23.
nr. 18. (1617), f. 26. nr. 10. (1622), f. 58. nr. 23., 24;
Proth. 5. fol. 317., 322. — Lelesz: Lib. sign. 17. (1614.,
1615) fol. 125., 280; Lib. sign. 20. (1630) fol. 195. —
U. o. Elenchus 1610., 1611. (Korláth Miklós leányainak
kormeghatározása.) — Kende-lt. 1658., 1663.

¹⁵ Orsz. Lt.: Mokcsay-cs. lt.: 1636. (Ez évben 25
éves.) — Lelesz: Elench. 1611., 1624. év és Lib. sign.
17. (1615) fol. 125. (Ugyanitt kormeghatározása.)

¹⁶ Ung vm. lt. — Kende-lt. 1632., 1648.

is volt kúriája s itt is temették el.¹ Felesége Szomolyai Nagy Lukács és Csehy Kata leánya, Erzsébet volt, kinek 1645-ben osztályban Nagyráton (Ung vm.) és Bereg megyében különböző jószágok jutottak.² Egyik leányuk, *Erzsébet*, Szilágyi Tarpay András ungvári prédikátorhoz ment nőül, akivel 1669-ben Erdélybe költözött. Másik leányuknak, *Zsuzsánnának* első férje Herczegh János, második Lengyel-Csopák Simon, harmadik Csízi Gersenyi György. Fiuk is kettő volt: *ifj. László* és *Miklós*.³

Miklósnak a homoki kúria jutott s ő itt is lakott; míg ifj. Lászlónak a ketergényi. Utóbbi azonban ismeretlen nevű első, vagy második felesége jussán bírt kisszelmenci (Ung vm.) házába ment lakni. Ketergényi udvarháza pedig a Thököly-féle mozgalmak idején, melyeknek Ung vármegye is színhelye volt, s amelyekhez «több kuruccal együtt insurgálván», ő is csatlakozott, pusztulásnak indult. Ott is halt meg a kurucok által elfoglalt Ungvár várában nem sokkal a várnak 1684 derekán történt megszállása után.⁴ Halála után egy névtelen feljelentő, aki jószágaira áhítozott, a szepesi kamaránál feladta, mire ez azokat, ú. m. ketergényi elhagyatott, leromlott udvarházát tartozékaival, korláthelmeci, szlatinai részjószágait és jobbágyait, ungvári hegyen levő szőlőjét, sőt feleségével Örön kapott egész telkes jobbágyát is hűtlenség címén a kir. fiskus részére 1690-ben lefoglalta. Belőlük elsősorban a Helmecczinemzetség ősi birtokterületén mindjobban terjeszkedő Barkóczyak részesedtek, amennyiben azokat részben megvették, részben bérbévezték a fiskustól. Másrészüket a kamara Venkóczy János ungvári harmincados nejének, Domonkos Erzsébetnek zálogosította el utóbbival szemben fennálló 140 aranyforintnyi tartozása fejében.⁵

¹ Nemz. Múz. lt.: Törzsanyag, 1643. évi fasc. — U. o.: Kolossy-cs. lt., 1698. év. (Korláth Miklós végrendelete.)

² Lelesz: Lib. sign. 23. (1638) fol. 208. — Ung vm. lt.: fasc. 45. act. nr. 27.

³ Nemz. Múz. lt.: Törzsanyag, 1699. évi fasc. — Ung vm. lt.: fasc. 65. act. nr. 9. és 10. (1666); fasc. 97. act. nr. 26. (1699); Proth. 8. (1665) fol. 199. és Pr. 10. f. 309. — Kende-lt. 1739. évnél.

⁴ Kende-lt. 1730., 1731. — Az eseményekre l. *Angyal* Dávid: Thököly Imre. (M. Tört. Életrajzok. Bp., 1889.) 101. l.

⁵ Orsz. Lt.: N. R. A. fasc. 895. nr. 19.; f. 1157.

Ifj. László egyetlen árvájának, *Máriának* gyámja és nagybátyja, Miklós, a vármegye útján 1691-ben kihallgatott egész sereg tanúval igyekezett bizonyítani, hogy fivére nem volt kuruc, hanem ellenkezőleg, éppen a kurucok hurcolták el megkötözve kisszelmenci kúriájából, ütötték-verték, marháit ketergényi mezejéről elhajtották s csak 400 forint sarc árán bocsátották ki rabságából. A kínzások következtében — a tanúk szerint — olyan romlott állapotban szabadult ki, hogy bottal is nehezen tudott járni, sőt azokba belehalt Ungvár várában, ahol szerintük a kurucok elől vonta meg magát. Akkor is ott nyomorgott, — mondják — amikor «a kozák», (t. i. Sobieski lengyel király litvánokból és kozákokból álló segélyhada) védelmezte a várat Thököly Imre ostromló csapatai ellen; ott is halt meg «őfelsége hűségében». ⁶ A mentőtanúk e vallomása nem egyezik a későbbi feljegyzésekkel és ifj. László konfiskált birtokai ügyében tett későbbi vallomásokkal, melyek épp az ellenkezőt mondják, úgy, ahogyan azt föntebb leírtuk. Legfeljebb arról lehetne szó, hogy csak a kurucok Ungvárba való bevonulása után lett ő is kuruccá. Alig hihető, hogy ekkor is «őfelsége hűségében» maradt volna. Azonban tény, hogy a Korláth Miklós által kihallgatott tanúk vallomásai alapján 1694-ben Ung vármegye is bizonyította, hogy ifj. Korláth László nem vett részt a felkelésben.⁷ Említett leánya és fivére pedig előbb, 1691-ben, a nyomozati jegyzőkönyvre, majd 1694-ben a vármegye bizonyítványára hivatkozva, ismételten kéri a kamarától az elvett jószágok visszaadását.⁸ Illetékes fórumok javasolták ugyan, de a későbbi birtoklási adatokból ítélve, valamennyit nem kapták vissza, így a Barkóczykére jutottakat sem; csupán azokat, amelyek a fiskus kezén tovább is ténylegesen megmaradtak, mint például a ketergényi kúriát.⁹ 1695-ben újból folyamodnak, ezúttal az őri részirtok visszaadásáért, minthogy ezt László árvájára, a folya-

nr. 20; f. 1260. nr. 3., 4., 6; f. 1352. nr. 23., 24., 25; f. 1410. nr. 28., 32; f. 1718. nr. 6; f. 1736. nr. 19. — Ung vm. lt.: fasc. 9. act. nr. 15. — Kende-lt. 1730., 1731. évnél.

⁶ Orsz. Lt.: N. R. A. fasc. 1293. nr. 31; Nemz. Múz. lt.: Kolossy-cs. lt. 1691.

⁷ Ung vm. lt.: fasc. 92. nr. 15.

⁸ Orsz. Lt.: N. R. A. fasc. 1293. nr. 31., 35. és 37.

⁹ Ung vm. lt.: Proth. 10. (1698) fol. 311.

modó Máriára, mostohaanyja hagyta végrendeletileg.¹

Id. László fia *Miklós*, a kurucok között elhalt ifj. László testvére, a jelek szerint nőtlen maradt. 1698 első hónapjaiban hűnyt el Homokon. Kevéssel halála előtt készített végrendeletében meghagyta, hogy a homoki templomba, édesatyja mellé temessék. Javait nővéreire, Zsuzsánára és az Erdélyben élő Erzsébetre, Tarpay András nejére, továbbá Mária unokahúgára hagyta, aki 1695 óta már a Kálnássy András felesége volt.² Minthogy betegségében Zsuzsánna ápolta, ő kapott legtöbbet: a homoki házat, meg Katergényen a falu végén azt az udvarhelynek nevezett négy szántóföldet, melyet fivére Korláth Zsigmondtól vett 100 talléron. Zsuzsánna — mint említettük — háromszor ment férjhez. Második férje, Lengyel-Csopák Simon (egy lengyelországi orosz jövevény) Korláth Miklósnál szolgált. E házasság miatt fivére nagy haragra gyulladt s közvetlenül megkötése előtt a férjjelöltet láncra verette. Ez azonban éjjel megszökött Kereknyére, ahol egyik odaváló ember vette le róla a bilincset s visszakisérve őt Korláth Miklóshoz, kibékítette vele. Nem sokkal az esküvő után Zsuzsánának fia született, aki azonban előbbi urának a nevét viselte: Herczegh Ferencnek hívták. Utóbbi azután anyja révén belecseppent a Korláth-jószágba. Mátyóczi Korláth Gáspár másik fiának, (III.) Györgynek ugyancsak (V.) György nevű unokája ki akarta üzni belőle; csak mások kérésére engedett. Azt azonban megmondta, hogy végrendeletében meghagyja, verjék ki onnan azt az embert.³

A családi levelesládát, mint a Mátyóczi Korláth-ág legidősebb tagja, legutóbb Miklós örizte. Halála után fenti nővére, Zsuzsánna vette kézhez. Az imént említett Korláth György követelte tőle, veszekedtek is miatta, de Zsuzsánna megtagadta kiadását. Amikor pedig György figyelmeztette, hogy a többi atyafi tudta nélkül fel ne nyissák a ládát, hanem pecsételjék le, Kálnássyné

Korláth Mária is szembeszállt vele, azt felelvén, hogy «csak olyan attyafia vagy, mint az sövényben az tizedik karó» (a vérségi kapcsolat távoltságát értve alatta). Zsuzsánna Kálnássy Andrásal mégis felnyitotta a ládát, hányták-vetették, olvasták az írásokat s többet — nyilván a hátrányukra szolgálókat — tűzbe is vetettek.⁴ A szóbanforgó György különben az ellen is óvást emelt, hogy Kálnássy Andrásné az apja és Miklós nagybátyja után maradt katergényi kúriát és a korláthelmeci, szlatinai, meg homoki birtokrészeket tulajdonába vegye, minthogy ezek, mint ősi nemzetségi birtokok, leányágra nem szállhatnak.⁵

Visszatérve Mátyóczi Korláth Gáspár fia Miklós másik fiára, *ifj. (IV.) Györgyre*, ennek életéből kisebb ügyes-bajos dolgain és 1641-ben viselt megyei esküdségén⁶ kívül egyebet nem tudunk. Nem is ért magas kort. 1643-ban még él, 1648-tól azonban felesége, Eöri Dacsó Ilona már özvegy.⁷ Utóbbinak anyja, Dacsó Imréné Bajánházy Ilona, birtokos volt Mátyócon s ebből leányára és természetesen ennek gyermekeire is nézett örökség. Dacsó Ilona legidősebb fia, Korláth Miklós 1638-ban protestál is ekkor már özvegy nagyanyja ellen, midőn ez birtokainak egyrészét el akarja idegeníteni.⁸ Valószínűleg ennek a családi kapcsolatnak az emléke élt több mint száz év múltán (1756-ban) a Korláth-birtokokon élő emberekben, amikor a Korláthok mátyóci birtoklásának eredetét akként magyarázták, hogy egy Korláth-ős Bajánházy Annát vette feleségül s általa örököse lett a Bajánházy-birtokoknak.⁹ Ilyen házasságról nem tudunk. Ha pedig az általuk említett Bajánházy Anna csakugyan azonos ifj. Korláth György anyósával, állításuk akkor sem helyes s a tényállásnak az eltelt hosszú idő alatt való elhomályosodására vezethető vissza. Tudjuk ugyanis, hogy Mátyócon ifj. Györgynek már az elődei is birtokosok voltak s ezért nevezték őket

⁴ Nemz. Múz. Törzsanyag, 1699. év. — Ung vm. lt.: fasc. 97. nr. 25.

⁵ Ung. vm. lt.: fasc. 96. nr. 20. (1698).

⁶ Orsz. Lt.: Mokcsay-cs. lt. 1641. év.

⁷ Lelesz: Lib. sign. 26. (1643) fol. 2; u. o. 28. (1648) fol. 77. — Nemz. Múz. lt.: Rákóczi—Aspremont lt. Capsa 35., fasc. 1. nr. 16. pag. 6.

⁸ Lelesz: Lib. sign. 23. fol. 166.

⁹ Orsz. Lt.: N. R. A. fasc. 1276. nr. 54.

¹ Orsz. Lt.: N. R. A. fasc. 1495. nr. 17.

² Nemz. Múz. lt.: Kolosy-cs. lt. 1698. — U. o. Törzsanyag 1699. — Orsz. Lt.: N. R. A. fasc. 887. nr. 90. (1695). — Mária, Kálnássy Andrásné 1708-ban él. (Kende-lt.)

³ Kende-lt. 1718., 1739., 1744. éveknél. — Zsuzsánna 1708-ban még él. (Orsz. Lt.: N. R. A. fasc. 895. nr. 26.)

«Mátyóci» előnévvel. Ez alkalommal tehát legfeljebb a korábbi mátyóci birtoknak csak gyarapodásáról lehet szó. Tény azonban, hogy a Korláthok ehhez a jószágukhoz valamelyik korábbi ősanyjuk révén jutottak.

Korláth György és Dacsó Ilona *Miklós* fia fenti protestációja után többé nem jelentkezik. Hihetőleg még legénykorban halt meg. Kívüle és *Anna* leányukon kívül, aki 1642 körül *Miskolczy András*nak lett a felesége,¹ még két fiuk volt: *István*, aki 1631 körül, és *Mihály*, aki 1635 körül született. Mindketten, mégpedig *István* élete fogytáig, *Mihály* pedig Gömör megyébe költözéséig, Mátyócon, édesanyjuk örökségében laktak s ezért őket is többnyire Mátyóczi Korláthoknak nevezik. Özvegségében anyjuk is velük lakott a mátyóci kúriában.² Atyai örökségüktől való eltávolodásuk azt eredményezte, hogy korláthelmecei részüket, a rajta épült udvarházzal együtt, miután törvényes szokás szerint vérségi atyafiaiknak felkínálták s ezek nem tartottak rá igényt, 1659- és 1660-ban elzalogosították *Barkóczy Zsigmond*nak, akinek itt ekkor már az ő felső szomszédságukban kúriája állott. *Mihály* a maga részét 25 évre 200, *István* pedig az ő félkúriáját 300 császári tallérért vetette zálogba.³ Röviddel ezután (1663) *Barkóczy* a *Hupkahelmece*n birtokos *Gortvayakkal* kötött csereegységességgel tovább szélesíti korláthelmecei birtokát. Minthogy azonban a *Hupkahelmece* hat szántóföldet, melyet a *Gortvayak*nál zálogban levő ugyanannyi korláthelmecei földrészért elcserélt, szintén *Korláth Mihály*tól és *István*tól bírta zálogban, *Gortvayék* kikötötték, hogy arra az esetre, ha ezek azt visszaváltanák, *Barkóczy* visszaadja nekik az elcserélt földeket.⁴ A *Korláth*-testvérek és utódaik azonban sem az itt említett, sem pedig föntebbi ősi tulajdonukat soha többé vissza nem váltották, sőt *István* özvegye, *Mokcsay Anna*, és gyermekei bizonyos kis rész visszaengedése és pénzbeli kielégítés ellenében *Barkóczy Zsigmond* itteni örö-

köseinek, *Kende Mihálynak* és nejének, *Barkóczy Máriának* azokat örökösen átengedték.⁵

Mokcsay Annát 1667-ben említik először *K. István* nejeként. 1690-től már özvegy.⁶ Gyermekeik: *ifj. Mihály, György, István* és nagy valószínűséggel az 1686-ban Mátyócon lakó *Rimanói Kis Lukácsné Korláth Kata* is.⁷ Fiaik közül csak *Györgyről* van emlékezés; de róla is csupán annyi, hogy feleségével, *Gedőfalvi Borbély Katával* 1702—1708 között *Radváncon* lakik, s hogy *Ungvárt* is van telkük, házuk. 1713-ban már nem él.⁸ További utódok ezen a vonalon nem maradtak.

Ifj. (IV.) György másik fiával, *Mihálylyal* kezdődik a *Korláthelmecei Korláth-család gömöri ága*. Ő ugyanis, miután elvette *Fáy Benedek* és *Petri Erzsébet* leányát, *Ilonát*,⁹ Mátyócról a gömörmegyei *Gacsalkra* költözött. Fia, *Ádám*, már itt született s utódai is itt éltek (lásd a leszármazási táblán).¹⁰ Ettől való unokája, *György*, az országosan elrendelt nemesi vizsgálatok idején, 1726-ban ellátogat *Ketergényben* lakó *Korláth (V.) Györgyhöz*, *Gáspárnak* id. (III.) *György* fiától származó unokájához, hogy ez az ősi *Korláthelmecei Korláth-család*hoz való vérségi tartozását igazolja. Ez megtörténvén, *Gömör vármegye* 1733-ban *Ung vármegye* bizonyítványa alapján nemességét elismeri.¹¹

b) Mátyóczi Gáspár másik fia, *id. György*, miután fivérével, *Miklóssal* megosztozott, ugyanazonokon a helyeken volt birtokos, ahol testvére; tehát az ősi birtokokon kívül *Mátyócon* és *Homokon* is. Ő maga *Korláthelmece*n lakott.¹² Itt és *Ketergényen*, továbbá *Mátyócon* és az ehhez tartozó *Lukaháza-pusztán* több ízben zálogosít jobbágytelkei-

⁵ U. o. 1694.

⁶ Orsz. Lt.: *Mokcsay*-cs. lt. 1667., 1679. — *Kende*-lt. 1686., 1690.

⁷ *Kende*-lt. 1694. és 1686. — *Ung* vm. lt. fasc. 66. nr. 7., fasc. 67. nr. 4.

⁸ Orsz. Lt.: *N. R. A.* fasc. 886. nr. 22., 23; f. 888. nr. 8.

⁹ *Csoma József*: *Abaúj-Torna* vm. nemes családjai, 195. l. — 1692-ben özvegy. (*Kende*-lt.)

¹⁰ *Ung* vm. lt.: *Proth.* 8. (1664) fol. 125. — Orsz. Lt.: *Lexicon Octavale*, nr. 99. 703., lap; *Táblai perek* 4—204. — *Nemz. Múz. lt.*: *Szirmay*-cs. lt. (*Genealogiák*.)

¹¹ *Kende*-lt. 1726. — *Forgon Mihály*: *Gömör-Kishont* vm. nemes családai. II. k. 41. l.

¹² *Ung* vm. lt.: *Proth.* 6. (1641) fol. 120. — Orsz. Lt.: *N. R. A.* fasc. 1759. nr. 46.

¹ *Ung* vm. lt.: fasc. 43. nr. 10. — *Kende*-lt. 1658. — 1661-ben már özvegye. Orsz. Lt.: *N. R. A.* fasc. 891. nr. 6.

² *Kende*-lt. 1650., 1659. — *Ung* vm. lt.: fasc. 78. nr. 6. (1679); fasc. 53. nr. 12. (1652). — *Életkoruk* 1671-ben: Orsz. Lt. *N. R. A.* fasc. 1737. nr. 3.

³ *Kende*-lt. 1659., 1660., 1661.

⁴ U. o. 1663.

ből és jobbágyaiból.¹ 1638-ban korláthelmeci kúriáját is elzálogosítja nemzetségbeli rokonának, Minay Gábornak.² 1636-ban vármegyéje assessora³ 1643-ban szerepel utoljára. Felesége 1613-tól Székes Anna (András és Pazdicsi Zsuzsanna leánya).⁴ Egyik fiukról, *Miklósról* csak annyit tudunk, hogy apja 1639-ben egy telket hasít ki számára Denk-, másként Kislázon, melyet a Bernáthok zálogosítottak neki.⁵ Utódok nélkül tűnik el. Ezt a vonalat másik fiuk, az 1631 körül született *Gáspár* vitte tovább.⁶ *Sára* leányuk Püspökladányi János (1659), utóbb Szilágyfőkeresztury István (1670) neje. Utóbbival Ungvárt lakik.⁷ Tekintve, hogy úgy Sárának, mint az 1641-ben Szabó Miklós nejeként előforduló Korláth *Eufrozínának* egyaránt érdekeltsége van Homokon,⁸ ahol csupán a most tárgyalt «Mátyóczy»-ágnak volt birtoka, erősen gyanítjuk, hogy Eufrozina is id. György leánya.

A fenti kislázi zálogos telek Gáspárra szállt. 1694-ben odavaló jobbágyát Kende Mihálynak és nejének, Barkóczy Máriának adja tovább szintén zálogképpen másfélszáz magyar forintért.⁹ Gáspár 1680—1694 között több ízben Ung vármegye esküdtje;¹⁰ de az utóbbi éven túl nem ad többé életjelt magáról. 1666-ban neje Buza Judit, 1698-ban özvegye Réz Judit.¹¹ Csak egy fia volt: (V.) *György*, aki 1663 körül, tehát mindenestre első feleségétől született.¹²

Ez a György főntebbről, a családi levelesláda körül fölmerült ügye és a gömőri ág nemességének igazolása kapcsán, már ismerősünk. Miután Gömörbe költözött atyafiai ősi otthonuktól teljesen elszakadtak, a «Mátyóczy»-ágból most már

csak ő élt egyedül az ősi birtokon, sőt élete alkonyán, a XV. sz.-ban élt Korláth Márton egész ágazatának is — a gömőrieiken kívül — egyetlen és utolsó férfiivadéka volt. S minthogy ugyanekkor a másik, Márton testvérétől, Bálinttól le származó családtagok között sincs egy kis fiúgyermeken kívül más fiörökös, ez a György egyúttal az egész Korláth-családnak is egyedüli férfikorú reprezentánsa ebben az időben.

Állandóan Ketergényben lakott. Kétszer nősült: Első felesége Tóth Zsuzsanna (1710—13), a második Szesztay Rebeka volt (1726). Előbbi-től három gyermeke, *István*, *László* és *Borbála* született. A két fiú még gyermekkorában halt meg. Borbálával ellenben 1744-ben is találkozunk. Férje Komonyi János. Ugyanekkor özvegy mostohaanyja, Szesztay Rebeka is él.¹³

Györgyünk 1703-ban Ungvárt több társával kibontotta Pálóczi Horváth György Soós-utcai pincéjének sarokfalát, mely alá utóbbi ércedényben körülbelül 460 forintot kitevő arany- és másfajta ércpénzt rejtett el, és a pénzt elvitték. Úgy látszik, a II. Rákóczi Ferenc felkelésével hirtelen fellobbant szenvedélyek sodorták őt is magukkal. Csak a szatmári béke megkötése után néhány hónappal (1711. szept. 22.) vont a felelősségre a vármegye s ítélte el 300 forint kártérítésre.¹⁴ A felkelés egész ideje alatt különben esküdtje volt a megyének. Ezután csak 1727-ben választották meg újra.¹⁵

1719-ben felhatalmazza Ráthy Gergelyt, hogy «miután — úgymond — Ketergény nevű falu, édes eleinkről álló jószágozska, sokféle módon és különböző embereknek birodalmában jutott, jövődöbéli nagy kárral és kissebbséggel», — az itt idők folyamán idegen kézre került birtokokat kiválthassa és övé lehet ezek haszonélvezete mindaddig, míg legalább tíz év elteltével utódai tőle vissza nem váltják.¹⁶ Ezzel tehát Korláth György mintegy konvertálni akarta Ráthy útján az összes zálogbirtokok terheit. Ekkor még éltek fiai és egyben reménybeli örökösei. Nemsokára azonban elvesztette őket s ezért megváltoztatta elhatározását. 1726-ban összes birtokait a Barkóczy-örökös Kölcssei Kende Lászlónak és nejé-

¹ Kende-lt. 1613., 1638., 1639., 1641. — Lelesz: Lib. sign. 24. fol. 82. és elenchus, 1642. év.

² Orsz. Lt.: N. R. A. fasc. 1759. nr. 62.

³ Ung vm. jegyzőkönyve.

⁴ Kende-lt. 1613. — Nemz. Múz. lt.: Törzsanyag, 1643. év.

⁵ Ung vm. lt.: Proth. 6. fol. 9.

⁶ 1691-ben 60 éves. — Nemz. Múz. lt.: Kólosy-cs. lt. 1691; Kende-cs. lt. 1692.

⁷ Ung vm. lt.: Proth. 7. fol. 317., 9. fol. 2; fasc. 69. nr. 13. — Orsz. Lt.: N. R. A. fasc. 881. nr. 60.

⁸ Ung vm. lt.: Proth. 6. fol. 174., 175., 178.

⁹ Kende-lt. 1694.

¹⁰ Ung vm. jegyzőkönyvei. — Kólosy-lt. 1691.

¹¹ Orsz. Lt.: N. R. A. fasc. 1759. nr. 33. — Kende-lt. 1698.

¹² Kende-lt. 1726., 1730.

¹³ Kende-lt. 1708., 1710., 1713., 1726., 1744.

¹⁴ U. o. 1711.

¹⁵ Ung vm. jegyzőkönyvei. — Kende-lt. 1727.

¹⁶ Kende-lt. 1719.

nek, Csicseri Orosz Évának — «minthogy már úgyszólván nagyobb részt a Korláth-familia jószágának őkegyelme bírja» — előbb elzalogosítja, majd kevéssel utóbb — ketergényi ingatlana és az erdőhasználat kivételével, melyeket élete fogytaig kívánt megtartani — véglegesen eladja, «mivel — mint mondja — az Isten engemet semmi fiúi magzattal meg nem vigasztalt, akiknek ezen magam eltökéltt szabad jó akaratomból téendő fassiommal, avagy contractusommal és kötésemmel praejudicálhánék» és «minthogy már ezen Korláth-familia többire in defectu kezd lenni, majd csak rajtam csüggedez». A kapott pénzen egyrészt anyai és felesége után járó jószágokat akart kiváltani, hogy ha már fiai nincsenek, legalább leányági utódait lássa el örökséggel, másrészt az akkori drágaságban megélhetését kívánta jobban biztosítani.¹

Mint a Mártontól leereszkedett ág egyetlen tényleges örököse, a leleszi konvent előtt tett fassiójában az eladást kiterjesztette valamennyi, tehát nemcsak az ő kezén levő, hanem az elődei által idegeneknek, távolabbi atyafiaknak, vagy leányágnak elzalogosított, vagy eladott birtokokra is, egyszóval a Korláth-család birtokállományának a felére. Másik fele tudvalevőleg Márton testvére, Bálint ágának volt az öröksége, mely ágon ebben az időben, mint említettük, már szintén csak egyetlen, még gyermekéveiben levő fiúleszármazó él.

Miután György ezzel összes birtokjogait Kende Lászlóra, mint «már az Kolláth-familia jószágában megörökösített földesúr»-ra ruházta és kir. consensus kieszközlésére s azokba való bevezetésére szabad utat engedett neki, Kende 1730-ban nádori adományt szerzett rájuk.² Az ennek kapcsán előállott további fejleményekről alább fogunk szólni.

Korláth (IV.) Györgyöt 1733-ban találjuk utoljára az élők között; 1738-ban már néhainak mondják.³ Halálával Márton fiúága megszűnik az ősi birtokok ura lenni.

2. Bálint ága.

A Korláth-család őseinek, Helmeczi Konrádnak, vagy másként Korlátnak szintén a XV.

¹ Kende-lt.: 1726.

² U. o. 1730.

³ U. o. 1733., 1738.

század második felében élt másik unokájától, Márton testvérétől, *Bálint*tól indult ki a család másik ága. Fiai — tudjuk — Tamás és Bernát voltak.

*Tamás*ról, mint előről 1523-ban van utoljára említés. 1542 körül húnyt el.⁴ Feleségét, a borsodmegyei Őrösúr-nemzetségből való Sályii Tibold⁵ Potenciánát (György leányát), 1544-ben már mint özvegyet ismerjük meg. Házasságukból csak leányok születtek: *Anna*, Bereczki Szalonthay Máténé, *Borbála*, Helmeczi Szalay Miklósné, *Kata* (szintén férjes volt, de férje nevét nem ismerjük) és *Margit*, Bereczki Bereckné. Közülök Kata és Margit még 1546 előtt haltak el.⁶

Az özvegy és leányai a korláthelmeci, szlatinai és ketergényi birtokokból nekik kijáró részek sorozatos elidegenítése miatt csakhamar perbe keveredtek nemcsak Tamás testvérel, Bernáttal, hanem a többi Korláth-atyafival: Lénárddal és Mátéval is, minthogy azt ezek tudta és beleegyezése, illetőleg a nélkül cselekedték, hogy őket azokkal — nemzetségi jogszokás szerint — előbb megkínálták volna. Így tett az özvegy a Helmecből és Ketergényből részére hitbérül lekötött birtokrészekkel is. Részint eladta, részint elzalogosította Homonnai Drugeth Györgynek és a Ruszka Dobóknak. A vármegye ezért e rész-birtokokat az özvegy sógorának, Korláth Bernátnak ítélte oda, aki azokat a leányok részeivel együtt birtokba is vette. A per azután fellebbezés folytán és alaki kifogások miatt kétszer is megjárta a kir. kúriát. Majd rövidesen a többi eladott birtokrészeket is visszaszerezték a Korláth-atyafiak. Így K. Lénárd 1551-ben a Dobóknak eladottakat kapja vissza.⁷

Bálint fia *Bernát* a kettős királyválasztást követő s Ungmegyében is tomboló pártharcok korszakában él, amikor a birtokok a hadiszerecse változásai és pártállás szerint gyakran cserélnek gazdát s az öröklött, ősi birtokokhoz való jog és ennek megőrzése állandó veszélyben forog, kivált

⁴ Kende-lt. 1523. Özvegye és leányai 1547-ben már öt éve részesek birtokain. (Ung vm. lt.: fasc. I. nr. 6.)

⁵ *Karácsonyi J.*: Magyar nemzetségek. II. k. 424. l.

⁶ U. o. Proth. I. (1544) fol. 156. — Lelesz: act. a. 1546. fasc. I. nr. 90.

⁷ U. o. és Ung vm. lt.: Proth. I. (1546) fol. 33., (1547) fol. 49., 168., 174; fasc. I. nr. 6., 7. — Lelesz: Proth. VIII. (1547) 94., 193. — Orsz. Lt.: N. R. A. fasc. 806. nr. 31. (1551).

az ezt igazoló régi okleveleknek a dúló viszályok és rombolások közepette könnyen bekövetkezhető pusztulása miatt. Kétségtelenül ennek felismerése indította a Helmecziek nemzetségének egyik magasra emelkedett tagját, Vékey Ferencet — akit nagy vonásokban korábban már bemutattunk — arra, hogy valamennyi nemzetségbeli atyafia, vagyis úgy a Hupkahelmecci Helmeczyek (Péter, Boldizsár, Miklós, Sebestyén, Domokos, Balázs, Ferenc és Márton deák), mint Korláthelmecci Korláth Bernát és a másik Korláth-ágon élő (I.) László, Miklós (Mátyóczi) és Lénárd bevonásával, a két Helmece, Szlatinára, Oroszkomorócra, Denklázra, Ketergényre és Kisvalkája-pusztára, szóval a nemzetség valamennyi birtokára 1548-ban (nov. 6.) Ferdinánd királytól nova donatiót szerezzen, s ezáltal, mint egyszer, a XV. század elején elődei is megtették, felújítsa és a nemzetség jövődjéi számára biztosítsa az azokhoz való ősi jogot.¹

K. Bernát 1553-ban tűnik fel utoljára.² 1510-ben neje Jenkei Hedvig (András leánya).³ Két fia: *Ferenc* és *Farkas* s két leánya: *Anna* és *Kata* maradt.⁴

Idősebbik fia, *Ferenc*, akit forrásaink 1547-ben említenek először,⁵ 1556-ban résztvesz a Dobók által rendezett ama támadásban, amelyet atyafia, Korláth Lénárd szerednyei várnagy és társai Keresztúry Pál és Possay Gáspár ellen intéztek. Az e miatt rászakadt per úgy, mint Lénárd esetében, fiaira, sőt unokájára is átszáll.⁶ 1564-ben Vékey Ferencsel és a többi Helmeczyekkel, valamint fivérével és a Márton ágán levő Korláth Gáspárral együtt fogott bírák előtt megegyezik Dobó Domokossal, aki ekkor Valkájának is birtokosa, utóbbi birtokterületnek Szlatina felőli határait nézve.⁷ Ez utolsó szereplése. Pathó Annától, akit mint Tarnóczy Ferenc özvegyét vett el,⁸ született két fia, *Miklós* és *Gábor*, 1670 előtt bekövetkezett halálakor még gyermek volt. Erőszakos és nyughatatlan

nagybátyjuk és egyben gyámjuk, Farkas, ezt kihasználva, atyai ingatlanaira és ingóságokra rátette kezét. Perre került a dolog. 1576-ban megosztottak ugyan, de Farkas nem tartotta meg az egységet; mire végrehajtást foganatosítottak ellene. A gyám-nagybácsi és unokaöccsei között elmergesedett viszony csak két év múlva javult, amikor újból megegyeztek.⁹ Közben a gondos vármegye megintette őket és gyámjukat, hogy ha elhanyagolt korláthelmecci házukat nem hozzák jókarba, 100 frt.-ra bünteti őket.¹⁰

*Farkas*nak nem voltak fiai. Bay Borbálával való házasságából¹¹ született egyetlen leánya, *Erzsébet*, Mátyóczi Vid Lászlóhoz ment feleségül.¹² Farkas halála után a fiúági öröklésnek e részen beállott megszakadása újabb birtokrendezést vont maga után. Korláth Bernát korláthelmecci, szlatinai és ketergényi birtokai ugyanis ekkor még ugyanúgy, ahogyan két fiára szálltak, egyrészt Farkas említett leányának, másrészt Bernát másik fia, Ferenc szintén Ferenc nevű, árván maradt kis unokájának, mint ezen az ágon egyetlen fiúörökösnek a kezén voltak. Ezért 1592-ben Bernátnak még ekkor is élő két leánya: Anna, aki már Fekésházy Albert özvegye,¹³ továbbá Kata, akinek ismeretlen nevű férjétől született leánya ugyanekkor Barbély Mátyásnál van férjnél, két néhai fivérük imént említett utódaival osztályegységre lépnek.¹⁴

Bálint ágának fentnevezett egyetlen fiúivadéka Bernát fia Ferenc korán, nem sokkal 1582 után elhunyt *Miklós* nevű fiának és Minay Erzsébetnek volt az árvája.¹⁵ Ferenc másik fiának, *Gábornak* nem maradtak gyermekei. A két testvér életéből, minthogy egyikük sem ért magas kort, alig tudunk valamit. Miklós 1582-ben a Homonnai Drugethekkel pereskedik Szlatina területén fekvő, Derenő nevű erdőbirtokuk elfoglalása miatt.¹⁶ Gábor meg

¹ Orsz. Lt.: Lib. Reg. II. k. 290. l. — Nemz. Múz. lt.: Gr. Barkóczy-lt. 1548. év, a leleszi konvent beiktatási fogalmazványával.

² Lelesz: fasc. 3. act. anni 1553. nr. 51.

³ U. o. Proth. V. fol. 195.

⁴ Kende-lt. 1592. évnél.

⁵ Ung vm. lt.: Proth. I. fol. 171.

⁶ Orsz. Lt.: N. R. A. fasc. 812. nr. 5. és 20.

⁷ U. o. fasc. 800. nr. 10.

⁸ Ung vm. lt.: Proth. 2. (1559—1562) fol. 51., 83., 100., 104.

⁹ Kende-lt.: 1570., 1576., 1577., 1592. — Ung vm. lt.: Proth. 3. (1574—77) fol. 38., 41., 71., 97., 109., 114., 151., 182., 194., 196., 205., 206., 223., 233., 268.

¹⁰ U. o. fol. 112.

¹¹ U. o.: Proth. 4. (1588) fol. 34., 35.

¹² U. o.: fasc. 14. act. nr. 20. (1606). — Lelesz: Lib. sign. 15. (1602) fol. 118.

¹³ U. o.: Pr. 4. (1589) fol. 64., 66., 87., 164. — Lelesz: Lib. sign. 12. (1592) fol. 140.

¹⁴ Kende-lt. 1592.

¹⁵ L. főntebbi és alábbi jegyzeteket.

¹⁶ Ung vm. lt.: Proth. 3. fol. 296.

1588-ban apjának a Dobó-féle hatalmaskodásban való részvétele miatt folyó, reászallt perben kénytelen bíróság elé állni.¹

Miklós fia, a még gyermek *Ferenc* mellé, miután anyja másodsor is férjhezment (1587-ben Helmechy Gergelyné),² Tarnóczy Jánost, nagyanyja, Pathó Anna első férjének a fiát, rendelték gyámul. 1590 után azonban már vérségi rokonai, Korláth Kristóf és István a gyámjai.³ Elérvén nagykorúságát, élénken résztvett a megyei közéletben. Több esztendei assessorság után 1622-től 1626-ig a megye szolgabírája.⁴ Utóbbi tisztsége idején, 1625. októberében, midőn Bethlen Gábor fejedelem Munkács várából a tokaji várba készült, őt, akadályoztatása esetén Korláth Istvánt (Kristóf fiát) bízta meg, hogy német gyalogságát Tokajba kalauzolja s elszállásolásáról és élelmezéséről gondoskodjék, meghagyván a parancsnokoknak, hogy mindenben az ő útmutatásai szerint járjanak el és a népet ne zaklassák.⁵ 1611-ben nagyapja miatt őt is felelősségre vonják a még mindig befejezetlen Dobó-féle perben.⁶ 1621-ben nagy kár érte. Korláthelmeci szőlője tűzrakás következtében a borházzal és szőlőtőkékkel együtt leégett.⁷

Ferenc 1634-ben még szerepel ;⁸ de ezután már nem sokáig élhetett. Neje a zemplénmegyei Sztankócon birtokos Sztankóczy János és Ragyolczy Kata leánya, Ilona volt.⁹ Három nagyobbik fiának, *Jánosnak*, *Istvánnak* és *Ferencnek* jóval halála előtt, 1628-ban kiadta úgy az apai t. i. a korláthelmeci, szlatinai és ketergényi jószágokból, mint anyja után szintén nemzetsége birtokán, Minajon örökölt javakból a rájuk eső részt.¹⁰ Ugyanazon feleségétől azonban nevezeteken kívül még két fia volt: *Pál* és *Miklós*. Az öt fivér 1644-ben osztozik meg úgy az apjukról, mint Sztankócból és a nátafalusi pusztából anyjukról rájuk szállt

örökségen. Három évvel utóbb István és Ferenc egymás között újabb osztályt végeztek a nekik jutott birtokrészekben.¹¹ Tekintve, hogy az ő ágakra a Korláth-vagyonnak csak fele esett, ebből — öten lévén — egynek-egynek csak szerény örökségi rész jutott. Házasság útján és szorgalommal igyekeztek tehát anyagi helyzetüket megjavítani. Például Istvánról már tudjuk, hogy mielőtt a másik Korláth-ágbeli Gábor leányát, Máriaát elvette, «csépjével, kapájával» kereste kenyerét és gyűjtött annyi pénzt, hogy a felesége elődjei által elzálogosított Korláth-birtokok egy részét kiválthatta s ezáltal jómódba került. De vegyük sorjában őket.

János élete legnagyobb részében, először mint esküdt (1639—1651), majd mint szolgabíró (1652-től), megyéjét szolgálta,¹² mindaddig, míg a Wesselényi-féle összeesküvés következményei elől Erdélybe menekült bujdosók 1672. évi támadásában való részvétele miatt ebbeli működése meg nem szakadt. Ung megye ez év októberének elején csatlakozott a felkelőkhöz.¹³ Ugyanekkor állt közéjük Korláth János is, István és Ferenc testvéreivel együtt. Amikor a felkelők között híre járt, hogy a török, tatár, az erdélyiek és havasalföldiek nagy seregekkel jönnek segítségükre, — amit főleg Petróczy István, a bujdosók egyik vezére híresztelt,¹⁴ — Korláth Ferenc nagy hévvel kiáltozta: «Isten engem úgy segéllyen, csak jöjjön az török és tatár, ha egyebem semmim nem lesz is, hanem az lábravalóm, azt is levetem, mégis neki adom». És mind a hárman szélteben biztatgatták társaikat, hogy annak a «nyomorult császárnak» bizonyosan nincs katonája és azok a németek is, akik e vidékre jöttek, más fejedelmek emberei, akiket kölcsönadtak a császárnak.¹⁵ Ugyan a felkelőket nem sokkal utóbb ért nagy vereség nem igazolta ezt az optimizmust. A három Korláth-testvér azonban ép bőrrel szabadult. Tudtunkkal nem esett nagyobb bajuk utóbb sem. Pedig a következő évben lefolytatott vizsgálat nemcsak a mon-

¹ Orsz. Lt.: N. R. A. fasc. 812. nr. 20.

² Ung vm. lt.: Proth. 4. fol. 3.

³ U. o. fol. 64., 66., 87., 164., 215. — Lelesz: Lib. sign. 11. (1590) fol. 106.

⁴ Ung vm. jegyzőkönyvei.

⁵ Kende-lt. 1625.

⁶ Orsz. Lt.: N. R. A. fasc. 813. nr. 42.

⁷ Ung vm. lt.: fasc. 25. nr. 18.

⁸ Lelesz: Lib. sign. 21. fol. 162.

⁹ Kende-lt. 1627., 1633. — Lelesz: Lib. sign. 20. fol. 27.

¹⁰ Lelesz: Elench. 1628.

¹¹ Kende-lt. 1646. évnél. — Ung vm. lt.: fasc. 44. nr. 14. (1644). — U. o.: Proth. 7. (1647) fol. 21.

¹² Ung vm. jegyzőkönyvei. — Kende-lt. 1652., 1653., 1661—1668. évek.

¹³ *Pauler* Gyula: A bujdosók támadása 1672-ben. (Századok, 1869. évf. 88. l.)

¹⁴ *Angyal* Dávid: Thököly Imre, 66. l.

¹⁵ Orsz. Lt.: N. R. A. fasc. 1737. nr. 3., 49. lap.

dottakat bizonyította rájuk, hanem még azt is, hogy János és István, az ungmegyeiek közül Fejérváry Zsigmond kapitánnyal, Egry Boldizsár zászlótartóval és még sok mással együtt, Munkács várának megostromlásában és Báthory Zsófia fejedelemasszony környékbeli jószágainak a pusztításában is részt vett.¹ Sőt Jánosnak a megye, melyet oly sokáig híven szolgált, 1678-ban még adóját is elengedi egy évre. Talán a mozgalmak alatt szenvedett kárvallásai, vagy amiatt volt erre ráutalva, mert 14 évvel ezelőtt leégett. A megye már akkor is segítette 100 frt.-tal.²

Jánosnak Makó Zsuzsánna (szül. 1632 körül), volt a felesége. 1670-ben már az.³ Férje 1688-ban még él. 1690-ben azonban már mint özvegy zálogosít tovább Kölcsei Kende Mihályné Szalai Barkóczy Mária asszonynak a hupkahelmeci malomból két részt, melyet maga is zálogban bírt az ott birtokossá lett Székely-családtól.⁴

Az özvegy a korláthelmeci ref. egyháznak több ingatlant ajándékozott. Ez még a késői nemzedékeknek is élt az emlékezetében.⁵ A falu felett emelkedő kis kerek hegy tetején még a XVIII. sz. végén is fennállott az az 5 öl hosszú, 2¹/₂ öl széles, csúcsíves stílusban épült,⁶ tornyos kőtemplomocsksa, melyet még az Árpádok korában a Korláthelmeczi Korláth-család ősei, a Helmeziek, Mindenszentek tiszteletére építettek. «Abban nincs semmi képtelenség, — olvassuk a XVIII. század végén — hogy még a reformáció előtt épült volna; sőt a templomnak mind helye, mind formája vezet arra a gondolkodásra». 1298-ban, amikor a Helmeziek birtokaikon megosztottak, — tudjuk — már fennállott és a nemzetség közösen gyakorolta fölötte a kegyúri jogot. Mikor vette föl a Korláth- és Helmecky-család a ref. vallást s

mint a templom patrónusai mikor vezették be abba a ref. istentiszteletet, pontosan nem állapítható meg. 1618-ban már így volt. A templom a XVIII. sz. vége felé már roskadozott. Ezért csak a nyári vasárnapokon és a sátoros ünnepeken vették igénybe s rendszeresen a lelkészlak egyik részében tartották az istentiszteleteket. Le is bontották 1799-ben. A templom harangját a XVII. század közepe táján éjjel állítólag ellopták. Az egyház az ignéciek harangját vette meg 100 frt.-ért. Ignécen ugyanis az istentisztelet a hívek megfogyatkozása miatt ez időben megszűnt. A másfél mázsás harangot, melyet 1649-ben öntöttek ezzel a felírással: «Libera nos ab omni malo Jesu», a lelkészi lak kertjében állították fel.⁷ 1696-ban a másik ágbeli Korláth Gáspár egy öreg magyar «Váradai bibliájért» adott három darab földet az egyháznak, melyet egyébiránt a család későbbi ivadéka is támogattak kisebb-nagyobb ingatlan-ajándékozásokkal.⁸

Ezek után még helyre kell igazítanunk azt a tévedést, mely szerint a szóbanforgó Korláth-család azonos az «Alsókolosi» Korláth-családdal és a XV. században származott Gömörből Ungba, s miután 1445-ben helmeci birtokossá lett, vette fel a Korláthelmeci előnevet. A templomot tehát — így szól a konkluzió — «nem a Korláth ősök építették».⁹ Az Alsókálósai Korláth-cs. tényleg gömöri származású, de a Korláthelmeczi Korláth-családhoz semmi köze. Az 1247-ben Kálisa várföldre adományt nyert személyektől ered és kihalt.¹⁰ Egyébiránt az, hogy a Helmeceken birtokos Korláth-család a Helmeziek nemzetségéből ágazott ki s így a templom építőinek az ivadéka, eddig levezetett, hiteles forrásokon nyugvó történetének ismerete után nem vitatható.¹¹ Megemlítjük még,

⁷ U. o.

⁸ Idézett mű, 245. l.

¹ Orsz. Lt.: N. R. A. fasc. 743. nr. 32.
² Ung vm. lt.: Proth. 8. (1664) fol. 150; u. o. Pr. 9. (1678) f. 258.

³ Kende-lt. 1675. — Lelesz: Eleuchus, 1670.

⁴ U. o. 1688. és 1690.

⁵ «Az ungi helvét vallást követő egyházi társaság fundationale protocolluma»-nak a korláthelmeci ref. egyházban őrzött, 1798-al záródó kivonata és «Az ungi ref. egyházmegye» (Nagykapos, 1931) c. mű szerint (245. l.) ez az ajándékozás 1648-ban történt. Az évszámot valószínűen 1698 helyett olvasták. Előbbi évben Makó Zs. mégcsak 16 év körül járt és különben is csak 1688 után jutott özvegyiségre.

⁶ «... építették valaha a Gothusok». (U. o.)

⁹ U. o. 242. l. — Az ősi osztály sem 1286-ban, hanem 1298-ban történt (eredetije a Nemz. Múz. levt.-ban: Kende-cs. lt.). Komoróc (Oroszkomoróc) — mint kimutattuk — a Helmeziek XV. sz. eleji telepítése és hosszú időn át megtartott birtoka volt, s így nem lehetett a Komoróczy-cs. ősi fészke. Ungban más Komoróc is van. (V. ö. u. o. 242. és 247. l.)

¹⁰ *Forgon*: Gömör-Kishont vm. nemes családai. II. k. 38. l.

¹¹ Az idézett «Fundationale Protocollum» is mondja: «a Korláth familiának ottan lévő örökös birtokossága arra ad alkalmatosságot, hogy azt annak régi eleitől építettettnek állítsuk lenni».

hogy 1841-ben Kölcsei Kende István, akinek elődei a XVII. sz. végén és a XVIII. sz. első felében az ősi Helmecezi-s ezzel a Korláth-birtokoknak is a legnagyobb részét megszerezték — miről majd alább szólunk — Korláthelmecezen róm. kath. templomot emelt.¹

Korláth *István*, János testvére példájára, szintén huzamosabb időn át viselt megyei tiszt-ségeket. 1659-től esküdt, helyettes vagyis alszolga-bíró, majd az 1672-i felkelés után, melyben szintén résztvett, hosszabb idő elteltével szolgabíró (1684—86); sőt még öreg korában is vállalta az esküdtséget (1690—1694).² Róla már az eddig előadottakból tudjuk, hogy elvévén a Márton ágából való Korláth Gábor leányát, Máriát, utóbbi elődjei által nagymértékben elzalogosított ősi jószágokból saját keresményén sokat visszaváltott s mint jó gazda jómódba jutott. Borai, melyek a jóhírű szerednyei bortermő vidékhez csatlakozó nagyszlatinai és korláthelmecei szőlői-ben termettek, kapósak voltak. Homonnai Drugeth Krisztina 1685 júliusában 220 frt árát vesz tőle: 11 hordót, hordóját 20 frt-jával. A vételár lefizetése karácsonykor volt esedékes. Ebből fennmaradt hátrálékát, vagy talán újabb borvásárlásaiból származott adósságát törleszti ugyanő 1689-ben, midőn mint már gróf Bercsényi Miklósné 58 frt-nyi tartozása fejében két ökröt és 13 frt készpénzt küld át varannói jószágkezelője által Korláth Istvánnak.³

István 1694—95-ben hunyt el. Egy héttel halála után követte őt egyetlen, 18 éves fia, szintén *István*. Minthogy az öreg István után nem maradt végrendelet, ama birtokai is, amelyeket a másik Korláth-ágéból magához váltott, csendben, «a fiscus híre s minden ius regium megnyerése nélkül» (a nemzetségi örökösödés rendje szerint t. i. a másik ágbelieknek lett volna ezekre igény-jogosultságuk) két, már elhunyt fivérének ú. m. Ferencnek ugyancsak Ferenc és Pálnak János fiára, mint az ő ágának egyedüli élő férfiutódaira szálltak, akik azután megosztottak rajtuk.⁴ Kívüle ugyanis nemcsak János, hanem *Miklós* testvére

is — utóbbi fiatalon⁵ — fiúmaradékok hátrahagyása nélkül szállt sírba.

Testvéröccse, *Pál*, 1660-ban még osztatlanul birtokol János testvérével. 1675-re már nős. Felesége, Nagybégányi Bégányi Mária (szül. 1642 körül) 1692-ben özvegy.⁶ Fia, ifj. *János*, aki 1664 körül született,⁷ nemcsak István, hanem János nagybátyja birtokrészeiből is örökölt. Utóbbi (id.) János, mikor ez az unokaöccse még gyermek volt, már akkor mondta neki: «Te nagyfejű, ha jól viseled magadat, néked hagyom mindenemet holtom után.»⁸ Említett, korán elhunyt István fia ugyanis ekkor még nem volt a világon. Özvegyének, Makó Zsuzsánnának a halála után egyik szöllője is ifj. Jánosra szállt,⁹ kinek különben anyja jussán a Bégányi-család beregmegyei Fornos birtokán is volt része.¹⁰

Ifj. János II. Rákóczi Ferenc felkelésének hírére a fejedelem táborába sietett s ott alhadnagy lett. Midőn 1704 július elején Zoltán Farkas kapitány és Török István főhadnagy vezénylete alatt átvonuló gyalog haddal szállásra falujába, Helmece érkezett, feleségét, Kaposy másként Szesztay Évát,¹¹ betegen találta. Ápolására feletteseitől szabadságot kapott. Egyben utasították, hogy az elmaradt hajdúkat fogdossa össze és küldje, vagy hozza utánuk; feleségének felépülése után pedig maga is menten induljon csapathoz.¹² Vissza is tért hamarosan és tovább szolgálta híven fejedelmét haláláig. 1705 január közepén már a köpcsényi labanc tábort kémleli s 18-án jelentést tesz Bercsényinek észleleteiről.¹³ 1707. okt. 13-án azonban már nincs az élők között. Hol, milyen körülmények között ért véget, nem tudjuk. Lehetséges, hogy valamelyik ütközetben, vagy talán egyik újabb kémlelő útján lelte halálát. Nejét a fejedelem oltalmába vette, amennyiben, tekintettel özvegyiségére, a fenti napon a férjéről reászállt birtokjogi pereknek egyévi

⁵ 1658-ban már hiányzik testvérei közül. (Ung vm. lt.: fasc. 57. nr. 31.)

⁶ N. Múz. lt.: Rákóczi—Aspremont lt. Capsa 12. fasc. 1. nr. 10. — Kende-lt. 1660., 1692.

⁷ Életkora megadva: Kende-lt. 1692., 1694., 1697.

⁸ U. o. 1706.

⁹ U. o.

¹⁰ U. o. 1689.

¹¹ U. o. 1727. és 1744. évnél.

¹² U. o. 1704.

¹³ Arch. Rák. I. k. 58. l.

¹ Id. mű, 242. l.

² Ung vm. jegyzőkönyvei. — Kende-lt. 1661., 1684., 1690., 1694. — Ung vm. lt.: Proth. 7. (1659) fol. 311.

³ Kende-lt. 1685., 1689.

⁴ U. o. 1692., 1730., 1731.

szüneteltetését rendelte el.¹ II. Rákóczi Ferenc ez év július havának első felében Ungvárra utaztatásban jövet-menet háromszor is megszállt Putka-, vagyis Hupkahelmecezen s vadászott udvarával az ottani erdőségekben, melyek egykor egészben a Helmecziek nemzetségének a tulajdonai voltak. Bercsényivel és a két Barkóczy Ferencsel egy ízben országos ügyekről is tanácskozott itt, más alkalommal pedig ugyancsak itt fogadta lengyelországi követét, Nedeczky Sándort.²

Kuruc Korláth János felesége, nevezett Szesztay Éva, akit János 1695 előtt már mint Mészáros János özvegyét vett el, míg férje hadakozott, szorgalmasan művelte földjeit.³ Újabb özvegységében azonban — tanúk állítása szerint — rossz útra tévedt s cselekedeteinek törvényes következményeitől megijedve, férjének Dancs János nevű jobbágyát fiaival együtt, akik már maguk is külön-külön kenyeresgazdák voltak, továbbá Dancs Mihályt Ráthy György ungi alispánnak adta, aki azután őket néjének, Ráthy Magdolnának, Tahy Gábor özvegyének hagyta. Ezek a jobbágyok, illetőleg apáik és a hozzájuk tartozó földek ifj. Korláth Jánosnak a másik ág egykori tulajdonából a fentebb ismertett módon átszállt örökségei voltak.⁴ Az özvegy ezután még kétszer ment férjhez : előbb Horváth Györgyhez, majd Balogh Imréhez és még ezt a negyedik férjét is túlélte.⁵

Mínt hogy ennek az ifj. Jánosnak, a Pál fiának, sem maradtak utódai, a család Bálint-ágának fennmaradása (II.) Ferenc és Sztankóczy Ilona öt fia közül egyedül az apjával hasonló nevű fiún, vagyis (III.) *Ferencen* nyugodott. Utóbbiról 1673-ban és 1679-ben viselt megyei esküdségén kívül semmi egyebet nem tudunk. Feleségéről Nagy Ilonáról (szül. 1649 körül) is csak 1689-ben szerzünk tudomást, amikor már özvegy.⁶ Négy gyermekük volt, de köztük csak egyetlenegy a fiú : (IV.) *Ferenc*. A három leány, férjeikkel : *Erzsébet*, ifj. Bonk Andrásné, *Zsuzsánna*, Görgei Dokos Mártonné és *Anna*, előbb Balogh Zsigmondné (1692), később Palaticz Jánosné (1698). Özvegy

anyjuk a minaji részt, mely férjének nagyanyai öröksége volt, 1692-ben 36 évre elzalogosítja Török Andrásnak.⁷

A legutóbbi (IV.) *Ferenc*, mint ágának egyetlen fiúörököse, 1715-ben szerződést köt unokafivére özvegyével, Szesztay Évával, aki ezideig még mindig kezénél tartotta elhunyt férje birtokait s ennek korláthelmecei kúriájában lakott. Az özvegy számos telket visszabocsát Ferencnek, aki viszont kijelenti, hogy az özvegyet egyéb jószágai-ban nem háborgatja és a kúriában holtáig meghagyja, de azután mint annak örököse, azt birtokába veszi. Az átvett telkekből egyet mindjárt elidegenít Ráthy György alispánnak.⁸

Ferenc nem volt hosszú életű. 1720-ban születik Fekesházy Borbálától egyetlen fia *István*, s nem sokkal utóbb, 1724-ben már nem él. Volt még egy leányuk *Mária*, akit Szendy János prédikátor vett el.⁹ Tekintve, hogy a másik Korláth-ágnak magvaszakadt s a még legtovább élt gömöri hajtásának a fennmaradásáról nincs tudomásunk, ennek a gyermek Istvánnak az életbenmaradása mentette meg nemcsak saját ágát, hanem az egész Korláth-családot is a kihalástól.

Ebben az időben a Korláth-család és általában a régi Helmeczi-nemzetség birtokterületén idegenek beszivárgása következtében nagy birtoklasi eltolódások állanak be. Ennek megvilágítására rövid áttekintést adunk arról a folyamatról, mely ezekhez a változásokhoz vezetett.

A Helmecziek nemzetségéből kiágazott Korláth-család történetének ismertetése előtt már érintettük, hogy a nemzetségnek Hupkahelmecei Helmeczy-ága, mely az 1298-iki osztály alapján a helmecei birtoktest északi felében, vagyis Hupkahelmecezen, Denklázon, majd Oroszkomorócon volt birtokos, a XVII. sz. közepe körül kihalt, annak ellenére, hogy egyidőben tekintélyesen felszaporodott.¹⁰ Siettettem kihalását, hogy Mohácsnál tagjai közül négyen is elestek, valamint, hogy a további idők folyamán kebelében többnyire leánygyermek-

¹ Kende-lt. 1707.

² Beniczky napló nyomán *Márki Sándor* : II. Rákóczi Ferenc. (Bp. 1909.) II. k. 52—53. l.

³ Ung vm. lt. : fasc. 93. act. nr. 12. — Kende-lt. 1706.

⁴ Kende-lt. 1730.

⁵ U. o. és 1726., 1744., 1745.

⁶ U. o. 1689.

⁷ Kende-lt. : Regesztá az 1634. évnél ; továbbá 1692. és 1747. év. — Ung vm. lt. : Proth. 10. fol. 302.

⁸ Kende-lt. : 1715.

⁹ U. o. 1724. és 744. A korláthelmecei ref. halotti anyakönyvben Korláth István 1793. szept. 8-án 73 éves.

¹⁰ 1640 után már csak egy Hupkahelmecei Helmeczy Istvánt találunk. Azután ez is eltűnik s csak leányok maradnak. (L. Leleszi elenchust.)

kek születtek. Birtokaik részint a kiházásítások kapcsán ezek és utódaik, részint a gyakori zálogosítások folytán zálogbirtokosok tulajdonába jutottak.¹ Mivel pedig igényjogosult véreiknek, a Minayaknak és a Korláthoknak nem volt hozzá módjuk, hogy azokat magukhoz válthassák, végleg idegen kezekben maradtak.

A XVII. sz. végén, a XVIII. elején a legkülönbözőbb birtokoscsaládokat találjuk itt: Gelvay, Kis, Petrovay, Felföldy, Katona, Székely, Usz, Unghváry, Pap, Thuróczy, Bogáthy, Ráthy, Szalai Barkóczy, majd Kende családokat s még több másat.² Közülök némelyek már a Korláth-ág területére is átcsaptak, amely — mint tudjuk — a Helmecc déli részét képező Korláthelmeccet, továbbá Nagyszlatinát ölelte magába s ezenkívül övé volt a hajdani ninaji birtok alsó fele, Katergény is. Megfigyelhető, hogy az osztozkodás mindig úgy történt, hogy a család mindegyik ágának, sőt mindenegyik tagjának mind a három helyen legyen tulajdona. Csak kúriáik álltak más-más helyütt.³ Korláthelmecc és másik részen a vele egymezsgyés Hupkahelmecc volt mindig a «caput bonorum» s ettől függtek a többi nemzetségi birtokok és lakosaik.⁴ Az az állítás azonban, mely egyébként csak a XVIII. sz. közepén kezd felvetődni, hogy Sislóc is hasonló öröksége lett volna a Korláth-családnak, minden alapot nélkülöz. Nem egyéb tehát mesénél a hozzáfűzött magyarázat is, mely szerint ezt a birtokot a család úgy vesztette el, hogy az «öreg» Korláth György (Gáspár fia) megvert egy plébánost és a leleszi konvent 800 frt. büntetése fejében lefoglalta és eladta.⁵ Sislóc sohasem volt a Korláthoké.

A Korláth-család ősi birtokain a leányág kevésbé tudott tért nyerni. Ide főleg zálogosítások és eladások révén telepedtek be idegen birtokosok. Tudjuk, hogy a XVII. sz. első felében ez úton elsősorban két család fészkelte be magát erősen a Korláth-birtokba: a Brajanovics Horváth- és

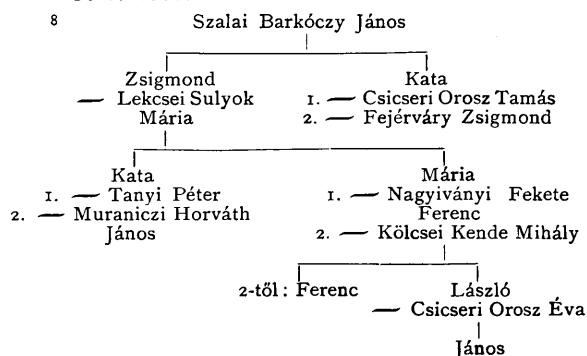
a Szalai Barkóczy-család, melyek ugyanekkor már a másik Helmeccy-birtokterületből, Hupkahelmeccből és Oroszkomorócból is sokat szereztek. Különösen a Barkóczy-család, illetőleg Barkóczy Zsigmond gyarapodott ehelyütt rohamosan. 1661-ben csak magán Korláthelmeccen, ahol már éppúgy, mint Brajanovics Horváth Ádámnak, neki is rendes lakó kúriája áll, ennek tartozékain kívül már 20 különböző földterület fölött rendelkezik.⁶ S míg eddig a Korláth-családon kívül itt más donációs sohasem volt, ő 1659-ben ugyanígy egyes szerzeményeire Wesselényi Miklós nádortól, mint királyi helytartótól adománylevelet eszközöl ki. Ezekbe beiktatása csak 1666-ban ment végbe, de a Mátyóczi Korláth-ágon élő (III.) László fia Miklós és általa képviselt kiskorú testvéröccse (IV.) László ellenmondása mellett.⁷ Ez a kis akadály azonban elintéződött, mert Barkóczy és utódai gyökeres földesurakként maradtak bennük. Amiket pedig zálogban bírtak, azokat sem bocsátották ki többé kezeik közül. Ezúttal ugyanis a zálogosítás szinte egyértelmű volt az eladással, mert a zálogosítóknak alig lehetett reményük, hogy ők, vagy utódaik, avagy a Korláth-családnak bármelyik tagja valaha is képes lesz az így lekötött birtokrészeket visszaváltani. A zálogbirtokok tehát nem hogy fogytak volna, hanem számuk nőttön-nőtt úgy magának Barkóczy Zsigmondnak, mint leánya után való örökösének a kezén.

Barkóczy Zsigmondnak ugyanis csak leánygyermekkei voltak s közülök a helmeci birtokokat Mária leánya örökölte, aki másodszor Kölcsi Kende Mihályhoz ment férjhez.⁸ E házassággal

⁶ Kende-lt. 1661.

⁷ U. o. 1666.

⁸



(Kende-lt.: 1679., 1685., 1694., 1730. és I. a «Genealogiák» fasciculusát.)

¹ L. leleszi konv. elenchusait és Orsz. Lt.: N. R. A. fasc. 1778. nr. 26. (1614); fasc. 1759. nr. 26. (1633); nr. 33. (1663); nr. 47. (1649); nr. 62. (1638). — Kende-lt. 1659., 1665.

² Kende-lt. 1692., 1694., 1697., 1731. stb.

³ Orsz. Lt.: Dic. conscr. Ung. 1543—1563. és az előadottak.

⁴ Kende-lt. 1730.

⁵ Kende-lt.: XVIII. sz.-i feljegyzés az 1692. évnél. — Orsz. Lt.: N. R. A. fasc. 1276. nr. 54.

kezdődik az egyébként Szatmár megyében birtokos Kendék korláthelmeci birtoklása, mely csakhamar annyira nőtt, hogy ők lettek és maradtak az ősi Korláth-birtokokon a legnagyobb földesurak.

Barkóczy Zsigmondnak a helmeci birtokok megszerzésére irányuló igyekezetét ugyanolyan kitartással és következetességgel folytatta veje, Kende Mihály, legfőképp pedig ennek fia László szatmármegyei alispán, ugyanezen és Ung megye táblabírája, aki már a Korláth-birtok másik, Bálint-ágát illető felére is rávetette magát. A cél nem csupán a Korláth-birtokok, hanem a hajdani Helmeczi-nemzetség egész területére kiterjedő birtokjogok megszerzése volt. Ehhez a körülmények is kedveztek nekik. Miután a nemzetség Minay-családjá és a Korláth-család gömöri ága már egyáltalán nem avatkozott az itteni birtokügyekbe, az egész nemzetségnek már csak két olyan fiúmaradéka élt, aki a Kendék tervei szempontjából számításba jöhetett. Az egyik Korláth Márton ágán: ifj. Gáspár fia (IV.) György, a másik a Bálintén: Ferenc és Fekésházy Borbála fia István. Előbbinek azonban, miután fiai meghaltak, nem voltak örökösei, utóbbi pedig még gyermek volt. Ennek lett egyik következménye már az is, hogy a korlát- és hupkahelmeci beszármazott birtokosok 1723-ban közös megegyezéssel Kende Lászlót választották meg erdőbírónak; holott azelőtt az erdőbírótságot mindig a Korláth-család gyakorolta szabad rendelkezési joggal. Leapadása miatt azonban most már elégtelennek tartották annak viselésére.¹

A helmeci birtok nagykiterjedésű erdősegei úgy a Helmeczy-, mint a Korláth-családnak mindig igen fontos gazdasági erősségei, jövedelmeiknek jelentékeny forrásai voltak. Már a középkorban is sok per folyt miattuk s később is nagy gondot fordítottak úgy kihasználásukra, mint védelmükre. A Korláth-atyafiak az övékből egyeseket, mint például a *Krai Mocsár* nevűt, ahányan voltak, egymás között arányosan elosztották s nem volt szabad egyiknek a másik erdejében makkot szedni, a sertéseket egymás erdejébe behajtani. Másutt meg, mint a Szlatina határában fekvő *Derenő*-erdőből (ma *Derenő-fürdő*), csak a jö-

vedelmeken osztoztak. Derenőre a szomszéd birtokos Homonnai Drugethek régenre nagyon pályáztak. Láttuk, hogy több ízben is elfoglalták. A Korláthok azonban mindig visszaperelték. A «hosszúmezősi» erdő, melyet később «Homonnay-erdő»-nek neveztek, — 1730-ban kihallgatott tanúk vallomása szerint — egykor szintén a Korláth-család ősi öröksége volt. Állítólag egyik régen élt tagja adta oda a Drugetheknek egy pint borért, két kappanért és egy tál lencséért, mások szerint egy sült kappanért, meg egy felszerelt lóért. Egyik öreg tanú azonban ezt csak mende-mondának tartja.² Az erdőket úgy a Korláth-család, mint a többi tulajdonosok bizonyos meghatározott körzeten belül (például a hupkahelmeci erdős hegyet fel, egészen a Hlubokánál elvonuló országútig) «avasnak fogták» és szigorú tilalomban tartották. Akit «avasban» azaz tilosban találtak, megbüntették; egyszer, gyermekkorában még Korláth Gáspárt is «makkra való hajtásért», pedig földesúr volt.³

Az erdőbírótság átruházása magában is rámutat a Korláth-család vagyoni hanyatlására és ősi jogainak mind nagyobb mérvű feladására; ugyanakkor a Barkóczy-örökös Kendéknek az ő nemzeti birtokain olyan nagyarányú terjeszkedésére, hogy immár az Árpádok óta törzsbirtokosok fölé kerekedtek. Nagy lökést adott ehhez, hogy a Brajanovics Horváth-család egyetlen, árván maradt sarja, Márton, az ugocsamegyei Fancsikára házasodván, korlát- és hupkahelmeci, úgyszintén szlatinai részirtokait mind eladta részben Kende Mihály özvegyének, Barkóczy Máriának, részben Udvarhelyi Istvánnak. Utóbbi azonban 1726-ban az özvegy fiának, Kende Lászlónak továbbította azokat.⁴ Így az egész Braj. Horváth-rész Kende-tulajdon lett.

Ezt és az erdőbírótság megszerzését követte 1724-ben Kende Lászlónak a gyermek Korláth István özvegy édesanyjával, mint természetes gyámjával kötött egyessége, melynél fogva az özvegy feljogosítja, hogy a néhai férje (Korláth Ferenc) jogán gyermekeit (t. i. Istvánt és Máriát) illető, vagyis az összes Korláth-birtokok felerészére eső ama jószágokat, melyeket férje, vagy elődei bármily úton-módon idegen kézre juttattak, magához válthassa s ezeket a Korláth-örökösök leg-

¹ Kende-lt. 1723. és 1730. — 1692 előtt pl. id. Korláth János (Ferenc és Sztankóczy Ilona fia) volt az erdőbíró. (U. o. 1692.)

² Kende-lt. 1730.

³ U. o. 1692.

⁴ U. o. 1719.

feljebb csak 10 év multán válthassák tőle vissza, természetesen nemcsak a zálogösszegnek, hanem az időközi befektetéseknek is a megtérítése mellett.¹ De vajjon lehetett-e ezt remélni, amikor az özvegy maga kijelenti, hogy az elidegenített birtokok visszaszerzésére még csak nem is gondolhat, mert — úgymond — táplálkozásra és ruházkodásra is nehezen telik. Fián, a kis Istvánon kívül pedig más Korláth-örökös nem volt a közelben.

Két évre rá Korláth János özvegye, Szesztay Éva, aki ekkor már Horváth Györgyné, azt a kúriát adja el Kendének,² melyre nézve annak idején úgy egyezett meg a gyermek István atyjával, Ferencsel, hogy csak haláláig lakja s azután Ferencre száll. Minthogy utóbbi előbb halt el, a kúria törvényes örököse István lett volna.

Legjelentősebb lépése volt Kende Lászlónak a Korláth-birtokok megszerzésére, amidőn, mint ismeretes, ugyanakkor (1726) Márton ágának már csak egyedüli örökösétől, Korláth (V.) Györgytől — Katergényen kívül — megvette az általa nemcsak ténylegesen bírt ingatlanokat, hanem az őt illető összes, tehát az egész Korláth-birtokterület egyik felére kiterjedő birtokjogokat is,³ ugyanúgy, mint ezt a Korláth Ferenc özvegyével kötött fenti, 1724. évi megállapodásban annak a Bálint ágát illető másik felére nézve tette. Minthogy pedig egyrésről említett György, másrésről a kiskorú István, aki viszont Bálint ágának volt egyedüli örököse, a hupkahelmecei és hozzátartozó, de a Hupkahelmecei Helmecezy-ág kihalása miatt idegenek kezén levő birtokoknak is törvényes igényjogosultjai voltak, Kende László a kötött megállapodásokat úgy tekintette, hogy általuk — a két Korláth által ezidőszerint még ténylegesen bírt részeken kívül — az egész ősi Helmecezy-nemzetségi területre szerzett jogot, beleértve természetesen a leányági utódokhoz került birtokrészek visszaváltási jogát is. Ebben az értelemben kért és kapott 1730. szept. 26-án gróf Pálffy Miklós nádortól adománylevelet valamennyi ősi Helmecezy-birtokra: Korláthhelmece, mint főbirtokra, továbbá Hupkahelmece, Nagyszlatinára, Denkázra és Komoróóra.⁴

A birtokjogok átruházásával Kende Lászlóhoz került a család levelesládája is, melyet ekkor kétségtelenül a főnti Korláth György, mint a családnak nemcsak legöregebb, hanem egyben egyedüli férfikorú tagja is, örökölt. István még csak hatéves gyermek lévén, nem volt, aki ez ellen akkor szót emelt volna. Csak amikor anyjának másodszeri, Bíró Jánoshoz való férjhezmenetele után Ung vármegye vette át hivatalból a kiskorú gyámságát, szőlította fel ennek ügyész Kende Lászlót a levelesláda visszaadására.⁵ Hasztalan, a láda nem került többé vissza a Korláth-családnak. Ott maradt a Kölcsei Kende-család iratai között s ezekkel együtt jutott újabb időkben a Magyar Nemzeti Múzeum levéltári örökletétjei közé.

A Kendéknek a család régi irataira nagy szükségük volt, mert elsősorban ezek alapján állt módjukban megállapítani a megszerzett Korláth-birtokjogokban beállott változásokat és közelebbi tisztázásukra megindíttatni azokat a kiterjedt nyomozásokat, melyek 1730-tól kezdve jó egy-néhány éven át folytak.⁶ Erre a célra vette ki Kende László a leleszi konventből Helmece közepkori határmegállapító okleveleit is.⁷

Ami a nádori adományt illeti, ez több okból is megtámadható volt: 1. Mert törvényes, hozzá még egyik részen gyermek, jogainak védelmére képtelen örökös életében történt, akinek, mint legközelebbi vérségi atyafinak a Márton ágán várható megszakadás esetén emez ág birtokaira is örökösödési joga volt. Nem is lett volna szabad Korláth Györgynek ennek figyelembevételére, az ő, illetőleg gyámjának hozzájárulása nélkül a maga birtokait Kende Lászlónak eladni. Ily esetben még a király sem adományozhatott, mert a «ius regium» csak «per defectum seminis», vagy «per notam infidelitatis» léphetett a régi birtoklás helyébe. A szóbanforgó nádori adományozás a szokásos «salvo iure alieno» kitételrel történt, már pedig mivel megszakadás még nem következett be, ez a jog érintetlenül fennállott. 2. Nádori adomány 32 jobbágyteleknél többre nem terjedhetett ki; holott a Kendéknek adományozott birtokok ezt a határt messze túlhaladták. 3. Minthogy ily adományozások a kir. fiskus érdekeit is érintették, az

¹ Kende-lt. 1724.

² U. o. 1726.

³ U. o. U. o.

⁴ Orsz. Lt. : Proth. Don. Palat. XIV. k. fol. 273—74.

⁵ Kende-lt. : Elenchusok (1730/31. évnél).

⁶ U. o. 1730. és köv. évek.

⁷ U. o. 1730.

1715 : 33. t.-c. elrendelte, hogy azok egy éven belül a kamarákkal közlendők. Mint később megállapítják, ez sem történt meg.¹ Hihetőleg azért, mert a kamara a fenti okoknál fogva követelte volna az adomány érvénytelenítését.

Amikor kevéssel utóbb (okt. 26.) Kende Lászlónak a leleszi konvent által a birtokokba való bevezetésére került sor, az ellenmondások áradatával találta magát szemben. Fekesházy Borbálán és Ung vm. ügyészén, mint kirendelt gyámhatóságán kívül, akik a kiskorú Korláth István nevében emelték fel szavukat a beiktatás ellen, ellenmondott Szesztay Éva, előbbi férje, Korláth János jogán, Korláth Erzsébet, mint K. Sámuel leánya, és a Helmecen különböző módon birtokossá lett családok egész sora : az Iványi Fekete-, Csató-, Petrovay-, Bogáthy-, Unghváry-stb. családok.² Az ebből kifolyólag megindult per nehéz feladat elé állította Kendét, majd özvegyét, Csicseri Orosz Évát és fiukat, Jánost. Sikerült azonban egyezkedéssel legtöbbjüket leszerelni, másokat meg a bíróság makacsolt el távolmaradásuk miatt. Mindez azonban nagy költséggel járt, s már Kende László, később pedig özvegye is nagyobb kölcsönöket kénytelenek fölvenni a Berényi grófoktól, melyek ellenében egyéb birtokaikon kívül a korláthelmeciből, nagyszlatinaiból, dengláziból és oroszkomoróciból is nagyobb részeket zálogosítanak nekik.³ Ezek visszaváltására csak jóval később került sor.

A még fenmaradt néhány ellenlábassal szemben a per a kir. táblán folytatódott. De a Kendék lassacskán ezekkel is dülőre jutottak. Az egyedüli, de leglényegesebb akadály már csak az egyetlen Korláth-fiúmaradék, István volt. Utóbbi elérvén nagykorúságát, 1741-ben, amikor is már megyei esküdt,⁴ anyjától, miután róla kellően gondoskodott, különválik s ezentúl ügyeit maga intézi.⁵ Ung vm. bizonyítványával igazolja, hogy ő igazi Korláth-ivadék s ezért az összes Korláth-javakat követeli mint törvényes jussát, annak hangsúlyozásával, hogy ezekben a királyi jognak nincs semmi helye. Ezt most már Kende részen is belátták. A kir. táblához fordultak tanácsért, mi volna helyesebb :

továbbfolytatni a pert, vagy kiegyezni Korláth Istvánnal, aki maga is hajlik az egyességre, mert elszegényedett és a perlekedésre úgysem telik neki. Utóbbi álláspont győzött. Ugyanis arra az eredményre jutottak, hogyha nem velük köt egyességet a birtokjogok örökös átruházására nézve, másnak engedi át ezeket, tekintve, hogy úgyszólván csak csekély rész van belőlük birtokában. Ez pedig rájuk nézve igen sérelmes lenne, mert hiszen jórészüket már ők élvezik.⁶

Létre is jött az egyesség 1744. febr. 4-én Pesten a kir. tábla előtt, Korláth István és Kende János személyes jelenlétében.⁷ Eszerint Korláth István visszavonja az ellenmondást, melyet nevében annak idején Kende László statuciója alkalmával tettek, s mint egyetlen élő Korláth-örökös Kende János javára lemond az ősi nemzetségi birtokokhoz való minden jogáról; csak amit ő és édesanyja ténylegesen bír, tartja meg továbbra is. Magszakadása esetén azonban ez is Kende Jánosra és utódaira száll. Ezért kötelezi magát, hogy e birtokrészeit nem fogja semmiféle módon elidegeníteni. Ha mégis rá volna utalva, szándékát a Kendéknek tudtára adja. Mindezek ellenében Kende 250 rajnai frt.-ot ad Korláth Istvánnak. Ebből 20 frt.-ot nyomban lefizetett; a hátralévő összeget Szt. Mihály napjára ígérte megadni.⁸ De nem tette. Ezért Korláth István a következő évben Ung megye előtt Kende tartozását Mária nővérének, Szendy Jánosnénak, továbbá Korláth Borbálának (V. György leánya) és Erzsébetnek (Sámuel leánya) engedményezi, azzal, hogy addig ki ne menjenek az ősi Korláth-javakból, amíg Kende János vagy örökösei azt le nem fizetik.⁹ Nővére különben a fenti szerződés ellen a maga részéről óvást emelt.¹⁰

Miután Kende János 1746-ban adósságából újabb részletet fizetett,¹¹ az 1730. évi nádori ado-

⁶ U. o. 1733—1744. évekből való iratok és feljegyzések.

⁷ Ebben az évben K. István e célra útlevelet kap Pestre Ung vm.-től (U. o. 1744).

⁸ Kende-lt. 1744. — Lelesz : Proth. 1744. fol. 37. act. nr. 41 ; act. anni 1744. nr. 43. — Orsz. Lt. : N. R. A. fasc. 1262. nr. 13.

⁹ Kende-lt. : 1745.

¹⁰ U. o. 1744. — Lelesz : Proth. 1744. fol. 62 ; act. nr. 26. anni 1745.

¹¹ K. István nyugtája 109 frt.-ról 1746. jún. 19. Kende-lt. 1746. A teljes kifizetésről u. o. 1747.

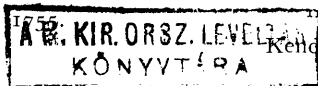
¹ Orsz. Lt. : N. R. A. fasc. 1262. nr. 14. és 15.

² Kende-lt. 1730.

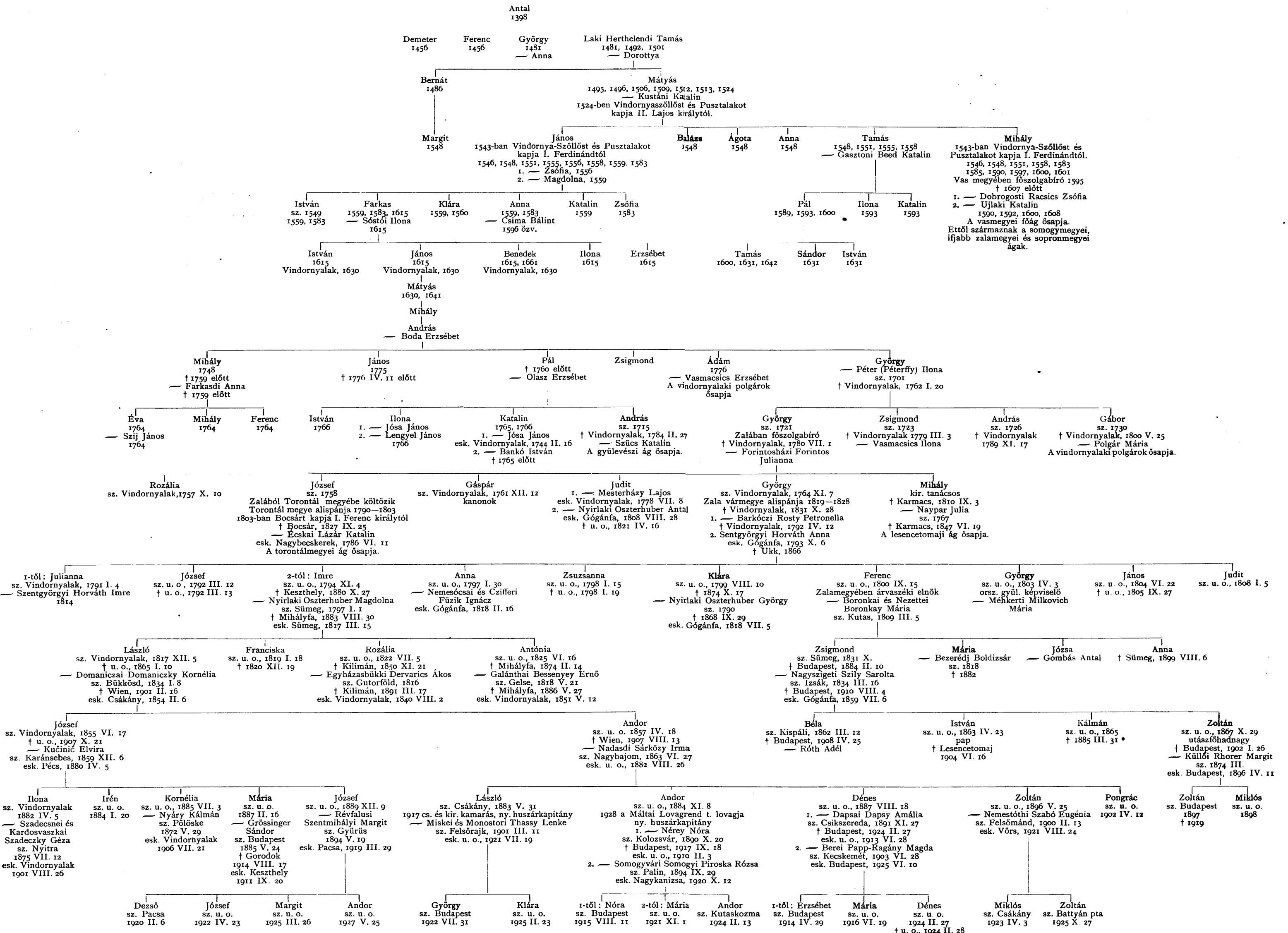
³ U. o. 1731—1744. és 1756. évek.

⁴ 1755-ben is az U. o. 1741.

⁵ U. o. 1741.



A HERTELENDI ÉS VINDORNYALAKI HERTELENDY-CSALÁD VINDORNYALAKI FŐÁGÁNAK LESZÁRMAZÁSA.





mány és a Korláth Istvánnal kötött fenti egyesség alapján újraiktattatta magát az így szerzett birtokokba, még pedig ezúttal már ellenmondásoktól mentesen, vagyis «pura statutio»-val.¹ A következő évben pedig egész hátrálékát megadván, újabb, pótszerződésben részletesebben körvonalozza és további pontokkal egészíti ki az 1744-i egyességet. Korláth István ekkor már mindössze az atyai kúriát, több pusztá- és egy-két népes jobbágytelket, a helmei hegyen egy «Simon» nevű szöllőt bír és részesedik az erdők jövedelmeiből.²

A nádori adomány fogyatékoságáról a Kendék is meg voltak győződve s ezért 1756-ban megkísérlik, hogy a benne foglalt birtokjogokra királyi megerősítést eszközöljenek ki, azon a címen, hogy Korláth István utolsó férfitagja családjának. A szepesi kamarán azonban, ahová a kir. kamara az ügyet kivizsgálás végett áttette, kiderítették, hogy a nádori adomány a már fentebb kifejtett okoknál fogva szabálytalan s ezért érvénytelen. Mindamellett, tekintettel a Kendék érdemeire, valamint arra, hogy az utolsó Korláthnak, aki újólaj rájuk ruházta ősi birtokjogait, magvaszakadt, a királyi consensus elnyerése ellen nem emel kifogást.

A Kendék látva, hogy ez alapon, kivált midőn még Korláth-örökös él, a dolog nem fog menni, a királyhoz benyújtott kérelmüket rövidesen visszavonták; mire a kamarák sem feszegették tovább a nádori adományozás jogalapját.³

A magszakadás sem következett be. Korláth Istvánnak Gyöngyössy Borbála nejétől három fia született: *Ferenc*, *Zsigmond* és *János*. Ezek 1766-ban anyjukkal együtt már protestálnak is apjuk részéről 1744-ben a Kendéknek tett engedmények, valamint ezeknek ezt követő statuciója ellen. Tiltakozásukat 1770-ben megismétlik. Ugyanezt teszi 1772-ben nagynénjük, Szendyné Korláth Mária és Kamonyi Jánosné Korláth Borbála is.⁴ Mi volt ezzel céljuk, csupán az ősi birtokjogok ébrentartása-e, nem tudjuk. Bizonyos, hogy tiltakozásuknak már csak eszmei értéke volt; mert hiszen ahhoz, hogy családjuk hajdani birtokait

a Kendéktől visszaváltsák, nem volt elég anyagi erejük, sem pedig ahhoz, hogy költséges per útján atyjuk szerződéseit érvénytelenítsék, csak azért, hogy a birtokjogokat esetleg másra ruházzák. A Kende-család, noha ezekre a fenti kísérlet után sem kapott soha királyi adományt, végleg zavartalan birtokukban maradt. És a század vége felé a Berényi grófoknak elzálogosítottakat is visszaváltotta.⁵

Korláth Istvánnak és Gyöngyössy Borbálának Zsigmond és János fiaitól nem maradtak utódok. Ezzel szemben István fiuknak Kelecsényi Ruzska Juliannával kötött házasságából kilenc gyermeke született. Közülök a családnak ma élő tagjai Istvántól, Györgytől és az 1803-ban született Ferentől származnak. 1848 előtt mindhármán Ung vármegye táblabírái, azonkívül György 1838-tól 1848-ig al-, majd főszolgabíró is.⁶ Utóbbinak unokája dr. Korláth Endre, volt prágai nemzetgyűlési szenátor, jelenleg képviselő és a ruszinszkoí magyar politikának 1918 óta vezetője.

Megemlítjük még, hogy az egy nemzetségből való, de még az Árpád-korban szétvált két külön ágból sarjadt Korláth- és Minay-család a múlt század derekán ismét kapcsolatba került egymással, amennyiben imént említett Korláth György leányait, Jolánt Minay István, Ottiliát Minay Péter vette el. Utóbbi fia, István, Ung vármegyének az elszakítás előtt utolsó alispánja.

A Korláthelmei Korláth-család leszármazóit bővebben a mellékelt genealogiai tábla mutatja. Rajta a XVIII. század végétől kezdve feltüntetett születési, házassági és halálozási adatok, amennyiben külön megjelölés nincs, a korláthelmei ref. egyház anyakönyveiből valók.

A család címere: Kék pajzsban zöld hármashalom középsőjén könyöklő, buzogányt tartó, páncélos kar. Sisakdísz: a buzogányt tartó pajzsbeli kar. Takarók: kék-arany, vörös-ezüst.⁷

CZOBOR ALFRÉD.

⁵ Kende-lt.: Elenchusok (1792. év). — «Fundationale prothocollum» a korláthelmei ref. egyház birtokában.

⁶ Ung vm. jegyzőkönyvei.

⁷ Korláth István pecsétje 1627-ből. (Orsz. Lt.: Mokcsay-lt.) K. János szolgabíróé és K. Mihályé. (Kende-lt. 1659., 1660., 1666.) K. Ferencé 1665-ből. (Orsz. Lt.: N. R. A. fasc. 1739. nr. 49.) Rajza Siebmachernél: Der Adel von Ungarn. 246. t.

¹ Kende-lt. 1746.

² U. o. 1747.

³ Orsz. Lt.: N. R. A. fasc. 1262. nr. 14. és 15. — Kende-lt. 1756.

⁴ Lelesz: Proth. fol. 74. act. anni 1766. nr. 91; fol. 51. act. a. 1771. nr. 16; fol. 22. act. a. 1779. nr. 10.

A KARD A MAGYAR HERALDIKÁBAN.

(Felolvastatott a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság 1935. október 28-án tartott igazgató-választmányi ülésén.)

Címereink egyik legkedveltebb motívumának eme vázlatos ismertetése összehasonlítás céljából kitér a külföldi heraldika idevágó jelenségeire is. A kardnak mint fegyvernek történelmi fejlődésére nézve főleg néhai Charles Buttin, a kiváló szak tekintély megállapításai voltak irányadók.

Nyelvünk a *kard* szót az egyenes és a görbe pengére egyaránt alkalmazza, megegyezve ebben az arabbal, hol *szaif* szintén mindkét fajtára szól, ellentétben a legtöbb európai nyelvvel. Angol: *sword-sabre*; német: *Schwert, Degen-Säbel*; holland: *zwaard-sabel*; francia: *épée-sabre*; spanyol: *espada-sable*; olasz: *spada-sciabla, sciabola*; orosz: *mjecs-szablya*. A görbe kard mindeme elnevezése közös eredetre vall. Másutt az idők folyamán kialakult és állandóvá vált különleges nemzeti kardtípusnak megvan saját speciális neve; így a hegyi skót *claymore*, a lengyel *karabela*, kaukázusi *saska*, török *kilidzs*, perzsa *samsir*, északnyugat- és középindiai *tulwar*. A fegyvertípusok elnevezése, hely és idő szerint, jelentésében tudvalegleg gyakran teljesen megváltozik, így a perzsa eredetű *kard* szónál is. Perzsiában az egyenes pengés tör vagy kés egy válfaja: *kard* vagy *karud*. A cseh *kord* pedig úglátszik, egyenes, szúrásra is alkalmas fegyver.

A karddal, mint címerképpel, nyugaton már a XIII. század első felében találkozunk,¹ nálunk pedig először Nagyszében címeres pecsétjén 1328-ban.² XV. századbéli pecsétjeink, címeresleveleink

már e címerkép közkedveltségéről tanúskodnak. Egyenes kardot markol a lemezevértés, a páncélinges vitézi kar. A Kőszeghy-címer 1415-ben koronából kinövő két veresruhás kar; az egyik kardot, a másik búzakévért tart, mintegy az «ense et aratro» jelmondatot illusztrálva.³ A vitézlő rendnek tehát minden rétegében divatos az egyenes kard.

A görbe kard a távol nyugat heraldikájában ezidőtájt mint a keleti «pogánység» exotikus jelvénye lép fel. Rövid, görbe kard — *falchion* — lord Fitz Payn badge-e; szójátékos utalás a családnévre: payen, paynim = paganus. Régnier Pot de la Roche de Nolay francia nemes 1396-ban, a nikápolyi csata évében, *aranyban kék pólyás* címerét új, ezüst-fekete kockás mezővel négyeli, benne egymásfelett harántosan két vörös hüvelyes és szíjas, aranymarkolatos görbe kard: *badelaire*. Sir Richard Wydeville lord Rivers 1450-ben a térdszalagrend lovagja, sisakdíszé: szablyát — *scimitar* — emelő, fantasztikus öltözetű férfi felső teste.⁴

Hasonló felfogás észlelhető nálunk is; ilyen szellemben szerepel már a bécsi krónikában a görbe keleti kard. A Mohorai-címerben (1418) a festő keleties jelleget igyekszik adni a patyolatos muzulman törzsét oldalozó kardpárnak. Talán ide sorozható a Gyoroki-címer 1431-ből is: koronából kinyúló kar markában görbe karddal.⁵ Az 1466. évbéli Nagy-Szerdahelyi Huszár armális címerében pedig a magyarruhás lábba vágott görbe kard a török fegyver által ejtett sebet példázhatja.

¹ Richard van Straten 1226. : Három kard hegyével lefelé harántosan egymás mellett. — *De Raadt*: Sceaux armorisés des Pays-Bas. Pl. XXXII. Walter Vogt v. Soest 1240. Két haránt keresztbe tett kard fölött sas. *Philippi—Tumbült—Ilgen*: Westphälische Siegel des Mittelalters. T. 224. Nr. 2.

² Haránt keresztben két kard, hegyével lefelé. *Nyáry*: A Heraldika Vezérfonala 79. l.

³ Turul, 1892.

⁴ Zománcos címertábla (Garter-plate). Szent György kápolnája, Windsor.

⁵ Turul, 1898. 17. l., 1909. 10. l.

Címeres emlékeink alapos összehasonlítása megvilágítaná az egyenes kardról a görbére való átterésnek, nálunk a XV. század derekára tehető, folyamatát. Távol a Kelet közvetlen befolyásától, Közép-Európa egyes részein szintén jelentkezik, inkább mint népies, nemes vitézhez nem igen méltó fegyver, a többnyire rövided, hegyénél enyhén hajló penge típusa.

Olaszországot járó turistáink Firenzében «Dominus Philippus Hispanus de Sclaris» Andrea del Castagno által festett ismert képmásán «magyar kardot» vélnek felismerni. Ozorai Pippo itt lebecsátott kezeiben maga előtt egyenes kardot tart, a pengét gyengén maga felé hajlítva.

Görbe kard látható már vármegyei tisztviselők 1440., 1449., 1454. évi pecsétjein.¹ Az ország minden részében elterjed a Miticzi Roson László trencsénvármegyei alispán és társai által 1495-ben kiadott oklevél egyik pecsétjének címere: félhold és csillag által kísért görbe kardot tartó ruhás kar.² Zlathynai Seban 1501. évben adományozott címerében a széles, vágott végű szablyát keresztény vitéz markában látjuk. Az 1506-ban kelt Dombay-armális festménye magyarnak, töröknek egyforma kardot ad; viszont a Lokachi Chawragh-címereslevél a görbe kardot töröknek mondja: *ensem falcatum qualis Turcarum esse solet*. A tudományos fegyvertörténet valamely kardtípusát, hovátartozóságát elsősorban a markolat, keresztvas alakulatának figyelembevételével állapítja meg. Idegen eredetű, távol országból származó pengét ki-ki megszokott vívási modorának megfelelő, kezelhető állapotba igyekszik hozni. A heraldikus ezeket a sokszor árnyalatokba menő különbségeket alig veheti számba: a gyakran kisméretű ábrázolások variánsai, az armálisok szövege és címerábrája között sűrűn előforduló ellentmondó eltérések miatt. Ehhez járul a szakkifejezések állandó ingadozása. Címeresleveleink nyelvén az egyenes kard, pallos: *ensis, gladius, gladius anceps, bipennis, mucro, acinaces, rhomphaea*. A görbe kard olykor szintén *ensis, gladius, ensis recurvus, gladius curvus*, de legáltalánosabban: *framea*. Ez a — voltaképpen

dsidát, kelevézt jelentő — szó már 1519-ben ilyen értelemben szerepel Szigeti György deák címereslevelében.³ Történeli Kun címereslevelében (1549) «*gladius Hungaricus*». Báttaszéki Bornemisszánál (1555) a pallos: *ensis*, a szablya: *framea*. Nagybaráthi Huszár-címerben (1572) ugyanezen fegyverek: *gladius anceps, gladius Hungaricus*.⁴ Huszárságunk kedves fegyverét, a *hegyestört* ábrázolásban hosszú vékony stiletyszerű pengéje és különleges keresztvasa különbözteti meg a pallostól. Az armálisok szövegében: *pugio, mucro, acinaces, gladius, ensis* néven szerepel. A Ghyczy-család 1564. évi címerbővítő levelében: *pugionem seu gladium . . . ensem utpote pugionem*.⁵

A harci jelenetet, személyes összecsapást oly közvetlenséggel szemléltető Zrinias mindkét tábornok karddal, szablyával fegyverzi fel. Magyar részen előfordul a *fringia*, *fringia szablya*, egyszerű kétszer a pallos, kétélű pallos, valamint a *hegyestör*, utóbbi török kézben. Említésre méltó, hogy a vitéz olykor a szablyát is két kézre markolva sujtja.

Amennyire népszerű címerkép nálunk a kard, annyira ritkán találkozunk vele mint főmotívummal. A *Sye alias Demeter-címer* (1418) koronából haránt kinyúló véres pallos.⁶ A Habsburgház trónörökösödési jogát biztosító 1492. évi oklevél egyik pecsétjén korona felett keresztbe tett két kard⁷ az Ártánházi Bornemissza-címer. Apaffy Ferenc 1493. évi pecsétjén napsugarakra fektetett, harántos pallost látunk hegyével felfelé.⁸ Ferdinánd király 1552-iki oklevelében, melyben a kunok kapitányainak nemességét és címert adományoz, a címerábrára vörösben hegyével felfelé keresztezett három pallos (*gladii arcipites*), a pajzsfőben félhold és csillag.⁹

GHYCZY PÁL.

³ Turul, 1886. 102. l. — *Aldásy*; Cím. Lev. I. k.

⁴ Turul, 1889. 193. l., 1909. 175. l., 1892. 101. l.

⁵ Családi levéltár, M. Nemz. Múzeumban. (Orsz. Levél.)

⁶ Turul, 1896. 15. l.

⁷ U. o. 1896. 150. l.

⁸ U. o. 1890. 84. l.

⁹ *Aldásy* i. m. II. k.

¹ Turul, 1909. 10. l.

² *Rudnay Béla*: A Zsámbokréthyak, 13. l.

VEGYES.

Eskü megítélésére vonatkozó XV. századi jogi jegyzettörédék.

A középkori perfolymatnak legfontosabb mozzanata a bizonyítás volt. A bizonyítási eszközök kezdetben alaki természetűek voltak s így a perben tulajdonképpen nem a bíró döntött, hanem az eskünek vagy istenítéletnek sikeresebb vagy kevésbé sikeres kimenetele. A XIII. század óta, mint harmadik — már anyagi természetű bizonyítási eszköz — az oklevél jelentkezik. A bírónak volt feladata a perbeli körülmények mérlegelésével megállapítani, hogy melyik fél tanúit bocsássa esküre, vagy mely esetben utasítsa a feleket perdöntő párbajra. A bizonyítás módozatainak megállapítása komplikált dolog volt. Ez látszik a ráánkmaradt e nemű ítéletlevelekből s a Hármaskönyvben is felsorolt, az eskü megítélésére vonatkozó jogesetekből. Érdekesebbek azonban az 1486 előtti időből fennmaradt effajta feljegyzések, mert ezekben a szokásos bizonyítási eszközök között a párbaj is sűrűn szerepel. Egy ilyen jegyzetet a leleszi konvent levéltára is megőrzött számkra egy hiteleshelyi fogalmazvány hátlapján.¹ Ez a jegyzék azonban azért is figyelmet érdemel, mert minden valószínűség szerint valamelyik konventualisnak a jogi jegyzeteiből származó lapnak veendő s mint ilyen adalékul szolgál középkori jogi oktatásunk kérdéséhez is. Szövege két részből áll. Az első rész elméleti természetű és rövid magyarázatot ad a bajvívásról, a második pedig gyakorlati casusokat tartalmaz az eskü megítélésére vonatkozólag. A jegyzék írását tekintve a XV. század első feléből való. A rajta levő fogalmazvány csak később, 1495-ben került a fölöslegesnek ítélt papiros tiszta hátlapjára. Szövege a következő:

Notandum ulterius, quod discrimen est inter duellum equestre et inter duellum pedestre. Duellum equestre committitur in curia regia et coram regni palatino et aliorum magnatorum et baronum honores regni tenentium in presentia; videlicet waywodarum, qui per se habent indicandi honores. Duellum vero pedestre committitur in omni loco, signanter coram comitibus et villicis in armis scilicet palleis cum clipeis de zono ligatis. Sciendum est, quod clerici presbyterati, volentes litteras super huiusmodi duello, dimicatione ac aliis scenis capitalibus scribere non debent, ymo etiam a loco huiusmodi, in quo sanguinis effusio committitur presentes (?), nisi sedis apostolice debita dispensatione fuit eis...²

¹ Leleszi Orsz. levéltár 1495. 34. sz.

² A lapnak ez a helye ki van szakadva.

et in dubio clericari seu persbyterari non possunt. Ceterum in tenutis prelatorum et aliarum personarum ecclesiarum per se vel per officiales eorum duellum non debent indicare. Iuramentalis adiudicatio.³ Item quando actor exhibet unam litteram inquisitoriam contra reum et reus negat, actor autem in verificationem actionis sue signum duelli porrigit et reus non acceptat, tunc reus iurabit vigesimo se.

Item quando actor exhibet tres litteras inquisitoriales, in causam attractus negat et petunt iudicium iuxta vires illarum trium litterarum inquisitoriarum, reus iurabit quinquagesimo se.

Item quando actor probat duabus inquisitoriis, reus negat et innocentiam suam submittit ad expurgationem vicinorum et commetaneorum nobiliumque conprovincialium suorum per modum communis inquisitionis, actor vero non committit se ad communem inquisitionem, reus iurabit duodecimo se.

Item quando actor exhibet tres inquisitoriales et reus negat et se committit ad communem inquisitionem vicinorum et commetaneorum ac nobilium conprovincialium ac insuper signum duelli porrigit et actor se nec ad communem inquisitionem, nec ad duellum se committit, reus tertio se iurabit.

Item quando actor exhibet tres et reus negat submittens se ad attestationem vicinorum et commetaneorum, actor vero non, reus iurabit vigesimo quinto se nobilibus.

Item in facto litteralium instrumentorum. Quando reus aliqua ex eisdem reddiderit in iudiciis et actor dicit alia servasse, abbas infulatus, vel episcopus quadragesimo se, abbas autem sine infula quinquagesimo se iurabit etc. *Kumorovitz L. Bernát.*

A Sáfrán-család címere.

A magyarországi ismeretlen nemesi családok közé tartozik a Sáfrán-család is, melyről ugyan mint nemes családról történik említés, de közelebbi adatok nélkül. Szádeczky Lajos a Turul VI. évfolyamában, különböző nemesi családok ismertetése kapcsán ígéretet tesz, hogy mint ismeretlen nemesi családot későbbi időben ismergetni fogja.⁴ Ez azonban, sajnos, elmaradt. Kempelen sem tud többet a családról, mint ami a Turul lapjain megjelent.⁵

A Teleki grófok marosvásárhelyi könyvtárában őrzött nemeslevelet I. Ferdinánd királytól Bécsben, 1560. október 3-án *Sáfrán Máté* kapta, a nemeslevél

³ Ez a cím valamivel nagyobb betűkkel van írva.

⁴ 27. l.

⁵ Magyar nemes családok IX. 200. l.

szerint a török és más ellenségek ellen viselt harcokban szerzett érdemeiért, vére ontásáért.

Az armálisban, mellyel a király «e statu et conditione civili et ignobili» Sáfrán Mátét és örökösait, valamint mindkét nemű utódait kiemelve, megnemesíti, a címer leírása a következő: Scutum militare erectum coelestini coloris, in quo dextra manus lorica induta pugionem evaginatum sustinere cernitur; in dextro scuti superiore angulo stella radians et in sinistro luna croceo sive aureo colore depictae sunt. Scuto galea apposita est clausa ac sup. . . . ex eoque manus priori per omnia similis inter duas alas aquilinas expansas croceo coelestinoque coloribus dimidiatas eminent. A summitate vero galeae laciniae similiter coelestini (így! *crocei* helyett) et coerulei colorum hinc inde scutum ipsum utrinque defluentes exornant.

A család leszármazói mai napig is élnek, bővebb genealógiát azonban az erdélyi levéltárak hozzáférhetetlen volta miatt nem adhatok. *Klein Gáspár.*

A Ganczaugh-család.

E magyarrá lett családról genealogiai irodalmunk édeskeveset tud. Címereslevele, melyet Nagy Ivánon kívül Illésy-Pettkó munkája is közöl, minden. Eredeti levelek alapján egyet s más elmondhatok róla, valamint szakadatlan családfáját is közölhetem.

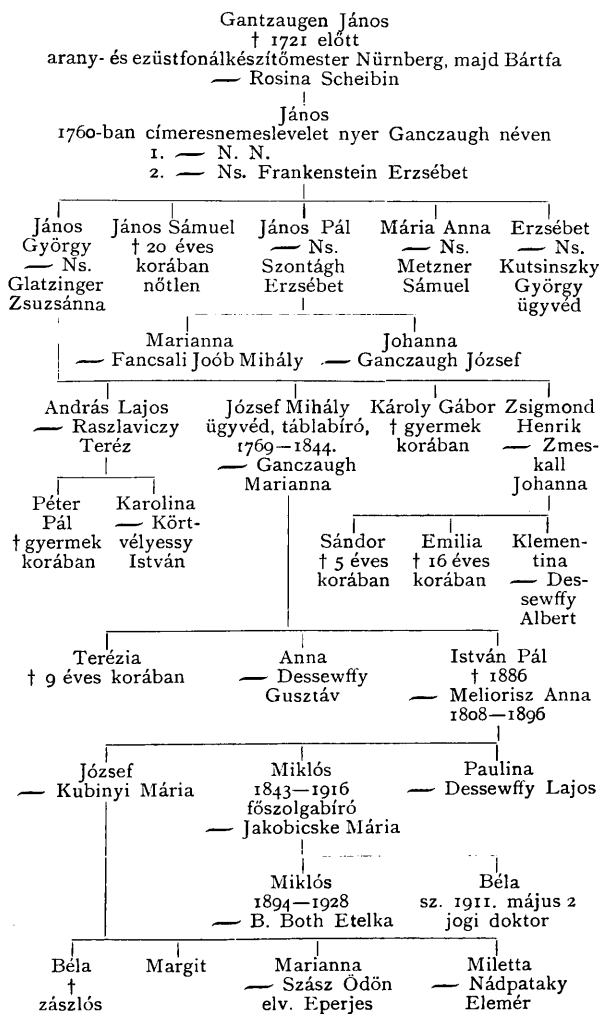
A család őseit Gantzaugen Jánosnak hívták, ki Szászországban született s Nürnbergben arany- és ezüstoffonóműhelyt alapított. 1701-ben vagy 1702-ben (mint unokája, János György, egy 1772-ben készített feljegyzésében elmondja) Szirmay Miklós rábeszélésére Bártfára költözött s ott mesterségét jó sikerrel továbbfolytatta. Már 1721-ben nem volt életben, mert ez évben özvegye, Rosina Scheibin, kapott III. Károlytól kiváltságlevelet, hogy arany- és ezüstoffonát gyárthasson s e cikkekkel öt esztendőn keresztül kizárólag csak ő kereskedhessék Szepes, Sáros és Abauj vármegyék területén (eredeti privil. levél a család birtokában). A mesterséget Jánosnak János fia folytatta tovább igen jó eredménnyel. Ő szerzett 1760. jún. 17-én kelt címeres nemeslevelet Mária Terézia királynőtől, melyet 1760. aug. 23-án hirdettek ki Eperjesen. Címerül második feleségének, nemes Frankenstein Erzsébetnek, családja utolsó tagjának címerét nyerte. Főmotívum benne a kakason kívül az emberi szem, mely határozottan beszélő címeralaknak látszik s aligha volt a Frankenstein-címerben, hanem a Ganczaugh-család nevére utal. Megtudjuk az iratokból, hogy 1792 frt taksát kellett az armálisért fizetniök.

A család összeházasodott a felvidék számos úri családjával, mint amilyen a Szontágh, Metzner,

Fancsali Joób, Raszlaviczy, Zmeskall, Körtvélyessy, Meliorisz, Dessewffy, Kubinyi és Bothfalusi Both. Ganczaugh János György négy fia 1797-ben osztott a családi vagyonon, melyet József Mihály (1769—1844. VI. 20. Eperjes) hites ügyvéd, több vármegye táblabírája, az eperjesi kollégium alapítója, gyarapított. 1821-ben zálogba vette a Hedry-örökségből br. Ghillány Imrétől 27 évre Hedri, Bertót, Istvánvágás és Siroka részét 34,000 frt-ért. 1822-ben ugyanezre még 2500 frt auctiót fizetett. 1828-ban Hedry Ferentől jobbágytelket szerzett.

G. Miklós főszolgabírónak (1843—1916) Miklós fia orosz hadifogságban szerzett betegsége következtében, már mint házasember gyermektelenül elhalván, ma a család egyetlen férfitagja Béla (szül. 1911) jogi doktor, huszárönkéntes.

Kriptájuk az eperjesi ev. temetőben áll. A család egyes tagjai Königsborni előnévvel élnek.



G. Vargha Zoltán.

SZAKIRODALOM.

Báró Petrichevich Horváth Emil: a Mogorovich nemzetségbeli Petrichevich család története és oklevéltára. A Petrichevich család általános története. Első rész. I. kötet. 1069—1526. Budapest, 1934. 8°. 372 l. Különálló melléklet: A Mogorovich nemzetség és a Petrichevich-család leszármazása.

Családtörténeti monografiáink ritkán és csak az esetben számítottak általánosabb érdeklődésre, ha a családok emelkedésükben akár több nemzedéken, akár csak egy tagon is keresztül eljutottak arra a fokra, amikor az ország politikájában jelentősebb szerepet tölthettek be. Ez esetben a nevezetesebb tagok életrajzát, emelkedésének fokozatait, közéleti szereplését és elért eredményeit bőven megtaláljuk a monografiában. A kiválóbb tagok életrajzán keresztül a monografia keresetté vált a történettudomány többi ágait művelők számára is. A kis családok története viszont a régi tárgyalási mód, az adatok szársága és élettelensége következtében kevés igényt tarthatott tudományos érdeklődésre, legfeljebb a leszármazásuk iránt érdeklődők forgatták esetleges nőági kapcsolatok felfedezésének reményében

A leszármazási és életrajzi adatokat nemcsak a középkorban, hanem még az újkor javarésztében is nagyrészt a birtokjogi vonatkozású oklevelek szolgáltatják a családtörténeti monografiákhoz, ezek kapcsán többnyire kapunk is valami birtoktörténet-félét, de azok az adatok, melyek a település-, társadalom-, jog- és gazdaságtörténetiről érdekelnek, legtöbbször kiaknázatlanok maradnak és nem mutatják meg az egyes korok emberét gazdasági, társadalmi törekvésekben és elért eredményeikben. Nem látjuk a családfőt házon belüli és kívüli cselekvéseiben, főleg a korrajzot, a keretet találjuk meg ritkán helyesen méretezve. Ezeket a szempontokat tekintve főleg a kismemesség történetéről kapunk ritkán megfelelő feldolgozásokat. Családtörténeti monografiáink különböző nagy fogyatékoságának oka, hogy a munkát gyakran a család valamelyik tagja végzi el, sok esetben hiányos tudással és módszertani készültséggel, amit rendszeren súlyosbít az egyébként is nehezen kiküszöbölhető családi elfogultság.

A súlyos módszertani fogyatékosággal megírt családtörténeti monografiák mellett a Petrichevich-család története igazán nagy nyereséget jelent a családtörténeti irodalom szempontjából. A munka szerzőjének neve most nem tűnik fel ugyan a genealogiai irodalomban, ennek ellenére azonban munkáját meg lehetős módszertani jártasság és éles kritikai érzék jellemzi. Külön elismerést érdemel az a tökéletes anyaggyűjtésre valló törekvés, amellyel a könnyebben hozzáférhető központi levéltárak, a budapesti és zágrábi Országos Levéltár, a bécsi Staatsarchiv adatain kívül összegyűjtötte a távolabbi levéltárakban: a garamszentbenedeki konvent, a zágrábi káptalan levéltárában, sőt a ma már nehezebben hozzáférhető leleszi konvent, a gróf Zichy- és báró Jósika-családok levéltárában található családtörténeti vonatkozású okleveleket is.

A Petrichevich-család története már úgy a család régisége, mint közéleti szereplése, mind pedig sorsának változatossága miatt közérdeklődésre tarthat igényt. A család a dalmát tengerpart közelében, a Velebit-hegység lejtőin meglepedett ősi, horvát eredetű Mogorovich nemzetségből szakadt ki, amelynek első nyomai visszanyúlnak a IX. századba, a horvát nemzeti királyság korába. Még a középkor folyamán többágra szakadt Petrichevich-család szakadatlan leszármazása a XIII. század közepén élő Raduch-i Jánostól vezethető le, akinek szépunokáját, Jakabot nevezik az oklevelek először Petrichevich-nek. A család és egyes tagjainak története ettől az időtől kezdve egyre bővülő okleveles anyaggal nyomon kísérhető. A török előnyomulása és ősi birtokainak elfoglalása következtében a család a XVI. század elején szétszóródott. Egyik tagja, Miklós a XVI. század közepén Erdélybe költözött és megalapítója lett a Petrichevich-család ma is virágzó széplaki-ágának, míg a másik, szintén a XVI. század közepén Erdélybe vándorolt komlói ág a XVII. század közepén kihalt.

A többi horvát eredetű és a török elől Magyarországra menekült családokéhoz hasonlóan a Petrichevich-család története is anyagi és társadalmi helyzetét illetően erős hullámságnak volt ugyan kitéve, mindamellett azonban csaknem minden nemzedék adott egy olyan tagot, aki szűkebb hazájának életében, sőt gyakran még az országos eseményekben is jelentősebb szerepet játszott. A Mogorovich nemzetség első ismert őse, Petrich a horvát nemzeti királyság korában bán volt, Raduchi János IV. Béla tanácsosa volt, Disislavich Péter Károly Róbert korában, 1322-ben Carlopago kormányzója volt. Az első Petrichevich, Jakab a turini béketárgyalásokon Zára követé volt, majd pedig mint Nápolyi László tanácsosa előkelő szerepet tölt be. Petrichevich Pál a Habsburg-ház trónöröklését elismerő 1492. évi oklevelet megpecsételő horvát nemeselek között szerepel.

A munka egyik fő érdeme, hogy nem száraz genealogiát ad, hanem étellel tudja telíteni a leszármazást és néhol túlságosan is bő keretben tárgyalja az egyes nemzedékek életét. A család horvát, Mogorovich nembeli eredetével kapcsolatban ismerteti a horvát nemzetségek és azon belül a Mogorovich nemzetség eredetét, politikai és magánjogi berendezkedését, annak fejlődését. Majd rátér a Mogorovich nemzetség és a Petrichevich-család részletes történetére, utána pedig külön-külön ismerteti a munkához mellékelt leszármazási táblán folytatódóan sorszámozott családtagokat a megfelelő irodalmi és levéltári adatok alapján. Az egyes tagok életrajzi adataival kapcsolatban mindenütt adja a keretet, a kor történetét, az események rajzát, mely leghelyesebben tünteti fel az egyes családtagok szereplését és jelentőségét.

A háttér sokszor feleslegesen bő rajza nem mindig szolgál a munka előnyére. A tárgyalt családtag gyakran elvész az eseményekben, a gyakori kitérések ne-

hezen olvashatóvá és végigtekinthetővé teszik a munkát. Egész értekezések lefordítása (15—25. és 30—46. ll.) és a gyakori szövegközlések helyett elegendő lett volna rövid tartalmi ismertetés és «A Petrichevich-család története a szakirodalomban» című 20 oldalas fejezet helyett egy-két lapalji forrásutalás. Túlságosan tömötté teszi a munkát az okleveleknek szövegközi közlése is; ezeket sokkal helyesebb lett volna az áttekintés szempontjából is külön, függelékként közölni. A horvát nyelvből történt fordításokat ellenőrizni nem tudjuk, azonban a magyar szövegben nagyon idegenül hangzanak a Talovač Matya (Thallóczi Máté) és Toma archidjakon (Tamás főesperes) nevek.

A Frangepán-oklevéltár II. kötetét többször idézi a szerző, éppen ezért nem tudjuk megérteni, hogyan kerülték ki figyelmét az I. kötetnek a Mogorovich-nemzetség Diszlavich-ágát három nemzedéssel továbbvezető adatai.

Ezek mellett a módszertani és egyéb apróbb fogyatkozások mellett is Petrichevich munkája sokoldalúságánál fogva olyan értéket jelent, melyet nemcsak a családtörténetírók, hanem a jog-, társadalom-, település- és gazdaságtörténet kutatói is sok haszonnal forgathatnak.

Fekete Nagy Antal.

Kętrzyński, Stanisław: Zarys nauki o dokumentach polskim wieków średnich. I. k. Warszawa, 1934. VII. + 480 ll. (A lengyel oklevéltan történeti vázlata.)

A varsói egyetem diplomatikai tanszékének tanára az oklevelek tudományos vizsgálata iránti szeretetet már a szülői házban szívta magába, ahol nagynevű apjának diplomatikai munkásságát korán figyelemmel kísérte s az ő nyomdokain haladt. Apja indította meg 1891-ben kiadott művével az igazi lengyel diplomatikai kutatást. Az ifjabb K. e téren nagy munkásságra tekint vissza s különösen vitán fölül állanak a XV. és XVI. század okleveles gyakorlatának vizsgálata alapján írt tanulmányai. Jelen munkája a lengyel oklevél történetét tárja elénk a XVI. századdal bezárólag. A lengyel szakudósok egyöntetűen elismerték e könyv nagy értékeit s ezért nem lesz érdektelen, ha a külföldi fejlődést is figyelemmel kísérő e folyóiratban foglalkozunk vele. Szükségesnek tartjuk ezt annál is inkább, mert a lengyel okleveles gyakorlat igen sok hasonló vonást mutat a magyar okleveles fejlődéssel, sőt, mint látni fogjuk, több esetben némely kapcsolatos lengyel intézmény egyenesen magyar hatásra jött létre. Idegen könyvről lévén szó, legcélyszerűbbnek látszik, ha az egyes fejezetek tartalmi kivonatát közöljük.

Az első fejezet a kérdés bibliográfiáját tárgyalja tág horizonton, de helyenként kifejejtve olyan neveket, amelyek a diplomatika történetében, ha nem is volt irányító jelentőségük, mindenesetre számottevőek, mint pl. Krzywiński, Laski, Konarski, Jan Zamoyski. A könyv második fejezete meghatározza az oklevél fogalmát s ebből kiindulólá a diplomatikának tudományos helyét és feladatkörét is. A harmadik a lengyel írásbeliség elterjedésének kérdésével foglalkozik. Megállapítja, hogy szélesebb körökben, egyházi és világi kancelláriákon csak a

XIII. század második felében kezdett elterjedni az írásbeliség, mert a XI. században K. felfogása szerint egyáltalán nem volt írásbeliség. Új az a megállapítása is, hogy a benedekrendiekkel szemben a cisztercitáknak volt elsősorban szerepük az írásbeliség terjesztésében. A lengyel szakkritika, különösen Wl. Semkowicz krakkói egyetemi tanár bírálata (Kwartalnik Historyczny 1935. 1—55. l.) határozottan cáfolja K. azon állítását, hogy a XI. században nem volt okleveles gyakorlat Lengyelországban. Semkowicz magyar és cseh példákra, valamint a császári kancellária oklevélíróinak az európai udvarokban kimutatható működésére hivatkozva, annak a felfogásnak ad kifejezést, hogy tekintve Chrobry Boleslaw nagy hírnevét és udvarának magas színvonalon tartását, teljesen kizárt, hogy a régi alapokon, esetleg idegen oklevélíró és koncipista alkalmazásával ne adott volna ki okleveleket. Az bizonyos, hogy semmi nyoma sincs a feltehető okleveles gyakorlatnak, de Semkowicz szerint az argumentum silentii korántsem elég a teljes negatívum feltételezésére. Ezek után azt kell mondanunk, hogy K.-nek az írásbeliség kezdeteire vonatkozó megállapítása nem fedi a történeti valóságot s így az ő eredményei ellenére is igazat kell adnunk a régebbi kutatóknak, köztük Maleczyńskinek is, akik azt állítják, hogy a XI. századi lengyel okleveles gyakorlat a magyar gyakorlattal párhuzamosan kezdődött. Kétségtelen, hogy a XIII. század második felében szervezni kezdett kancelláriában kialakult okleveles gyakorlat, ami a formákat és az írás külsejét illeti, teljesen eltér a XI. századitól, mert hiszen a magánoklevelek skémáin épül fel, míg a XI. századi Karoling hagyományokból táplálkozott. A negyedik és ötödik fejezet logikusan folyik a harmadik fejezetből. Azt a kérdést tárgyalja, mikor kezdődött és hogyan fejlődött az oklevelek jogi ereje. A XIII. század előtt az arbiter és a tanuvallomások döntötték el a jogi cselekményeket s csak a XIII. század vége felé kezdett az írásbeli bizonyíték a szóbeli vallomással egyenértékűvé válni. Az oklevelek jogi erejének tárgyalása kapcsán K. bizonyítani akarja, hogy a pápai, illetve egyházi okleveleknek nem volt a világi hatalmaktól eredő oklevelekkel egyenlő értékük. Ezt a megállapítását is visszautasítja a lengyel kritika. Ismételtén utalunk Semkowicz említett bírálatára, nehogy megtevesztő legyen K. megállapítása. A hatodik fejezet az oklevél létrejöttének különböző körülményeivel foglalkozik. A hetedik magát az oklevél szerkesztését tárgyalja. Magyar szempontból ki kell emelnünk, hogy Lengyelországban 1372. augusztus 6-án Nagy Lajos király Krakkó számára adott kiváltságlevelében fordul elő először az «ad mandatum domini regis» kifejezés. Nagy Lajos uralkodása alatt azután is többször találkozunk ezzel a kifejezéssel, utána azonban ismét eltűnik, hogy csak Jagello Kázmér uralkodásával, a XV. század második felében tűnik fel újra. K. nem vette észre, de Semkowicz bírálata — *Szentpétery Imre és Szilágyi Loránd* munkáira hivatkozva — megállapítja, hogy ez a kifejezés magyar eredetre mutat. Állítja, hogy az ilyen kifejezéssel előforduló oklevelek a magyar kancelláriából származtak s ez alapon nemcsak hasonlóságról beszélhetünk, hanem a magyar kancelláriának a len-

gyel okleveles gyakorlatra való kifejezett hatásáról. Sőt Semkowicz bírálata annyira ment, hogy kétségbevonta Nagy Lajos idejében bármiféle lengyel kancellária működését. De a kérdés még nincs eldöntve és a magyar diplomatikának éppoly fontos lenne kutatásokat végezni e téren, mint a lengyelnek. A könyv nyolcadik fejezete az oklevelek tisztázásának lefolyását vázolja, megállapítva, hogy a tisztázó rendszerint maga a koncipista volt. Nagyjelentőségű az a kijelentése, hogy a «datum per manus» kifejezés valójában nem az író személyére, hanem az oklevél helyességét ellenőrző egyénre mutat. A lengyel diplomatika ugyanis eddig azt a meggyőződést vallotta, hogy a «scriptum», illetve «datum per manus» az oklevél tényleges írójára vonatkozik, ezért K. eredményei e tekintetben újabb vizsgálódások kiindulásul szolgálhatnak. Az utolsó fejezet a kancelláriai könyvekről és az oklevelek regesztrálásáról szól. Erre nézve is Semkowicz bírálatára utalunk, aki K.-vel szemben azt állítja, hogy az oklevelek háttára rávezetett Rm vagy Rta forma szintén Nagy Lajos kancelláriájának működését bizonyítja és nem tételez fel önálló lengyel gyakorlatot. E kérdés különben még teljesen megoldatlan.

Összefoglalva áttekintésünket, megállapítjuk, hogy K. könyve a maga nemében kiváló értékű, és ha helyenként — a lengyel kritikák alapján is — kifogásokat emeltünk, azok sohasem érintették a könyv lényeges megállapításait.

Komórocz György.

Franceschetti Francesco: La Beata Beatrice III. Marchesa di Este e Regina d'Ungheria avola dell'ultimo Re della dinastia degli Arpad. Rivista Araldica, v. XXX. (Róma, 1932.), pp. 1—17., 50—58.

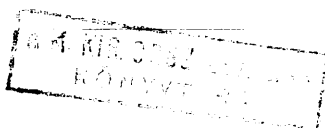
II. Endre harmadik feleségéről, illetőleg III. Endre nagyanyjáról Wertner Mór (Az Árpádok családi története, 424—435. l.) írt alapos életrajzt, mely azonban észrevétlenül maradt az olasz irodalomban, viszont O. F. Tencajoli (Corvina, 1930: X., pp. 63—69) tanulmánya felületes és tele van tévedésekkel. Jó szolgálatot tett tehát Fr., midőn főleg a modenai Estekönyvtár kéziratoss forrásai alapján megírta Este-i III. Beatrix életrajzát, mely értékes adatokkal tetézi eddigi ismereteinket. Bár ő sem ismeri Wertnert, mégis csaknem egész teljességében bírja a tőle nyújtott anyagot, úgyhogy hiányául legfeljebb csak Peguilain költeményeinek s a werdeni epizódnak a mellőzését róhatjuk fel, s csupán annyiban kell korrigálnunk, hogy nem hiszi el II. Endrének 1233-i utazását. Amellett teljesen újszerűek a Beatrix özvegyiségéről írt események. A királyné IX. Gergelytől igen tekintélyes javadalomban részesült, melyből módjában állott kolostorokat alapítani, mit a megliadinoi és a pragliai hagyományok igazolnak, viszont a belenzioi hagyomány ma is a magyar királyné várának nevezi Beatrix egykori lakóhelyét. Fr. szerint a királyné már 1239-ben beöltözött a Szt. Bene-

dek-rendi apácák gemmolai S. Giovanni Battistaró címzett zárdájába, nem pedig halála évében, 1245-ben, mint Wertner tévesen állítja. Sírjáról, kultuszáról is több érdekes dolgot mond el a szerző, melyek közül itt csupán egy ikonografiai utalására hívjuk fel a figyelmet, jelesül Beatrixnek az Esték modenai Pantheonjában, a S. Agostino-egyházban levő művészi becsű szobrára.

Florio Banfi (Róma.)

Schneider Miklós: Fejérmegyei nemes családok. II. füzet. Székesfehérvár, 1935. 8°. 80—160. l. A török hódoltság után újjáalakult vármegyékhez hasonlóan Fejér vármegyében is a XVII. század végétől kezdve telepedett le ismét a nemesség. A betelepülő, vagy utóbb nemeslevelet nyert családok között alig akadt olyan, amely a régi törzssökös vármegyei nemesség utódjaként helyezkedett el a szabaddá vált és a neoacquistica commissio jóvoltából, persze jó pénzen, megszerezhető birtokokban és az autonóm törvényhatósági szervezetben állást nyert nemes tisztviselők sem családi örökségképpen kerültek a tisztségekbe. A szomszédos és közeli Vas, Zala, Sopron, Győr, főleg Veszprém vármegyéken kívül leginkább a Fejvidékről: Nyitra, Komárom és különösen Pozsony vármegyéből tódult a nemesség Fejér vármegyébe. De akadt beköltöző Árva, Trencsén, Liptó, Turóc, Bars, Gömör, Esztergom, Hont, Abaúj, Zemplén, Szepes, Sáros, Ugocsa stb. vármegyékből is. Több család jött Horvátországból és a Tiszántúlról is; sőt akárhány Erdélyből, a törzssökös székely nemések közül is. E családok származását, a nemességük igazolása körüli eljárást és a kiadott nemesi bizonyítványokat ismerteti Schneider fejérvármegyei főlevéltárnok munkájában, amelynek II. füzete (Herman—Nemes másként Fölnagy) 144 család adatait tartalmazza. Miként az első füzetben is már több, nevezetesebb családról, így a Sédeni Ambrózy-, Ásvay Jókay- helyesebben Ásvay másként Jókay-, Beliczay-, Berzeviczy-, Bontz-, Bory-, Bottlik-, Gulner- stb. családról olvashattunk, a második füzetben a Nagybaráti Huszár-, Kolosváry-, Kossa-, Kulifay-, Lamperth-, Mányoky-, Mészöly- stb. ismertebb családok származási adatai tárulnak elének. A szerző különös gondot fordít egyes családnevek elváltozásának feltüntetésére (Csepke — Chepke — Chetke — Chietkey; Kolosváry helyesen Miskey másként Delney) és ennek kapcsán kimutatja, hogy egyes színmagyar családnevek az idők folyamán hogyan szlávósodtak (Gáspárdy — Gáspárkech — Gasparovits) vagy németesedtek el (Mille — Mail). A családtörténeti kutatók nagy haszonnal forgathatják a szerző munkáját és ha tudjuk, mily nehéz körülmények között és mily anyagi áldozatok árán jelenhet meg ma ilyen munka, csak elismeréssel kell fogadnunk a szerző vállalkozását. Érdeklődéssel várjuk a bejelentett harmadik füzet mielőbbi megjelenését.

Föglein Antal.



HIVATALOS ÉRTESÍTŐ

A M. KIR. ORSZÁGOS LEVÉLTÁR GYARAPODÁSÁIRÓL

A M. Kir. Országos Levéltárnak az 1935. év első felére eső gyarapodásai további tanúságai annak az egyre szélesebb körben tért foglaló, észszerű megfontolásnak, mely a családi levéltárak vagy másnemű történeti értékű iratok tulajdonosait arra indítja, hogy ezeket akár örökletétekként, akár ajándékként az Országos Levéltár biztos őrizete alá adják s ezáltal szakszerű feldolgozásukat és a tudományos kutatás számára való felhasználásukat lehetővé tegyék. E gyarapodásokból alábbiakban főleg azokat emeljük ki, melyek a M. Her. és Gen. Társaság körébe vágó tudománysszakok művelőit és így a Turul olvasóit közelebről érdeklik.

Nagyobb örökletét ebben a félévben a *Kisjókai Takács-* és a hozzátartozó *gróf Takács-Tolvaj*-családi levéltár, mely a középkorból 41 drb oklevelet tartalmaz. Újkori része nagyjában Pozsony megye, illetőleg a Csallóköz területén mozog. Kisebb letét a *Jobbágytelki Tolvaj*-család levéltára. Az *Aczél-* és *Siskovich*-családra vonatkozó, jobbára pozsony- és aradmegyei birtokokkal kapcsolatos, újkori gazdasági iratokat felölelő iratanyag *Pálóczi* Edgár ajándéka. Korábbi letétek közül a következőkhöz érkeztek újabb kiegészítések: a *br. Orczy, Abaffy* (XX. sz.), *gr. Forgách* (XIX—XX. sz.), *Simonyi* (XVI—XVII. századi iratok), *Bocsári Mocsáry* (1407., 1471., 1483. évi oklevelek), *Darányi* (D. Kálmán temetési címere) és végül a *Sibrik* családok levéltáraihoz. Legutóbbihoz 5 drb XIV. és XV. századbeli káptalani és konventi kiadvány, valamint genealógiákból és családi feljegyzésekből álló iratok.

Vétel útján szerzett kisebb családi levéltári csoportok: *Pázmándy*-levéltárhoz tartozó iratanyag, két középkori oklevéllel, a család 1637. évi címerkérő folyamodványával és több újkori irattal; a hontmegyei *Egyházasmaróti Maróthy*-család levéltára, kb. 30 drb középkori oklevéllel; a *Duna-Szerdahelyi*-család 37 drb középkori és újkori irata, melyekben a Baári-, Szentandrás- és Bittó-családokról található adatok, és a *Mixich*-család iratainak 48 (XV—XIX. századi) darabból álló csoportja. Mindezen levéltárak és iratcsoportok állományának számszerűleg és tartalmilag kimerítőbb ismertetése csak teljes feldolgozásuk után válik lehetővé.

Értékes darabokkal gazdagodott az önálló, középkori okleveles gyűjtemény, elsősorban a kultuszminisztérium által az Ernst-gyűjteményből megvásárolt oklevelek beérkezésével. Közülök öt III. András utolsó Árpádházi királyunktól való, az 1291—1297. évekből. Egy részük Szoszócra, Ujfalura és Prónára (Trencsén m.), továbbá Boksa-nembeliek sárosmegyei birtokaira, Leibicz szepesi város érdekére és Káta-nemzetségbelieknek a szabolcsmegyei Varsány miatt folyó perére vonatkozik. 1292. évi oklevele az oláh településre szolgált becse adatot. Ebben a király az Ákos-nembeli Györke fia Sándornak (a gr. Thoroczka-család ősének) megengedi, hogy Illye, Szád és Fenes birtokaira oláhokat telepíthessen. A vétel további darabjai:

1293. Somogyi konvent kiadványa a Botyányiakról; a nyitrai káptalané 1297-ből Surány falu eladásáról; 1292. évi erdélyi káptalani kiadvány Fény szatmármegyei birtoknak a Kaplony-nemzetség egyes tagjai által történt megvételéről; Károly Róbertnek a koronai polgárok IV. Bélától 1244-ben kapott kiváltságait megerősítő oklevele és a pécsi káptalan 1328. évi átiró oklevele Szegedi Ivánka fia Miklós számára a baranyamegyei Szegediben bírt ingatlainak leányára és vejére való ruházásáról. Ugyancsak vétel egy 1327. és egy 1438. évi turóci konventi kiadvány; ellenben a nagypalugyai jobbágyfiak birtokrendezéséről szóló, 1287-ben kelt és egy lipómegyei vonatkozású 1314-i oklevél *Rimay* Béla ajándéka.

Az újkori levéltári anyag gyarapodásaiból megemlítjük a Kossuth Lajos korai (1827) ügyvédi működésére vonatkozó iratokat, melyeknek előző hivatalos értesítőnkben még csak fényképeiről számolhattunk be. Az Orsz. Levéltár vétel útján most már az eredetieknek is a birtokában van.

A címereslevelek csoportjának szaporulata nemcsak számra, hanem belső becsre nézve is jelentős. Különösen az a része képvisel számottevőbb levéltári értéktöbbletet, mely szintén az Ernst-féle vételből való: két középkori címereslevél és — tekintettel az adományos személyére — Tinódi Lantos Sebestyén armálisa és címerkérő folyamodványa. Ezekkel együtt a címereslevelek gyarapodása a következő:

1. 1456. Buda. V. László király Disznósi Miklós hontmegyei nemesnek és rokonainak címert adományoz. Független pecséttel, festett címerképpel. (L. Turul, 1887. évf. 66. l.)

2. 1466. Diósgyőr. Mátyás király címeradományoz Nagy Gergely és Szerdahelyi Huszár Péter részére. Pecsétje hiányzik; festett címerképpel. (Turul, 1907. 147. l.)

3a. 1553. Tinódi Lantos Sebestyén nemesség- és címerkérő folyamodványa I. Ferdinánd királyhoz. Alján a kért címer (koboz és kard) színes képével. (Turul, 1902. 91. l.)

3b. 1553. aug. 25. Bécs. I. Ferdinánd nemesség- és címeradományozó oklevele u. a. részére. A címerkép helye üresen hagyva. (Turul u. o.)

4. 1637. A Pázmándy-család címerkérő folyamodványa. (A család 1638. jún. 28-án kapott címeres-nemeslevelet).

5. 1650. dec. 3. Bécs. III. Ferdinánd címeres-nemeslevele Vincze Márton és fiverei számára.

6. 1653. május 13. Regensburg. III. Ferdinánd által Sebessy másként Geonczy János részére adományozott címeres-nemeslevél. (A család leszármazójának ajándéka.)

7. 1665. dec. 1. Bécs. I. Lipót címereslevele Bottyáni Márton részére.

8. 1722. júl. 17. Pozsony. III. Károly nemes Ruffy Andrásnak elvesztett armálisa helyébe újat adományoz. (*Ruffy* Pál százados örökletéte.)

Cz. A.

INHALTSÜBERSICHT.

CZOBOR, ALFRED: Das Wappen der Familie Rákóczi und ihre Stempel. Das Wappen der Familie Rákóczi, aus dem Geschlecht Bogát-Radván, stellt einen auf einem gebrochenen Rad stehenden Vogel dar. 1597 erhielt Sigismund Rákóczi von König Rudolf eine prachtvolle Urkunde, in der das Familienwappen mit dem schwertragenden und gekrönten Adler des heiligen römischen Reiches erweitert wurde. Sigismund Rákóczi gebrauchte als Fürst von Siebenbürgen auf seinen Siegeln nur den Adler des erweiterten Wappens über den dem Sieberbürgischen Wappen entnommenen sieben Basdeien, seine Nachkommen jedoch benützten bereits das vollständige Wappen. Sein Sohn, Georg Rákóczi I. und sein Enkel, Georg Rákóczi II., beide Fürsten von Siebenbürgen, wandten in ihren grossen und kleinen Siegeln das Siebenbürgische Wappen an, in dessen Mitte das Familienwappen einen kleinen Wappenschild einnimmt; über dem grossen Wappenschild ruht die geschlossene Fürstenkrone. Ähnlich sind die Wappen des gewählten Siebenbürgischen Fürsten Franz Rákóczi I., der jedoch nicht regierte. Die Siegel seines Sohnes, Franz Rákóczi II., des vor 200 Jahren gestorbenen grossen Fürsten zeigen in der Zeit vor seinem Aufstand das Familienwappen mit der Fürstenkrone auf dem Wappenschild. Sein erstes bekanntes Wappen stammt aus dem Jahre 1694. Seine Merkwürdigkeit besteht darin, dass die Farben bereits durch Schraffierungen angegeben sind. Aus den Jahren seines Aufstandes 1703—1705 sind seine grosse Siegel ausschliesslich mit dem Familienwappen bekannt. Später gebrauchte er jedoch den Stempeln seiner Vorfahren ähnliche. Seine Siegel sind zu dieser Zeit bereits mit Farbenbezeichnungen versehen. *Das erste Staatswappen mit bezeichneten Farben stammt daher von Franz Rákóczi II.* Hierin ging er auch Kaiser Karl VI. um fünf Jahre voran. Verfasser erforschte neunzehn Varianten des Wappens Franz Rákóczi II. Seine Gattin, Charlotte Amalie von Hessen gebrauchte Stempel mit Alliance-Wappen.

VEGH, JULIUS v.: Bemerkungen zu den ungarländischen Bischofswappen (II. Mitteilung). Mit Hilfe von Siegeln und andern zeitgenössischen Darstellungen ist es gelungen, bisher unbekannte Familienwappen bzw. selbstgewählte heraldische Embleme mehrerer Bischöfe festzustellen, andere, ungenau publizierte richtigzustellen. Von diesen, den XVI—XVIII. Jahrhunderten entstammenden Wappen seien hier hervorgehoben die, bei Siebmacher fehlenden Wappen der Kövesi, Mossóczy, Bratulich, Radovich, Folnay, Zongor, Balogh und Dolny (Abb. 19, 22, 26, 27, 30, 31, 32), ferner das redende Wappen der Familie Lépes, mit dem, eine, von Bienen umschwärmte Honigswabe verzehrenden Bären (Abb. 28. Honigswabe bedeutet auf ungarisch «lép»).

CZOBOR, ALFRED: Das Geschlecht Helmeczi im Mittelalter und dessen Zweig Korláth (II. Mitteilung). Als Fortsetzung der mittelalterlichen Geschichte des Geschlechtes behandelt Verfasser die Zwistigkeiten, die seit der zweiten Hälfte des XV. Jahrhunderts um den Besitz des ungeteilt gebliebenen Waldes bei Helmec zwischen den beiden Zweigen der Familie im Gange waren. Aus diesem Geschlecht stammte die Familie Korláth von Korláthelvec, die ihren Namen von einem Mitglied des Geschlechtes, Korlát (Konrad), um die Mitte des XIV. Jh. s erhielt. Im Folgenden wird die Geschichte der letzteren Familie bis zur Gegenwart dargestellt. Im XV. Jh. gliederte sie sich in zwei Zweige, in die der beiden Brüder Valentin und Martin. Der Zweig des ersteren starb in der ersten Hälfte des XVIII. Jhs. aus. Die Nachkommen des letzteren leben noch heute und manche besitzen noch die einstigen Güter. Der grösste Teil der Familiengüter ging jedoch seit dem XVII. Jh. infolge wiederholter Verpfändungen und Verkäufe auf die Familie Szalai Barkóczy und deren Nachkommen der weiblichen Linie auf die Familie Kölcei Kende über. Die Abstammung bis zur Gegenwart wird durch eine genealogische Tafel aufgezeigt.

GHYCZY, PAUL: Das Schwert in der ungarischen Heraldik. Verfasser behandelt die Rolle des beliebtesten Motivs ungarischer Wappen unter Heranziehung verwandter Erscheinungen der ausländischen Heraldik. Die verschiedenen Schwerttypen und ihre Namen werden eingehend dargelegt. In Ungarn wird das Schwert zuerst 1328 auf dem Wappensiegel der Stadt Nagyszeben (Hermannstadt) als heraldisches Motiv angewandt und kommt von dieser Zeit an stets häufiger vor. Die Rolle des Schwertes als heraldisches Motiv wird vom Verfasser durch zahlreiche Beispiele aus dem Mittelalter und aus späterer Zeit belegt.

MISZELLEN. KUMOROVITZ L., BERNHARD veröffentlicht ein Bruchstück einer juristischen Aufzeichnung aus dem XV. Jh. über die Beurteilung des Eides. — KLEIN, KASPAR teilt die Wappenbeschreibung eines bisher unbekanntes Wappenbriefes der Familie Sáfrán aus dem XVI. Jh. mit. — G. VARGHA, ZOLTÁN behandelt die Geschichte der Familie Ganczaugh, die um das Jahr 1701 nach Ungarn übersiedelte und hier das Gold- und Silber-Spinnerei betrieb. Eine genealogische Tafel ist beigefügt. 1760 erwarb die Familie von Maria Theresia einen Adelsbrief mit Wappen. Das Hauptmōtiv des Wappens ist ein Menschenauge, daher ist es ein sprechendes Wappen.

LITERATURBERICHT. *Fekete Nagy, Anton* über PETRICHEVICH HORVÁTH, EMIL FREIHERR von: Allgemeine Geschichte der Familie Petrichevich. I. Teil. I. Band. (1069—1526.) — *Komoróczy, Georg:* KĘTRZYŃSKI, STANISLAW: Zarys nauki o dokumencie polskim wiaków średnich. I. Band. Warszawa. — *Florio Banfi,* über FRANCESCHETTI FRANCESCO: La beata Beatrice III. Marchesa die Este e Regina d'Ungheria avola dell'ultimo Re della dinastia degli Arpad. — *Föglein, Anton* über SCHNEIDER, NIKOLAUS: Die adeligen Familien des Komitates Fejér. II. Heft.

Amtlicher Bericht über den Zuwachs des kön. ung. Landesarchivs vom 1. Jan. bis 30. Juni, von A. Cz.

